శ్రియై శ్రీపద్మావత్యై నమః.

శ్రీ శ్రీనివాస పరబ్రహ్మణే నమః.

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః.

శ్రీమతే నిగమాన్త మహాదేశికాయ నమః.

శ్రీమత్కవికథకకణ్ఠీరవ, శ్రీమన్నిగమాన్త మహాదేశిక ప్రణీతమ్

శ్రీహయగ్రీవస్తోత్రమ్.

దయాశతకం చ

శ్రీవాత్స్య రామానుజార్య వ్యాఖ్యా సహకృతం సత్.

శ్రీమన్మహీశూర దివ్యరత్నసింహాసనారూఢ

శ్రీ మచ్చామభూమీన్ద్ర దేశికానామ్, శ్రీమద్వేదమార్గ ప్రతిష్ఠాపనాచార్యేత్యాద్యపారబిరుదావలిసంశోభితానామ్, శ్రీమత్కవికథకకణ్ఠీరవ శ్రీమన్నిగమాన్త మహాదేశిక చరణయుగళ విన్యస్తసమస్తాత్మభరాణామ్, శ్రీ శ్రీకృష్ణ బ్రహ్మతన్త్ర పరకాలమహాదేశికేన్ద్రాణాం దివ్యనియమనానుసారేణ, శ్రీమత్త్రైయ్యన్త విద్యాభివర్ధినీ సామాజికానాం ద్రవ్యసహాయేన.

బెంగళూరు, తులసీవన వాసినా

తూప్పుల్ వేఙ్కటాచార్య దాసేన

యథాకోశం యథామతి చ పరిష్కృత్య.

బెఙ్గళూరు- వాగీశ్వరీ ముద్రాక్షర శాలాయామ్,

ముద్రితం సద్విజయతేతరామ్.

• (౪౯౯౪, తమేకలౌ) ౧౮౯౮ వసమ్.

శ్రీయైనమః.

శ్రీమతేనిగమాన్త మహాదేశికాయనమః.

శ్రీమత్త్రయ్యన్త విద్యావివర్ధనీ సదస్యాః.

——(*)——

శ్రీపరకాల గురు పరంపరారాధిత శ్రీహయగ్రీవాస్థాన నిర్వహణ ధురన్ధర శ్రీ, శ్రీ-కృష్ణబ్రహ్మతన్త్ర పరకాల మహాదేశికన్-

శ్రీ—ఉ—బెంగళూర్ సవార్కచ్చేరి పెన్షన్ బక్షి వెంకటాచార్యర్.

,,-,,- సోసలై యజమానర్ తిరుమలై శ్రీరఙ్గాచార్యర్ సముఖత్తిన్ విద్వాంసర్.

,,-,,- ఉక్కలకెరె జోడీదార్ తిరువంగమాండాన్ శ్రీనివాసరాఘవా(చార్యర్.

,,-,, సోసలై శ్రీమన్నల్లాన్ చక్రవర్తి శ్రీనివాస చక్రవర్త్యాచార్యర్.

,,-,, కేతాణ్ణపట్టి శ్రీమన్నల్లాన్ చక్రవర్తి లక్ష్మీనృసింహ చక్రవర్త్యాచార్యర్.

,,-,, లక్ష్మీపురం-దళవాయ్ కొత్తపల్లి జోడిదాల్ శ్రీనల్లాన్ చక్రవర్తి గరుడాచార్యర్.

తూప్పుల్. వెంకటాచార్యదాసః,

కార్యదర్శీ.

శ్రీమత్యై శ్రీపద్మావత్యై నమః.

—(*) శ్రీ శ్రీనివాస ప్రసీద (*)—

శ్రీమతే నిగమాన్తమహాదేశికాయ నమః.

శ్రీమద్దయాశతకాన్తర్గత శ్లోకానాం అకారాది సూచీపత్రికా.

శ్లోకసఙ్ఖ్యా.		పుటసఙ్ఖ్యా.
౧౦	అకిఞ్చననిధింసూతిం	౩౫
౬౧	అకూపారై రేకోదక ...	౧౪౯
౧౪	అచిదవిశిష్టాన్ప్రలయే ...	౪౭
౫౧	అతికృపణోఽపిజన్తు	౧౨౪
౨౪	అతిలఙ్ఘితశాసనేషు	౬౪
౪౫	అతివిధిశివైశ్వర్యా	౧౪౫
౧౦౨	అద్యాపితద్వృషగిరీశ	౨౨౫
౬౨	అనన్యాధీనస్సన్భవతి ...	౧౫౩
౧౦౫	అనవధిమధికృత్య	౨౩౦
౪౪	అనితరజుషామన్తర్మాత్రే	౧౪౭
౧౯	అనుగుణదశార్పితేన	౫౦
౧౧	అనుచరశక్త్యాదిగుణామ్	౩౪
౩౮	అనుభవితుమఘౌఘం	౭౨
౬౩	అపాంపత్యుశ్శ్రుత్యా	౧౫౪
౫౩	అపికరుణేజనస్య ...	౧౩౨

౧౨	అపినిఖిలలోకసుచరిత ...	౩౮
౨౫	అబహీంసబ్బోతనిగ్రహాణ ...	౬౪
౫౨	అభిముఖభావసమ్భృత్	౧౩౦
౩౫	అవతరణవిశ్లేషైః	౮౫
౩౨	అవిదితనిజయోగక్షేమ ...	౯౯
౩౧	అశిథిలకరణేస్మిన్ ...	౯౫
౫	అశేషవిఘ్నశమనమ్	౨౭
౩౦	అహమస్మ్యపరాధ	౯౩
౪౧	ఆజ్ఞాంఖ్యాతిం	౧౦౧
౧౬	ఆసృష్టిసన్తతానామ్,	౪౯
౭౯	ఔత్సుక్యపూర్వం	౨౧౨
౧౦	కమప్యనవధిం వన్దే	౩౪
౨౬	కమలానిలయస్త్వయా	౬౫
౨౮	కరుణే దురితేషు	౬౭
౨౨	కలశోదధిసమ్పదో	౫౬
౬౭	కలిక్షోభోన్మీలత్	౧౬౫
౧౦౮	కామం సన్తు మిథః	౨౩౬
౩	కృతినగకమలావాస	౨౬
౧౪	కృపేజనకల్పలతికాం	౪౧
౮౯	కృపే కృతజగద్ధితే	౧౭౪
౮౮	కృపే పరవత స్త్వయా	౧౭౫
౮౭	కృపే విగతవేలయా	౧౮౨
౯౦	ఖిలం చేతోవృత్తేః	౧౬౯
౬౮	జగజ్జన్మస్థేమ	౧౬౨
౫౬	జగతమితం పచా	౧౩౯

౨౩ జలధేరివశీతతా ౫౮

౯౮ జహత్యద్యవృషాచలపతిః, ౨౦౫

౫౯ త్వదుదయతూలికాభిః ౧౪౬

౭౯ త్వదుపసదనాదద్యశ్వోవా ౧౮౦

౬౫ త్వయాదృష్టస్తుష్టిం ౧౫౮

౪౦ త్వయిబహుమతిహీనః ౯౭

౭౧ త్రివిధచిదచిత్సత్తాస్థేమ ౧౬౯

౬౭ దమేదుగ్ధోదన్వత్ ౧౫౯

౫౦ దివ్యాపాఙ్గం దిశసికరుణే ౧౨౫

౩౮ దిశిదిశిగతివిద్భిర్దేశికైః, ౯౧

౯౯ దృష్ట్వాఉపదుర్బలధియం ౨౧౭

౪౮ దైనాత్వా ప్రాప్యవృషగిరితటమ్ ౧౨౦

౫౪ ధృతభువనాదయే ౧౩౩

౨౦ నయసేవృషాచలేన్దోః ౫౨

౧౦౦ నాతఃపరంకిమపి ౨౨౦

౪౩ నాభీపద్మస్ఫురణ ౧౦౬

౫౫ నిగమసమాశ్రితా ౧౩౫

౮ నిశామయతుమాంనీలే ౩౩

౬౫ నిషాదానాంనేతా ౧౫౬

౧౦౧ నిస్సీమవైభవజుషాం ౨౨౩

౯౨ నైసర్గికేణతరసాకరుణే ౨౦౫

౮౬ పరశ్వఃశతపోధన ౧౯౦

౩౬ పరహితమనుకమ్ప్యే ? ౮౬

౪ పరాశరముఖాన్వన్దే ౨౭

౩౯ పరిమితఫలసఙ్గాత్ ౯౪

౨౭ ప్రణతప్రతికూల ౬౦

౮౦	ప్రాణిహితధియాం	౧౧
౧	ప్రపద్యేతంగిరిం ప్రాయః	౨౪
౮౯	ప్రభూతవిబుధస్థితల్	౧౯౭
౮౫	ప్రసక్తమధునాం	౧౮౯
౮౨	ప్రయాయవివిధంజగత్	౧౮౪
౪౨	ప్రాజాపత్యప్రభృతి విభవం	౧౦౩
౧౦౩	ప్రాయోంవ వేత్యదనుభావ	౨౨౭
౩౩	ఫలవితరణదక్షం	౭౯
౧౩	భగవతిదయే భవత్యా	౩౯
౪౬	భీమేనిస్యంభవజలనిధౌ	౧౧౫
౨౯	మయిత్వతిమపర్యతాం	౭౨
౯౪	మాసాహసోక్తిఘన	౨౧౭
౬౦	మృదుహృదయేదయే ?	౧౪౭
౪౪	యస్మిన్దృష్టేతదితర	
౮౩	యుగాన్తసమయోచితమ్	౧౮౬
౧౯	రూఢావృషాచలపతేః	౫౧
౭	వన్దేవృషగిరీశస్య	౩౨
౨	విగాహేతీర్థబహులాం	౨౫
౯౩	విజ్ఞాతశాసనగతిః	౨౦౬
౪౭	విద్వత్సేవాకతకనికషైః	౧౧౮
౬౨	వివిత్సావేతాళీ	౧౫౧
౧౦౭	విశ్వానుగ్రహమాతరం	౨౩౪
౯౧	విశ్వోపకారమితినామ	౨౦౪
౯౫	విక్షేపమపాస్యదయే	౨౦౯
౫౮	వృషగిరికృష్ణమేఘ	౧౪౪

౧౫	వృషగిరిగృహమేధినశ్శాః	౪౩
౭౨	వృషగిరిపతేర్హ్రాస్యా	౧౭౦
౩౭	వృషగిరిసవిధేషు	౮౯
౭౬	వృషగిరిసుధాగిన్ధా	౧౭౬
౯౦	వృషాద్రిహాటసాదినః	౨౦౨
౧౦౪	వేదాన్తదేశికపదే	౨౨౯
౧౦౬	శతకమిదముదారం	౨౩౨
౪౯	శ్రేయస్స్వాలింగకృదపిదయే ః	౧౨౨
౫౭	సకరుణలౌకికస్రోషు	౧౩౯
౮౪	సటాపటలభీషణే	౧౮౭
౯౬	సన్తత్యమానాపరాధగణం	౨౧౧
౨౧	సమయోపనతైః	౫౪
౬	సమస్తజననీంవన్దే	౩౧
౪౫	సారంలబ్ధ్వాకవి	౧౧౩
౭౩	స్వయముదయినస్సిద్ధా	౧౭౨
౭౪	హితమితిజగద్వృషాటవీ	౧౭౩
౭౮	క్షితివిలయవిరాశాస్త్రార్థానాం	౧౭౮

శ్రియై నమః.

శ్రీలక్ష్మీహయవదనపరబ్రహ్మణేనమః.

శ్రీమతేరామానుజాయనమః.
శ్రీమతే నిగమాన్త మహాదేశికాయ నమః.

శ్రీహయగ్రీవస్తోత్రంసవ్యాఖ్యానమ్.

శ్రీమాన్ వేంకటనాథార్యః కవితార్కికకేసరీ ।
వేదాంతాచార్యవర్యోమే సన్నిధత్తాంసదాహృది ॥

మూ — స్వతస్సిద్ధం

ఇందిరామందిరోరస్కమిందాదిసురవందితమ్ । వందారుబృందమందారం వందేగోవిందబాలకమ్॥౧॥ కందర్పసుందరాకారం బృందావనవిభూషణమ్। ఆనందకందజంనందనందనంవందిషీమహి ॥ ప్రణిపత్యగురూత్తంసం శ్రీమద్వేదాంతదేశికమ్ । హయగ్రీవస్తవ వ్యాఖ్యాంకుర్వేహంతత్ప్రసాదతః ॥ ఇహఖలు శ్రీమాన్ వేదాంతదేశికః, సమ్యగుపాసన విశేష వశీకృత హృదయ పుండరీక మధ్య మండనాయిత తాండవప్రచండ తురంగముఖ మార్తాండమండలః, సకల పండితనికురుంబ ముక్తాతపత్రితకీర్తిమండలః, సర్వతంత్రస్వతంత్రః, కవితార్కికకేసరీ, పరమకారుణికః, భగవత్కల్యాణగుణ గణానుసంధానేనానాదిసంసారసఞ్చితదౌష్కర్మ్యపాశబంధీకృతప్రాణిబృన్దం సంతితారయిషుః, శ్రీహయగ్రీవ మభిష్టోతుంప్రతిజానీతే (స్వత)ఇతి- స్వతస్సిద్ధం - స్వప్రకాశం, నను సిద్ధశబ్దస్యభావార్థవిహితక్తప్రత్యయాంతత్వే స్వతఇతిపంచమ్యర్థభూత హేత్వర్థవిహితతసిల్ప్రత్యయ

స్యానన్వయస్స్యాత్- సిద్ధశబ్దస్య ప్రకాశమాత్రార్థకత్వేన స్వశబ్ద స్యాపిప్రకాశార్థకత్వేనతసః పంచమ్యర్థహేత్వర్థకత్వేనచప్రకాశాధీన ప్రకాశార్థలాభాత్- ప్రకృతేప్రకాశస్యనిత్యత్వేనస్వాత్మానంప్రతిస్వ స్యహేతుత్వాసంభవేనచతదసంభవాత్ - కర్త్రర్థవిహితకృత్ప్రత్య యాంతత్వేపూర్వోక్తరీత్యాస్వాధీనప్రకాశవత్త్వమర్థస్స్యాత్- త థాచస్వస్యైవస్వప్రకాశస్యాపినిత్యత్వేన పూర్వోక్తదూషణప్రసాది తిచేన్నైవమ్ - ఉభయథాపి దోషాభావాత్ - తథాహి - ఆద్యపక్షే ప్రకాశస్యస్వాధీనత్వే తాత్పర్యాభావాత్ - అన్యానధీనత్వే తా త్పర్యాత్ - ద్వితీయపక్షే స్వాధీనప్రకాశవత్త్వే తాత్పర్యాభావాత్- అన్యానధీనప్రకాశవత్త్వే తాత్పర్యాత్- ఉభయథాపి మణిప్రకాశ మణ్యాదివ్యావృత్తిసిద్ధేః; స్వతః- స్వస్మాత్,సిద్ధం-సిద్ధిః - జ్ఞానం, ప్ర కాశస్వరూపం; సిద్ధంజ్ఞాతంప్రకాశితంవా; స్వాధీనప్రకాశాభిన్నం అన్యాధీనప్రకాశరహితంవేత్యర్థః - సార్వవిభక్తికతసిల్ ప్రత్య యాంతత్వేతుప్రథమార్థవర్ణనసంభవేన స్వయంప్రకాశార్థలా భాన్నకోపిదోషగంధః. యద్వా - స్వతః-స్వస్మాత్,సిద్ధం-ఉత్పన్నం, కారణాంతరాపాదితోత్పత్తిశూన్యమిత్యర్థః - నిత్యమితియావత్-అ థవా నిత్యత్వం నాన్యాధీనమిత్యాహ -(స్వత)ఇతి- అనేననిత్యముక్తా దివ్యావృత్తిః - తేషాం స్వరూపస్వభావస్థితిప్రవృత్తీనాం భగవదా యత్తత్వాత్- నను నిత్యముక్తస్వరూపస్వభావాదీనామపి నిత్యత్వాత్క థంభగవదాయత్తత్వమితి చేన్న - నిత్యానామపి తద్వ్యతిరేకప్రసంజి తవ్యతిరేకప్రతియోగిత్వరూపభగవదాయత్తత్వసమ్భవాత్ - తథా చశ్రుతిః-"కోహ్యేవాన్యాత్కః ప్రాణ్యాత్ - యదేషఆకాశఆనందో నస్యాత్" ఇతి-పరమాణుగత పారిమాండల్యస్యనిత్యత్వేప్యాశ్రయా ధీనావస్థాయా న్యాయవిద్భిరంగీకారాచ్చ; నను సిద్ధశబ్దస్యనిత్యప ర్యాయత్వంకథమితి చేదుచ్యతే - "సిద్ధేశబ్దార్థసంబంధే" ఇత్య

శుద్ధస్ఫటికమణిభూభృత్ప్రతిభటం సుధాసధ్రీచీభిర్ద్యుతిభిరపతా
పత్రిభువనమ్ । అనంతైస్త్రయ్యంతైరనువిదితహేషాహలహలం

త్ర మహాభాష్యే సిద్ధశబ్దస్యనిత్యపర్యాయత్వేన వ్యాఖ్యానాత్- త
థాహి సిద్ధశబ్దస్య కః పదార్థః ? నిత్యపర్యాయవాచీ సిద్ధశబ్దః క
థంపునర్జ్ఞాయతే ? యత్కూటస్థేష్వవిచాలిషుభావేషువర్తతే తేత
ద్వచ్చసిద్ధంసిద్ధాపృథివీ సిద్ధమాకాశమిత్యలంబహునా - (శుద్ధస్ఫటి
కమణిభూభృత్ప్రతిభట)మితి - శుద్ధస్య - నిర్మలస్య, స్ఫటికమణి
భూభృతః- స్ఫటికమయపర్వతస్య, ప్రతిభటం- తతోప్యతిశయిత
కాంతిమత్త్వేనతంతిరస్కుర్వంతమిత్యర్థః ; సుధాసధ్రీచీభిః- అ
మృతసహచరీభిః- ద్యుతిభిః - కాంతిభిః, అపతాపత్రిభువనం- అపగ
తఃతాపః- ఆధ్యాత్మికాధిదైవికాధిభౌతికాది సమస్తదుఃఖాత్మక స్తా
పోయస్మిన్ తత్ ; త్రయాణాంభువనానాం సమాహారస్త్రిభువనం,
(పాత్రాదిత్వాన్నఙీప్)అపతాపంత్రిభువనంయస్యతథోక్తః; హ
యగ్రీవ కాంతయశ్చంద్రమండలమధ్యవృత్తిసుధాసహితాస్సత్యస్త్రి
లోకీసంతాపహారిణ్యోభవంతి; "మండలస్థ స్సుధాంశోః - పుంసాం
కర్మానలార్తానాం పాపినాంక్లేశశాంతయే। స్వదేతేందుస్సముద్రేణ
హ్లాదయన్గోగణేనవే" త్యాదివచనాత్- అనంతైః - నిరవధికైః, త్ర
య్యంతైః-వేదాంతైః,అనువిహితహేషాహలహలం,అనువిహితః- అ
నుసృతః, హేషా-హేషాఖ్యోహలహలః, (అశ్వధ్వనివిశేషోయస్యత
థోక్తమ్) యథోక్తంభాగవతద్వితీయస్కంధే బ్రహ్మనారదసంవా
దే - "వాచోబభూవురుశతీశ్వసతోస్యనస్త" ఇతి- " తస్యహవాఏత
స్యమహతోభూతస్యనిశ్వసితమే తదృగ్వేద" ఇతిశ్రుతేః - హతాశే
షావద్యం- హతాని- పరిహృతాని, అశేషావద్యాని - సమస్తదో
షా యేనతత్తథోక్తమ్. ఆశ్రితానామితిశేషః-యద్వా - ఆశ్రి
తాప[illegible]క్షకత్వమత్రవివక్షితమ్. "నస్మరత్యపకారాణాం శతమ

హృతాశేషావద్యంహయవదనమీడీమహిమహః॥౧॥ప్రాచీసంధ్యా
కాచిదంతర్నిశాయాఃప్రజ్ఞాదృష్టేరంజనశ్రీరపూర్వా । వక్త్రీ

ప్యాత్మవత్తయే'' త్యుక్తేః- హృతాని-అత్యంతాసంశ్లిష్టాని, అశేషా
వద్యాని- సమస్తహేయాని, యస్మిన్ తథోక్తమ్. నిఖిలహేయప్రత్య
నీకత్వాత్తత్రదోషా నసంభవంతీతిభావః; తథాచశ్రుతిః - "అపహ
తపాప్మావిరజోవిమృత్యుర్వి శోకోవిజిఘత్సోఽపిపాసస్సత్యకామస్స
త్యసంకల్ప''ఇతి- హయవదనం-హయస్యవదనమివవదనంయస్యతథో
క్తమ్,శాకపార్థివాదిత్వాన్మధ్యమపదలోపీసమాసః(మహః)ఇతి-పరం
బ్రహ్మజ్యోతిషామపిజ్యోతిరయంపురుషస్స్వయంజ్యోతిః- "తేజస్తేజ
స్వినామహ'' మిత్యాద్యుక్తేః-ఈడీమహి-స్తువీమహి, [ఈడస్తుతావితిఆ
త్మనేపదమ్]నిత్యత్వ, తేజిష్ఠత్వ, సకలదోషాపహారిత్వ, వేదప్రవక్తృ
త్వ,నిర్ఘోషత్వాదిగుణకంశ్రీహయగ్రీవంస్తుమఇత్యర్థః; స్వభావోక్తి
రలంకారః. "స్వభావోక్తిరలంకారోయథావద్వస్తువర్ణన''మితిలక్ష
ణాత్ - అత్రస్వాతంత్ర్యాభిమాననివృత్తయేకర్తురనుపాదానమ్॥౧॥

భగవంతం స్తోతుం తదావిర్భావ ప్రార్థనయా తమభి
ముఖీకరోతి. ప్రాచీతి- వాసుదేవస్య - "సర్వత్రాసౌ సమస్తంచవ
సత్యత్రేతి వైయతః। తతస్సవాసుదేవేతివిద్వద్భిఃపరిపఠ్యత''ఇత్యాద్యు
క్తస్యపరమాత్మనః, వాజివక్త్రీ- హయవదనా, వాగీశాఖ్యా- వాగీ
శేతి ఆఖ్యాయస్యాస్సాతథోక్తా ; వేదాన్ ఋగ్యజుస్సామాథర్వణ
రూపాన్, వక్త్రీ-వ్యంజయంతీ,శ్రుతిః "ఋచస్సామానిజజ్ఞిరే ఛం
దాంసిజజ్ఞిరేతస్మాత్'' ఇతి-"ప్రవక్తాఛందసాంవక్తాపంచరాత్రస్య
యస్స్వయ''మిత్యాది వచనాత్-అత్ర[నలోకావ్యయనిష్ఠాఖలర్థతృ
ణా]మితి షష్ఠీనిషేధః- అంతర్నిశాయాః-అజ్ఞాననిశీథిన్యాః,కాచిత్-
లక్షణావిసంధ్యాః,ప్రాచీసంధ్యా-విభాతసంధ్యా,అజ్ఞానాంధకా
నివర్తనశీలీయావత్; ప్రజ్ఞాదృష్టేః- ప్రజ్ఞా - తత్త్వహితపురు[illegible]ర్థ

వేదాన్ భాతు మేవాజివక్త్రావాగీశాఖ్యా వాసుదేవస్యమూర్తిః ॥౨॥ జ్ఞానానందమయందేవంనిర్మలస్ఫటికాకృతిమ్। ఆధారం సర్వవిద్యానాంహయగ్రీవముపాస్మహే ॥౩॥ విశుద్ధవిజ్ఞాన

విషయిణీధీ-సైవదృష్టిః-ఈక్షణం, తస్యాః-అపూర్వా- ప్రసిద్ధా విలక్షణా, అంజనశ్రీః-అంజన సంపన్మూర్తిః, తనుః మే భాతు-స్ఫురతు,[భా దీప్తౌ లోట్] తాదృశమూర్తిసాక్షాత్కారే స్వస్యాప్యజ్ఞాన నివృత్తిపూర్వక జ్ఞానవృద్ధిర్భూయాదిత్యాశయః - రూపకాలంకారః- "ఆరోప్యవిషయస్యస్యాదతిరోహిత రూపిణః। ఉపరంజితమారోప్యమాణంతద్రూపకంమత" మితిలక్షణాత్॥ ॥౨॥

పూర్వస్మిన్ శ్లోకే హయముఖసన్నిధానంప్రార్థితమ్- ఇదానీం సన్నిహితం భగవంత ముపాస్మహఇత్యాహ (జ్ఞానానందేతి) జ్ఞానానందమయమ్-జ్ఞానానందప్రచురమ్,[తత్ ప్రకృతవచనేమయడితి ప్రాచుర్యార్థేమయట్] యద్వా -జ్ఞానానందమయం- జ్ఞానానందస్వరూపం- [స్వార్థేమయట్]ప్రాణమయఇత్యాదివత్-శ్రుతిః" సత్యంజ్ఞానమనంతంబ్రహ్మ-కోహ్యేవాన్యాత్కః ప్రాణ్యాత్ యదేష ఆకాశఆనందోన స్యాదిత్యుక్తేః- నిర్మలస్ఫటికాకృతిం-నిర్మలఃజాజ్వల్యమానః,స్ఫటికః-స్ఫటికమణిః,తస్యాకృతిరివాకృతిర్యస్యతం;సర్వవిద్యానాం-సకలకలానాం,ఆధారం-నిలయం,"ఛందోమయో మఖమయోఖిల దేవతాత్మే"త్యుక్తేః- హయగ్రీవం దేవముపాస్మహే - ధ్యాయామః, [ఆసఉపవేశనే]॥ ॥౩॥

గురులఘూపాయభూతయోర్భక్తిప్రపత్త్యోర్మధ్యేప్రపదరామీత్యాహ (విశుద్ధ) మితి- అహం-దాసభూతః, దయాయాఃనిధిం-అక్షయస్థానం,తం అతఏవ దేహభృతాం-ప్రాణినాం,శరణ్యం-రక్షకం,విశుద్ధవిజ్ఞానఘనస్వరూపం-విశుద్ధేన-నిర్మలేన,విజ్ఞానేనఘనం-నిబిడం, అన్తర్బాహ్యజ్ఞాన మయమిత్యర్థః; యద్వా- విజ్ఞానరూపోఘనః-

మూ॥ ఘనస్వరూపం విజ్ఞానవిశ్రాణనబద్ధదీక్షమ్ । దయా
నిధిం దేహభృతాం శరణ్యాం దేవం హయగ్రీవమహం ప్రపద్యే ॥౪॥
సమాహారస్సామ్నాం ప్రతిపద మృచాం ధామ యజుషాం
లయః ప్రత్యూహానాం లహరివితతి ర్బోధజలధేః। కథాదృప్యత్కా

పిండః, తద్రూపమిత్యర్థః; "విజ్ఞానఘనఏవ" ఇతిశ్రుతేః-స్వరూపం యస్య
తం - విజ్ఞానవిశ్రాణనబద్ధదీక్షం- విజ్ఞానస్య జ్ఞానయోగస్య, విశ్రా
ణనే-వితరణే, బద్ధా-ధృతా, దీక్షా-సంకల్పః, యస్య తమ్ "తేషాం సతత
యుక్తానాం భజతాం ప్రీతిపూర్వకం । దదామి బుద్ధియోగం తం యేన
మాముపయాంతి తే" ఇత్యాదివచనాత్ -హయగ్రీవం ప్రపద్యే- శరణం
యామి, [పదల్ గతౌ లడాత్మనేపదం] జ్ఞానస్వరూపస్య జ్ఞానప్రద
స్య దయాళోః సర్వభూత శరణ్యస్య శరణాగతాస్మత్స ంరక్షణం కి
యదితిభావః ॥ * * * ॥౪॥

వ్యా॥ భగవతిహయాస్యేభక్తిప్రసక్తిరూపైహయస్వాయం విధా
యసంప్రతి చికీర్షితస్తోత్రపరిసమాప్తిప్రతిబంధకాజ్ఞానాంధకారని
వృత్తిం సర్వ విఘ్నోపశమంచ్ఛయముఖ హేషారవసకాశాత్స్వస్య
ప్రార్థయతి-(సమాహార) ఇతి-సామ్నాం-సామశాఖానాం, సమాహా
రః-సంఘాతః, తత్స్వరూపమిత్యావత్; "ప్రణవోద్గీథవచన" ఇత్యు
క్తేః-ఋచాం-ఋక్శాఖానాం, ప్రతిపదం-తదర్థబోధకసద్వాయుపదం,
యజుషాం-తైత్తిరీయశాఖానాం, ధామ వాసస్థానం, ప్రత్యూహానాం-
విద్యాప్రతిబంధకవిఘ్నానాం, లయః- ధ్వంసః, బోధజలధేః- జ్ఞానసా
గరస్య, లహరివితతిః-తరంగపరంపరా, హయవదన హేషాహలహ
లః - హయవదనస్య హయగ్రీవస్య, హేషాఖ్యోహలహలః- అశ్వధ్వ
నిః, కథాదృప్యత్కా-తసుకతకలహహోలాహలభవం - కథాసు-వా
దకథాసు, దృప్యంతః కౌతసుక- లాః-కుతర్కకుతఇతివాదినః, సూ [
సాట-దిత్వాత్సః] తేషాం కలహకోలాహలేన- అయథార్థవా ల

తనుతేకలహ కోలాహలభవంహరత్వాం తర్ధ్వాంతం హయవ
దన హేహాహాలహలః ||౫|| అపౌరుషేయైరపివాక్ప్రపంచైర
ద్యాపి తేభూతిమదృష్టపారాంస్తువన్నహం ముగ్ధఇతిత్వయైవ కా
రుణ్యతో నాథకటాక్షణీయః ||౬|| దాక్షిణ్యరమ్యా

హేన, భవః-జన్యః, తం అంతర్ధ్వాంతమ్- హరతు-నివర్తయతు, [హృఞ్
హరణే]- హేహాహాహలహలస్య సమాహారాద్యభేదోక్త్యా భేదరూప
కాలంకారః ||౫||

సాక్షాత్కృతే భగవతి వివిధవిచిత్రానంతాశ్చర్య సనకస
నందనాదిధ్యానాగోచరదివ్యస్వభావం దృష్ట్వా స్వస్య భగవద్గుణానువ
ర్ణనే ప్రయత్నః పరిహాసాస్పద ఇత్యభిప్రేత్యాహ (అపౌరుషేయై)
రితి - హేనాథ- హేహయగ్రీవ, అద్యాపి-ఇదానీమపి, అపౌరు
షేయైః-నిత్యైః, "అనాదినిధనా హ్యేషా వాగుత్సృష్టా స్వయంభువా,,
ఇత్యుక్తైః-వాక్ప్రపంచైరపి-వేదజాలైరపి, అదృష్టపారాం- అదృష్టం-
ప్రతిపాదనావిషయీభూతం, పారమ్ అవధిః, యస్యాస్సా తథోక్తా-"
యతోవాచో నివర్తంతే-అప్రాప్యమనసాసహే"తిశ్రుతేః "నాంతోస్తిమ
దివ్యానాం విభూతీనాం పరంతపే"త్యాదిస్మృతేశ్చ- తే-తవ, భూతిం-గుణాద్యైశ్వర్యం, స్తువన్- వర్ణయన్, అహం ముగ్ధః-బాలః, కృమ
త్యసాధ్యేయతమానఇతియావత్; ఇతి హేతోః, త్వయా కారుణ్యాతఏ
వ- కృపావశాదేవ, నహ్యస్మదాదిషు కటాక్షనిమిత్తం కించిదస్తీతి
భావః; కటాక్షణీయః-బాలేష్వకించిత్కరేష్వపి పరమకారుణిక
స్యపితుఃకరుణాకటాక్షః స్వాభావిక ఇతిభావః- * ||౬||

లోకే యేవిద్యాధికాః తేసర్వేపి భవదీయాశక్త్యంశైస్స్పృ
శంతీత్యాహ(దాక్షిణ్యే)తి- హేనాథ-హేహయగ్రీవ, గిరిశస్య-రు
ద్రస్య, దాక్షిణ్యరమ్యా- దాక్షిణ్యేన- సుఖప్రియవచనాదినా, రమ్యా
మనోహరా, యద్వా- దాక్షిణ్యేన- విద్యాప్రదానసామర్థ్యేన, రమ్యా

మూ— గిరిశస్యమూర్తిర్దేవీసరోజాసనధర్మపత్నీ।వ్యాసాదయో పివ్యపదేశ్యవాచస్స్ఫురంతిసర్వేతవశక్తిలేశైః ॥౭॥ మందోభవిష్యన్నియతంవిరంచోవా చాంనిధేవంచితభాగధేయః। దైత్యాపనీతాందయమైవభూయోప్యధ్యాపయిష్యోనిగమానచేత్త్వమ్॥౮॥

మనోజ్ఞా,మూర్తిః- సరోజాసనస్య-చతుర్ముఖస్య, ధర్మపత్నీ-సహధర్మచరీ, దేవీ-సరస్వతీ, వ్యపదేశ్యవాచః - ప్రసిద్ధగ్రంథకర్తారో వ్యాసాదయః, వ్యాసవాల్మీకిశుక పరాశరాదయోపి సర్వే పూర్వసముదితవ్యతిరిక్తాః-తవశక్తిలేశైః-విద్యాశక్త్యంశైః, స్ఫురంతి-భాంతి, "నతత్రసూర్యోభాతి నచంద్రతారకం నేమావిద్యుతో భాంతి కుతోయమగ్నిః - తమేవభాంత మనుభాతిసర్వం తస్యభాసాసర్వమిదం విభాతి"తిశ్రుతేః - "యద్యద్విభూతిమత్సత్వం శ్రీమదూర్జితమేవవా ।తత్తదేవావగచ్ఛత్వంమమతేజోంశసంభవ" మితిస్మృతేశ్చ-

బ్రహ్మాదీనామపి ప్రమాదకాలే త్వమేవ గతిరిత్యాహ -

(మంద)ఇతి-హేవాచాంనిధే-వాగీశ, త్వం- భవాన్,దైత్యాపనీతాన్-దైత్యేన - అసురేణ,అపనీతాన్ - అపహృతాన్, నిగమాన్ -వేదాన్,భూయోపి-పునరపి,దయయా-కారుణ్యేనైవ, నహ్యన్యత్కించిన్నిమిత్తమస్తీతిభావః; నాధ్యాపయిష్యశ్చేత్- నాధ్యాపయిష్యోయది, విరించః - బ్రహ్మా, వంచితభాగధేయః - ప్రతారితభాగ్యస్సన్, మందః-జడః, కార్యాకార్యవివేకశూన్యః; అభవిష్యత్-[హేతుహేతుమతోర్లృఙ్] నియతం- ధ్రువం,"ఆపన్నానాంపరాగతి"రిత్యుక్తరీత్యాబ్రహ్మాదీనామప్యాపత్సు-త్వమేవగతిరితిభావః;అత్రమధుకైటభాభ్యాం చతుర్ముఖంప్రతార్య వేదాఅపహృతాః-తతఃప్రబుద్ధేనబ్రహ్మణాభగవాన్ప్రసాదితఃమత్స్యరూపేణావతీర్యతావహత్వా వేదాన్సంగృహ్యాధాత్రేవ్యతరదితిపౌరాణికీకథానుసంధేయా ॥ ౮ ॥

ఇన్ద్రాదీనామపిస్వాధికారస్య స్థిరీకరణంత్వదాయత్తమేవేత్యాహ-

మూ॥ వితర్కడోలాంవ్యవధూయసత్త్వే బృహస్పతిం వర్తయ
సే యతస్త్వమ్ । తేనైవ దేవత్రిదశేశ్వరాణా మస్పృష్టడోలాయి
తమాధిరాజ్యమ్ ॥౩॥ అగ్నౌసమిద్ధార్చిషిసప్తతన్తోరాతస్థి
వాన్మన్త్రమయంశరీరమ్ । అఖణ్డసారైర్హవిషాంప్రదానై

(వితర్కే)తి - హేదేవ- హేహయగ్రీవ, యతః - యస్మాద్ధేతోః,
త్వం - బృహస్పతిం - ధిషణం, వితర్కడోలాం - వితర్కైః - దు
రూహైః, డోలాం- చిత్తచంచలతామ్, రజస్తమః కార్యభూతామ్;
తాం వ్యవధూయ - నివార్య, సత్త్వే - సత్త్వమార్గే, వర్తయసే-
ప్రతిష్ఠాపయసే, తేనైవ - త్రిదశేశ్వరాణామ్ - ఇంద్రాదీనామ్, ఆ
ధిపత్యమ్ - స్వర్గాధిపత్యమ్, అస్పృష్టడోలాయితమ్- అస్పృష్టమ్-
అనధిగతం, డోలాయితం యేనతత్తథోక్తమ్, స్థిరమితియావత్; అ
భూదితి శేషః - బృహస్పతిః త్వత్ప్రదర్శితసన్మార్గనిష్ఠస్సన్ తేనైవ
మార్గేణ ఇంద్రాదీన్వర్తయసే - అన్యథా అసురవంశైః సురవం
శోపి అలబ్ధశ్రీరాజ్యకోశః క్షయంయాయాదిత్యాశయః; సంశయోహి
హేయగుణః, "అజ్ఞశ్చాశ్రద్దధానశ్చ సంశయాత్మావినశ్యతి। నా
యంలోకోస్తినపరో నసుఖంసంశయాత్మనః ॥ యోగసన్న్యస్తకర్మా
ణం జ్ఞానసంఛిన్నసంశయమ్ । ఆత్మవన్తంనకర్మాణినిబధ్నన్తి ధన
ంజయ" ఇత్యాది భగవదుక్తేః. ॥౩॥

ఇన్ద్రాదిదేవానాం హవిర్భాగప్రదాన ముఖేన తృప్తికరోపి భ
వానేవేత్యాహ (అగ్నా)వితి - హేదేవ - హేహయగ్రీవ, సప్తత
న్తోః సంబంధిని సమిద్ధార్చిషి - సమిద్ధాని - ప్రజ్వలితాని, అర్చీంషి-
తేజాంసి, యస్యతస్మిన్నగ్నౌ; మంత్రమయం- మంత్రాత్మకమ్, శరీ
రం - విగ్రహం, ఆతస్థివాన్ - సంప్రాప్తవాన్సన్, "అహంక్రతు
రహంయజ్ఞస్స్వధాహమహమౌషధమ్। మంత్రోహమహమేవాజ్య
మహమగ్నిరహంహుత" మిత్యాద్యుక్తేః అఖండసారైః - అఖిం

దాప్యాయనంవ్యోమసతాంవిధత్సే ॥౧౦॥ యన్మూలమీదృక్ప్రతిభాతి తత్త్వం యామూలమామ్నాయమహాద్రుమాణామ్ । తత్త్వేనజానన్తివిశుద్ధసత్త్వాస్త్వామక్షరామక్షరమాతృకాం తే ॥౧౧॥ అవ్యాకృతాద్వ్యాకృతవానసిత్వం నామానిరూపాణిచయాని పూర్వమ్ । శంసన్తితేషాంచరమాంప్రతిష్ఠాంవాగీశరత్వాంత్వ

డాః - అవిచ్ఛిన్నాః, సారాః - మాధుర్యాదిరసాః, యేషు తైః; హవిషాం - పురోడాశాదిహవిషాం, ప్రదానైః - వితరణైః, వ్యోమసతాం - ఇన్ద్రాదిదేవానాం, ఆప్యాయనం - తృప్తిం, విధత్సే - విదధాసి, [డుధాఞ్ ధారణపోషణయోః] " అహంహిసర్వయజ్ఞానాంభోక్తాచప్రభురేవచ - సత్వమసభగవాన్ హయశీర్షఏవ సాక్షాత్సయజ్ఞపురుష స్తపనీయవర్ణః।ఛన్దోమయస్సోఽఖిలదేవతాత్మావాచోబభూవురుశతీశ్చసతోఽస్యనస్త "ఇత్యాదివచనాత్ ॥౧౦॥

ప్రపంచస్యమూలకారణమపిత్వమేవేత్యాహ (యన్మూలమితి) - హే దేవ - విశుద్ధసత్త్వాః - విశుద్ధం - నిర్మలం, సత్త్వం - సత్త్వగుణః, యేషాం తేతథోక్తాః; ఈదృక్ - దేవతిర్యఙ్మనుష్యస్థావరాత్మనా అబాధితత్వేనప్రమాణసిద్ధం, తత్త్వం - చతుర్వింశతిమహదాదితత్త్వం, యన్మూలం - యత్ మూలం యస్యతథోక్తమ్; ఆమ్నాయమహాద్రుమాణాం - ఆమ్నాయాః - వేదాఏవ, మహాద్రుమాః - వృక్షాః, తేషాం యామూలం-తాం అక్షరాం - నిత్యాం, అక్షరమాతృకాం - అకారాద్యక్షరసమష్టిం, తే - త్వత్సంబన్ధినీం, తత్త్వేన - యాథార్థ్యేన, జానన్తి-విదన్తి,[జ్ఞా అవబోధనే] "వేదేనరూపేవ్యకరోత్సతాసతీ ప్రజాపతిః - వేదశబ్దేభ్యఏవాసౌదేవాదీనాంచకారసః" ఇతి వేదస్య జగత్సృష్టి హేతుత్వాత్తన్మూలభూతాయా అక్షరమాతృకాయా అపిత్వదధీనత్వాత్సాక్షాత్పరంపరయా వా కృత్స్నమపి ప్రపంచజాతం త్వత్తఏవోత్పన్నమితిభావః; "య

దుపజ్ఞవాచః ||౧౨|| ముగ్ధేన్దునిష్యాందవిలోభనీయాంమూర్తిం

తోవా ఇమానిభూతాని జాయంతే – తదైక్షత – బహుస్యాంప్ర
జాయేయేతి – తత్తేజోసృజత – యస్మాలాస్సోవ్యేమాస్సర్వాః
ప్రజాస్సదాయతనాస్సప్రతిష్ఠాః – ఋచస్సామానిజజ్ఞిరే- ఛందాగ్
సిజజ్ఞిరేతస్మాత్– కార్యాణాం కారణంపూర్వ " మిత్యాద్యత్రా
నుసంధేయమ్. ||౧౧||

ఉత్పన్నప్రపంచస్య పర్యవసానస్థానమపి త్వమేవేత్యాహ (అవ్యా
కృతాది)తి - హేవాగీశ్వర - త్వం-అవ్యాకృతాత్ - ప్రధానాత్,
పూర్వం – ప్రథమం; [illegible]నామాని - వాచకాని, రూపాణి-పృ
థివ్యాది సంస్థానానిచ, వ్యాకృతవాన్ – ప్రణీతవానసి, "ఇమా
స్తిస్రోదేవతాః అనేనజీవేనాత్మనానుప్రవిశ్య నామరూపేవ్యాకర
వాణి,, తిశ్రుతేః - తేషాం - నామరూపాణాం, చరమాం ప్ర
తిష్ఠాం - పర్యవసానభూమిం భవంతం, త్వదుపజ్ఞవాచః_ త్వత్-
తవ, ఉపజ్ఞాని _ త్వదుపజ్ఞాని - త్వయా ఆదౌదృష్టాని, [ఉపజ్ఞోప
క్రమం తదాద్యాచిఖ్యాసాయామితి నపుంసకత్వమ్] తానివాచశ్చ
తథోక్తాః, వేదాఇత్యర్థః; శంసంతి _ వదంతి, [శంసుస్తుతౌ]
శరీరభూతానాం పృథివ్యాదీనాం శరీర్యాయత్తస్థితిత్వాత్ ; నా
మ్నాంవాచకానాం ప్రకారద్వారా ప్రకారిపర్యంతవృత్తికత్వాదితి
భావః; "యస్యపృథివీశరీరం యస్యాపశ్శరీరం యస్యతేజశ్శరీరం
యస్యవాయుశ్శరీరం యస్యాకాశశ్శరీరం యస్యాక్షరంశరీర,, మి
త్యాదిశ్రుతేః _ " వచసాంవాచ్యముత్తమ,,మిత్యాదిస్మృతేశ్చ||౧౨||

యోగినోమోక్షరూపఫలావాప్తయే త్వామేవచింతయంతీత్యా
హ (ముగ్ధే) తి_ హేవాగీశ్వర? తవఆనందసుధాప్రసూతిం_ ఆనం
దఏవసుధా _ అమృతం, తస్యాః ప్రసూతిజన్మ యస్యాస్తాం త
థోక్తామ్; "రసోవైసః - రసగ్ హ్యేవాయంలబ్ధ్వానందీభవతి –

తవానందసుధాప్రసూతిమ్। విపశ్చితశ్చేతసి భావయంతే వేలాము
దారామివ దుగ్ధసింధోః ॥౧౩॥ మనోగతం పశ్యతి యస్సదా త్వాం

ఏష హ్యేవానందయాతి'' ఇతి శ్రుతేః - ముగ్ధేందునిష్యందవిలోభనీయాం - ముగ్ధేందోః, నిష్యందవత్ - ప్రవాహవత్, (అభూతోపమా) విలోభనీయాం- స్పృహణీయాం, దుగ్ధసింధోః - ఉదారాం శ్రేష్ఠాం, వేలామివ - సేతుమివ స్థితాం, మూర్తిం - విగ్రహం, విపశ్చితః - జ్ఞానినః, చేతసి - హృదయే, భావయంతి- పరిశీలయంతి, ఆనన్ద సుధాకరత్వాదితరవిషయాన్ పరిహృత్య తత్రైవ రమంత ఇత్యర్థః; "మహాత్మానస్తు మాం పార్థ దైవీం ప్రకృతిమాశ్రితాః। భజంత్యనన్యమనసో జ్ఞాత్వా భూతాదిమవ్యయం - సతతం కీర్తయంతో మాం యతంతశ్చ దృఢవ్రతాః। నమస్యంతశ్చ మాం భక్త్యా నిత్యయుక్తా ఉపాసతే - తత్రైకాగ్రం మనః కృత్వా యతచిత్తేంద్రియక్రియః। రమంతే యోగినోఽనంతే నిత్యానందే చిదాత్మని'' ఇత్యాది వచనాత్; తదుక్తం భగవతా - ''అనన్యాశ్చింతయంతో మాం యే జనాః పర్యుపాసతే। తేషాం నిత్యాభియుక్తానాం యోగక్షేమం వహామ్యహ'' మితి. ॥౧౩॥

హయగ్రీవముపాసీనః పుమాన్ స్వయత్నం వినైవ విద్యాం లభత ఇత్యాహ (మనోగత)మితి - మానసరాజహంసం - మానసం - మన ఏవ మానసం, మానసాఖ్యసరః, తత్ర రాజహంసం - రాజహంసవద్విహారశీలోత్సుకమిత్యర్థః; త్వాం మనీషిణాం మధ్యే- యః - పుమాన్, సదా - సర్వదేశ సర్వకాలసర్వావస్థాసు, "తస్మాత్సర్వేషు కాలేషు మామనుస్మర యుధ్య చ - యన్ముహూర్తం క్షణం వాపి వాసుదేవో న చింత్యతే - సా హానిస్తన్మహచ్ఛిద్రం సా భ్రాంతిస్సా చ విక్రియే'' త్యాద్యుక్తేః; మనోగతం - హృదయస్థం, పశ్యతి- సాక్షాత్కరోతి, మనసా చింతయతీత్యర్థః; తస్య- జనస్య, గిరః- వాచః, స్వ

మనీషిణాం మానసరాజహంసమ్ । స్వయం పురోవాదవివాదభా
జః కింకుర్వతే తస్యగిరోయథార్హణమ్ ॥ ॥౧౪॥
అపి క్షణార్ధం కలయంతి యే త్వా మాప్లావయంతం విశదైర్మయూ
ఖైః । వాచాంప్రవాహైరనివారితైస్తే మందాకినీం మందయితుం
క్షమంతే ॥౧౫॥ స్వామిన్ భవద్యోగసుధాభిషేకాద్వహంతి ధన్యాః
పులకానుబంధమ్ । అలక్షితే క్వాపి నిరూఢమూలమంగేష్వివానం

యం - యత్నం వినైవ, పురోవాద వివాదభాజః - పురోవాదే-
ప్రాథమికోపస్థితౌ, వివాదం-అన్యోన్యకలహం, భాజః-భజంతః, అ
హమహమికయా ప్రథమం స్ఫురంత ఇత్యర్థః; తాస్సత్యః యథార్హణం-
యథాయోగ్యం, కింకుర్వతే-కింకరత్వంభజంతే, (డుకృఞ్ కరణే) ॥౧౪
న కేవలం త్వాముపాసీనస్య విద్యాఫలమాత్రమపి త్వితి వాచాలక
త్వమపీత్యాహ (అపీ)తి- హే వాగీశ! విశదైః- స్వచ్ఛైః, మయూ
ఖైః - కిరణైః, ఆప్లావయంతం - ప్లావయంతం, సేవకానితిశేషః-
త్వాం, యే-భక్తాః, క్షణార్ధమపి- సూక్ష్మకాలమపి, కలయంతి- ధ్యా
యంతి, తే-భక్తాః, అనివారితైః - ప్రతివాదిభిర్నిరోద్ధుమశక్యైః,
వాచాం - గిరాం, ప్రవాహైః- పరంపరాభిః, మందాకినీం-గంగాం,
మందయితుం - అల్పవేగాంకర్తుమ్, క్షమంతే- శక్నువంతి, తేషాం
వాగ్వేగోగఙ్గాప్రవాహవేగాదప్యతిశయిత స్స్యాదితిభావః ॥౧౫॥
ధన్యానామేవత్వయిలాభ ఇత్యాహ (స్వామిన్ని)తి- హే స్వామిన్-
వాగీశ, భవద్యోగ సుధాభిషేకాత్- భవతస్సంబంధీయోగః- భక్తి
యోగః, సఏవసుధా - తయాఅభిషేకః - స్నపనం, తస్మాదిత్యర్థః;
అలక్షితే-అదృష్టే, క్వాపి- క్వచిత్ప్రదేశేపి, "యోగీయుంజీత సతత
మాత్మానంరహసిస్థితః - ఏకాకీ యతచిత్తాత్మా నిరాశీరపరిగ్రహః।
శుచౌదేశే ప్రతిష్ఠాప్య స్థిరమాసనమాత్మనః । నాత్యుచ్ఛ్రితం నాతి
నీచం చేలాజిన కుశోత్తర" మిత్యాద్యుక్తైః; నిరూఢమూలం-నిరూ

దధుమంకురంతమ్ ॥౧౮॥ స్వామిన్ప్రతీచా హృదయేన ధన్యా స్త్వ
ద్ధ్యానచంద్రోదయవర్ధమానమ్ । అమాంతమానందపయోధిమం
తః పయోభిరక్ష్ణాం పరివాహయంతి ॥౧౯॥ స్వైరానుభావత్వద
ధీనభావా స్సంరబ్ధవీర్యాం త్వదనుగ్రహేణ । విపశ్చితో నాథతరం

థమ్-దృఢతరమ్, మూలం యస్య తం; అంగేషు-అవయవేషు, అంకురం
తమ్-ఉద్యంతమ్-అనందథుమివ స్థితం-ఆనందమివ స్థితం, "స్యాదానంద
థురానంద" ఇత్యమరః - పులకానుబన్ధం-రోమాంచం, ధన్యాః -
భాగ్యవంతః, వహంతి - ప్రాప్నువంతి, [వహ ప్రాపణే] ఉపమా
లంకారః. * * * ॥౧౮॥

త్వాం చింతయన్ పరమానంద మనుభవతీత్యాహ- (స్వామి)న్నితి-
హే స్వామిన్-హయగ్రీవ, ధన్యాః - భాగ్యవంతః, ప్రతీచా "అభ్యా
సయోగయుక్తేన చేతసానన్యగామినే" త్యుక్తరీత్యా అంతర్ముఖేన,
హృదయేన - మనసా, త్వద్ధ్యానం చంద్రోదయః, తేన వర్ధమా
నం - జృంభమాణం, అతఏవ అంతర్హృదయే అమాంతం - అప
ర్యాప్తమ్, ఉద్వేలమితి యావత్; ఆనందపయోధిం - సుఖాబ్ధిం, అ
క్ష్ణాం పయోభిః-ఆనందబాష్పైః, పరివాహయంతి-ప్రస్రవంతి. ॥౧౯॥

భవద్యోగినః త్వత్కటాక్షేణైవ మాయాంతరంతీత్యాహ (స్వై
రానుభావే) తి- హే నాథ - హే హయగ్రీవ, స్వైరానుభావత్వ
దధీనభావాః - స్వైరానుభావస్య- స్వేచ్ఛావిహారస్య, త్వత్, తవ,
అధీనం-వశంవదః, భావః - అభిప్రాయః యేషాం తే తథోక్తాః ;
విపశ్చితః - జ్ఞానినః, త్వదనుగ్రహేణ - త్వత్సంకల్పేన, సంరుద్ధవీ
ర్యాం - నిరుద్ధశక్తిం, వైహారికీం - లీలోపకరణభూతాం, మోహ
నపింఛికాం - సకలలోకవ్యామోహనకరీం, మయూరాదిపింఛభూ
తాం - లోకే ఇంద్రజాలికవిద్యావతాం వివిధవిచిత్రానంతాశ్చర్య
కరకార్యజననసమర్థః కశ్చనపింఛవిశేషః ప్రసిద్ధః; "మాయాంతు ప్రకృ

తిమాయాం వైషారికీం మో[illegible]రపించికాం తే ॥౧౮॥ ప్రాజ్ఞ్యిర్మి
తానాం తపసాం విపాకాత్ప్రత్యగ్రనిశ్రేయససంపదో మే । స
సమేధిషీరన్ తవపాదపద్మే సంకల్పచింతామణయః ప్రణామాః॥౧౯
విలుప్తమూర్ధన్యలిపిక్రమాణాం భూయాన్ప్రసాదో మయి నా
థ భూయాత్ । త్వదంఘ్రిరాజీవరజఃకణానాం సురేంద్రచూడా

తింవిద్యాన్నాయినంతుమహేశ్వర '' మిత్యాద్యుక్తేః; త్వదనుగ్రహే
ణ-త్వత్ప్రసాదేన, తరంతి - అతిక్రామంతి.　　॥౧౮॥

జన్మాంతరకృత తపశ్శాలినాం మాయాతరణే త్వత్పాదారవింద
ప్రణమనమేవ శరణమిత్యాహ (ప్రాగి)తి - హేనాథ - హేహయ
గ్రీవ, ప్రత్యగ్రనిశ్రేయససంపదః - ప్రత్యగ్రా - నూతనా, నిశ్రేయ
ససంపత్ యేషు తథోక్తాః; ప్రాజ్ఞ్యిర్మితానాం - ప్రాక్ - పూ
ర్వజన్మని, నిర్మితానాం - కృతానాం, తపసాం విపాకాః - పరిపా
కభూతాః, సంకల్పచింతామణయః - సంకల్పస్య - ఇచ్ఛాయాః, చిం
తామణయః - ప్రణామాః - తవ - భవతః, పాదపద్మే - పాదా
రవిందే, సమేధిషీరన్ - సమభివృద్ధాభూయాసురిత్యర్థః, [ఏధవృ
ద్ధౌ] "హరత్యఘంసంప్రతి హేతురేష్యత శ్శుభస్య పూర్వాచరితైః
కృతంశుభైః । శరీరభాజాం భవదీయదర్శనం వ్యనక్తి కాలత్రితయేపి
యోగ్యతా'' మిత్యుక్తరీత్యా భూతభవిష్యద్వర్తమాన కాలేషు భ
వదీయ పాదారవింద సేవాయశస్ఠ-రీతిభావః -　　॥౧౯॥

పూర్వస్మిన్ శ్లోకే ప్రణామాతివృద్ధిః ప్రార్థితా - ఇదానీం పాదా
రవిందప్రణామానంతరం పాదరజసాం ప్రసాదః ప్రార్థ్యతే (విలు
ప్తే)తి- హేనాథ- హేహయగ్రీవ, విలుప్తమూర్ధన్యలిపిక్రమాణాం-
విలుప్తాః - ప్రమృష్టాః, మూర్ధన్యాః - మూర్ధ్నిజాతాః, [శరీరావ
యవాద్యత్] లిపీనాం -అక్షరాణాం, క్రమః - పఙ్క్తయః, యేషాం
తే తథోక్తాః ; " పరిసరవినతానాం మూర్ధ్ని దుర్వర్ణపఙ్క్తింప

పదలాలితానామ్ ॥౨౦॥ పరిస్ఫురన్నూపురచిత్రభాను ప్రకాశ నిర్ధూతతమోనుషంగామ్ । పదద్వయీం తే పరిచిన్మహేఽన్తః ప్రబోధరాజీవవిభాతసంధ్యామ్ ॥౨౧॥ త్వత్కింకరాలంకరణోచితానాం త్వయైవకల్పాంతరపాలితానామ్ । మంజుప్రణాదం మణినూపురం తే మంజూషికాం వేదగిరాం ప్రతీమః ॥ ॥౨౨॥

రిణమయసి శౌరేః పాదుకేత్వంసువర్ణాం - అయిందరిద్రోభవితల వైధసీంలిపిం లలాటేర్థిజనస్యజాగ్రతీం । మృషానచక్రేర్త్వితకల్పపాదపః ప్రణీయదారిద్ర్యదరిద్రతాంనళః " ఇత్యుక్తరీత్యా బ్రహ్మణా తత్తత్కర్మానుగుణ్యేన లిఖితాం దారిద్ర్యసూచక లలాటలిపిం స్వాయమతిశయప్రదానేనాన్యథా నయతీత్యర్థః; అతఏవ సురేంద్ర చూడాపదలాలితానాం - సురేంద్రైః - బ్రహ్మాదిభిః, చూడాపద్మైః- మౌళిభిః, లాలితానాం- శ్లాఘితానాం, త్వత్పాదారవిందప్రణతికాలే శిరోభూషణత్వేన ఉహ్యమానానామిత్యర్థః; త్వదంఘ్రిరాజీవరజఃకణానాం- త్వత్ - తవ, అంఘ్రిరాజీవస్య - పాదారవిందస్య, రజఃకణానాం - పరాగలేశానాం, భూయాన్ - మహాన్, ప్రసాదః - అనుగ్రహః, మయిభూయాత్, [భూసత్తాయాంమాశిషిలిజ్] ॥౨౦॥

అజ్ఞానాంధకార నివర్తకం జ్ఞానోదయ హేతుం త్వత్ పాదారవిందం మనసాధ్యాయామీత్యాహ (పరిస్ఫురన్ని)తి - హేనాథ - హేహయగ్రీవ, పరిస్ఫురన్నూపురఏవచిత్రభానుః - సూర్యః, తస్య ప్రకాశేన - తేజసా, నిర్ధూతః - ప్రతిక్షిప్తః - తమోనుషంగః -తమస్సంయోగః, యస్యాస్తాం తథోక్తామ్; ప్రబోధరాజీవ విభాతసంధ్యాం - ప్రబోధః - జ్ఞానమేవరాజీవం - తస్య- విభాతసంధ్యాం- పూర్వసంధ్యాం, తేపదద్వయీం - చరణయుగళం, అంతః-మనసి, పరిచిన్మహే - పరిశీలయామహే, [చిఞ్ చయనే] ॥౨౧॥

సంచింతయామి ప్రతిభాదశాస్థాన్ సంధుక్షయంతం సమయప్రదీపాన్ । విజ్ఞానకల్పద్రుమపల్లవాభం వ్యాఖ్యానముద్రామధురం

నూపురమభివర్ణయతి (త్వత్కింకరే) ఇతి- హేనాథ ! త్వత్కింకరాలంకరణోచితానాం- త్వత్-తవ, కింకరాణాం-భక్తానాం, అలంకరణం- త్వత్పాదారవిందరూప శిరోభూషణమ్, తస్య ఉచితానాం- ప్రతిపాదనయోగ్యానాం, యద్వా-త్వత్కింకరాణాం-బ్రహ్మాదీనాం, అలఙ్కరణే- అలంకారకరణే, ఉచితానాం-యోగ్యానాం, అనేనవిశేషణేన వేదగిరామాభరణత్వాకారో వ్యజ్యతే; అతఏవ నూపురమంజూషికాత్వేన రూపణం సంగచ్ఛతే ; త్వయైవ - భవతైవ, కల్పాంతరపాలితానాం- రక్షితానాం, వేదగిరాం- వేదవాక్యానాం, మంజుప్రణాదం- మంజు-మనోహరః, ప్రణాదః- శింజారవః, యతః మణినూపురపేటికాగర్భగత వేదవాక్యాని శింజారవత్వేన నిగద్యంత ఇతిభావః; మణినూపురం- మణిమయ శింజీరం, మంజూషికాం-పేటికాం, ప్రతీమః-జానీమః; [ఇణ్ గతౌ] లోకేయథాధనవాన్ పుత్రపౌత్రాదీనాం రక్షణార్థం సర్వాభరణజాతం సంగోప్య పేటికాం సంగృహ్ణాతి తద్వదితిభావః. ||౨౨||

ఇతఃపరం త్రిభిః శ్లోకైః పాణిపంకజమభివర్ణయతి (సంచింతయామి)ఇతి-హేనాథః ప్రతిభాదశాస్థాన్- ప్రతిభా-తాత్కాలికోపస్థితిః, సైవదశా- వర్తిః, తస్యాం వర్తమానాన్, సమయప్రదీపాన్ - వేదావిరుద్ధ సిద్ధాంత ప్రదీపాన్, సంధుక్షయంతం - అభివర్ధయంతం, వ్యాఖ్యానకాలే ఆవశ్యకప్రబోధముద్రయా అంగుళ్యా దీపవత్సకలసిద్ధాంత రహస్యార్థ ప్రకాశనేన సర్వేసిద్ధాంతా అభివృద్ధా భవంతీత్యర్థః; విజ్ఞానకల్పద్రుమపల్లవాభం- విజ్ఞానమయ భగవచ్ఛరీరమేవ కల్పద్రుమః-కల్పతరుః, తస్య పల్లవానాం-కిసలయానాం, ఆభేవాభా యస్యతమ్; వ్యాఖ్యానముద్రామధురం- వ్యాఖ్యానముద్రయా-

కరంతే ॥౨౩॥ చిత్తేకరోమిస్ఫురితాక్షమాలం సవ్యేతరం నాథ
కరం త్వదీయం । జ్ఞానామృతోదంచనలంపటానాం లీలాఘటీ
యంత్రమివాశ్రితానాం ॥ ౨౪ ॥ ప్రబోధసిన్ధోరరుణైః ప్రకా
శైః ప్రవాళసంఘాత మివోద్వహంతం । విభావయే దేవసపుస్త
కంతే వామంకరందక్షిణమాశ్రితానాం ॥ ౨౫ ॥ తమాంసిభిత్వా
విశదైః ప్రకాశైస్సంప్రీణయంతంవిదుషశ్చకోరాన్ । నిశామయే

బోధముద్రయా, మధురం_మనోహరం, కరం-పాణిం, సంచింతయా
మి- ధ్యాయామి, రూపకోపమయోస్సంకరః. ॥౨౩॥

(చిత్తే)ఇతి-హేనాథ! త్వదీయం- భవదీయం, స్ఫురితాక్షమాలం.
స్ఫురితా - ప్రకాశమానా, అక్షమాలా - జపమాలాయస్యతమ్,
జ్ఞానామృతోదంచన లంపటానామ్ - జ్ఞానామృతస్య - ఉదంచనే-
ఉద్ధరణే, లంపటాః - ఆసక్తాః, ఆయాసవంతఇతియావత్; తేషాం
తథోక్తానామాశ్రితానామ్, లీలాఘటీయంత్రమివస్థితమ్ లీలాచరణా
ర్థం నిర్మితోయోఘటీయంత్రవిశేషః - తమివస్థితమ్, సవ్యేతరం- దక్షి
ణమ్, చిత్తే-హృదయే, కరోమి - ప్రతిష్ఠాపయామి, ॥౨౪॥

(ప్రబోధే)తి - హేదేవ - హయవదన, తే- తవ, ప్రబోధసింధోః-
జ్ఞానసాగరస్య, అరుణైః-తామ్రైః, ప్రకాశైః- కాంతిభిః, ప్రవాళ
సంఘాతమ్ - విద్రుమసంఘమ్, ఉద్వహంతమివస్థితమ్ - బిభ్రతమివ
స్థితమ్,సపుస్తకమ్-పుస్తకసహితం, ఆశ్రితానాందక్షిణమ్ - విద్యాప్ర
దానసమర్థమ్, వామమపి దక్షిణమితివిరోధః -తత్పరిహారః పూర్వో
క్తరీత్యా - సవ్యం కరంవిభావయే - ధ్యాయామి, ॥౨౫॥

అవయవ సౌందర్య మభివర్ణ్య విగ్రహ సౌందర్యమభివర్ణయతి-
(తమాంసీ) తి- హేదేవ ? తమాంసి - అంతర్బాహ్యాంధకారాన్,
విశదైః -స్వచ్ఛైః, ప్రకాశైః- తేజోభిః, భిత్వా - ఛిత్వా , విదుష
శ్చకోరాన్ - పండితానేవచకోరాఖ్యశకునివిశేషాన్, సంప్రీణయం

త్వాం నవపుండరీకే శరద్ఘనే చంద్రమివస్ఫురంతం ॥ ౧౮ ॥ దిశం
తు మే దేవ సదా త్వదీయా దయాతరంగానుచరాః కటాక్షాః । శ్రో
త్రేషుపుంసామమృతంక్షరంతీం సరస్వతీం సంశ్రితకామధేనుమ్॥
౧౯॥ విశేషవిత్పారిషదేషు నాథ విదగ్ధగోష్ఠీసమరాంగణేషు। జిగీష
తో మే కవితార్కికేంద్రాన్ జిహ్వాగ్రసింహాసనమభ్యుపేయాః॥౨౦

తం - సంతోషయంతమ్, నవపుండరీకే - నూతనప్రఫుల్లపద్మే, స్ఫు
రంతమ్ - అతఏవ శరద్ఘనే - శరత్కాలమేఘే, స్ఫురంతంచంద్రమివ
స్థితంత్వామ్, నిశామయే - సాక్షాత్కుర్వే, ఉపమాలంకారః.॥౧౮॥
భగవతో విద్యాం ప్రార్థయతే (దిశంత్వి) తి - హే దేవ, త్వదీ
యాః - దయాతరంగానుచరాః - కృపాకల్లోలసహచరాః , కటా
క్షాః - పుంసాం - శ్రోత్రేషు - అమృతమ్ - సుధామ్, క్షరంతీమ్-స్ర
వంతీమ్, శ్రోత్రానందకరీమిత్యర్థః; సంశ్రితకామధేనుమ్ - ఆశ్రితా
నామభీష్టదాయినీమ్, స్వర్ధేనుమివస్థితాం, సరస్వతీమ్ , సదా మే దిశం
తు - వితరంతు, [దిశ అతిసర్జనే] ॥౧౯॥

కుమతికువాదభంజనార్థం వాదకాలేషు భగవత్సన్నిధానం ప్రా
ర్థయతే (విశేషవిత్పారిషదేష్వి) తి - హే నాథ - హయగ్రీవ, త్వ
మిత్యధ్యాహారః ; విశేషవిదాం - వాదప్రతివాదవిశేషజ్ఞానాం, పారి
షదేషు - పరిషద్యుక్తేషు, విదగ్ధగోష్ఠీసమరాఙ్గణేషు - విదగ్ధానామ్ -
సమర్థానామ్, గోష్ఠ్యాః - సమాజస్య, సమరాఙ్గణేషు - వాదశా
లాసు, కవితార్కికేంద్రాన్ - కవీనామ్ - గద్య పద్య రచనాసమ
ర్థానామ్ , తార్కికాణామ్ - ఊహాపోహాదినానావిధ యుక్తిచ
తురాణామ్, ఇంద్రాన్ - శ్రేష్ఠాన్, జిగీషతః - జేతుమిచ్ఛతః, మే జి
హ్వాగ్రసింహాసనం - జిహ్వాయాః - రసనాయాః, అగ్రమేవ సింహా
సనమ్ - సింహపీఠమ్, అభ్యుపేయాః - ప్రాప్నుయాః, [ఇణ్ గతౌ]॥౨౦॥
త్వత్సన్నిధానవశాదేవ ప్రతివాదికోలాహలాన్ స్తంభయామీత్యా

త్వాం చింతయం స్త్వన్మయతాం ప్రపన్నస్త్వాముద్గృణన్ శబ్దమ
యేనధామ్నా।స్వామిన్ సమాజేషు సమాధిషీయస్వచ్ఛందవాదా
హవబద్ధశూరః ॥౨౯॥ నానావిధానామగతిః కలానాం నచాపి
తీర్థేషుకృతావతారః । ధ్రువంతవానాథపరిగ్రహాయాః నవం న
వంపాత్రమిదందయాయాః ॥౩౦॥ అకంపనీయాన్యపనీతి భేదైర

హ (త్వామి) తి- హే స్వామిన్ - హయగ్రీవ, త్వాం - భవం
తం, చింతయన్, ధ్యాయన్, త్వన్మయతామ్-త్వదాత్మతామ్,ప్రప
న్నః- ప్రాప్తః, శబ్దమయేన - మంత్రమయేన, ధామ్నా - తేజసా,
త్వా ముద్గృణన్- స్తువన్, అహమితి శేషః; సమాజేషు - మహత్స
భాసు, స్వచ్ఛందవాదాహవబద్ధశూరః - స్వచ్ఛన్దవాదానామాహ
వేషు-యుద్ధేషు, బద్ధః సన్నద్ధః, శూరః-నిపుణః, సమేధిషీయ- వృద్ధిం
ప్రాప్నుయామ్, [ఏధవృద్ధౌ-ఆత్మనేపదమ్]భవంతం ధ్యాయతాం
స్తువతాంచ వాదకథాసు విజయస్స్యాదితిభావః. ॥౨౯॥

భగవతస్సర్వాభీష్టం సంప్రార్థ్య తస్య కృపోదయాయ స్వస్యాన
న్యగతికత్వ మనుసందధాతి (నానావిధానా) మితి- హేస్వామిన్?
నానావిధానామ్- నానాప్రకారాణామ్, కలానామ్-విద్యానామ్,అ
గతిః-అప్రాప్యస్థానమ్, నచాపితీర్థేషు కృతావతారః- తీర్థేషు - గం
గాది పుణ్యతీర్థేషు, కృతావతారః- కృతః-అనుష్ఠితః, అవతారః- అ
వగాహనం యేనస తథోక్తః, స్నాతఇతియావత్; తాదృశోపి నే
త్యర్థః. ఈదృశోహంతవ- అనాథపరిగ్రహాయాః- అనాథానామ్,
దీనానామ్, పరిగ్రహాయాః - అనుగ్రహ హేతుభూతాయాః, త్వదీ
యాయా దయాయాః- కృపాయాః, నవంనవమ్- అత్యంతాభినవమ్,
అత్యంతవిలక్షణమితి యావత్; పాత్రమ్-విషయః, అస్తీతిశేషః; ధ్రు
వమ్ - నిశ్చయః, త్వదేక శరణావయం నసాధనాంతరావలంబిన
ఇతి భావః. ... ... ॥౩౦॥

లంకృషీరన్ హృదయంమదీయం । శంకాకళంకాపగమోజ్జ్వలాని
తత్త్వానిసమ్యంచితవప్రసాదాత్ ॥ ౩౧ ॥ వ్యాఖ్యాముద్రాం క
రసరసిజైః పుస్తకంశంఖచక్రే బిభ్రద్భిన్నస్ఫటికరుచిరేపుండరీకే
నిషణ్ణః।అమ్లానశ్రీరమృతవిశదైరంశుభిఃప్లావయన్మామావిర్భూ

ఇదానీం త్వదేకశరణస్యమే త్వత్ప్రసాదాదేవ సమస్తతత్త్వాని కర
తలామలకాయమానానీత్యాహ (అకంపనీయానీ)తి- హేస్వామిన్-
తవప్రసాదాత్- అనుగ్రహాత్, అపనీతిభేదైః- నానావిధాన్యాయైర
పి, అకంపనీయాని - అప్రధృష్యాణి, శంకాకళంకాపగమోజ్జ్వలాని-
శంకా- అప్రామాణ్యశంకా, సైవకళంకః- తస్యాపగమః- నిరాసః,
తేన ఉజ్జ్వలాని- ప్రకాశమానాని, సమ్యంచి-యథార్థాని, తత్త్వాని,
మదీయమ్- మత్సంబంధి, హృదయమ్-మానసమ్, అలంకృషీరన్ - అ
లంకుర్వంతు, తవ ప్రసాదవశాత్సర్వ తత్త్వసాక్షాత్కారోభూయా
దిత్యర్థః. [డుకృఞ్ కరణే]. ॥౩౧॥

అథ హయగ్రీవమూర్తేరసాధారణ స్వరూప ధ్యాన పదవీమధిరో
హతి [వ్యాఖ్యాముద్రామి]తి- కరసరసిజైః- చతుర్భిఃకరారవిందైః,
శఙ్ఖచక్రే,పుస్తకమ్-శ్రీకోశమ్,వ్యాఖ్యాముద్రామ్-బోధముద్రామ్, చే
తి శేషః; బిభ్రత్- వహన్, భిన్నస్ఫటికరుచిరే- దళితస్ఫటికమనోహ
రే,పుండరీకే-సితామ్భోజే,నిషణ్ణః-ఆసీనః, అమ్లానశ్రీః- నిత్యశ్రీః, ని
త్యశోభః; అతఏవ అనఘమహిమా- అనఘః-నిర్దుష్టః, మహిమా-మా
హాత్మ్యమ్, యస్యసతథోక్తః;వాగీశః-హయగ్రీవః, అమృతవిశదైః-
అమృతస్వచ్ఛైః, అంశుభిః-కిరణైః, మామ్-సంసారాభితప్తమ్, ప్లా
వయన్- సేచయన్, మమేత్యధ్యాహారః; మానసే- చిత్తే, ఆవిర్భూ
యాత్-సన్నిధేయాత్, [భూసత్తాయామాశిషిలిఙ్] మనసి హయ
గ్రీవావిర్భావే అమృతకల్పతత్కిరణజాలైర్మనోగత సకల సంతా
పనివృత్తిర్భవేదిత్యాశయః. ॥౩౨॥

యాదనఘమహామానసేవాగధీశః ॥౩౨॥ వాగర్థసిద్ధిహేతోః పఠతహయగ్రీవసంస్తుతింభక్త్యా । కవితార్కికకేసరిణా వేంకటనాథేన విరచితామేతామ్ ॥౩౩॥

ఇతి కవితార్కికసింహస్య సర్వతన్త్రస్వతంత్రస్య శ్రీమద్వేఙ్కటనాథస్య వేదాన్తాచార్యకృతిషు శ్రీహయగ్రీవస్తోత్రం సంపూర్ణమ్.

కవితార్కిక సింహాయ కల్యాణగుణ శాలినే।
శ్రీమతే వేంకటేశాయ వేదాంత గురవేనమః॥
శ్రీమతేనిగమాంత మహాదేశికాయనమః.

స్వగ్రంథస్య విశ్వసనీయత్వాయ స్వనామ ప్రకటయన్ స్వకృతస్తోత్రస్య ఫలమప్యాహ (వాగర్థే) తి- హేసుధియ ఇత్యధ్యాహారః కవితార్కిక కేసరిణా-కవితార్కికశ్రేష్ఠేన, వేంకటనాథాహ్వయేన; విరచితామ్- నిర్మితామ్, ఏతాం, సమ్యక్ పదవాక్య రచనోజ్జ్వలామ్, వాగర్థసిద్ధిహేతుమ్- వాచాం-వాగ్రూపాణామ్,అర్థానాం సిద్ధ్యై- జ్ఞానే, హేతుమ్- కారణమ్, హయగ్రీవ సంస్తుతిమ్-హయగ్రీవ స్తవం,భక్త్యా-పఠత-అనుసంధయధ్వమ్. ॥౩౩॥

శ్రీ హయగ్రీవ స్తోత్ర వ్యాఖ్యా సమాప్తా.
శ్రీమతేనిగమాంతమహాదేశికాయనమః.

(౪) శ్రీరాయైనమః.

శ్రీశ్రీనివాసపరబ్రహ్మణేనమః.

శ్రీమతేనిగమాన్తమహాదేశికాయనమః.

శ్రీ మ న్ని గ మా న్త మ హా దే శి క వి ర చి త మ్,

ద యా శ త క మ్ .

పదామ్బుజపరిష్కృతస్ఫురితపత్రపద్మాసనం కటీతట విరాజతా కనకవాససాఽలఙ్కృతం। రమాచరణలాక్షయాలసదురస్థలా విస్మితం కృశేశయదృశంస్తుమోవృషగిరీశ్వరంపూరుషమ్॥ ॥౧॥ ఏకంశరేణఃధనుషాకలయన్త మన్యంమాన్యంకరం స్థితివిశేషవిశేష రమ్యం। దేవ్యానుజేనచపరిష్కృతపార్శ్వయుగ్మంరామంమదీయ కులదైవతమాశ్రయామి॥ ౨ ॥అనుసన్ధాతిభావం కౌశికహేతీ స్థ్రీ దేశికాల్లబ్ధమ్। రామానుజార్యదాసో దయాస్తుతేర్వేఙ్కటేశస్య ॥౩॥ ... *— తత్ర "స్వకైర్గుణైస్సైన్యశ్చరిత్రైస్స్వవేదనాద్భజంతిమే త్వాంత్వయిభక్తితోథవా । కరీశ తేషామపి తావకీదయాతథాత్వకృత్త్వైవతు మేబలంమతమ్ " ఇత్యుక్తప్రక్రియయాఽకించనాధికారిణో భగవద్దయైక నిష్ఠత్వేన తస్యాఏవ స్తోతవ్యత్వాత్తాం స్తోతుకామోఽయం కవితార్కికకేసరీ వేదాన్తదేశికగ్రప్రథమం సాశ్రయాయా దయాయా ఆవిర్భావభూమిత్వేన పరమోపకారకం " ధన్యానిస్థలవైభవేనకతిచిద్వస్తూని " ఇతి న్యాయేనశ్రీవేఙ్కటపతేరప్యతిశయాధాయకంశ్రీమన్తంవేఙ్కటగిరింనమస్యతి(ప్రపద్య)ఇతి - అత్రఇత్యుసారస్రవన్త్యేవస్థితయాశ్రీనివాసానుకమ్పయాప్రాయోయన్మార్గ్యాశరకరాయితంతంగిరింప్రపద్య

ప్రపద్యే తం గిరిం ప్రాయశ్శ్రీనివాసానుకమ్పయా । ఇక్షుసార

ఇత్యన్వయః, అత్రచ "మన్యే శఙ్కే ధ్రువం ప్రాయో నూనమిత్యేవమాదిభిః । ఉత్ప్రేక్షా వ్యజ్యతే" ఇత్యుక్త్యా ఉత్ప్రేక్షావ్యంజకప్రాయశ్శబ్దానుగుణ్యాత్ శర్కరాయితమిత్యుత్ప్రేక్షా; తత్సాహచర్యాత్ "ఇవశబ్దోపి తాదృశః" ఇతీవశబ్దస్యాప్యుత్ప్రేక్షావ్యఞ్జకత్వాచ్చ ఇక్షుసారస్రవన్త్యేవేత్యత్రాప్యుత్ప్రేక్షైవ, శ్రీనివాసానుకమ్పయా మధురత్వశీతలత్వాదినా నిమిత్తేన ఇక్షుసారస్రవన్తీత్వముత్ప్రేక్ష్యతే, గిరేరపి దయాకార్యత్వమాత్రేణ తత్పరిణామత్వేనాధ్యవసితస్య ఇక్షుసారస్రవన్తీ పరిణామభూత శర్కరాత్వముత్ప్రేక్ష్యతే; యస్మాద్దయాత్మనా, [ప్రకృత్యాదిత్వాత్తృతీయా] శర్కరాయితమ్-శర్కరయాభూతం, [లోహితాది డాజ్భ్యః క్యషితి భవత్యర్థే క్యష్- తతో భావే క్తః] యద్వా- ఇక్షుసారస్రవన్త్యేవేత్యత్ర ఉపమైవ- యస్మాద్దయా శర్కరాయితమిత్యుత్ప్రేక్షా, శ్రీనివాసానుకమ్పయా ఇక్షుసారస్రవన్త్యాశ్చ పూర్ణకసామ్యాత్తత్త్వచ్ఛర్కరాత్వేన పరిణామోఽప్యావశ్యక ఇతి దయాపరిణామత్వేనాధ్యవసితో గిరిశ్శర్కరాత్వేనోత్ప్రేక్ష్యతే; యస్మాద్దయా- గిరిరూపేణ, శర్కరాయితం-శర్కరయాభూతమ్, [లోహితాదేరాకృతిగణత్వాద్భవత్యర్థే క్యష్] అథవా- ఉభయత్రాప్యుపమైవ-మాధుర్యాదినా ఇక్షుసారస్రవన్త్యేవస్థితయా శ్రీనివాసానుకమ్పయా యస్మాద్ద్యాదయాకార్యత్వమాత్రేణ దయాపరిణామరూపత్వేనాధ్యవసిత యదాత్మనా శర్కరాయితం-ఇక్షుసారస్రవన్తీ పరిణామభూత శర్కరయేవాచరితమ్, [కర్తుః క్యఙ్సలోపశ్చేతి ఆచారార్థక్యఙన్తాద్భావే క్తః.] ఆపణస్థ శర్కరాదేరుపమానత్వాసమ్భవాదిక్షుసారస్రవన్తీ పరిణామభూతేత్యుపమానం విశేషణీయం వివక్షితంచ తథా; ఏవంచోభయత్రాపి అభూతోపమా, ఇక్షుసారస్రవన్త్యాస్తత్పరిణామభూత శర్కరాయాశ్చ అప్రసిద్ధేః;

రస్రవంత్యేవ యన్మూర్త్యాఽశర్కరాయితమ్ ॥౧॥ విగాహేతీర్థ

అభూతోపమా చానన్వయాలంకారపదనుపమత్వే పర్యవస్యతి- అత్రాయం ఫలితార్థః, శ్రీనివాసానుకంపా స్వరూపేణ ఇక్షుసారస్రవంతీవభవతి స్వపరిణామత్వేనాధ్యవసిత శ్రీ వేఙ్కటగిరిరూపేణ ఇక్షుసారస్రవంతీ పరిణామభూతశర్కరేవ భవతీతి. అస్మిన్ పక్షే ప్రాయన్ప్రపద్య ఇత్యన్వయః, ప్రాయో బహుశః, “ప్రాయోభూమ్న్యంతగమన” ఇతి నిఘణ్టుః; అస్మిన్ దశకేఽన్యపరేపి ప్రతి శ్లోకందయాస్తుత్యన్తర్భావో ద్రష్టవ్యః, అత్రచాభయత్రాప్యుత్ప్రేక్షాపక్షే ఉత్ప్రేక్షాద్వయస్య అఙ్గాఙ్గిభావేన సఙ్కరః; శర్కరాయితమిత్యుత్ప్రేక్షాయా ఇక్షుసారస్రవంత్యేవేత్యుత్ప్రేక్షోత్థాపితత్వాత్ ; ఇక్షుసారస్రవంత్యేవేత్యత్ర ఉపమాయా శ్శర్కరాయిత మిత్యత్రోత్ప్రేక్షాయాశ్చ వివక్షితత్వే ఉపమోత్ప్రేక్షయో రఙ్గాఙ్గిభావ సంకరః, ఉపమాయా ఉత్ప్రేక్షోత్థాపకత్వాత్; ఉభయత్రోపమాయా అ అభిప్రేతత్వే సమప్రాధాన్యసంకరః, పరస్పరనిరపేక్షత్వాత్స్వరూరూపేణేక్షుసారస్రవంతీవ కార్యరూపేణ శర్కరేవేతి సంసృష్టిలో విచ్ఛిత్తి విశేష సద్భావాచ్చ, ఏషాంచత్రయాణాం సంకరాణాం సన్దేహసంకరః; కవిసందర్భ గోచరత్వస్య దుర్జ్ఞేయత్వాదితి॥ ౧॥

అథగురుసంతతిప్రణామస్య భగవద్దయాప్రీణనత్వాత్ “భగవద్వందనంస్యాద్వ్యం గురువందనపూర్వకం” ఇతిన్యాయేనచ ప్రథమ మష్టభిశ్శ్లోకైర్గురుసంతతిం ప్రణంస్యం స్తత్రాద్యశ్లోకేన సర్వేషాం గురూణాం యుగపన్మనసి సన్నిహిత (పా—త్వేన) త్వాద్యౌగపద్యేనతాన్నమస్యతి—(విగాహే) ఇతి—తీర్థబహులాం శీతళాంగురు సంతతిమేవ శ్రీనివాసదయామ్భోధిపరీవాహం పరమ్పరాం విగాహేఇత్యన్వయః, తీర్థబహులామ్- తీర్థైః- నాథయామునయతీశ్వర ప్రభృతిభిర్దర్శనస్థాపకైః, పరిపూర్ణాం, “నిపానాగమయోస్తీర్థమృషిజుష్టజలేగురౌ”

బహుళాం శీతలాం గురుసంతతిం । శ్రీనివాసదయామ్భోధి పరీవా
హపరమ్పరామ్ ॥౨॥ కృతినః కమలావాస కారుణ్యైకాన్తినో

ఇత్యమరః; శీతలాం- శమదమాది గుణసమ్పన్నత్వేన సుఖోపసదనా
మిత్యర్థః, తాదృశీం గురుసంతతిమేవ శ్రీనివాసదయామ్భోధిపరీవా
హ పరమ్పరాం- శ్రీనివాసదయామ్భోధిః- సముద్రః, యద్వా- తటా
కాదిః, సముద్రస్య పరీవాహప్రసిద్ధేః, తస్య పరీవాహ పరమ్పరామి
తి వ్యస్తరూపకమ్, అనేన పరీవాహపరమ్పరాత్వరూపణేన యథా
జలాశయ దూరవర్తినామపి సస్యానాం పరీవాహ పరమ్పరా సం
జీవనీభవతి ఏవం దురంతదురితవశేన భగవద్దయాదూరవర్తినామస్మా
కం గురుపరమ్పరా సంజీవినీతి సూచ్యతే. విగాహే-విశేషేణగాహే, అ
నేన మానసాది నమస్కార త్రితయం వివక్షితమ్. (పరీవాహపక్షే)
తీర్థైః-అవతారైః, బహుళాం-నిబిడామ్, శీతళామ్-శైత్యగుణశోభి
తామ్, విగాహే-అవగాహ ఇత్యర్థః, వర్తమాననిర్దేశేన ఉభయ
త్ర విగాహస్య భోగ్యతాతిశయాదనువృత్తత్వం ప్రతీయతే. అత్ర చ శ్లేషా
ది మూలాతిశయోక్తి సఙ్కీర్ణో(ఽ)త్యర్థాపితో రూపకాలఙ్కారః ॥౨॥

అథైవం సర్వసాధారణ్యేనానుష్ఠితయా నమస్యయా తృప్తిమల
భమానః ప్రత్యేకం ప్రణమతి సప్తభిః పద్యైః- తత్ర పరాంకుశ
పరకాలాదీన్ భగవద్దయైక శరణత్వేన ఏకరాశీకృత్య నమస్యతి-(కృ
తిన) ఇతి- కమలావాస కారుణ్యైకాన్తినః- ఏకాంతః-నియమః, ఏషా
మస్తీత్యేకాన్తినః, కారుణ్యే-దయాయామ్, ఏకాన్తిన ఇతి విషయసప్త
మ్యాస్సప్తమీతి యోగ విభాగాత్సమాసః యద్వా కారుణ్యస్యైకా
న్తిన ఇతి సమ్బంధసామాన్యషష్ఠ్యా షష్ఠీతి సమాసః-కరుణైవ కారుణ్యమ్.
[స్వార్థే-ష్యఞ్] శ్రీనివాసకరుణైకశరణా ఇత్యర్థః; (అత ఏవ) కృతినః-
కృతకృత్యాః, కర్తవ్యశేషరహితా ఇతి యావత్; తాదృశాన్ పరా
ఙ్కుశ పరకాలాదీన్, ప్రపన్నాన్ భజే- సేవే, తత్కృతం మహోపకా

భజె । ధత్తేయత్సూక్తిరూపేణ త్రివేదీసర్వయోగ్యతాం ॥3॥ ప

రమాహ (ధత్తే) ఇత్యాదినా- త్రివేదీ - త్రయాణాం వేదానాం స మాహారస్త్రివేదీ, [తద్ధితార్థోత్తరపద సమాహారేద్విగుః] య త్సూక్తి రూపేణ- ఏషాం-పరాంకుశాదీనాం, సూక్తయః- పరమవై దికైస్సదానుసంధేయతయాపరిగృహీతాశ్చతుస్సహస్రసంఖ్యాఃద్రమి డ గాథాః, తత్స్వరూపేణ,సర్వయోగ్యతాం- సర్వే చాతుర్వర్ణ్యక జాతాస్స్త్రీపుంసా యోగ్యాయస్యా ఇతి బహువ్రీహిః, సర్వేషాం యోగ్యా సర్వయోగ్యేతి షష్ఠీతత్పురుషోవా, బహువ్రీహావధ్యేతౄ ణామధ్యయన యోగ్యతా సద్భావ ప్రయుక్తాతిశయస్య ప్రతీయతే, తత్పురుషేతు అధ్యేయస్య సర్వోపజీవ్యత్వ రూపాతిశయః; తస్యా భావస్సర్వయోగ్యతా, తాం, ధత్తే- పుష్ణాతి, అయంభావః- "వేద వేద్యేపరేపుంసి జాతేదశరథాత్మజే । వేదఃప్రాచేతసాదాసీత్సాక్షా ద్రామాయణాత్మనా॥" ఇతి న్యాయేన నిత్యసూరిషు చతుర్వర్ణాత్మ క సంసారిచేతనోజ్జిజీవయిషయా స్వజన్మానుగృహీత చాతుర్వర్ణ్యే షు సత్సు త్రివేద్యపి స్త్రీ శూద్రాది జడప్రాయం జగత్స్వ సమ్బన్ధే నోజ్జీవయితుం పరాంకుశ పరకాలాది శ్రీసూక్తిరూపేణావతతారే తి- అత్ర పరాంకుశాది విషయ రతిభావస్య భగవద్దయావిషయ ర తిభావాంగత్వాత్ "రసోంగభూతోరసవత్" ఇతి రసవదలఙ్కా రః. కించ పరాంకుశాదిభజనరూపస్య సమర్థనీయార్థస్య కారుణ్యై కాన్తినఇతిసమర్థనాత్ "సమర్థనీయస్యార్థస్యకావ్యలిఙ్గంసమర్థనమితి" కావ్యలిఙ్గమ్. పరాంకుశాది భజనస్య సమర్థనీయత్వంచాస్యకవే రి దానీం దయాస్తుతిప్రవృత్తత్వేన దయాయాఏవ భజనీయత్వాత్,ఏవం చసతి తేషాం దయైకనిష్ఠత్వేన దయా సమ్బంధా ద్భజనీయత్వ ము పపన్నమితిభావః; అనయోరలంకారయోశ్చాత్రసంసృష్టిః॥ 3॥

ఏవం శ్రీనివాసదయైకనిష్ఠత్వేన పరాశరాది మునిగణాపేక్ష

రాశరముఖాన్ వందే భగీరథనయేస్థితాన్। కమలాకాన్తకారుణ్య

యా ద యాయా అంతరఙ్గ భూతానత ఏవ స్వస్యాప్యుద్దేశ్యత్వే త
థా భూతాన్ పరాంకుశాదీన్ప్రణమ్య అనన్తరం వేదోపబృంహణ
పురాణాది ప్రణేతృత్వేన పరమోపకారకాన్పరాశరాదీన్ప్రణమతి.
(పరాశరముఖా)నితి—కమలాకాన్తకారుణ్యమేవ పావనత్వ శీతలత్వ
మధురత్వానర్గళ ప్రవాహత్వాదినా గంగా, తయాప్లావితాః- అభి
షేచితాః; మద్విధాః - ప్రాతికూల్యభూయస్తయా భగవద్దయాదూ
రవర్తినః, అతఏవ " అసన్నేవ " ఇత్యుక్తప్రకారేణాసత్కల్పాన్మ
స్తాన్; అతఏవ భగీరథనయేస్థితాన్, ఏతదుక్తంభవతి- యథాభ
గీరథః అతి కుపిత కపిలదృష్టి దహన దగ్ధాన్ సగర తనయాన్
గంగా ప్రోతసాప్లావయిత్వోద జీవయత్ ; ఏవం పరాశర ప్ర
భృతయోపి ప్రాతికూల్య ప్రాచుర్యేణ భగవద్దయా వైదేశికానత ఏ
వాసత్కల్పాన్ మద్విధాన్కమలాకాన్త కారుణ్య గంగాప్లావనేనో
జ్జీవయామాసురితి- అత్రచ మత్సదృశోజ్జీవన మేవ మదుజ్జీవనమిత్యభి
ప్రాయేణమద్విధేత్యుక్తిః. యద్వా-మద్విధత్యాత్మన ఏవ నిర్దేశః, స్వ
స్యప్రాతికూల్యసదృశాంతరవిరహాత్ "ఇన్దురిన్దురివ శ్రీమా" నిత్యాదివ
దాత్మనైవసాదృశ్యకథనమ్, తథాచానన్వయాలఙ్కారః, భగీరథపక్షే
కమలాకాన్త కారుణ్యసదృశగంగాప్లావితా మద్విధామత్తుల్యాస్సగ
రతనయా యేనేత్యర్థః, పరాశరాదీనాం భగవద్దయా ప్రవర్తక
త్వంచ ఉపబృంహణైర్వేదార్థ విశదీకరణముఖేన బ్రహ్మజ్ఞానోత్పాదక
త్వాదితి మన్తవ్యమ్, ఏవం భూతాన్పరాశరముఖాన్ పరాశర పా
రాశర్యప్రాచేతస ప్రభృతీన్, వందే- అభివాదయే, స్తౌమివా; అ
త్రచ భగీరథనయేస్థితానిత్యత్ర " పదార్థవృత్తిమప్యేకే వదన్త్యన్యాం
నిదర్శనాం ". ఇత్యుక్తలక్షణో నిదర్శనాలఙ్కారః, తథాహి భగీరథన
యేస్థితానతినివిష్టాం స్తద్వత ఇతి యావత్; అస్యధర్మస్యాన్యత్రాస

గంగాప్లావితమద్విధాన్ ॥౪॥ అశేషవిఘ్నశమనమనీకేశ్వరమాశ్ర

ష్భవాష్భగిరథతనయవత్త్వం పద్మాశరాదిష్వారోప్యతే, "త్వన్నేత్ర
యుగళం ధత్తే లీలానీలామ్బుజన్మనో" రిత్యాదావివ తద్ధర్మ సమా
న ధర్మవత్త్వాక్షేపాదౌపమ్యే పర్యవసానం, అతో నిదర్శనాలఙ్కా
రః. కించ-కారుణ్యగంగేత్యత్ర ప్రదర్శిత ప్రకారేణ రూపక ముపమా
చ, మద్విధానిత్యత్రోపమా నన్వయాలఙ్కారయోస్సందేహ సఙ్క
రః; ఉపమానోపమేయ ధర్మయోః కమలాకాన్త కారుణ్య గంగా
ప్లావిత మద్విధత్వైక శబ్దోపాదాన మూలాభేదాధ్యవసానా దతిశ
యోక్తిశ్చ. ప్రదర్శిత నిదర్శనాయా ఏతైరలఙ్కారై రనుప్రాణిత
త్వాదుభయేషామఙ్గాఙ్గిభావేన సఙ్కరశ్చ. ॥౪॥

అథారోహక్రమేణ విష్వక్సేనాదీనాచార్యా న్నమస్కరోతి
పంచభిః- (అశేషే)తి—అశేషవిఘ్నశమనం- ఐహికాముష్మిక పర
మపురుషార్థలక్షణ మోక్షతత్సాధనాది సమ్బన్ధినాం సమస్తవిఘ్నా
నాం, శమనం- శాన్తికరం, [నన్ద్యాదిత్వాత్కర్తరి ల్యుః] ఆచా
ర్యత్వేన తదాశ్రయేకృతే " అనిచ్ఛయాపిసంస్పృష్టో దహత్యేవహి
పావకః" ఇతిన్యాయేన సమస్తవిఘ్నాన్ శమయతీతిభావః; అయమ
స్యాసాధారణాకారఉక్తః, అనన్యసాధారణ మాకారాంతరమప్యా
హ-(శ్రీమత)ఇత్యాది-యద్వా చతుర్వర్గప్రవణ సాధారణముపకా
రకత్వముక్తం (అశేషవిఘ్నశమన)మితి. ముముక్షూన్ ప్రత్యసాధార
ణముపకారకత్వమాహ-(శ్రీమత)ఇత్యాదినా- శ్రీమతఇతిపదం కాకా
క్షిన్యాయేనోభయత్రసమ్బధ్యతే. శ్రీమతోనీకేశ్వరం శ్రీమతశ్చ కరుణా
మ్బుధావితిచ, శ్రీమతః-శ్రీనివాసస్య, కరుణామ్బుధౌ-కరుణైవామ్బు
ధిః- సముద్రః, పరిపూర్ణతటాకాదిర్వా; తస్మిన్ [తస్మిన్ ప్రజ
ప్తురితివదధికరణత్వ వివక్షయా సప్తమీ] ఉత్థితం-తతస్స్వయమేవ
నిర్గతం, నతుస్థాపితం; కరుణామ్బుధేః పరిపూర్ణత్వేనాంతర్మా

తుమశక్తం, బహిః స్వయమేవ నిస్సృతమిత్యర్థః. యద్వా-ఉత్థితః-
ఉదితః, ఉదయాధికరణత్వేన కరుణామ్బోధావితి సప్తమీ. అనేన
ఉత్థానేన ప్రథమనిర్గతత్వమపి వివక్షితమ్. అన్యథా; కరుణామ్బో
ధేః శిక్షాస్రోత ఇవేత్యేవాలం, ఉత్థితమితి వ్యర్థం స్యాత్ తాదృశం శి
క్షాస్రోత ఇవస్థితం, శిక్షాస్రోతో నామ పరిపూర్ణతటాకాదేరన్తర
మాణ్ స్వయమేవ నిర్గతః పరీవాహః; "స్రోతోఽమ్బుసరణం స్వతః"
ఇత్యమరః. స చ "పూర్ణోత్పీడే తటాకస్య పరీవాహః ప్రతిక్రియా"
ఇతి పరిపూర్ణతటాకాదిరక్షకత్వేన హితత్వాత్, శిక్షాస్రోతః, శిక్షా
రూపం- హితరూపం, స్రోతః, శిక్షార్థం స్రోత ఇతి మధ్యమపదలో
పిసమాసో వా, తద్వివక్షితమిత్యుత్ప్రేక్షా; అత్ర చ-విష్వక్సేనస్య గురుప
రమ్పరాయాం ప్రాథమ్యాత్పరిపూర్ణ భగవద్దయా ప్రేరితత్వా
ద్భగవద్దయయా కార్యతః పరమసాదృశ్యేన తదభిన్నత్వాత్పరిపూర్ణ
త్వేన భగవత్యమాన్త్యా దయాయాః పరీవాహన్యాయేన రక్షక
త్వాత్ శిక్షాస్రోతసః పరీవాహపరమ్పరాద్వారా సస్యాదివర్ధకత్వవ
ద్గురుపరమ్పరాముఖేన సంసారిచేతనోజ్జీవకత్వాచ్చ శిక్షాస్రోతస్సా
మ్యాద్భగవత్కృపామ్బోధి శిక్షాస్రోతస్త్వేనోత్ప్రేక్షా కృతా, ఏవం
చ సతి తాపత్రయాభిహన్యమాన సంసారిచేతన దుఃఖాని నిరాచికీర్ష
న్తీ ప్రతిక్షణం వర్ధమానత్వేనాపరిచ్ఛిన్నాపి దివ్యాత్మస్వరూపే అమా
న్తీ శ్రీనివాస కృపా చేతనోజ్జిజీవయిషయా విష్వక్సేనాత్మనా స్వయ
మేవ బహిరుత్థితా ఆచార్యకమాచరతి కిమిత్యుత్ప్రేక్షాపర్యవసా
నమ్, సా చోత్ప్రేక్షా కరుణామ్బోధావితి రూపకోత్థాపితేతి త
యోరఙ్గాఙ్గిభావ సఙ్కరః, కిఞ్చాత్ర విష్వక్సేనాశ్రయణస్య సమర్థ
నీయస్య శ్రీమతః కరుణామ్బోధావిత్యాది వాక్యేన సమర్థనాద్వా
క్యార్థహేతుకం కావ్యలిఙ్గమ్, అస్య చోత్ప్రేక్షానుప్రాణితత్వాదన

॥౫॥ సమస్తజననీం వందే చైతన్యస్తన్యదాయినీం। శ్రేయసీం శ్రీని

యోరఙ్గాఙ్గిభావ సంకరః. దయాస్తుతౌ విష్వక్సేనస్య సేవ్యత్వం
దయాంబోధి శిక్షాస్రోతస్త్వేన సమ్భావనీయత్వహేతుకమితిభావః.
అత్ర చానేన శిక్షాస్రోతస్త్వాత్ప్రకటనాయమర్థో లభ్యతే పరమకా
రుణికశ్శ్రీనివాసస్సంసారిచేతన విషయయా తదీయం దుఃఖభూయ
స్త్వం స్వరూపానురూప వృత్తి వైధుర్యంచా సహమానయా ప్ర
తిక్షణమేధమానయా స్వాత్మన్యమాన్త్యా పరిపూర్ణతటాకాది న్యా
యేన పరీవాహాపేక్షయాఽఽత్మీయదయయా ప్రేరితస్సన్ తాం పత్ర
యాం కాశ్రిన్ సంసారిచేతనాన్ దయాసాగరపరీవాహాయమానే
న శ్రీమతా విష్వక్సేనేనోజ్జీవయితుం ప్రథమగురుత్వేన మభిషిషేచేత్య
యమర్థః తత్ప్రశిక్షారూపేణ చమత్కృతశ్శకవినా. ప్రథమ గురుత్వం
చ విష్వక్సేనస్య వకుళధరమునిం ప్రత్యాచార్యత్వాదితి సమ్ప్రదా
యః- ఏవం భూతం శ్రీమతశ్శ్రీనివాసస్య, అనీకేశ్వరం సేనాపతిం,
ఆశ్రయే - అసమన్తాత్సేవే, సపరికరం శ్రీమద్విష్వక్సేనమ్ సేవ
ఇత్యర్థః. ... ... ॥౫॥

ఏవం సమస్తవిఘ్ననిరాసకం ప్రథమాచార్యభూతంచ విష్వక్సేనమా
శ్రిత్య ఆరోహక్రమప్రాప్త నమస్కారాం భగవదాశ్రయణే పురుష
కారభూతాంచ శ్రియమభివాదయతె (సమస్తజననీ)మితి-చైతన్యం-
స్వస్వరూపాదిజ్ఞానమేవ, స్తన్యం, తద్దాయినీం; తత్త్వజ్ఞానస్య,
"సంతమేనంతతో విదు" రితిస్వరూపసత్తాపాదకత్వాత్ స్తన్యత్వేన
రూపణంకృతమ్. స్తన్యంతు శరీర సత్తోపయోగి, జ్ఞానమాత్మసత్తో
పయోగీతి సత్తోపయోగిత్వముభయ సాధారణమేవ; ఇదంచవిశేష
ణం జననీత్వోపయికమ్ - [సుప్యజాతౌణినిస్తాచ్ఛీల్యఇతి దాఞో ణి
నిః, ఆతోయుక్చిణ్ కృతోరితి యుగాగమః, ఋన్నేభ్యోఙీబితిఙీప్]
శ్రేయసీమ్- ప్రశస్యతరామ్, శ్రీనివాసాపేక్షయా [illegible] ప్రశ

వాసస్య కరుణామివ రూపిణీమ్॥౬॥ వందే వృషగిరీశస్య మహిషీం విశ్వ

స్యామిత్యర్థః; “ హ్రీశ్చ తే లక్ష్మీశ్చ పత్న్యౌ - అప్రమేయం హి త
త్తేజో యస్యసా జనకాత్మజా- వేదాంతాస్తత్త్వచిన్తాం మురభిదురసి య
త్పాదచిహ్నైస్తరంతి - అపాం గా భూయాంసో యదుపరి పరం బ్ర
హ్మ తదభూ” దిత్యాదికమనుసంధేయమ్- “ మాతృదేవో భవ-పితృ
దేవో భవ-పితుశ్శతగుణం మాతా ” ఇతి చ; [ప్రశస్యశబ్దాద్ద్వివచనవి
భజ్యోపపదే తరబీయసునావితి ద్వయోరేకస్యాతిశయే ఈయసుణ్
ప్రత్యయః- ప్రశస్యస్య శ్ర ఇతి శ్రాదేశః, ప్రకృత్యైకాజితి సూ
త్ర ప్రాప్త టిలోపాభావశ్చ, ఉగితశ్చేతి ఙీప్] ప్రసఙ్గ కీదృశీమిత్య
త్రాహ—(రూపిణీం శ్రీనివాసస్య కరుణామివ స్థితా) మితి— శ్రీని
వాసస్యాతిశయో యస్యామాయత్త స్తాదృశ దయాత్వేన సంభావ
నార్హయా స్వసమస్తజనన్యాం భగవదపేక్షయా ప్రశస్య తరత్వం
కిము వక్తవ్యమితి భావః; శ్రేయసీమితి కరుణావిశేషణం వా; రూపి
ణీం- రూపం- విగ్రహః, తద్వతీం, [అత ఇని ఠనావితి ఇని ప్రత్య
యః- ఋన్నేభ్యో ఙీబితి ఙీప్] తాదృశీం శ్రీనివాసస్య కరుణామివ స్థి
తాం- అనుగ్రహమయత్వాదజ్ఞాత నిగ్రహత్వాచ్చేయం పద్మాల
యా శ్రీనివాసదయాత్వేనోత్ప్రేక్ష్యతే. సమస్తజననీం-లోకమాతర
మ్, ఇదంచ విశేష్య సమర్పకం పదమ్, శ్రీనివాస వక్షస్స్థలరసికాం
పద్మాలయామ్, వందే- అభివాదయే, స్తౌమి. అత్ర రూపకోత్ప్రే
క్షయోస్సంసృష్టిః. ... ... ॥౬॥

అథ “ యాభిస్త్వం స్తనబాహుదృష్టిభిరివ స్వాభిప్రియం శ్లా
ఘసే ” ఇత్యుక్తప్రక్రియయా లక్ష్మ్యా అవయవప్రాయత్వేన త
దంతర్భూతే భూమినీళాఖ్యే దేవ్యౌ ప్రణమతి శ్లోకద్వయేన - వృషగిరీ
శస్య- వేఙ్కటపతేః, మహిషీం, విశ్వధారిణీం- భూమిం, వందే, క్ష
మయా-క్షమాఖ్యయా, క్షమాఖ్యగుణవిశేష భూతయా చేతి శ్లేషమా

ధారిణీమ్ | తత్కృపా ప్రతిఘాతానాం క్షమయా వారణం య
యా ॥౭॥ నిశామయతుమాంనీళా యద్భోగ పటలైర్ధ్రువం ।

లాభేదాధ్యవసాయాల్లభ్యతే ; యయా- భూమ్యా, (కరణ భూత
యా, కర్త్ర్యావా) తత్కృపా ప్రతి ఘాతానాం- తస్య- వృషగిరీ
శస్య, కృపాయాః ప్రతిఘాతానాం, [హన్తేర్భావేఘఞ్ హన
స్తోచిణ్ణలోరితి తాదేశః. ఉభయప్రాప్తౌ కర్మణీతి నియమా
త్కర్మణి షష్ఠీ.] తదాజ్ఞాతిలఙ్ఘనకృత ప్రతి బంధానాం,వా
రణం - నివారణం, భవతి, అపరాధైరుపజనిత క్రోధోపి భగవాన్
క్షమాగుణసారత్వాత్క్షమేతి ప్రథితాయాః " క్షమయాపృథివీసమ "
ఇతిక్షమాపత్త్యే దృష్టాన్తభూతాయా స్సర్వం సహాయాముఖం నిరీ
క్ష్య తదింగితజ్ఞస్సర్వం క్షమత ఇతి తాత్పర్యమ్, అనేన స్తోతవ్యత్వే
న ప్రస్తుత దయాసహకారిత్వే నాపి విశ్వంభరాత్రివన్దనీయేతి సూ
చ్యతే, ఏవంచ పూర్వార్ధ ప్రతి పాద్యస్య సమర్థనీయస్య ఉత్తరా
ర్ధేన సమర్థనాత్ కావ్యలింగమ్ ; " సమర్థనీయస్యార్థస్య కా
వ్యలిఙ్గంసమర్థనమ్ " ఇతి లక్షణాత్, తచ్చక్షమయేతి శ్లేషమూ
లాభేదాతిశయోక్త్యుపస్కృతమితి తయోరఙ్గాఙ్గిభావసంకరః॥ ౭॥

(నిశామయ)త్వితి—నీళా, మాం, నిశామయతు-వందమానం
మాం " మైత్రేణేక్షస్వ చక్షుసా " ఇత్యుక్తప్రకారేణ వీక్షతామ్,
తత్కృతం కృపాసాహాయ్యమాహ—(యద్భోగపటలై)రిత్యాదినా-
శ్రీనివాసస్య భక్తదోషేష్వదర్శనం, యద్భోగపటలైః - యస్యాః-
నీళాయాః, భోగాః-దర్శనస్పర్శనసంభాషణాద్యనుభవాః, తేషాం
పరమ్పరాభిః, యద్వా- భోగాఏవ పటలాని- ఛదీంషి, " నీవ్రేతుప
టలంఛది " రిత్యమరః. పటలాఖ్య నేత్రదోషోవా, అదర్శనాపాద
న సామ్యాత్పటలత్వ రూపణమ్, తైః భావితం- జనితమ్, ధ్రువమి
త్యుత్ప్రేక్షా. అత్రచ నీళాయావాల్లభ్యాతిశయేన తత్ప్రీత్యపేక్ష

భావితం శ్రీనివాసస్య భక్తదోషేష్వదర్శనమ్ ॥ ౮ ॥ కమప్యన

తం శ్రీనివాసస్య భక్తదోషా దర్శనం యద్భోగపటలైర్భావితమి
తి నిరంతర లీలాభోగ పరంపరా హేతుకత్వేనవా తద్భోగాఖ్య నీ
ప్రతిరోధానకృతమితివా తద్భోగరూప నేత్రదోష విశేష జనితమితి
వోత్ప్రేక్ష్యతే, యద్వా- " అవిజ్ఞాతా సహస్రాంశు " రిత్యాది సి
ద్ధం భగవతో భక్తదోషాదర్శకత్వం స్వాభావికమ్ యదస్తి తదత్ర ని
రంతర లీలాభోగ పరమ్పరా పారవశ్యాది హేతుకత్వేనోత్ప్రేక్ష్య
త ఇతి హేతూత్ప్రేక్షా; ఏవంచసతి విషయవిషయిభేదేన షడ్విధా
నా ముత్ప్రేక్షాణాం సందేహ సఙ్కరః, కించాత్ర లీలాయా దివ్య
స్త్రీరాపేక్షయా భోగ్యతమత్వ మాశ్రితదోష దర్శనా సహత్వంచ
సూచ్యతే, విశ్వంభరా భగవతా దృష్టానాశ్రితాపరాధాన్ క్షామ
యతి, లీలాతు భక్తదోష దర్శనమేవనసహత ఇతి విశేషః; ఏవంచ
దయాయా నిరర్గళస్వాశ్రిత విషయాకార స్సిద్ధ్యతీతి దయా సమ్బ
న్ధోఽత్రాపి పురస్కృత ఏవ. ... ॥౮॥

అథక్రమప్రాప్త ప్రణామం గురుపరమ్పరా కల్పలతామూల
భూతం స్తోతవ్య దయాశ్రయం వృషగిరిపతిం ప్రణమతి—(కమపీ)తి-
అనవధిం- దేశకాలవస్తు పరిచ్ఛేద రహితమ్, ప్రసిద్ధవరుణాలయస్తు
పరిచ్ఛిన్న ఏవేతి తతోప్యాధిక్యోక్తిః, కమపి- అవాఙ్మనసగోచరవై
భవమ్, కరుణావరుణాలయమ్- కరుణాయా వరుణాలయమ్, కరు
ణాపూర్ణసాగరమ్; లౌకిక సాగరస్తుజలపూర్ణః, అయంతు కరు
ణాపూర్ణ ఇతి తతో వైలక్షణ్యమ్, అతఏవక మపీత్యుక్తమ్; కరు
ణావరుణాలయ మిత్యనేన కరుణాయా నిరవధికత్వం ప్రతీయతే, అ
నవధికతోయాశ్రయత్వా ద్వరుణాలయస్య; అనేన వరుణాలయత్వా
ధ్యవసానేన శ్రీవేంకటపతే ర్దర్శన మాత్రేణ శ్రమ హరత్వాదికం
వ్యజ్యతే; ఏవంభూతం, వన్దే; వర్తమాన నిర్దేశేన వందనస్య

ధీంవందే కరుణావరుణాలయమ్ । వృషశైలతటస్థానాం స్వయం
వ్యక్తిముపాగతమ్ ॥ ౯॥ అకించననిధిం సూతిమపవర్గత్రివర్గ

నిత్యానువృత్తత్వం ప్రతీయతే. ఈదృశం వరుణాలయం కీదృశా ఉపజీవంతీతి జిజ్ఞాసాయామాహ- (వృషశైలే)త్యాదినా—వృషశైలతటస్థానాం- వృషశైలతటే వర్తమానానాం జంగమస్థావరాణాం, ఇయం సౌశీల్యస్య పరాకాష్ఠా, స్వయంవ్యక్తిం- అపేక్షానిరపేక్షమావిర్భావం, " స్వయంవ్యక్తమకృత్రిమమ్ " ఇత్యుక్తలక్షణా కృత్రిమమంగళవిగ్రహవిశిష్టవేషేణావిర్భావమితివా- ఉపాగతం- ప్రాప్తమ్, సముద్రో హి శైలమారుహ్య పశ్యతాం వ్యక్తీభవతి- కరుణా వరుణాలయమిత్యత్ర వరుణాలయమితి నిగీర్యాధ్యవసానాద్రూపకాతిశయోక్తిః, " రూపకాతిశయోక్తిస్స్యాన్నిగీర్యాధ్యవసానతః " ఇతిలక్షణాత్; తదనురోధేన కరుణాయాంజలత్వరూపణమనుక్తమపి కల్ప్యతే, ఏకదేశరూపకస్యైవ రూపకాతిశయోక్తేరపి స్వోపయోగిరూపకకల్పకత్వాత్; తథాచాత్ర రూపకాతిశయోక్తేరేకదేశవివర్తిరూపకస్య చాఙ్గాఙ్గిభావసఙ్కరః, యద్వా- కరుణావరుణాలయం- కరుణాపూర్ణం వరుణాలయమితి ప్రసిద్ధవరుణాలయాపేక్షయాఽఽధిక్యవర్ణనమితి అధికాభేదరూపకాతిశయోక్తిః, ఏవంచాత్రప్రదర్శితాలఙ్కారయోస్సందేహసంకరః॥ ౯॥

ఏవమనుష్ఠితగురుపరమ్పరాదేవతాప్రణామశ్చికీర్షితం ప్రతిజానీతే—(అకించననిధి)మితి—అకించననిధిం- అకించనానాం- పరిత్యక్తోపాయాంతరాణామ్, నిధిమ్- స్వతన్త్రపురుషార్థం, పురుషార్థాంతరోపాయంచ; నిధిర్హి స్వయం ప్రయోజనమ్, " సర్వమర్థవతా జితం " ఇతి ప్రయోజనాంతరసాధనంచ భవతి, అకించనానాం- నిర్ధనానామ్, నిధిమితిచ స్ఫురతి; అకించనాధికారిణామేనం భూతామ్, ఉపాయాంతరపరాణామపి ముముక్షూణాం త్రివ

ర్యోః । అఞ్జనాద్రీశ్వరదయామభిష్టౌమినిరఞ్జనామ్ ॥ ౧౦ ॥

ర్గప్రవణానాంచ తత్తదభీష్టం దదాతీత్యాహ—(సూతిమపవర్గత్రి
వర్గయో)రితి— అపవర్గః- మోక్షః, త్రివర్గో- ధర్మార్థ కా
మాః, "త్రివర్గో ధర్మకామార్థై శ్చతుర్వర్గ స్సమోక్ష
కైః" ఇత్యమరః, అపవర్గస్య వైలక్షణ్యద్యోతనాయపృథగుక్తిః;
అతఏవాభ్యర్హితత్వాత్పూర్వనిపాతః. తయోస్సూతిమ్, [కర్తృ
కర్మణోః కృతీతి కర్మణి షష్ఠీ] సూయతేఽనయేతిసూతిః, [స్త్రి
యాం క్తిన్నితి కరణే క్తిః] నిరంజనాం- నిష్కల్మషాం, ఆశ్రితాపరా
ధ దర్శన సోపాధికత్వాదిదోష దూరగామిత్యర్థః; అంజనాద్రీ
శ్వరదయాం-అంజనాద్రీశ్వరేతి శ్రీరంగేశ్వరాదిదయాతో వ్యావృత్తిః,
ఆకరోద్భవా రత్నజాతిరితివ దంజనాద్రీశ్వరదయేత్యుక్తే దయాంత
రాద్వైలక్షణ్యం ప్రతీయతఏవ; అభిష్టౌమి - అగాధత్వేన అంతర్గ
ప్రవిశ్యస్తోతుం సామర్థ్యాభావాదభితస్తౌమి, (యద్వా) తత్సంబంధీ
శ్రీ వేంకటేశోపిస్తుతో భవతీతితాత్పర్యమ్, వర్తమానసామీప్యే వ
ర్తమానవన్నిర్దేశః; అత్ర అకించననిధి మిత్యాది విశేషణాని స్తో
తవ్యత్వోపయిక గుణవిశేషశాలిత్వా భిప్రాయ గర్భాణీతి పరికరా
లంకారః, "అలంకారఃపరికరస్సాభిప్రాయేవిశేషణే" రితిలక్ష
ణాత్; కించాత్ర అకించననిధిమితి వ్యస్తరూపకమ్, తత్రచ సూతిమ
పవర్గ త్రివర్గయోరితి సాధారణ విశేషణమ్; "సర్వమర్థ వ
తాజిత" మితిన్యాయేన నిధేరపి సర్వపురుషార్థ సాధనత్వాత్, ని
రంజనామిత్యాధిక్యోక్తిః నిధేరంజనసాపేక్ష ప్రకాశత్వేన సాంజన
త్వనియమంతు నిరంజనే త్యాధిక్యాదేవంచాత్రాధికాభేదరూపకం,త
చ్చశ్లేషభిత్తికాతిశయోక్త్యానుప్రాణితమితి తయోరంగాంగిభావ సం
కరః; అస్యచ ప్రదర్శిత పరికరాలంకారస్యచ ఏకవాచకానుప్రవే
శసంకరః ॥ ... ... ॥౧౦॥

అనుచరశక్త్యాదిగుణామగ్రేసరబోధవిరచితాలోకామ్ । స్వాధీన

ఏవం ప్రథమదశకేన ప్రారిప్సితస్యావిఘ్నసమాప్తయే గురుప రంపరా దేవతా నమస్కారరూపం మంగళ మాచరితమ్, చికీర్షి తా దయాస్తుతిశ్చ ప్రతిజ్ఞాతా; అథ స్తుతిమారభతే:—(అనుచరే) తి— అత్ర తావద్దయాయా గుణాంతరాపేక్షయా ప్రాధాన్యం గు ణాన్తరాణా మేతత్పరికర భూతత్వం కిం బహునా సాక్షాద్వృషగి రీశస్యాప్యేతదధీనత్వమతఏవ స్వయం ప్రభూతత్వఞ్చ సమర్థయ న్స్వ యం ప్రభూతత్వా దేవ స్వాశ్రితసంరక్షణేప్యపరాధీనాం తామేవశ రణయతి- అనుచరశక్త్యాదిగుణామ్- అనుచరాః - అను వర్తమా నాః; శక్త్యాదయో- భగవత్కల్యాణగుణాయస్యాస్తామ్, ఆదిశబ్దేన ఔదార్యాదయోగృహ్యన్తే; అనువర్తనీయాహిప్రభవన్తీతి భావః; అగ్రేసరబోధ విరచితా లోకాం - అగ్రేసరేణ - అగ్రయాయినా, బోధేన, విరచితః, ఆలోకః- దయనీయవిషయస్య ప్రకాశః, ఆలో కశబ్దశ్చ యస్యాస్తామ్; ఆలోకశబ్దవాదినోహ్యగ్రేసరన్తి, ఆలోక తేఽనేనేత్యాలోకః, ఆలోకయతీతిశబ్దః [కరణేఘఞ్] అత్రేఽయం స్థితిః (ప్రథమం దయనీయవిషయం జానాతి తత స్తందయావిషయీక రోతి తతస్తద్రక్షణాయ శక్త్యాదిగుణానావిష్కరోతి శ్రీనమణ ఇతి) (స్వాధీనే)తి—స్వాధీనః- స్వాయత్తః, వృషగిరీశోయస్యాస్తామ్; తస్య దయాపారవశ్యంచ " వధార్హమపికాకుత్స్థఃకృపయాపర్య పాలయ " దిత్యాదిషుప్రసిద్ధమ్, (అతః) స్వయమ్ప్రభూతామ్- స్వ యం ప్రభ్వీం, అత్ర నిర్హేతుకత్వంచ దయాయాధ్వన్యతే, ఏవం భూతాం దయాంప్రమాణయామి- ప్రమాణం కరోమి, [ప్రమాణ శబ్దాత్తత్కరోతిణ్యన్తాల్లట్] స్వయం ప్రభూతత్వా దేవ యథా మన్యతే తథాకరోత్విత్యర్థః; మదీయ హితాహితప్రాప్తి పరిహారా వౌ తామేవ శరణత్వేనాధ్యవస్యామీతియావత్, అత్ర విశేషణ సా

వృషగిరీశాం స్వయంప్రభూతాం ప్రమాణయామి దయామ్॥౧౧॥
అపినిఖిలలోక సుచరిత ముష్టింధయ దురితమూర్ఛనా దుష్టమ్ ।

రూప్యేణ స్త్రీలిఙ్గ మహిమ్నాచ అప్రస్తుత స్వాధీన భర్తృకాఖ్య నాయికాసమాధే ర్గమ్యమానత్వాత్సమాసోక్తిః, “ సమాసోక్తిః పరిస్ఫూర్తిః ప్రస్తుతేఽప్రస్తుతస్య చే ” దితి లక్షణాత్॥ ॥౧౧॥

ప్రమాణయామి దయామితి సమ్యగవోచః యదపేక్షితం తద్బ్రూహీతి దయాయా ఆకాంక్షాం పరికలయ్య స్వాభీష్టం ప్రార్థయతే (అపీ)తి— అంజనగిరినాథస్య రంజనీ- రంజయతీతి రంజనీ- స్వాత్మనితస్య రాగముత్పాదయిత్రీ, [కృత్యల్యుటో బహులమితి కర్తరి ల్యుటి టిత్వాత్ జీప్ భవతి ఉగితశ్చేతి జీప్] నిఖిలేతి- నిఖిలా యే లోకాస్తేషాం యాని సుచరితాని- సుకృతాని, సన్తి; తేషాం ముష్టింధయాని- తాని సర్వాణి ముష్ట్యాగృహీత్వా ధయన్తి పిబన్తీతి తథోక్తాని, [నాడీముష్ట్యోశ్చేతి ఖశ్ ముమాగమశ్చ- సుచరితముష్టింధయానీత్యత్ర కర్మణి షష్ఠీ సమాసః] సాక్షాద్వా పరంపరయా వా స్వ సమ్బన్ధేన సర్వ సుకృత నిశ్శేషశోషకాని; తాదృశాని దురితాని - పాపాని, బ్రహ్మవిదపచారాదీని “ తిమింకిలే ”తి శ్లోకోక్తాని; తేషాం మూర్ఛనయా- వ్యాప్త్యా, దుష్టమ్-మూర్ఛనారూపదోషయుక్తమిత్యర్థః, (యద్వా) దుష్టత్వమ్- శిష్టైర్గర్హ్యత్వమ్, మూర్ఛనాపదేన దురితానాం భూయస్త్వప్రతీతిః, జుష్టమితి పాఠే సేవితం, స్వానురూపాశ్రయలాభజనిత ప్రీతి విషయీకృతంవా ; మూర్ఛనా- మూర్ఛా- మోహ ఇతి చార్థః, అత్ర చవ్యాప్తి మూర్ఛయోశ్శ్లేష మూలాభేదాతిశయోక్తిః, అపి శబ్దేన మూర్ఛితత్వాదయ మమృతప్రాయ ఇతి నైరాశ్యేన ఉపేక్షానకాక్వేతి ప్రత్యాయ్యతే; ఏవం భూతం మాం అతిపాప ప్రసక్త్యా మృతకల్పోహం సంజీవితశ్చేత్ మదపేక్షయాఽల్పపాపానామితరేషాం రక్షణం కైముతి న్యాయ సి

(పా–జుష్టం) | సంజీవయతుదయేమమాంజనగిరినాథరంజనీభ
వతీ||౧౭||భగవతిదయేభవత్యా వృషగిరినాథేసమాప్లుతేతుంగే|

ద్ధమితి భావః; సంజీవయతు- స్వకీయైస్తైస్తైర్విలాసైరంజన గిరినా
థం రంజయిత్వాదురంత మదీయ దురితక్షామణేన ప్రథమం జీవయ
తు, తతస్స్వరూపాను రూప పురుషార్థ ప్రాపణేన సంజీవయతు;
అన్యథా ప్రతిక్షణమేధమానైర్మదీయదురితశతైర్నిఃఖిలలోకాదూషి
తాభవేయ రితిభావః, అత్రచ లోకేజ్వరాదినా మూర్ఛితం పురు
షం తన్మాత్రాదయస్సంపన్నౌషధ వైద్య వశీకరణముఖేన ప్రథమం
సమాశ్వాస్యానంతరం తదపేక్షిత మన్నపానాదికమపిదాపయన్తీతి
స్ఫురతి; తతశ్చ సారూప్య నిబంధనా ప్రస్తుతదయాయామ ప్రస్తుత
రుగ్ణసమ్బంధిమాత్రాది వృత్తాంత సమారోపరూపా సమాసోక్తిః,
సాచ శ్లేషమూలాతిశయోక్త్యుత్థాపితేతి తయోరంగాంగిభావసంకరః||
||౧౭||

రమారమణం రంజయిత్వా మదీయాపరాధవర్గక్షామయే
తి ప్రార్థితం, తదవిచార్యకృతమ్; తేహి త్వదీయే మహాప్రవాహే
ప్రవహతిసతి స్వయమేవ నిమజ్యనంక్ష్యంతి, త్వయామయావా శ్రీ వే
ఙ్కటపతినానాకర్తవ్యం నావశిష్యత ఇత్యభిప్రాయేణాహ—(భ
గవతీ)తి—భగవతి-వ్యవహిత పూర్వపద్య ప్రతిపాదితం భగవద్గు
ణాంతరాణాం దయాశేషత్వం హృది నిధాయ భగవతీతి సంబోధ
తమ్, పరికరీభూతజ్ఞాన శక్త్యాదిగుణ పరిష్కృతే? హేదయే? తుం
గే- స్వరూపరూప గుణవిభూతిభి స్సర్వాధికే, ఉన్నతేచ; వృష గిరి
నాథే-వృషగిరేర్నాథే, వృషాఖ్యగిరేర్నాథే గిరిశ్రేష్ఠేచ; ఉభయ
త్రశ్లేషమూలాభేదాతిశయోక్తిః, భవత్యాం వృషగిరినాథమపి నిమజ్జ
యితుం ప్రభవంత్యాం, సమాప్లుతే- నిమగ్నే, పరవశేచసతి ; స
మాప్లుతత్వ పరవశత్వయో ర్లక్షణామూలాభేదాతిశయోక్తిః. భ

అప్రతిఘమజ్జనానాం హస్తాలమ్బో మదాగసాం మృగ్యః ॥౧౩॥

వర్త్యేతి పాఠే హేతుత్వవివక్షయా తృతీయా, అప్రతిఘమజ్జనానాం- అప్రతిఘం- అప్రతిబన్ధమ్, మజ్జనం- అవగాహనం, క్షమావిషయీకృతత్వంచ యేషాం తేషాం; తుఙ్గస్య వృషగిరినాథస్య మగ్నత్వేనీచైస్సమానాంమదాగసాం మజ్జనం కిమువక్తవ్యమ్, కించ తుఙ్గస్య వస్తునః అమగ్నత్వే అవలమ్బనంస్యాదపి, తస్యాపి మగ్నత్వేన అప్రతిఘమజ్జనం జాతమితి భావః; ఆగసాం మజ్జనం నామ తత్తత్కర్మఫలప్రదస్య శ్రీనివాసస్య దయయా వశీకృతత్వేన దయయా బలాత్కారేణ క్షమా విషయీకృతత్వం తస్యచ ప్రతిహతిః ఫలప్రదేన పద్మాపతినా పార్శ్వవర్తినీభిర్వా భావ్యా, తత్ర ఫలప్రద స్తావద్దయా పరవశో జాతః, పార్శ్వవర్తినీషు ప్రథమా "కరుణా మితి రూపిణీ" మితి పూర్వమేవ కరుణాత్వేనోత్ప్రేక్షితా, ద్వితీయా "తత్కృపాప్రతిఘాతానాం క్షమయా వారణాయయా" ఇతి కృపా ప్రతిబన్ధ నిరాసకత్వేనవర్ణితా. తృతీయా నీళాచ "శ్రీనివాసస్య భక్తదోషే ష్వదర్శన" మితి భర్తుర్భక్తదోషాదర్శనే న సహత్వేన దర్శితా. తస్మాత్తేసర్వేకృపాప్రాతికూల్యం నాచరేయుః, తస్మాదాగసాం క్షమా విషయీకృతత్వమప్రతిఘమితి మన్తవ్యమ్; అత్రాపి మగ్నత్వక్షమా విషయీకృతత్వయోర్లక్షణామూలాభేదాతిశయోక్తిర్ద్రష్టవ్యా, ఏవం భూతానాం మదాగసాం యథా "అంజనాద్రీశ్వరదయా" మితి దయాన్తరాద్వైలక్షణ్యప్రతీతిరేవంమదాగసామితి పాపాన్తరాతిభారత్వం వివక్షితమితి ప్రతీయతే; హస్తాలమ్బో మృగ్యః- సర్వోత్తుఙ్గస్య వృషగిరినాథస్యాపి మగ్నత్వాత్తత ఉత్తుఙ్గాభావాచ్చ నకోపిపునరున్మజ్జనాయ హస్తాలమ్బన దాతా లభ్యతే ఇతి భావః, ఆగసాం హస్తాలమ్బో నామ ఫలప్రదేన ఫలదానాయ ప్రసక్తేక్షణం, తన్నఘటతే, తస్యదయాదాసభూతత్వాదేవ; అ

కృపణజనకల్పలతికాం కృతాపరాధస్య నిష్క్రియామాద్యాం ।

త్రాపి పునర్వ్యసన హస్తావలంబయో లక్షణామాలాభేదాతిశయో
క్తిః; అత్రచ విశేషణ సామ్యబలాద ప్రస్తుత మహానదీ వృత్తాంతస్య
పరిస్ఫూర్తేర్దయాయాం మహానదీ వృత్తాంత సమారోప రూపా
సమాసోక్తిః, విశేషణ సామ్యంచ సమాప్లుత ఇత్యాది లక్షణా
మాలాభేదాతిశయోక్తి నిబంధన మిత్యతిశయోక్తీనాం సమాసోక్తే
శ్చాంగాంగిభావేన సంకరః. ... ॥౧౩॥

ఇష్టప్రాప్తే రనిష్టనివృత్తిపూర్వకత్వే నానిష్ట నివర్తకత్వం ద
యాయావర్ణితం ప్రాక్తనపద్యే, అథ మోక్షపర్యన్తైహికాముష్మి
కరూపేష్ట ప్రాపకత్వం వర్ణ్యతే; అనిష్టనివర్తన ప్రకారభేదశ్చ
ప్రదర్శ్యతే. క్వచిద్విషయే దయనీయ తమత్వే నాధికతమా దయా
భగవతస్తద్దోషాదర్శనమాపాదయతి, క్వచిత్తు నిష్క్రియాస్థాన ని
విష్టాసతీ తద్దోషాన్ క్షపయతీతి తన్నివర్తన ప్రకార ద్వయ మస్తి,
తత్ర పూర్వస్మిన్ పూర్వప్రకారో దర్శితః, తథాహి;(మదాగసా)
మిత్యత్ర మదిత్యనేనస్వస్య దయనీయతమత్వం దర్శితమ్, (భవత్యా)
మిత్యనేన దయాయా అధికతమత్వం స్ఫోరితమ్, (హస్తాలంబో మ
దాగసాంమృగ్య) ఇత్యత్ర భగవతోదయనీయతమ సంబంధి దోషా
దర్శనం ప్రదర్శితమితి; అత్రాపరః ప్రదర్శ్యతే—(కృపణజనే)తి—
కృపణజనానాం- ఐహికాముష్మిక రూప తత్తత్ఫలార్థినాం, తద
లాభప్రయుక్త దైన్యవతాంజనానామ్; కల్పలతికాం- తత్తన్మనోర
థపూరణీమ్, కృతాపరాధస్య-కృతాః-ఆరబ్ధ పరిసమాప్తాః, నత్వా
రబ్ధాపరిసమాప్తా ఆరప్స్యమాణావా; అపరాధావిశిష్యనిర్వక్తుమశ
క్యా మహాభాగవతాపచారాదయోయేనసః, తస్య; తత్రాపరాధా
న్ప్రతిస్వతన్త్రకర్తృత్వం ప్రయోజక కర్తృత్వంచ వివక్షితమ్, తే
న స్వయంకృతాస్తథా పరైః కారితాశ్చ అపరాధా లభ్యంతే; రాజభ

వృషగిరినాథదయే త్వాం విదంతి సంసారతారిణీం విబుధాః ॥౧౪॥

సైన్యకృతస్య రాజకృతత్వ వ్యపదేశవత్ తాదంతానామపి కృతత్వవ్య
పదేశోయమ్. ఆద్యాం-ముఖ్యామ్, నిష్కృతియాం - ప్రాయశ్చిత్త
భూతామ్, ప్రపద్యమానా భగవద్దయైవ ముఖ్యా నిష్కృతిరిత్యర్థః,
కృతాపరాధస్యేత్యనేన "కృతాపరాధస్యహి తే నాన్యత్పశ్యామ్య
హంక్షమమ్ । అంతరేణాంజలింబధ్వా లక్ష్మణస్యప్రసాదనాత్ " ఇ
తిశ్లోకోస్మారితః, క్షమమ్- యోగ్యం, ముఖ్యమితి యావత్; "కృతే
పాపేఽనుతాపోవై యస్యపుంసఃప్రజాయతే । ప్రాయశ్చిత్తంతు
తస్యైకం హరిసంస్మరణంపరమ్ " ఏకం హరి సంస్మరణం, పరం-
శ్రేష్ఠం ప్రాయశ్చిత్త మిత్యన్వయః, "ప్రాయశ్చిత్తాన్య శేషాణి త
పఃకర్మాత్మకానివై । యానితేషామశేషాణాం కృష్ణానుస్మరణంప
రమ్ ॥ హరిర్హరతిపాపాని దుష్టచిత్తైరపిస్మృతః । ప్రాయశ్చిత్తా
నిపూర్ణాని నారాయణపరాఙ్ముఖైః । ననిష్పునన్తి రాజేంద్ర సురా
భాండమివాపగాః " ఇత్యాద్యనుసంధేయమ్, మోక్షస్యానంతస్థిరఫ
లత్వేన ఐహికాముష్మిక వ్యావృత్తత్వాత్తత్ప్రదత్వం పృథఙ్నిర్దిశతి-
(సంసారతారణీ)మితి—తారయతీతి తారణీ, [తరతేర్ణిజన్తాత్కృత్య
ల్యుటో బహులమితి కర్తరిల్యుట్- కరణాధికరణయోశ్చేతి కరణే
వా] తారయత్యనయాభగవానితి తారణీ, సంసార తారిణీమితి పా
ఠే [ణిజన్తాదస్మాత్సుప్యజాతౌ ణినిస్తాచ్ఛీల్యఇతి తాచ్ఛీల్యేణినిః]
అర్వాచీన ఫలప్రదత్వేపి తాచ్ఛీల్యేన పరమం ఫలం దదాతీత్యర్థః,
పాఠద్వయేపి [టిత్వాన్నజన్తత్వాచ్చ జీప్] సంసారస్యతారణీ-సం
సారతారణీ, తామ్; బుధాః- విద్వాంసః, భగవద్దయావైభవపార
దృశ్వానః; విదన్తి- "రత్నపర్వతమారుహ్య యథారత్నాని మాన
వః । శక్త్యానురూపమాదత్తే తథాకృష్ణాన్మనోరథాన్ ॥ కిమలభ్యం
భగవతి ప్రసన్నే శ్రీనికేతనే। చతుర్విధాభజన్తేమాం జనాస్సుకృతి

వృషగిరిగృహమేధిగుణాబోధబలైశ్వర్యవీర్యశక్తిముఖాః | దోషా

నోర్జున । అతో౽జిజ్ఞాసురర్థార్థీ జ్ఞానీచభరతర్షభ॥" ఇత్యా
దిప్రమాణబలాజ్జానంతి, విబుధాస్త్వాం కృపణజన కల్పలతికాంక్ష
తాపరాధస్యాద్యాం నిషిద్ధియాం సంసారతారణించ జానన్తీతి వా
క్యత్రయాత్మకమిదం పద్యమ్, సంసారతారిణీమిత్యత్ర అధికార్యనిర్దే
శస్సంసార తారకత్వస్య స్వారసికత్వద్యోతనాయ తత్రితాపత్రయా
భిహతిం సహమానాన్ సంసారసాగరంతితీర్షూన్ కామాన్ ఉపాసనా
ద్యశక్తత్వేన స్వాతన్త్ర్యేణవా౽ననుష్ఠితప్రపత్తీన్ స్వాశ్రితాన్ సంసారతా
రణే నానుగృహ్ణాంతీమిత్యభిప్రాయః, అత్ర కృపణజన కల్పలతికామి
తి కల్పలతాత్వరూపణేన తత్సాధర్మ్యస్య గమ్యమానత్వాదుపమా
లంకారో వ్యజ్యత ఇత్యలంకారేణాలఙ్కారధ్వనిః, కించ దయావి
షయస్య రతిరూపభావస్య విబుధవిషయరతి భావాంగమితి ప్రేయో
లంకారః, ఉభయోశ్చ సంసృష్టిః॥ ... ౧౪॥

చతుర్వర్గ ఫలప్రదత్వేనా స్మదాదీన్ ప్రత్యుపజీవ్యాసీతి కిమి
దమాశ్చర్యమ్, సాక్షాల్లక్ష్మీరమణ గుణానామపి షాడ్గుణ్య ప్రభృతీ
నాం గుణత్వాపాదకత్వేనోపజీవ్యా భవసీతి త్వమేవగుణ సార్వభౌ
మీత్యభిసందధాన ఆహ— (వృషగిరీ) తి— వృషగిరౌ వర్తమానో
గృహమేధీ- గృహస్థః, గృహైః- దారైః, మేధతే- సంగచ్ఛతే, ఇతి
గృహమేధీ, "దారేష్వపి గృహాః" ఇత్యమరః. "జాయాచ
గృహిణీ గృహాః" ఇతి హలాయుధశ్చ ; [మేధృ సంగమేచేతి ధా
తోర్ణినిః] అనేన వృషగిరిపతేః పద్మాలయా పారతన్త్ర్యంప్రకటి
తమ్, తస్యగుణాః, తేచ ప్రధాన భూతాజ్ఞానశక్త్యాదయ ఇత్యా
హ—(బోధబలే) తి—ఏతే- "పరాస్యశక్తిర్వివిధైవ శ్రూయతే
స్వాభావికీజ్ఞానబలక్రియాచ । జ్ఞానశక్తి బలైశ్వర్య వీర్యతేజాంస్యశే
షతః । భగవచ్ఛబ్దవాచ్యాని వినా హేయైర్గుణాదిభిః॥" ఇత్యాది ప్ర

మాణ ప్రసిద్ధాః, త్వయావినా- త్వాం విహాయ, యదినామ- సత్తా
వంతో యదినామస్యుః, దోషాభవేయుః - త్వత్సాహచర్యాభావే తే
షాం స్వసత్తైవ స్వానర్థకరీతిభావః, వృషగిరిగృహమేధి గుణాదో
షాభవేయురిత్యనేన వశీకృతవల్లభయా సదావక్షస్స్థలవాస్తవ్యయా
పి కమలయా జ్ఞానశక్త్యాదీనాం గుణత్వ ప్రతిష్ఠాపనం నశక్యంకర్తుం
త్వదసన్నిధానఇతి ప్రతార్యతే; తత్ర యుగపత్సర్వసాక్షాత్కారాత్మ
కో బోధ ఆశ్రితేష్వపి దోషదర్శనేన నిగ్రహాపాయికత్వాత్; శ్రమ
ప్రసంగ రహితం సర్వధారణ సామర్థ్య రూపం బలమ్, నిగ్రహా
ర్థంధారణ సంభవాత్; తథా ప్రతిహతిరాహిత్యేన సర్వనియన్తృ
త్వరూపమైశ్వర్యమ్, నిగ్రహాయనియన్తృత్వ సంభవాత్; సర్వోపా
దానత్వే సర్వధారణేసర్వనియమనేపివికారరాహిత్యరూపంవీర్యమ్,
నిగ్రహేపి వికారాభావాన్నిగ్రహాపాయికత్వ సంభవాత్; సర్వో
పాదానత్వాత్మకత్వ అఘటితఘటనాసామర్థ్యాత్మకత్వ రూప లక్ష
ణద్వయలక్షితాశక్తిః, నిగ్రహార్థం స్పృష్టే రఘటితఘటనస్యచ సంభ
వాత్; పరాధీనసహకార్యంతరనైరపేక్ష్య రూపత్వ పరాభిభవ సా
మర్థ్యాత్మకత్వ రూప లక్షణద్వయ లక్షితంతేజశ్చ, అవిరళం నిగ్ర
హేఽభిభవేచ హేతుత్వసంభవాత్; ఉక్తషాడ్గుణ్యవితతిభూతా
మహతో మంత్రైస్సహనీరంధ్రేణ సంశ్లేషః స్వరక్షణీయ తయాఽభి
మతేషు దోషదర్శనే నిరోధినీప్రీతిరిత్యాదిలక్షణ లక్షితాస్సౌశీల్య వా
త్సల్యా దయోపి నిగ్రహే ప్రకరణభూతేషు నీరంధ్రసంశ్లేష రక్ష
ణీయత్వాభిమతత్వాది సంభవాద్దోషా భవేయు రిత్యర్థః, దోషాభ
వేయురిత్యత్ర [జాతుయదోర్లిజితి సూత్రేజాతుయదోర్లిఙ్ విధా
నే యదా యద్యో రూపసంఖ్యాన మితి వార్తికేన భూతే లిఙ్,
తథాహి జాతుయద్యదాయది షూపపదేషు అనవక్లృప్త్యగమ్యమా
నాయా మమర్షే వాగమ్యమానే ధాతోర్లిఙ్ ప్రత్యయో భవతి

త్రిషు కాలేషు అనవక్లృప్త్యమర్షయో రకింవృత్తేపీతి సూత్ర ప్రా ప్తల్లృటోఽపవాదః, అనవక్లృప్తి రసంభావనా, అమర్షః - క్షమా, జాతుతత్రభవాన్ వృషలం యాజయేత్, యత్తత్రభవాన్ వృషలం యాజయేత్, యదాభవద్విధఃక్షత్రియం యాజయేత్; యది భావ ద్విధఃక్షత్రియంయాజయేత్; నసంభావయామి, నమర్షయామివా; ఇతి సవార్తిక సూత్రార్థః. ప్రకృతేచ కిం వృత్తే లిఙ్ లృటావితి సూత్ర ప్రదర్శితే కోనామ వృషలః యంతత్రభవా న్యాజయే దిత్యు దాహరణే కిం వృత్తోపపదత్వాత్ యదినామ దయేత్వయా వినా భూతా దోషా భవేయురిత్యత్రాపి యదిశబ్ద స్యోపపదత్వాత్ త్వ యావినా భూతాయది నామదోషాభవేయుః. తథాచత్వయా వినా భావస్తత్ప్రయుక్త దోషస్య భవనంచాసంభావిత మిత్యనవక్లృప్తేర్గ మ్యమానత్వాచ్చ భూతకాలవివక్షాయాం లిఙ్, అత్రచ క్రియాతిప త్తి సద్భావాద్భూ తాచ్చేరితి సూత్రేణ భూతేవాలృఙపి భవతి,భవి ష్యత్కాల వివక్షాయాంతులిఙ్నిమిత్తే లృఙ్ క్రియాతిపత్తావితి సూత్రేణ నిత్యం లృఙేవ- కుతశ్చిద్వైగుణ్యాత్ క్రియాయా అనిష్పత్తిః క్రియా తిపత్తిః నచాత్ర యది నామదయే త్వయా వినా భూతా భవేయు దోషాభవేయు రితి హేతుహేతుమద్భావ సద్భావాత్, హేతు హేతుమతోర్లిఙితి లిఙస్త్వితి వాచ్యమ్. తస్యభవిష్యతి విహితత్వా దత్రక్రియాతిపత్తేస్సత్వాచ్చ లిఙ్ నిమిత్తే లృఙ్ క్రియాతిపత్తావితిభవి ష్యతినిత్యం లృఙేవస్యాత్ ఏవ కేవ సంభావనేలమితిచేత్ సిద్ధా ప్ర యోగః ఇత్యాది సూత్రవిధి విహితకాలత్రయలిఙో స్యాత్రానవకాశః, భూతేభవిష్యతివా కాలేవివక్షితే లిఙ్ నిమిత్తే లృఙ్ క్రియాతిపత్తౌ భూతేచేతి నిత్యేనలృఙా భావ్యమ్, దోషాభవేయురిత్యత్ర క్రియాతి పత్తేస్సద్భావాత్సంభావనేలమితి చేదిత్యాదెరుతాప్యోస్సమర్థయో ర్లిఙితి సూత్రోపరితనత్వేన వోతాప్యోరితి వికల్పానవకాశాచ్చ, వ

భవేయు రేతే యది నామ దయేత్యయావినాభూతాః ॥ ౧౫ ॥

ర్తమానకాల వివక్షాచ ప్రక్రుతే నాతివస్వరసా; తస్మాద్దోషా భవే
యురిత్యత్ర వాతాప్యోరితి సూత్ర ప్రాప్త వైకల్పిక భూతార్థ లృ
ఙ్భావపక్షే జాతు యదోర్లిఙ్విధానే యదాయద్యో రుపసంఖ్యాన
మితిభూతే లిఙ్] అలంకారస్తు “ సమ్భావనం యదీత్థం స్యా ది
త్యూహోఽన్యస్య సిద్ధయే । యది శేషో భవేద్వక్తా కథితాస్స్యు గుణా
స్తవ ॥ ” ఇత్యుక్తలక్షణం సంభావనమ్, గుణాంతరాణాం దోషత్వసి
ద్ధయే (యది నామ దయేత్యయావినాభూతా) ఇత్యూహాత్ ; కిం
చాత్ర శ్లోకే భగవద్గుణాంతరాణాం గుణత్వం త్వదాయత్తమితి ఫలి
తార్థః, తథాచానేనా ప్రస్తుత జ్ఞానశక్త్యాది గుణత్వస్య దయా
సాహచర్య కార్యత్వ వర్ణనేన యత్సాహచర్యాత్ జ్ఞాన శక్త్యాదీ
నామపి గుణత్వం తస్యా దయాయా గుణత్వాతిశయో వాచామ గో
చర ఇతి ప్రస్తుత దయాగుణత్వోత్కర్షస్య జ్ఞాన శక్త్యాది గుణత్వ
కారణభూతస్య ప్రతీయమానత్వాత్తస్య నిబంధనా ప్రస్తుత ప్రశం
సా, సాచ సంభావనోత్థాపితేతి తయో రంగాంగి భావ సంకరః.
అథవా అత్ర దయా సాహచర్యా భావే జ్ఞాన శక్త్యాదయో భగవ
ద్గుణా దోషా భవేయురిత్యావత్యేవార్థః కవిసంరంభశ్చే దుపాత్త
జ్ఞాన శక్త్యాదిదోషత్వసిద్ధయే దయాసంబంధాభావస్య ఊహ ఇతి
సంభావనాలంకారః. “ సంభావనం యదీత్థం స్యా దిత్యూహోఽన్య
స్యసిద్ధయే ” ఇత్యుక్తలక్షణ సంభవాత్, యదిచ జ్ఞాన శక్త్యాదీ
నాం దయా సాహచర్యాత్వే భావస్తు కదాచిదపి న సంభవతి, తత
స్తేషాం దోషత్వమపి దూరోత్సారితమిత్యర్థః; కవివివక్షా విషయ
స్తదా జ్ఞానశక్త్యాది దోషత్వం మిథ్యాత్వ సిద్ధ్యర్థం జ్ఞానశక్త్యా
ది ప్రతిసంబంధికదయా సాహచర్యాభావరూపమిథ్యాంతర కల్పనా
న్మిథ్యాధ్యవసితి రలంకారః, “ కించిన్మిథ్యాత్వసిద్ధ్యర్థం మిథ్యాంత

ఆసృష్టిసంతతానామపరాధానాంనిరోధినీంజగతః | పద్మాసహ

రవికల్పనమ్| మిథ్యాధ్యవసితిర్ద్వేశ్యాంవశయేత్థసృజంవహాన్|| " ఇతి లక్షణాత్; తతశ్చోభయథాపి సంభవా త్సందేహ సంకరః, " విలీయేందుస్సాక్షాదమృతరసవాపీయదిభవే " దిత్యత్రేవ; ఏవంచ సతి పూర్వ ప్రదర్శితస్య సంభావనా అప్రస్తుత ప్రశంసయో రంగాంగిభావసంకరస్యాస్యచ సందేహసంకరః; కవి వివక్షితస్య దుర్జ్ఞేయత్వాదితి|| ... ... ||౧౫||

ఏవం జ్ఞానశక్త్యాదీనాం భగవద్గుణాంతరాణాం గుణత్వస్యాత్వయ్యాయత్తత్వేనత్వదుపజీవినో జ్ఞానశక్త్యాదయఇతి ప్రత్యపాది -అథోపజీవిత్వేన త్వదుపకరణభూతైస్తైర్గుణైర్జగతస్ప్రతి సఞ్చరాద్యుపకారపరమ్పరాంకరోషీతి ప్రతిపాద్యతే పఞ్చభిస్పద్యైః - తత్రార్థక్రమేణదర్శయిష్యమాణేషు జగదుపకారేషు ప్రథమం ప్రతి సఞ్చరస్ప్రదర్శ్యతే- తస్యచాసమంజ వ్యాపారసామ్య పరిహారాయ జగద్ధితత్వం విశేషణ ముఖేన ప్రకాశ్యతే—(ఆసృష్టీ) తి— హేపద్మాసహాయకరుణే ? పద్మాయాస్సహాయః- జగద్ధితచిన్తాయాం సహాయభూతః, అనేన జగద్ధితచింతాయాం పద్మాయాస్ప్రాధాన్యం ప్రతీయతే ; పద్మాసహాయభూతాయస్యేతివా పద్మాసహాయః, అన్యథా దోషాభవేయురితి న్యాయేన జ్ఞానశక్త్యాదయో దోషాస్స్యురితిభావః ; అనేనచ కేళ్యాం సహాయ సమ్వత్తిర్దర్శితా, సృష్టేః ఆ ఆసృష్టి, సృష్టిమారభ్యేత్యర్థః; [ఆఙ్ మర్యాదాభివిధ్యోరిత్యాఙః పఞ్చమ్యంతెనాభివిధావవ్యయీభావః, అవ్యయీభావశ్చే త్యవ్యయత్వాదవ్యయాదాప్సుపఇతి పంచమ్యాలుక్] సంతతానాం-అవిచ్ఛేదేనవిస్తృతానాం, స్వయంకృతానా మన్యైస్కారితానాంచ; అపరాధానాం- భగవదాజ్ఞాతిలంఘనరూపాణాం , నిరోధినీం- అపరాధకరణసాధన భూతకరణ కళేబర విఘటనరూపత్వేన తన్నిరోధి

సీం, నిరోధో౽స్యాస్తీతి నిరోధినీ; [అత ఇనిఠనావితి ఇనిప్రత్యయే ఋన్నేభ్యఙీప్ఇతి జీప్] ఇదంచ విశేషణం దయాస్వభావ పరామర్శే సంహారరూప ప్రతిసంచరస్యదయాంప్రతి కేళిత్వోక్తిర్నఘటతఇతిశం కామపాకర్తుం దత్తమితి మంతవ్యమ్, తాదృశీం, జగతఃప్రతిసఞ్చరకేళిం- ప్రతిసంచరరూపాం లీలామ్, ప్రతిసఞ్చరస్యప్రజానాంపాపకరణనివర్తకత్వేన సాంసారికదుఃఖనివర్తకత్వేనచ కృపాం ప్రతి లీలారసావహత్వాల్లీలాత్వోక్తిః; ఆచరసి- ప్రతిసఞ్చరస్యప్రవాహనిత్యత్వ జ్ఞాపనాయ వర్తమాననిర్దేశః, అత్రప్రతిసఞ్చరగత కృపాకేళిత్వస్య కృపాస్వభావానసుగుణత్వేన సమర్థనీయస్య అపరాధానాం నిరోధినీమితి సమర్థనాత్ కావ్యలింగమ్, "సమర్థనీయస్యార్థస్య కావ్యలింగంసమర్థన" మితి లక్షణాత్, కించ- సంహారాత్మక ప్రతి సఞ్చరస్య దోషత్వేన ప్రసిద్ధస్యదయాలీలాత్వోక్త్యాఅపరాధానాం నిరోధినీమితి విశేషణేనచ గుణత్వ కల్పనస్య ప్రతీయమానత్వాల్లేశాలఙ్కారః, "లేశస్స్యాద్దోషగుణయో ర్గుణదోషత్వకల్పనమ్" ఇతి లక్షణాత్, తయోశ్చాత్ర ఏకవాచకానుప్రవేశసంకరః, అత్రచార్థవశసమ్పన్న సమావేశయో రనయోరలఙ్కార యోర్నాంగాఙ్గిభావసంకరః, ఏకేనాన్యస్యానుత్థానాత్స్వాతన్త్ర్యపారతన్త్ర్యావిశేషదర్శనాచ్చ; నాపి సమ ప్రాధాన్య సఙ్కరః, సమర్థనీయార్థతత్సమర్థన సమర్పకైరేవ శబ్దై ర్దోషప్రతిపాదనం తస్యగుణత్వ కల్పన ప్రత్యాయనంచ క్రియతఇతి శబ్దభేదాభావా త్సమర్థనీయార్థసమర్థనమేవదోషస్య గుణత్వ కల్పనమితివాక్యార్థ భేదాభావాచ్చ; తదుభయ భేదనియతత్వా త్సమప్రాధాన్య సఙ్కరస్య; నాపి సందేహసఙ్కరః, ఏకాలంకారకోట్యా తదన్యాలఙ్కార కోటి ప్రతిక్షేపాభావా న్నీరక్షీరన్యాయేనాస్ఫుటభేదత్వాచ్చనోభయోస్సంసృష్టిః, తస్మాదత్ర ప్రతిపాద్యమానోర్థః "సమర్థనీయస్యార్థ

యకరుణెపత్రిసంచరకేళిమాచరసి ॥ ౧౬ ॥ అచిదవిశిష్టాన్ప్రళ
యేజంతూనవలోక్యజాతనిర్వేదా । కరణకళేబరయోగం వితర

స్య కావ్యలిఙ్గసమర్థనమ్ " ఇతి లక్షణానుసారా త్కావ్యలిఙ్గాల
ఙ్కారరూపః " లేశస్స్యాద్దోషగుణయోర్గుణదోషత్వకల్పన "మితిల
క్షణాల్లేశాలంకారరూపశ్చేతి తయోరేకవాచకానుప్రవేశః॥ ౧౬॥

అథార్థక్రమ ప్రాప్తం సృష్టిరూపం జగదుపకార మాహ—
(అచి)దితి—ప్రళయే- ప్రలీయంతేఽస్మిన్నితిప్రళయః, ప్రళయకాల స్త
స్మిన్; [ఏదజిత్యధికరణేచ్ప్రత్యయః- భావేవా] తదా ప్రళయేవి
ద్యమాన ఇత్యర్థః, అచిదవిశిష్టాన్- భగవతా పరమ సామ్యాపత్తి
లక్షణ పరమ పురుషార్థ ప్రాప్తి యోగ్యతాయా మప్యచితో-ఽచేత
నాదవిశిష్టాన్, తద్వ్యావర్తకాదహీనాన్; జన్తూన్-చేతనాన్, అ
వలోక్య- విచింత్య, జాతనిర్వేదా- (అయంభావః) చేతనానాం శరీ
రిత్వావస్థాయాం తాపత్రయాభిహతిం తద్ధేతుభూతం తైః క్రియ
మాణం దుష్కర్మచరిత్రమసహమానాసతీ జగత్ప్రతి సంహృతవతీ
భవతీ, తదనంతరంచ ఛిన్నపక్ష పక్షిసదృశాన్ యాదృచ్ఛికాది య
త్కించిద్రక్షణవ్యాజస్యాపి వైదేశికానచిత్కల్పాంశ్చ జంతూన్ విచి
న్త్యపూర్వకృత ప్రళయ విషయే జాతనిర్వేదేతి, జ్ఞాన శక్త్యాదయ
స్తు తవ పరికరభూతా ఇతి భావః; కరణకళేబరయోగంవితరసి-ప
రమ పురుషార్థ ప్రతిపిపాదయిషయా తద్వ్యాజ సంపాదనా యేతి
భావః, " విచిత్రాదేహసమ్పత్తి రీశ్వరాయనివేదితుం । పూర్వమేవ
కృతాబ్రహ్మన్ హస్తపాదాదిసంయుతా " ఇత్యనుసంధేయమ్, అ
త్ర రాగాదినా అస్వాయత్త శరీరేంద్రియానచిత్కల్పానాత్మజాన్ వీ
క్ష్యతజ్జననీదయార్ద్రహృదయా తేషామారోగ్యాది సంపాదనేనకర
ణకళేబరాణాం వశ్యతామాపాదయతీతిస్ఫురతి, తతస్సమాసోక్తిః;
ప్రస్తుతే కృపావృత్తాంతే వర్ణ్యమానే జననీ సమాధరప్రస్తుతస్య

సివృషశైలనాథకరుణే త్వం ॥ ౧౭ ॥ అనుగుణదశార్పితేన శ్రీధర
కరుణే సమాహితస్నేహా । శమయసి తమస్ప్రజానాం శాస్త్ర

సారూప్యాదినా పరిస్ఫురణాత్ ; " సమాసోక్తిః పరిస్ఫూర్తిః ప్ర
స్తుతేఽప్రస్తుతస్య చే " దితి లక్షణాత్॥ ॥౧౭॥

అథ కరణ కళేబర వితరణానంతరం వితీర్ణానాం తేషామప
థప్రవృత్తి పరికరీకరణేన ప్రజానామాత్మనాశో భవతీతి శాస్త్రప్ర
దానేన భగవత్స్వరూపరూప గుణవిభూతి విస్తార తత్ప్రాప్త్యు
పాయభేదాన్ త్రివర్గఫల తత్సాధన విశేషాంశ్చ విశదతరం ప్రకా
శ్యతదజ్ఞానరూపం ప్రజానాం తమశ్శమయసీత్యాహ—(అనుగుణే)
తి—సమాహితస్నేహా- సమ్యగర్పితానురాగా, ప్రజాస్వితి శేషః;
(అన్యత్ర) దీపపాత్రే సమ్యగాహితః- పూరితః, స్నేహః - తైలం,
యయాసాతథోక్తా; త్వమ్, అనుగుణ దశార్పితేన- అనుకూలోగు
ణ-స్సత్వగుణః, యస్యాంసాదశా- ఽవస్థా, (అన్యత్ర) అనుగతాగు
ణా- స్తంతవో, యాసాందశా-వర్తిః, తస్యాందశాయాం, మర్పితేన-
ప్రజాసునిక్షిప్తేన, (అన్యత్ర) వర్తికాయామారోపితేన, శాస్త్రమ
యేన, [స్వార్థేమయట్- వికారార్థేవా] వికార- శ్శాస్త్రజ
న్యంజ్ఞానమ్, స్థిరప్రదీపేన- తైలాదినిరపేక్షత్వేపి తస్య స్థిరత్వేన అ
స్యాపి స్థిరత్వం, ప్రజానాంతమశ్శమయసి- సత్కర్మణి ప్రవృత్తిమ
సత్కర్మణోనివర్తించకారయితు కామాసతీ పరోక్షభూతౌ సదస
త్క్రియారూపసదసన్మార్గౌ శాస్త్రమయప్రదీపేన ప్రకాశ్య తదో
చరాజ్ఞానం శమయసీత్యర్థః, (అన్యత్ర) తమః-అంధకారః, అ
త్రానుగుణదశార్పితేనేత్యాది శ్లేషమూలాభేదాతిశయోక్త్యనుప్రా
ణితంసావయవాధికాభేదరూపకమితి తయో రఙ్గాంగిభావ సంకరః,
అత్రచ ప్రస్తుతే శాస్త్రప్రదానేన ప్రజానామజ్ఞాన నిరసనరూపేద
యా వృత్తాంతేవర్ణ్యమానే అప్రస్తుతం ప్రసూత ప్రజయాజనన్యా

సుమేనస్థిరప్రదీపేన ॥ ౧౮ ॥ రూఢా వృషాచలపతేఃపాదే ముఖకాంతిపత్రలచ్ఛాయా । కరుణే సుఖయసి వినతాన్ కటాక్షవిట

ప్రజాదృష్టి నిరోధినోఽన్ధకారస్య దీపారోపణేన నిరసనం విశేషణ సామ్యాత్సృష్టి ప్రతిపాదక పూర్వశ్లోకోపసంహారాచ్చ ప్రతీయత ఇతి సమాసోక్తిః, “ విశేషణానాం సామ్యేన యత్ర ప్రస్తుతవర్తినాం। అప్రస్తుతస్య గమ్యత్వం సా సమాసోక్తిరిష్యతే” ఇతి లక్షణాత్; సా చ రూపకోత్థాపితేతి తయోరంగాంగిభావ సంకరః. ॥౧౮॥

శాస్త్రప్రదానానంతరం తద్దర్శితేన మార్గేణ త్వామాశ్రితాం స్త్రైవర్గికాం స్తత్తదభీష్ట ఫలవితరణేన ప్రీణయసీత్యాహ— (రూఢా) ఇతి– హే కరుణే ! వృషాచలపతేః-శ్రీవేంకటేశస్య, పాదే-చరణే, రూఢా ప్రాదుర్భూతా, పాదప్రణామానంతరం ప్రకాశమానత్వాత్తత్ర రూఢేత్యుచ్యతే; పాద సమాశ్రయణాత్పూర్వం విద్యమానాపి చేతనానాం అనాద్యాజ్ఞాతిలంఘనేన కుపితేన ప్రకాశతే పాదప్రణామానంతరం విజృంభత ఇతి భావః-(అన్యత్ర) వృషాఖ్య పర్వతశ్రేష్ఠస్య పర్యంతపర్వతే, రూఢా - అంకురితా, ప్రణిపాతానంతరమేవ భగవతోహర్షాన్ముఖవికాసరూపా కాంతిర్జాయతే- సైవేంద్రనీలప్రభా సదృశీ రూఢా యాసౌ కృపాలతా యా బహుపత్రవైశిష్ట్యశోభా భవతీత్యాహ—(ముఖే)తి—భగవతో ముఖకాన్తిరేవ పత్రలచ్ఛాయా- పత్రలా- బహుపత్రవిశిష్టా, ఛాయా - శోభా, పత్రబాహుల్యకృతా శోభేతి యావత్; పత్త్రలస్య పత్త్రబాహుల్యవతో యా శోభాస్తి సా పత్త్రలచ్ఛాయేతి వార్థః సాయస్యాస్సా తథోక్తా; యస్యాః- ముఖకాన్త్యా పత్త్రలా- పత్రవతీ, రుచిరదళచయశ్యామలైః- శస్త్రజాలైరితివద్రూపకమ్, తాదృశీ ఛాయా- శోభా, యస్యాస్సేతి, (అథవా) ముఖకాన్తిరేవ పత్త్రిలచ్ఛాయా, పత్త్రలస్య-పత్త్రాఢ్యస్య, ఛాయా- అనాతపో యస్యాస్సా తథోక్తా, పత్త్రలేత్యత్ర

పైగకరాపచేయఫలైః ॥ ౧౯ ॥ నయనే వృషాచలేందో స్తారా

[సిధ్మాదిభ్యశ్చేతి మతుబర్థేలచ్] కటాక్షవిటపైః- ముఖప్రసాదా
నంతరం ప్రణతేభగవతఃకటాక్షాగ్రప్రవర్తన్తే, తత ఆశ్రితానాం
యథేష్టఫల సిద్ధిర్భవతీతి స్థితిః; ఏవంస్థితే భగవతః ప్రణతవిషయ క
టాక్షాగ్రకృపాలతాయా రూఢాయాగ్ర పత్రిలాయాశ్చ విటపత్వేన
రూప్యంతే, కటాక్షా ఏవవిటపాః, తైః, రూపణ ప్రయోజకం సా
ధారణధర్మమాహ— (కరాపచేయఫలై) రితి—కరగ్రాహ్యఫల వి
శిష్టైః, (ఏకత్ర) ఫలాని-ధర్మార్థకామాః, తేషాంకరాపచేయత్వం
నామ భగవతఃపరిపూర్ణత్వేన స్వారాధనత్వాత్సులభత్వమ్,(అన్య
త్ర) వామనాక్షి, సుఖయసి- సుఖితాం కరోషి, [సుఖవచ్ఛబ్దాత్తత్క
రోతీతిణిచివిన్మతోర్లుగితి మతుపోలుక్ తతఃకర్తరి లట్] అత్ర చ ని
రీక్ష్య విద్యున్నయనైః పయోద ఇత్యత్ర నయనాన్వయానురోధేన ప
యోదేద్రష్టృపురుషత్వ రూపణవత్ పత్రలచ్ఛాయాద్యన్వయాను
సారాద్వయాఙ్గం కల్పలతాత్వరూపణం వివక్షితమితి గమ్యతే, తత
ఏకదేశ వివర్తిరూపకమ్; ఇదఞ్చ శ్లేషాది మూలాతిశయోక్త్యనుప్రా
ణితమితి తయోరంగాంగిభావః, భగవన్ముఖకాన్త్యాదేఃకరుణా కా
ర్యత్వేన కరుణాలతాదళత్వాదినా రూపణమితిమంతవ్యమ్॥ ౧౯॥

అథాపవర్గస్య నిరతిశయ పురుషార్థత్వేన త్రివర్గా ద్వైలక్ష
ణ్యమ్ “ బహూనాం జన్మనామన్తేజ్ఞానవాన్మాం ప్రపద్యతే। వాసు
దేవస్సర్వమితి సమహాత్మాసుదుర్లభః ” ఇతి తదధికారిణో దుర్లభ త
మత్వం ప్రతిపాద్య తాదృశం ప్రతిగృహీతారం స్వయమేవ సంపా
ద్యత[illegible]మపురుషార్థ ప్రదాయాదయాయా ఔదార్యాతిశయ
శ్చ [illegible] పృథక్పద్యమాహ—(నయన)ఇతి— వృషాచలేం
దోః- [illegible] వర్తమానస్య ఇందోః; సర్వలోకాహ్లాదకతయా
చంద్రత్వేనాధ్యవసాయః, నయనే, విషయే, తారామైత్రీం - తా

మైత్రీం దధానయా కరుణే । దృష్టస్త్వయైవ జనిమానపవర్గమ

రా- అక్ష్ణఃకనీనికా, తారాయా మైత్రీ- లోచన విషయా వినాభావ
రూపా, తాం; (యద్వా) తారయా సహ మైత్రీం- అవినాభావరూ
పాం మైత్రీం, తాం; దధానయా, తారావన్నయనే సదాసన్నిహితే
త్యర్థః; కరుణానయనాభి వ్యజ్యమానత్వాదేవం వ్యపదేశః, (అ
థవా) తారా మైత్రీ నామ పరస్పరం తారకాసమ్మేళనానంతరమేవ
నిర్వ్యాజం దైవవశాద్యా మైత్రీ జాయతే సోచ్యతే, తాం- నిరుపాధి
కాం మైత్రీమిత్యర్థః; దయానయనయోః ప్రేర్యప్రేరకభావవ్యం
గ్యవ్యఞ్జకభావాది ర్మైత్రీ- తాం దధానయా- ధారయన్త్యా, ఏతే
న భగవన్నయనస్య విశేషణతయా దయాకర్తృకదర్శన కరణత్వం
సమ్భవతీతి గమ్యతే, త్వయైవ, (కర్త్ర్యా) దృష్టః, నతు భగవతా త
త్తత్కర్మానుగుణ ఫలప్రదేన సంసార మోక్ష సాధారణేన, (య
ద్వా) హేతౌ తృతీయా- నయనే తారా మైత్రీం దధానయా త్వయై
వ దృష్టః- త్వదధిష్ఠితేనైవ నయనేన భగవతా దృష్ట ఇత్యర్థః; నతు
కేవలేన, అన్యథా అకృష్టపచ్యాపవర్గానుభవాయోగాదితి భావః;
(అథవా) త్వయా దృష్ట ఏవేత్యన్వయః- జాయమాన కటాక్షాదినా
పవర్గయోగ్యతాపాదనమపి త్వదాయత్తమితిభావః; జనిమాన్- ప్ర
శస్తజన్మా, "జాయమానం హి పురుషం యం పశ్యేన్మధుసూదనః"
ఇతి నిర్హేతుక దయార్ద్ర మధుసూదన దర్శన హేతుభూతం జ
న్మ కిముపక్తవ్యం ప్రశస్తమితి; ఏతాదృశ ఏవహి "సమహాత్మాసుదు
ర్లభః" ఇతి భగవతా ప్రశస్యతే, అకృష్టపచ్యమ్- అకృష్టేస్వయ
మేవ పచ్యత ఇత్యకృష్టపచ్యమ్- అయత్నలభ్యం, అపవర్గం- పరిపూ
ర్ణ బ్రహ్మానుభవజనిత ప్రీతికారిత తచ్చరణారవిన్ద నిత్యకైఙ్కర్య
రస లక్షణమ్, అనుభవతి- జాయమాన కటాక్ష లబ్ధయా ఽఽచార్యవ
త్తయైవానుభవతీత్యర్థః, అత్రచ ప్రపన్నో వివక్షితః; ఇతరేషాం

కృష్టపచ్యమనుభవతి ॥ ౨౦ ॥ సమయోపనతైస్తవప్రవాహైః

పవర్గస్య అకృష్టపచ్యత్వా భావాదితి. “ జాయమానంహి పురుషం యంపశ్యేన్మధుసూదనః । సాత్త్వికస్సతువిజ్ఞేయ స్సవై మోక్షార్థచింతక ” ఇతి శ్లోకోక్తవివృతేః, అలఙ్కారస్తు భగవతి జాయమానకటాక్ష కత్వకాత్మ్యస్య ప్రమాణసిద్ధస్య అపహ్నవః త్వయైవేత్యేవకారేణ వ్యక్తీకృత ఇతి కైతవాపహ్నుతిః, “ కైతవాపహ్నుతిర్వ్యక్తౌ వ్యాజాద్యైర్నిహ్నుతేర్పదైః ” ఇతి లక్షణాత్; కించత్వయాదృష్టత్వస్య సమర్థనీయస్య నయనే కృపాచ లేందో రిత్యాదినా సమర్థనాత్ కావ్యలింగమ్, “ సమర్థనీయస్యార్థస్య కావ్యలింగం సమర్థనమ్ ” ఇతి లక్షణాత్; తదనుప్రాణితా చ కైతవాపహ్నుతిరితి తయోరంగాంగిభావసఙ్కరః; (అపిచ) కృపాచలేందోరిత్యత్ర విషయనిగరణపూర్వకం విషయస్య శ్రీవేఙ్కటపతిరిన్దుత్వేనాధ్యవసిత ఇతి రూపకాతిశయోక్తిః, “ రూపకాతిశయోక్తిస్స్యాన్నిగీర్యాధ్యవసానతః ” ఇతి లక్షణాత్; అంగాంగిభావసంకరస్యాస్యాశ్చ సంసృష్టిః॥ ౨౦॥

ఉక్తం నయనాఙ్గీకారకృత జాయమాన కటాక్షబల లబ్ధసదాచార్య సమాశ్రయణః మహితమద్వేషాదికంచ ప్రపదనపర్యంత దయాప్రసాదలభ్యమిత్యాహ—(సమయోపనతై) రితి—సమయోపనతైః- యాదృచ్ఛికాది తత్తత్సుకృతవిశేషసమయేషూపనతైః, (నదీ ప్రవాహపక్షే) కృష్యనుగుణ సమయేషు ప్రవృత్తైరిత్యర్థః; తవప్రవాహైః- తవేత్యత్ర నదీత్వరూపణం వివక్షితమితి గమ్యతే; ప్రవాహాన్వయానురోధాత్, ప్రవాహైరిత్యత్ర తత్తచ్చేతన విషయీకారార్థ త్వతలక్ష్వ వేగవత్త్వాదినా ప్రవాహ సుసదృశత్వేన నిగరణ పూర్వం ప్రవాహత్వేనాధ్యవసితాః; ప్రైరకృతసంప్లవా, అత్రాపి కృపా విషయీకృతానాం ధరిత్రీకీర్తినాం చేతనానాం ప్రేమార్ద్రచిత్తత్వం సంప్లవత్వేనాధ్యవసీయతే ; కృత స్సంప్లవ- స్సైరో, యస్యాస్సా తథోక్తా;

సుకంపీకృతసంప్లవాధరిత్రీ। శరణాగతసస్యమాలినీయంవృషశై

(శరణాగతే) తి—కృపావిషయీకారేణ భగవతిరుచిరూప ప్రేక్షి
సతి తమేవ శరణం గచ్ఛన్తితే శరణాగతాఏవ సస్యాని, తన్మాలావ
తీ, ఇయం- అద్యాప్యుక్తప్రకార విశిష్టతయైవ పరిదృశ్యమానా ధరి
త్రీ, వృషశైలేశకృషీవలం- వృషశైలేశఏవ కృషీవలః, తమ్; కృషి
రత్ర భగవత స్సంసారిచేతనోజ్జీవయిషయా శ్రీవైకుణ్ఠం పరిత్యజ్య
పురుషకారభూతయా రమయాసహ వృషశైలేసదాసన్నిధిః, ప్రసి
ద్ధకృషిశ్చ; "మాయావీపరమానన్ద స్త్యక్త్వావైకుణ్ఠముత్తమం। స్వా
మిపుష్కరిణీతీరె రమయాసహమోదతే॥" మాయావీ- పరమ ప
దే అనన్త గరుడ విష్వక్సేనాది నిత్యసూరి పరిషత్పరీతోఽపి ప్రోషితసు
తోత్సుకపితృన్యాయేన సంసారి చేతనగతచేతాః, పరమానన్దః నిర
తిశయానన్దత్వేన నిరపేక్షోఽపి, ఉత్తమం- అప్రాకృతత్వేననిత్యనిరవ
ద్య నిరతిశయభోగ్యమపి, వైకుణ్ఠం- "వైకుణ్ఠేతుపరేలోక" ఇత్యా
దిప్రమాణప్రసిద్ధమ్, స్వాభిమతానురూప దివ్యలోకం, త్యక్త్వా-స్వా
సజ్యవృత్త్యా ఉభయత్ర స్థితిరప్యనభిమతేతి భావః; స్వామి పుష్కరి
ణీతీరే- స్వానురూప మత్యద్భుతం దివ్యస్థానం విహాయ కస్మింశ్చిత్ప
ల్వలవతి జలాశయతీరే, రమయాసహ మోదతే- సంసరజ్జన్తు స
ముజ్జిజీవయిషయేతి భావః; ఉత్తమం వైకుణ్ఠం త్యక్త్వా స్వామి పు
ష్కరిణీతీరేమోదత ఇత్యనేన ఉపాయపురుషకారభూతయోః దివ్య
దమ్పత్యోః స్సంసారి చేతన సమాశ్రయణానుగుణా స్వామి పుష్కరి
ణీతీర వసతిరఙ్గీకృత స్వాసాధారణ దివ్య నగరాధిష్ఠానానన్దా
దపి సహస్రగుణాధికమానన్ద మనుభవతీతి వ్యజ్యతే; "సురమ్య
మాసాద్యతుచిత్రకూటం నదీంచతాం మాల్యవతీంసుతీర్థాం। నన
న్దహృష్టో మృగపక్షిజుష్టం జహౌచదుఃఖం పురవిప్రవాసాత్॥" ఇ
తివత్, అత్రైవ రఘుపరివృఢ స్సీతయాసహ శ్రీమదయోధ్యానగరా

లేశకృషీవలంధినోతి ॥ ౨౧ ॥ కలశోదధిసంపదోభవత్యాః కరుణే

ర్వనవాసాయ నిర్గతస్సురమ్యం చిత్రకూట మాసాద్యతుష్టసనన్ద, జ
నస్థానవాస్తవ్య నిశిచరనిరసన ముఖేన తత్పరిపీడిత మునిజనత్రాణా
నుగుణప్రదేశ ప్రాప్త్యా పితామహాది ప్రాప్త శ్రీమ దయోధ్యానగ
రాధిరాజ్యానందాదపి శతగుణమతిశయితం ఆనంద మవాపేత్యర్థః,
" రాజ్యంవా వనవాసోవా వనవాసోమహోదయ " ఇతిహి రఘు
ధురీణస్యోక్తిః, పురవిప్రవాసాద్దుఃఖం జహౌచ - తాదృశానందపా
రవశ్యాత్పురవిప్రవాసజ దుఃఖంచ విసస్మార, నిరతిశయమపి సుఖ
దుఃఖ మిశ్రం నస్వాంతఃజ భావః; (యద్వా) పురేయద్దుఃఖమస్తి
అరణ్యవాసీ మునిజనః [illegible] తదవహాయ పుర
విప్రవాసాజ్జనో [illegible]; కృషీవలమిత్యత్ర [లేశకృషీత్యాదినా
మత్స్య థేః వలచ్ఛ [illegible]] ధినోతి- ప్రీణయ
తి- త్వయైవాదౌయాదృచ్ఛికాది సుకృత కల్పనాదిముఖేన శరణాగతి
యోగ్యతాం సమ్పా [illegible] నిర్వ ర్త్య త్వత్కరణాగతై స్సు
సమృద్ధాఘరిత్రీకృతా- తాం దృష్ట్వా వృషశ్శేలేశో నిరతిశయాం ముద
మవాప్నోతి తాత్పర్యమ్; అత్రరూపకాతిశయోక్త్యనుప్రాణిత మే
కదేశవర్తి రూపకమితి తయో రంగాంగి భావేనసఙ్కరః, అత్ర
చ విస్తరభయా దలంకార చర్చానకృతా॥ ॥౨౧॥

" వైకుణ్ఠేతుపరేలోకే శ్రియాసార్థం జగత్పతిః । ఆస్తేవిష్ణు
రచింత్యాత్మా భక్తైర్భాగవతైస్సహ॥ " ఇత్యుక్త ప్రకారేణ శ్రీవై
కుణ్ఠమధితిష్ఠన్ పరమకారుణికస్య పురుషోత్తమస్స్వచరణ కమల పరి
చర్యావిధురేషు సంసారిచేతనేషు పోషితమనస్కతయా స్వాభిమ
తానురూప దివ్య మంగళ విగ్రహ సౌందర్య లావణ్యాదినా తాన్
వశీకృత్య రక్షితుం " మాయావీపరమానంద " ఇత్యుక్తరీత్యా తా
దృశం శ్రీవైకుణ్ఠం పరిత్యజ్య స్వామి పుష్కరిణీతీరమధివసతి తదీయ

మనోరథ పరిపూరణేన తం ప్రీణయసి భవతీత్యాహ- అత్ర తద్వశీక
రణ సాధనభూతా దివ్య మంగళ విగ్రహ పరిగ్రహోపి కృషీవలమిత్య
త్ర ప్రస్తుతే త్వమేవ హేతుభూతేత్యుచ్యతే- (కలశోదధీ)తి—అఞ్జ
నాచలేందోః- అంజనాచలే వర్తమానస్యేందోః, సకలజన నయన
హృదయానందనతయా చంద్రత్వేనాధ్యవసానమ్; మృతసంజీవనం -
మృతాన్- భగవద్రుచ్యాది వైధుర్యేణ మృతప్రాయాన్, సంజీవయ
తి- రుచ్యాద్యుత్పాదనేనోజ్జీవయత్యనేనేతి మృతసంజీవనమ్, [కర
ణాధికరణయోశ్చేతి కరణేల్యుట్] అనేనచామృతాంశత్వోత్ప్రే
క్షా నిమిత్త భూతం సాదృశ్యం దర్శితం భవతి ; ప్రసిద్ధామృతంతు
మృతజీవన, మిదంతు మృతసంజీవన మితి విశేషః; దివ్య దేహాం- అ
త్యద్భుతం సౌందర్య లావణ్యాదినా ప్రతిక్షణ మేధమానంచ దివ్యమ
ఙ్గళవిగ్రహాం, (కలశే) తి—కలశోదధేః- క్షీరసాగరస్య, సమ్పదివ స
మ్పత్- శీతలత్వ మధురత్వ మహత్త్వాది సమ్పద్యస్యాస్సాతథోక్తా;
తస్యాగక్షీరసదృశ్యా ఇత్యర్థః, ననుమథనాభావే కథ మమృత ప్రా
దుర్భావస్తత్రాహ- (సన్మతిమంథసంస్కృతాయాః) ఇతి— సతీ-
దివ్య విగ్రహ పరిగ్రహద్వారా చేతనోజ్జీవన విషయత్వేన తద్ధేతు
త్వేన వాసమీచీనా, మతి-దివ్యదేహపరిగ్రహవిషయో భగవత్సం
కల్పః స్సమంథో- మంథాచలఇవ, తేన సంస్కృతాయాః- స్వ సం
బంధేన దివ్యదేహామృతోత్పాదనోన్ముఖీ కృతాయాః, (అన్యత్ర) మ
థితాయాః, (యద్వా) సతీ- భక్త్యుపస్థాపన్నా, మతిర్యేషాంతే; స
న్మతయో- భక్తాః; తైః- మంథరాయమాణైః, మంథో- విలోడనమ్,
పునఃపునః ప్రార్థనం, మథనంచ; తయోరత్రాభేదాధ్యవసాయః,
తేన సంస్కృతాయాః- కార్యోత్పాదనోన్ముఖీ కృతాయాః, " త
థాపి పురుషాకారో భక్తానాంత్వం ప్రకాశసే " ఇతి భక్తప్రార్థన

మృతసంజీవనమంజనాదధతేందోః ॥ ౨౨ ॥ జలధేరివ శీతతా దయాయాః

యైవహి దివ్యమంగళ విగ్రహ పరిగ్రహః, (ఏవంవా) సతీ- సూక్ష్మ
గ్రాహిణీ, మతిః- ఉత్ప్రేక్షకస్య స్వస్యమతిః, సామంథః- మంథా
నఇవ సన్మతి మంథః, " వైశాఖమన్థమంథాన మంథానో మన్థదండ
కే " ఇత్యమరః. తేనసంసత్త్యాదాయాః- వివేచితసారాసారాయాః,
మథితాయాశ్చ; దయాయాస్సారాసార వివేకే క్రియమాణే దివ్యమ
ఙ్గళ విగ్రహో దయాసారాంశత్వేనావసీయతే, దయా సారత్వంచ
దయాసార కృతత్వేన, ఏవం భూతాయా భవత్యాః, అమృతాంశ
మవైమి. కలశోదధి సమ్పదః- క్షీరాబ్ధిసాదృశ్య పోషకత్వాత్ భవ
త్యాః, అమృతాంశోపాదానకత్వకమితి దయాసారభూతో దివ్య మంగళ
విగ్రహః కలశోదధి సారభూతామృతాంశత్వేనోత్ప్రేక్షిత ఇత్యర్థః,
అత్రోపమానోపమేయయోః ఉత్ప్రేక్షాణామంగాంగిభావసఙ్కరః, తస్య
చాంజనాచలేందోరితి రూపకాలంకారయోశ్చ సంసృష్టిః ॥ ॥౨౨॥

సంసారజ్ఞానమనుజీవయితుం తద్వాంఛితానుగుణ దివ్యరూపప
రిగ్రహాదికం నిరూపమనేన కృపైక పరతన్త్రేణ క్రియత ఇతి ప్రత్య
పాది- నను ప్రళయాపన్నాయాం భగవతః ప్రళయగోచర సఙ్కల్ప
పారవశ్యస్య, సృష్టిగతాయాం ప్రతికూల హిరణ్యరావణాది వి
షయ క్రోధపారవశ్యస్యచ, [illegible] నామస్మాకం క
థమాశ్వాసో భవిష్యతి? కృపాదీనాం సమసన్ధానత్వాత్? ఇతిశ
ఙ్కాం పద్యేనానేన పరిహరతి—(జలధే) రితి—జలధేశ్శీతతేవ,
వృషశైలాధిపతేః, స్వభావభూతా- స్వో భావస్స్వభావః, అత్రజ
లధేరివ శీతతేత్యనేన తస్యాగ్నేరివ భగవతః క్రోధసత్త్వాన స్వాభావికీ
తి ధ్వన్యతే, త్వం- గుణసార్వభౌమీ భవతీ, ప్రళయేతి- ప్రళయో-మ
హాప్రళయఏవ, ఆరభటీ - ఉద్ధతనృత్తం తస్యా నటీం ప్రళయారభ్యా
ట్యాస్తస్యైకరసికా మిత్యర్థః, తదీక్షాం - తస్యవృషశైలపతేః, ప్ర

త్వం వృషశైలాధిపతేస్స్వభావభూతా | ప్రళయారభటీనటీంత

శయేపి పరిపాలన సఙ్కల్పరూపజ్ఞానం, ప్రసభం, ఏవం నృత్యంతీం
నటీమవలోక్య కిమనేనౌద్ధత్యేన ప్రయోజనమ్? ద్రష్టారస్తావన్న స
న్తి? తేషాం ప్రలీనత్వాత్? అఙ్గసైన్యాన్యపి స్యాత్ "సఏకాకీన
రమేత" ఇతి వృషగిరిపతే స్సహాయకస్య వనప్రీత్యా, చేతనానామచిద
విశేషితత్వేన తస్యాన్యైర్దృష్ట్యభావాదిభిర్నిష్ఫలత్వస్యావశ్య
కత్వాదనః; ప్రసక్తిలాస్యం ప్రసక్తి ప్రసాదః, సఏవలాస్యం-
ఉక్తదోషమూలగన్ధరహితం స్వస్యైవ గ్రాహయన్తి, "బహుస్యామ్" ఇతి
బహుభవన సఙ్కల్పరూపాం పత్యురీక్షితాం, ప్రళయపరిపాలన స
ఙ్కల్ప సృష్టిస్థితి విషయాం నాటయసీతి యావత్; భగవతస్స్వభా
వగుణభూతా త్వం ప్రాణినాముపకారప్రవృత్త్యా దర్శనయసి స్వనాథా
ధికం ప్రళయసఙ్కల్పం నిగృహ్ణాసీతి వాక్యార్థః; ఏవంచ తాదృశ
సఙ్కల్పస్య దయాని గ్రాహ్యత్వేన నతయో స్సముపార్థిధాన్యమితి నా
క్తశబ్దావకాశ ఇతి భావః. అత్ర శ్రీనివాసదయాయా జలధిశీతత్వా
యాశ్చ బిమ్బప్రతిబింబ భావేనైక్యాపన్న జలధి శ్రీనివాస స్వాభావి
కాకారత్వేన ఏకద్యోత్యమానానాం ఉపమాలఙ్కారః, "ఉపమాయ
త్ర సాదృశ్యలక్ష్మీరుల్లసతి ద్వయోః" ఇతి లక్షణాత్; కించ దీక్షాయా
నటరూప విషయ్యభేద రూపణేన విషయస్యాధిక్యస్యానుక్తే
శ్చ అనుభయాభేదరూపకం, తచ్చ సామ్యమ్; తదేకార్థస్య
ప్రళయస్య ఆరభటీత్వేన సమారోపాత్ సాఙ్గత్వే లాస్యస్యత్వ రూప
ణాచ్చ "విషయ్యభేద తాద్రూప్య రఞ్జనం విషయస్య యత్ | రూప
కం తత్ త్రిధాఽధిక్య న్యూనత్వానుభయోక్తిభిః" ఇతి లక్షణాత్; ఏవం
చాత్ర ఉపమారూపకయో స్సంసృష్టిః, కేచిదేతం వ్యాచక్షతే,
భగవతః స్వాజ్ఞాతిలఙ్ఘి జన నిగ్రహ సఙ్కల్ప పారవశ్యస్య తా
దృశ సఙ్కల్ప హేతుభూత క్రోధ విధేయత్వస్య చ

దీక్షాం ప్రసభం గ్రాహయసి ప్రసక్తిలాస్యమ్ ॥ ౨౩ ॥ ప్ర

దర్శనాత్ప్రచురాపచారానపి దయైక నిష్ఠానస్మాన్ సంజీవయి
ష్యతి లక్ష్మీనివాసఇతి విస్రంభోనస్స్యాత్, క్రోధాదిపారవశ్యేన ద
ణ్డనస్యాపి ప్రసక్తేరితి శంకాయాం స్వాశ్రితవిషయే నిగ్రహ సంక
ల్పాదికం నిగృహ్ణాతి, స్వాశ్రిత విరోధి విషయేతు స్వకింకరీ కరణేనా
నుగృహ్ణాతి కృపేత్యభిసన్ధాయాహ శ్లోకద్వయేన-(జలధే) రితి—స్వ
భావభూతా- స్వస్యభావః- స్వానుబంధీభావః, యాపత్స్వమజహ
ద్భావఇతి యావత్ ; (ప్రళయే)తి— ప్రళయఏవ ఆరభటీ - సస
మ్భ్రమనృత్తమ్, తస్యనటీమ్- తన్నటనోచితాం నటీ మిత్యర్థః, అతి
క్రూరత్వేన దుర్నివార్యామితి భావః, యద్వా- ప్రళయే-ప్రళయకా
లే, ఆరభటీనటీమ్- ఉద్ధతనృత్తకరీంనటీమ్– తదానీమతి ప్రచణ్డ ప్రళ
యకార్యకరత్వా త్తదీక్షాయా ఆరభటీ నటీత్వ రూపణమ్, తదీక్షా
మ్_ తస్య- వృషశైలాధిపతేః, ఈక్షాం- నిగ్రాహ్యా నిగ్రహసంకల్ప
రూపాం ప్రసత్తిలాస్యం- ప్రసాదమేవలాస్యం, సుకుమారనృత్తం,
ప్రసభం- బలాత్కారేణ, గ్రాహయసి- నిగ్రహ విషయాంతదీక్షాం
వీక్ష్యతాసేవ చేతనాపారాధాత్ స్వయముపదాత్వేనోరరీకృత్యప్ర
త్యుతానుగ్రహ విషయాం బలాత్కారయసీతి భావః, నిగ్రహ విష
యాయా స్తదీక్షాయాః ప్రసాదోనామానుగ్రహవిషయత్వమేవ ; బ
లాత్కారశ్చ అనిచ్ఛన్త్యా అపి తదీక్షాయాం అనుగ్రహ విషయత్వా
పాదనమ్, తచ్చబలవత్త్వాదయాయా స్సూచకమేవ, అత్ర భగవన్నిగ్ర
హ సంకల్పస్య దయానిగ్రాహ్యత్వోక్త్యా తత్కారణభూత ప్రతిఘా
దేరపిదయానిగ్రాహ్యత్వ ముక్తంభవతి, దయానుగ్రహ విషయత్వం
ప్రతిఘాదే రుత్తరశ్లోకే వక్ష్యతి॥ ... ॥౨౩॥

ఏవం ప్రళయపరిపాలన సంకల్పస్య దయా నిగ్రాహ్యత్వేన ద
యాశేషత్వముక్తమ్, అథసృష్టికాలీనస్య హిరణ్యారావణాది విషయ

ణత ప్రతికూలమూల ఘాతీ ప్రతిఘసగ్గకోపి వృషాచలేశ్వరస్య । క

క్రోధస్యానుగ్రాహ్యత్వేనదయా శేషతోచ్యతే-(ప్రణతప్రతికూలే)తి-ప్రణతప్రతికూలానామ్- ఆశ్రితవిరోధినామ్, మూలమ్- ఉపజీవ్య వర్గమపి, తాచ్ఛీల్యేనహంతీతి తథోక్తః; ప్రతికూలహననంతు కైముతికసిద్ధమ్, మూలఘాతేహివృక్షస్య అపునరుద్భవం వినాశో భవతీతి భావః, ప్రణతప్రతికూలాన్ తన్మూలభూతాంశ్చ తాచ్ఛీల్యేన హంతీతివా; (యద్వా) ప్రణతప్రతికూలానాం మూలంప్రాతికూల్యహేతుభూతం పాపంహన్తి తచ్ఛీలఇతి, ప్రతికూలాః ననుకూల యతీత్యర్థః, [సుప్యజాతౌణినిస్తాచ్ఛీల్యఇతి ణినిః- హెూహంతేరితికత్వం హనస్తోచిణ్ణలోరితి తాదేశః] కోపి- "కృద్ధోహన్యాద్గురూనపి" ఇతి క్రోధపరవశ లౌకికకోపవిలక్షణః, "క్రోధమాహారయత్తీవ్రం కోపస్యవశమేయివాన్" ఇత్యాశ్రిత రక్షణార్థ మాహృతత్వేన శ్లాఘనీయత్వాత్, వృషాచలేశ్వరస్య ప్రతిఘః- జలధేరుష్ణతే, తివత్, వృషాచలేశ్వరస్య ప్రతిఘఇత్యుక్తేతదౌష్ణ్యస్యేవప్రతిఘస్యాప్యౌపాధికత్వమేతదీయస్య ప్రతీయతే, తత్ర తపన కిరణ సంసర్గాదిరుపాధిః, అత్రత్వాశ్రిత విషయాపరాధాదిః; కలమే- సస్యే, యవసాపచాయనీత్యా- యవసమపచినోతీతి యవసాపచాయః ; [కర్తర్యణితి కర్తర్యణ్.] తస్యనీత్యా- న్యాయేన, ప్రకారేణే త్యర్థః; సచప్రకారస్సస్య వృద్ధి హేతుభూతయవసోన్మూలనమ్, తత్తుల్య ప్రకారేణేత్యర్థః ; సచప్రకార ఆశ్రితాభివృద్ధికరంతత్ప్రతికూలమూలహననమ్, తేన ప్రకారేణ; అస్యచ యవసాపచాయనీతి తుల్యతా రక్షణీయవస్తు విరోధిమూలహననరూపత్వేన; తథాచసాదృశ్య నిబన్ధననీతి ద్వయాభేదమూలోయం యవసాపచాయనీత్యేతి తదీయత్వేన వ్యపదేశః; తవకింకరతాముపయాతి, అయమర్థః-యథాకలమే యవసాపచాయ స్సస్యవృద్ధి హేతుభూత యవసోన్మూలనేన కర్ష

కం ప్రతికింకరతాం భజతే తద్వద్వృషగిరిపతేః ప్రతిషు ఆశ్రితాభి వృద్ధికరేణ తత్ప్రతికూలమూలహననేన తవ కిం కరతా ముపయాతీతి ; అత్ర యవసోన్మూలన ప్రతికూలమూల హననయో ర్బింబ ప్రతిబింబ భావేనైక్యాపత్త్యై యవసోన్మూలనాది ప్రియుక్తకింకరత్వయో స్సాధారణ ధర్మతా, తతశ్చ యవసోన్మూలనకర్తుః ప్రణత ప్రతికూలమూల ఘాతినః ప్రతిషుస్స చ సస్యవృద్ధి హేతుభూత యవసోన్మూలన ప్రియుక్తకింకరత్వేనాశ్రితాభివృద్ధిక రతత్ప్రతికూలమూల హననప్రియుక్త కింకరత్వేన చోపమానోపమేయ భావః, (యద్వా) కలమేయవసాపచాయనీత్యా ప్రణతప్రతి కూలమూల ఘాతిత్వస్య, యవసాపచాయస్య - యవసోత్ఖననస్య, [హస్తాదానే చేరస్తేయ ఇతి భావే ఘఞ్] నీత్యా - న్యాయేన, సస్యవృద్ధిఫలకత్వ లక్షణేన ; తత్తుల్య న్యాయేనేత్యర్థః, సచ న్యాయ ఆశ్రితవృద్ధి ఫలకత్వం, తేన ప్రకారేణ ; ప్రణత ప్రతికూల మూల ఘాతీ- ప్రణతప్రతికూలమూల హననశీలః, యథా సస్య వర్ధనాయ కలమేయవసాపచాయం కుర్వన్తి ఏవమాశ్రితరక్షణాయైతద్విరోధిజన మూలహననశీల ఇతి భావః; (అథవా) యవసాపచాయనీత్యా- యవసాపచయస్య- యవసోన్మూలనస్య, నీత్యా-ప్రకారేణ, రక్షణీయ వస్తువృద్ధి హేతుత్వరూపేణ ; సచ ప్రకారః క్వచిత్సస్యవృద్ధి హేతుత్వమన్యత్రాశ్రితాభివృద్ధికరత్వమ్; తేన ప్రకారేణ ప్రణత ప్రతికూలమూలఘాతిత్యర్థః ; కరణభూతే ప్రతిషు కర్తృతోపచారః కింకరత్వం వక్తుమ్, కోపి- " ఆత్మవాన్ కో జితక్రోధః - న క్రుద్ధ్యత్యభిశప్తోపి- అరోషణో హ్యసౌదేవః " ఇతి పరిపూర్ణత్వేన సర్వసమత్వేనచ స్వతః క్రోధాభావేప్యాశ్రిత విరోధినిరసనార్థమాహృతత్వాత్కల్యాణగుణేషు ప్రథమగణనీయః, ఏవం భూతస్స ప్రతిషు స్తవ కింకరతా ముపయాతి, కింకరతోక్త్యా ప్రతిషుస్య

లమేయవసాపచాయనీత్యా కరుణే కింకరతాం తవోపయాతి ॥౨౪॥

దయోపజీవిత్వం దర్శితమ్, తచ్చ దయాం సమర్పితాశ్రిత విరోధిరూప విషయ లాభేన లబ్ధసత్తాకత్వాత్, ఏవంచ శ్రీనివాస కారుణ్యస్య గుణసార్వభౌమత్వమవికలమ్. (ఏవంవా) యవసాపచాయే త్యత్రకర్తర్యణ్ ప్రత్యయ ఏవ, యవసాపచాయస్య - యవసోన్మూలనకర్తుః, నీత్యా- సస్యాభివృద్ధికరయవసోన్మూలన న్యాయేన, ప్రణత ప్రతికూలమూలఘాతీ- కృషీవలస్సస్యాభివృద్ధి హేతుత్వేన యవసోన్మూలనమివాశ్రితాభివృద్ధయే తద్విరోధిహననం కరోతీతిభావః. యవసోన్మూలనస్య ప్రతికూలమూలహననస్యచ బిమ్బ ప్రతిబిమ్బ భావేనాభేధాత్సాధారణ ధర్మతా, అలఙ్కారస్తు, ప్రణత ప్రతికూలమూలఘాతీతి విశేషణం కృపా ప్రీతికర కార్య కారిత్వాభిప్రాయ గర్భమ్, వక్ష్యమాణ కింకర త్వోపయోగిత్వాత్; ఏవం చ “ అలంకారస్తు పరికర స్సాభిప్రాయవిశేషణే ” ఇతి పరికరాలంకారః, తదనుప్రాణితం పదార్థ హేతుకం కావ్య లింగంచ, కృపాంప్రతి కింకరత్వస్య సమర్థనీయస్య ప్రతీయమాన దయాభి మత కార్యకారిత్వోపస్థాపేన ప్రణత ప్రతికూల మూలహనన రూప పదార్థేన సమర్థనాత్; తథాచ తయోరంగాంగిభావేనసంకరః, తదుత్థాపితాచప్రథమయోజనాయాం కలమేయవసాపచాయనీత్యాకింకరతాముపయాతీత్యత్రోపమా, సాచ వాచకలుప్తా; ద్వితీయ తృతీయ తురీయ యోజనాసు కలమేయవసాపచాయనీత్యా ప్రణతప్రతికూలమూలఘాతీత్యత్రోపమా, తత్ర ద్వితీయతృతీయయోర్వాచకోపమానలుప్తా;తురీయ యోజనాయాంతువాచక లుప్తైవేతి విశేషః;కించ పూర్వ ప్రదర్శితస్య పరికరకావ్యలింగయోరంగాంగి భావసఙ్కరస్య ద్వితీయాదియోజనాప్రదర్శితోపమాయాశ్చ సమప్రాధాన్య సఙ్కరః; అత్రచ ప్రథమ యోజనాయాం కింకరత్వం సాధ్యా

అబహిష్కృత నిగ్రహాన్విదంతః కమలాకాంతగుణాన్ స్వతన్త్ర
తాదీన్ అవికల్పమనుగ్రహం దుహానాం భవతీమేవ దయే

రణ ధర్మాః; అన్యత్ర త్రయోపసాపచాయ ప్రతికూలమూలహననయో
ర్బింబప్రతిబింబ భావేనాభిన్నయోస్సాధారణ ధర్మతేతి వివేకః, ఉ
పమానోపమేయభావస్తు యోపసోర్న్యాలన కతుర్ణగ్రహణాత్ప్రతికూల
మూలఘాతినశ్చ సర్వత్ర సమానః, అపిచ ప్రథమయోజనా ప్రదర్శి
తోపమాయా ద్వితీయ తృతీయయోజనోపమాయాః స్తురీయయోజనో
పమాయాశ్చ సందేహసంకరః॥ ... ॥౭౪॥

ఏవ ముక్తరీత్యా సకల గుణ సార్వభౌమీమజ్ఞాత నిగ్రహకథా
మనుగ్రహైక రసికాం భవతీమేవ సారాసార వివేచన చతురా గుణా
న్తరాణాం నిగ్రహానుగ్రహ సాధారణ్యం నిశ్చితవన్తస్సంతగపరమపు
రుషార్థ ప్రాపకతయాఽధ్యవస్య భజంతీత్యాహ—(అబహిష్కృ
తే)తి—హే దయే! మాతృనామ గ్రహణప్రసక్తతయా ప్రతిశ్లోకం
సమ్బోధనం, రక్షణీయ జన భాగ్యస్తయా వ్యాసఙ్గ సమ్భావన
యాఽభిముఖీ కరణార్థం వా; స్వతన్త్రతాదీన్- స్వాతన్త్ర్య శక్తిప్ర
ముఖాన్, కమలాకాంతగుణాన్ - అబహిష్కృత నిగ్రహాన్- అబహి
ష్కృతః - అంతర్భావితః, నిగ్రహో యైస్తాన్, అబహిష్కృతేత్య
నేన బహిష్కర్తుం మహత్త్వం ప్రతీయతే, నిగ్రహస్యాప్యనుగు
ణానిత్యర్థః; విదంతః- జానంతః, సంతః- సారజ్ఞాగపురుషాః, అ
వికల్పమ్- కదాచి న్నిగ్రహాః కదాచి దనుగ్రహా ఇతి వికల్ప రహితమ
నుగ్రహమేవ, దుహానామ్ - ఊధసో గురుత్వేన తద్భారమసహమా
నా స్వయమేవ భూమౌ క్షీరమవసృజంతీ ధేనురివాపేక్షా నిరపేక్షం స
ర్వదా సర్వాననుగృహ్ణంతీం భవతీమేవ, నతు గుణాంతరాణి గుణి
నం వా; తస్యాపి నిగ్రహానుగ్రహ సాధారణత్వా విశేషాత్; భజ
న్తి- ప్రాపకత్వేన నిరతిశయ భోగ్యతయా ప్రాప్యత్వేన చాధ్యవస్య

భజంతిసంతః ॥ ౨౫ ॥ కమలానిలయస్త్వయాదయాళుగకరుణే

సేవంతే, పరస్మై పదేన క్రియాఫలం కృపాయామపవేతి ప్రత్యాయ్య
తే. అత్ర భవతీమేవ భజన్తీతి ప్రతిపాదితస్య గుణాంతరాది భజ
న పరిత్యాగ విశిష్టస్య దయాభజన రూప సమర్థనీయార్థస్య అబహి
ష్కృత నిగ్రహానితి పదార్థేనఅవికల్పమనుగ్రహం దుషానామితివా
క్యార్థేనచ మిళితేన సమర్థనా త్పదార్థ వాక్యార్థోభయ హే
తుకం కావ్యలిఙ్గమ్, అబహిష్కృత నిగ్రహానిత్యత్ర వర్ణ్యేతర గు
ణాంతరాణాం నిగ్రహరూపైక ధర్మాన్వయ ప్రదర్శనాత్తుల్యయోగి
తా, "వర్ణ్యానామితరేషాంవా ధర్మైక్యంతుల్యయోగితా" ఇతిల
క్షణాత్; తదుత్థాపితత్వాచ్చ కావ్యలిఙ్గస్య తయోరఙ్గాఙ్గిభావ సం
కరః. కించ సంత ఇత్యస్య సారాసారవివేచన కుశలాభిప్రాయ
గర్భత్వాత్పరికరాలఙ్కారః, "సాభిప్రాయేవిశేష్యేతు భవేత్పరిక
రాంకురః" ఇతి లక్షణాత్; తథాచ తయోస్సంసృష్టిః. ॥౨౫॥

"భవతీమేవ దయేభజన్తిసంత" ఇత్యేవకారేణ కమలాకా
న్తోపి వ్యావర్తితః, తత్రచ హేతుర్నకణ్ఠోక్తః, తదకణ్ఠోక్త్యా త
ద్వ్యావర్తనమత్రస్థిరీక్రియతే, కణ్ఠోక్తిశ్చత్వ దేవ ధీతిరిత్యేవకారే
ణ—(కమలానిలయ)ఇతి— హే కరుణే! కమలా నిలయ స్త్వయా
దయాళుః-త్వదాప్రపదయాయుక్త ఇత్యర్థః, ("స్మరేణదయాదయి
త" ఇతివత్) నిరూపణే క్రియమాణేత్వం నిష్కరుణా, అనవస్థా
ప్రసఙ్గాదితి భావః; కార్యముఖేనాపి నిష్కరుణత్వం దర్శయతి—
(అతఏవహి)ఇత్యాదినా- తావకాశ్రితానామ్-తావకానామాశ్రితా
నాం,ఇదంచ దురితానామిత్యనేనసమానాధికరణమ్; తావకానామా
శ్రితానామితి కర్మధారయశ్చస్ఫురతి; తావకానామాశ్రితానాంస
తామ్,దురితానామితి-(స్వాభావికార్థస్తు)తావకాశ్రితానామితివి
శేషణ సమాసః, దురితానామితివ్యధికరణషష్ఠీ, తావకాశ్రితసమ్బ

నిష్కరుణానిరూపణేత్వమ్ । అతఏవహితావకాశ్రితానాం దు

ష్కృతినాం సతాం దురితానామిత్యర్థః; త్వదేవ భీతిః-" వ్యాప్యవ్యాప్య
స్యసుతరాం వ్యాప్యత్వాత్ " ఇతి న్యాయేన స్వాశ్రితాశ్రితానాం
స్వాశ్రితత్వధర్మవ్యాప్తైషాం స్వయమేవ నిర్మూలనం కరుణా లేశ
వతోపినోపపద్యత ఇతి భావః, త్వదేవ, నతు తత్తత్పాపానుగుణం
ఫలప్రదాన దీక్షితాద్భగవతః; ఆశ్రితసంరక్షణం సమ్యక్కృత మితి
భావః, అనేన కమలానిలయస్య దయాళుత్వం దయాయా నిర్దయ
త్వం చేత్యుభయ ముపపాదితం భవతీతి ధ్యేయమ్. కించ కమలాని
లయ స్త్వయా దయాళుః - త్వత్సాహచర్యేణ దయాళుత్వం జాతమి
త్యపి ప్రతీతిః, త్వదుపదేశాద్దయాళు రభూదితి యావత్; హే క
రుణే! నిరూపణే క్రియమాణే, త్వం- పరోపదేశ ప్రవృత్తాత్వం, ని
ష్కరుణా, తతశ్చ పరస్మై ధర్మరుచిముపజనయతస్స్వయం ధర్మ
త్యాగినో దాంభికస్యేవ తవశీల ముపలభ్యత ఇతి భావః; నిరూప
ణ ప్రకారమేవ దర్శయతి-(అతఏవహి) ఇత్యాదినా- (యద్వా.)
త్వయా దయాళు రిత్యత్ర కాకు రనుసంధేయా, త్వయా దయాళుః
కిమ్, నభవత్యేవేత్యర్థః; కుత ఇత్యత్రాహ- (నిష్కరుణా నిరూపణే
త్వ)మితి—యద్యపి కరుణాయా నిష్కరుణత్వేపి కరుణాశ్రయత్వే
న కమలానిలయస్య దయాళుత్వం స్యాదేవ, తథాపి భగవతః ల్యా
ణగుణత్వేన ప్రసిద్ధ పరదుఃఖనిరాచికీర్షాది లక్షణ దయావత్త్వం
త్వదాయత్తం నేత్యర్థః; త్వం తాదృశీ దయానేతి యావత్; తత్ర
హేతుర్నిష్కరుణేతి-నిష్కరుణత్వ కార్యం వక్తి, నిరూపణే- త్వత్తాత్ప
ర్య పర్యాలోచనాయామ్, నిరూపణమేవ దర్శయతి—(అతఏవహి)
ఇతి— అతఏవ- నిష్కరుణ కార్యవత్త్వాదేవ, నతు తత్తద్దురిత ఫల
ప్రదానోపయికా ద్గుణాంతరా త్తాదృశ ఫలప్రదా ద్గుణినోవేతి, అ
త్రాశ్రితవర్గం ప్రతిభీతి జనకత్వాదినా నిర్దయా సీతి కరుణాసిద్ధ

రితానాం భవతిత్వ దేవఖీతిః ॥ ౨౬ ॥ అతిలంఘితశాసనే ష్వఖీ

యా సహకార్యంతరమనపేక్ష్య స్వాశ్రిత దురిత నిరసనం త్వైవో పపద్యతె నాన్యేషామితి కరుణాస్తుతి ర్వ్యజ్యతె, కించాశ్రితానాం దురితానామపి తత్తదుచిత ఫల ప్రదానేన ప్రీణనా త్కమలానిలయ స్య దయాళుత్వం సత్యమేవేతి స్తుత్యా ఆశ్రితానామపి తత్తత్పాపా నుగుణ క్రూర ఫల ప్రదానేన ఖేదయన్ శీలికమలానిలయస్య దయా ళుత్వం వన్ధ్యమేవేతి తన్నిందావ్యజ్యతె, తతశ్చోభయవిధ వ్యాజస్తు తిరత్ర శ్లోకే ద్రష్టవ్యా, కించ దయాళుత్వ నిష్కరుణయో స్సమర్థనీ యయో రుత్తరార్ధేన సమర్థనా త్కావ్యలింగమ్; తతశ్చ తయో రేకవాచకానుప్రవేశ సంకరః, "ఉక్తిర్వ్యాజ స్తుతిర్నిందా స్తుతి భ్యాంస్తుతినిందయోః । కస్స్వఘూని వివేకస్తే నయాసే పాపినో ది వమ్॥ సాధుదూతీపునస్సాధు కర్తవ్యంకిమతఃపరం । యన్మదర్థం విలూనాసిదన్తైరపినఖైరపి" ఇతి; సమర్థనీయస్యార్థస్యకావ్యలింగం సమర్థనమ్ । జితోసిమస్థకందర్ప మచ్చిత్తేస్తిత్రిలోచనః" ఇతిచ ల క్ష్యలక్షణ సంగ్రహాత్; తతశ్చ తత్ర త్వ గ్యానుగుణ్యేన నిగ్ర హకం కమలా కాంత మనాదృత్య భవతీ మేవ భజన్తి సంత ఇతి భావః. ... ... ॥౨౬॥

నన్వేవమాశ్రితానాశ్రితానాదరేణ సర్వనిగ్రహకత్వే భగవ తో దయా పారవశ్యం బహుశః ప్రతిపాద్యమానంచస్యాత్, స్యా ద్వా; తేన క్రియమాణో నిగ్రహో దయానుమత ఇతి చేత్తత్రా హ- (అతిలఙ్ఘితే)తి—వృషశైలాధిపతిః, అభీక్ష్ణం- పౌనఃపున్యేన, అతి లంఘిత వాసనేషు – ఉల్లంఘిత శ్రుతి స్మృతి రూపాజ్ఞేషు, "శ్రుతిస్స్మృతిర్మమైవాజ్ఞా యస్తాముల్లఙ్ఘ్యవర్తతే" ఇత్యుక్తేః, స కృదాజ్ఞాతిలంఘనే భగవతః కోప విజృమ్భణాభావం సూచయ త్య భీక్ష్ణశబ్దః, అభీక్ష్ణమ్-భృశమ్, (విజృమ్భితోస్మీతి వాన్వయః) విజృ

క్ష్ణం వృషశైలాధిపతి ర్విజృంభితోష్మా । పునరేవదయే క్షమాని

మ్భితోష్మా- అతి ప్రవృద్ధకోపో భవతి, గమ్యమానత్వా దప్రయో
గః, (విజృమ్భితోష్మా వృషశైలాధిపతిరితివాన్వయః) సః, భవత్య
ధీనైః-"భవతీ సమ్బంధవృత్త్యే" త్యాది ప్రయోగానుసారా త్సర్వ
నామ్నో వృత్తిమాత్రే ఘుజవద్భావః ప్రాయిక ఇతి భావః, త్వదధీ
నైః- త్వమ్యేవసమర్పితైరిత్యర్థః, క్షమానిదానైః- క్షమా హేతు
భూతైర్భక్తి ప్రపత్త్యాది రూపవ్యాజైరిత్యర్థః; (యద్వా)భవత్య
ధీనైః - స్వయ్యేవకల్పితైః, క్షమానిదానైః - క్షమాయా ఆదికారణ
భూతై ర్వ్యావృచ్ఛికాది సుకృతైరిత్యర్థః; పునరేవ- భూయోపి, పూ
ర్వతోఽతిశయేనైవేతివా, భవతీమాద్రియతే- భవత్యా క్షమానిదా
న కల్పనేన ప్రశాంతకోపో యథాపూర్వ మతిశయేనవా భవతీం బ
హుమన్యత ఇత్యర్థః; (యద్వా) భవత్యధీనైః-భవత్యాకల్పనీయైః,
క్షమానిదానై రాద్రియతే-త్వయాంక్షమా నిదానాని కల్పయితుంత్వా
మాద్రియత ఇత్యర్థః; ఏతదపి దయాపారవశ్య కార్యమేవ ; అయ
మాశయః- (చేతనైః పౌనఃపున్యేన క్రియమాణాజ్ఞాతిలంఘన జనితే
భగవత స్తద్విషయ క్రోధ విజృమ్భమాణేసతి తదాసీం కృపాస్వయ
మేవ క్షమానిదాన పరికల్పనాదినా స్వవల్లభస్య తాదృశం క్రోధం
శీశమయిషతి, తత స్తాదృశకోప విజృమ్భణసమయేపి వృషాద్రిపతిర్ద
యా పరవశత్వా త్తామేవ విశేషేణా ద్రియతే, తస్మాద్దయా పారవ
శ్యం తస్యకదాపినాపైతీతి.) కించేయం దయాస్వదయితం నిగ్రహ
ప్రవృత్తం బలాన్నివర్తయితుమపి ప్రభవతి- యథా "వధార్హ
మపి కాకుత్స్థః కృపయాపర్యపాలయత్ " ఇతి; (అథవా) సకల
శాస్త్రేషూ ద్ఘుష్యమాణం భగవత స్సమాశ్రయణీయత్వం నస్యాత్త
థాచ శాస్త్రాప్రామాణ్యం ప్రసజ్యేదిత్యతఆహ- (అతిలంఘితే)త్యా
ది- అతిలంఘిత శాసనేషు, అభీక్ష్ణమ్-భృశమ్, విజృమ్భితోష్మా వృష

దాన్తైర్భవతీమాద్రియతే భవత్యధీనైః ॥ ౨౭ ॥ కరుణేదరితే

శైలాధిపతిః భవత్యధీనైః- భవత్యాకల్పనీయైః, క్షమానిదానైః- క్ష
మయా ఆదికారణభూతైర్యాదృచ్ఛికాది సుకృతవిశేషైః, భవత్యా
క్షమానిదానాని సమ్పాదయితు మిత్యర్థః; అత్యయానేన వసతీతి వ
త్ప్రయోజనస్య హేతుత్వమ్, భవతీం పునరేవాద్రియతే- ద్విగుణమే
వాద్రియత ఇత్యర్థః; తథాచ మహాపరాధ దర్శన జనిత మహా
క్రోధ దశాయామపి దయాయాం ద్విగుణ మాదరం కరోతీత్యుక్త్యా
భగవతో దయాయామేవం సహాతిశయ వ్యామోహ ప్రదర్శనేన ద
యాం పురస్కృత్యైవ భగవత్సమాశ్రయణం శాస్త్రైర్విధీయత ఇతి
సూచ్యతే; "భవతీమేవదయే భజన్తిసంత" ఇత్యత్రచభవత్యాహీ
నం కేవలం భగవంత మిత్యేవకారార్థః, నతు భవత్యా పరిష్కృ
తం నభజంతీతి. అత్ర భగవతస్స్వాజ్ఞాతిలంఘి జననిగ్రహౌత్సుక్య
స్య వ్యజ్యమానస్య దయాగోచర పేర్ష్యాశ్చ సంధిఃక వేదనాయారూప
దేవతా విషయ రతి భావస్యాంగమితి భావ సంధిరలంకారః, కిం
చ విజృంభితోష్మత్వస్య సమర్థనీయస్య అతిలంఘిత శాసనేష్వితి ప
దార్థేన సమర్థనాత్పదార్థ హేతుకం కావ్యలింగమ్, తయోర
ఙ్గాఙ్గిభావ సంకరః; నిగ్రహౌత్సుక్యస్య కావ్యలింగ వ్యఞ్జితత్వాది
తి, (వ్యాఖ్యాంతరమ్) అతి లంఘిత శాసనేష్విత్యత్ర జనేష్వితి విశే
ష్యపదం వివక్షితమ్, తతశ్చాతిలఙ్ఘిత శాసనేష్వితి విశేషణం నిగ్రా
హ్యత్వాభిప్రాయగర్భమ్, ఊష్మవిజృంభణోపయికత్వాదితి పరికరా
లఙ్కారః, తదుత్థాపితత్వాచ్చ తయోరఙ్గాఙ్గిభావసంకరః॥ ౨౭॥

ఏవమతి లంఘితశాసనేష్విత్యాది శ్లోకే వృషశైలాధిపతి స్స్వా
జ్ఞాతి లంఘిజన విషయ తాదృశ ప్రతిఘ విజృమ్భణ సమయే తత్స
మీకరణ సమర్థాం భవతీమేవ ద్విగుణమాద్రియతే, నతు ప్రతిఘం
జ్ఞాన శక్త్యాదికంవేతి ప్రత్యపాది, పునరేవేత్యేవకారస్య భవతీమేవే

షు మామకేషు ప్రతికారాంతరదుర్జయేషు ఖిన్నః | కవచాయి

త్యన్వయాత్; అథ కరుణే దురితేష్విత్యాద్యనంతర పద్యే అస్మదా
ది దురిత దుర్జయత్వ ప్రయుక్త నిర్వేదదశాయాం తత్ప్రతికారక్ష
మాం త్వామేవ పురస్కరోతి శార్ఙ్గీ, సజ్ఞానశక్త్యాదీనకించిత్క
రానితి ప్రతిపాద్యతే, తథాచ పద్యద్వయేన భగవత స్త్వమేవాప
త్సఖిత్వముక్తం భవతి—(కరుణే)తి—మామకేషు - స్వరూపవత స్స
ఙ్ఖ్యయాచా పరిచ్ఛిన్నేషు, యథా భగవద్గుణా ఏకైకమనవధికాతి
శయా స్సమ్ఖ్యాయాసంఖ్యేయాశ్చ భవంతి ఏవం మదీయదోషా ఏవ
తత్తుల్యాన్యదీయ దోషాభావాత్ప్రత్యేక మపరిచ్ఛిన్నాస్సమ్ఖ్యాయా
సంఖ్యేయాశ్చ భవంతీతిభావః; దురితేషు - అనాది కాలార్జితేషు
పాపేషు, ప్రతికారాంతర దుర్జయేషు-అపరిచ్ఛిన్నాసంఖ్యేయత్వా
దేవ ఫలప్రదానాది ప్రతికారాంతరై ర్దుర్జయేషు నిశ్చితేషుసత్సు,
యథోత్తరత్ర వక్ష్యతి- "అనుభవితుమఘౌఘం నాలమాగామికా
లః ప్రశమయితుమశేషం నిష్క్రియాభిర్నశక్యమ్" ఇతి, ఖిన్నః- "వ్య
సనేషుమనుష్యాణాం భృశం భవతిదుఃఖితః" ఇత్యుక్తపర దుఃఖ
దుఃఖిత్వం ఖేదః, (యద్వా) సంసారిచేతన సంజిఘృక్షయాహి జగ
త్సృష్ట్యాదికంకృతమ్, తదిదానీం నిష్ఫలంజాతమ్, సంసారిణాం దు
రిత గహన సంవృతత్వేన దుర్గ్రహత్వాత్పరిత్రాణాంచ వ్యాజం వి
నా దుష్కరత్వాదితి నిర్విణ్ణః, శార్ఙ్గీ- ఆభరణకోటి నివిష్ట శా
ర్ఙ్గాది దివ్యాయుధస్సర్వేశ్వరః, తస్యాం దశాయామితఃపరం త్వ
మేవ శరణమితి మన్వానస్సన్ క్షమా వ్యాజం సమ్పాదయితుం, కవ
చాయితయా-హృదయే దురితవేధ నిరోధిత్వేన కవచవ దాచరన్త్యా
త్వయైవోపలక్షితస్సన్; జ్ఞానశక్త్యాదౌ సత్యపి తస్యేదానీ మకించిత్క
రత్వాదుపేక్ష్యేతిభావః, విజయస్థానమ్- శార్ఙ్గిణి వృషాద్రి ము
పాశ్రితేసతిసేవిషూణాం జనానా మభిగమనాది క్షమానిదాన సం

తయాత్వమైవ శార్ఙ్గిణా విజయస్థాన ముపాశ్రితో వృషాద్రిమ్ ॥

భవాద్భగవతో దురిత విజయస్స్యాదితి విజయస్థానత్వమ్, "వేంకటాద్రిసమంస్థానం బ్రహ్మాణ్డే నాస్తి కిఞ్చన" ఇతి ప్రసిద్ధాసాధారణవైభవత్వేన స్వాభిగమన గుణకథనాదినా దురిత క్షయ కరత్వాద్వా; వృషాద్రిముపాశ్రితః- ఆస్తాం తే గుణరాశివద్గుణపరీ వాహాత్మనాం జన్మనాం సంఖ్యా భౌమనికేతనేష్వపి కుటీ కుఞ్జేషు రంగేశ్వర । అర్చ్యస్సర్వసహిష్ణురర్చకపరాధీనాఖిలాత్మస్థితిః ప్రీణీషే హృదయాళుభిస్తవతత శ్శీలాజ్జహీభూయతే" ఇతి హృదయాళుభిరభిసంధ్యమాన క్షమా వాత్సల్య సౌశీల్య సౌలభ్యాది కాష్ఠా భూతార్చావతార రూపేణ సేవితవాన్, అనేన స్వేతర సమస్త సేవనీయస్య భగవతశ్శార్ఙ్గిణస్స్వత్వ కథనేన శ్రీ వేఙ్కటగిరే రష్టోత్తర శత దివ్యస్థానేషు శ్రేష్ఠం భగవత శ్శ్రీనివాస స్యాస్యేతత్స్థం భాయత్తవైభవత్వంచ వ్యజ్యతే, త్వమేవేత్థం భావత్వతీయా, భగవతశ్శ్రీ వేఙ్కట నాథస్య దయైక నిరూపణీయత్వం ప్రకాశ్యతే; అత్ర దుర్జయైశ్శత్రుభిరావృతస్య స్వబలేనైవ తాన్విజేతుం కేనచిద్గిరి దుర్గం ఉపశ్రైదుర్గస్యాస్య మాశ్రితస్య గృహీత ధనుష్వనోద్ధృత కవచస్య కస్య చిద్రాజ్ఞో ప్రకృతస్య కస్య చిద్వృత్తాన్తస్య ప్రకృతే శార్ఙ్గిణి సమారోప్యత ఇతి సమాసోక్తిరలఙ్కారః ॥ ॥౨౮॥

ఏవం మదీయదురిత విజయాయ విజయస్థానం వృషాద్రిముపాశ్రితస్య కరుణా సహాయ శ్శార్ఙ్గిణత్వనాదేత్, అథనూనం మదీయ మహాపరాధ జాతస్య విజయస్థానేషు దుర్జయత్వా న్నాముపేక్ష్యామి తవోపానిత రాన్విచేతు మారబ్ధా భవేదితి కరుణామతి శఙ్క్యాతాం ప్రత్యాహ-(మయితిష్ఠతి) ఇతి—అపరాధైరేవ దయాధిక్యవ్యక్తిర్భవతి, తతశ్చయత్రాపరాధ భూయస్త్వం సఏవ దయాపోషకః, ఏవంచ దుష్కృతామ్- దురితైక నిరూపణీయానామ్, దుష్కృతా మితి

౫౮ ॥ మయితిష్ఠతిదుష్కృతాం ప్రధానే మితదోషానితరాన్వి
చిన్వతీత్వమ్ । అపరాధగణైరపూర్ణకుక్షిఃకమలాకాంత దయే

షాం తే- ప్రతిక్షణ ముపచీయమాన దురితానామ్, ప్రధానే- అగ్రేస
రే, మయి, తిష్ఠతి. సులభేసతి, [షష్ఠీ చానాదరే ఇతి సప్తమీ] మా
మనాదృత్యేత్యర్థః; (యద్వా) ప్రధానే- నిర్వాహకే, కర్తరి కార
యితరి చేత్యర్థః; మితదోషాన్- అల్పదోషాన్, ఇతరాన్ విచిన్వతీ -
మదితరేష్వపి మత్తోమిత దోషా ఏవ, తేచ విచేయా ఏవ; నతుమద్వ
త్సులభా స్తాదృశామార్గమాణాః, అపరాధగణైః-సమస్తానాం తే
షాం సమస్తైరపరాధవర్గైః, త్వదుదరపూరణాసమర్థైః, అపూ
ర్ణకుక్షిః- అపూర్ణోదరాసతీ, (అథవా) అపరాధగణైః - మదీ
యానామపరాధ గణానాం వర్గైః, అయం భగవదపచారవర్గః
అయం భాగవతాపచారవర్గః ఇత్యపరాధానాం బహుశో వర్గాః
సన్తి, తేషామప్యపరాధవ దసంఖ్యేయత్వాభిప్రాయేణ బహువ
చనోక్తిః, అపూర్ణ కుక్షిః - ఏవం భూతైస్త్వదుదరం పూరయి
తుం సమర్థైర్మదీయాపరాధ గణైరపూర్ణోదరాసతీ, సన్నిహి
తానపి మదీయాపరాధ గణాననాదృత్యాన్యత్ర గమనాదితి భావః;
కథం భవిత్రీ- కింబహునా; అపూర్ణాహారత్వేన క్రమశఃక్షయే స
తి తవసత్తా దుర్లభా భవేదితి భావః; ఏవంసతి మామేవ విషయీ
కృత్య సమ్యగభివృద్ధా భవతి తాత్పర్యమ్, అపూర్ణకుక్షిరిత్యత్రద
యాశేషత్వేన దయాయామ భూతా క్షమా కుక్షిత్వేనాధ్యవసితా,
భూయోభిరపరాధైః హీనక్షమాయానిష్పూర్తిః, యథోక్తం వేదాచా
ర్యభట్టారకైః "అల్పంచేదనపేక్షణీయసరణావాగోష్యతాం మత్కృ
తం కిఞ్చిద్భూరిభవేదిదం యది గురూన్ సంప్రేక్ష్యమేత్యజ్యతాం।
యద్వానన్త మనన్తవైభవజుషో రంగక్షమావల్లభ త్వత్క్షాన్త్యాగఖి
లలక్ష్యతా మనుగుణా మానీయతాంత త్త్వయా" ఇతి; ఇదంచ

కథంభవిత్రీ ॥౮౯॥ అహమస్మ్యపరాధచక్రవర్తీ కరుణేత్వంచ

దయాయాం చేతన సమాధినోచ్యతే- అత్రచ సన్నిహితం ప్రూర్ణా హారం పరిత్యజ్యా సన్నిహిత మల్పాహారమన్వేషయసి కి మిదం త వాజ్ఞానమితి నిందయా భూయో దోషదూషితం తతఏవ (పాత్రా న్తరమ్- దయనీయతరమ్) నిగాృహ్యాతమం యం కంచి జ్జనం నితరా మను గృహ్ణాసి, హంత కీదృశం కియద్వేద మాశ్రిత వాత్సల్యం భవత్యా ఇతి స్తుతిర్వ్యజ్యతే ; తతశ్చ వ్యాజస్తుతి రలజ్కారః, " వ్యక్తిర్వ్యాజస్తుతిర్నిందా స్తుతిభ్యాం స్తుతి నిందయోః " ఇతి లక్షణాత్, అనయావ్యాజస్తుత్యా అనవధికాసంఖ్యే యాపరాధతయా పూర్ణపాత్ర భూతంమా మనుగృహ్ణీష్వేతి ఫలితోర్థః, తతశ్చాలంకారేణ వస్తుధ్వనిః॥　　　…　　　…　　　॥౮౯॥

అథాభిలషితో నుగ్రహాఃకీదృశ ఇతి జిజ్ఞాసాయాం వృషశైలేశ్వర పాదయోర్మాం సమర్పయేత్యముమర్థం దయారంజనాయ సమాసోక్త్యలంకారముఖేనాహ—(అహమస్మి) ఇతి—అహమితి చక్రివర్తిత్వ ప్రయుక్తమహంకారం స్ఫోరయత్యహం శబ్దః, అపరాధచక్రవర్తీ- అపరాధా ఏవ చక్రమ్, ఏకైకస్య శతకృత్వ స్సహస్రకృత్వోవా కరణేన కులాల చక్రవ దావర్తమానత్వాత్; తద్వర్తయతి-నయతి, తాచ్ఛీల్యేనేతి తథోక్తః; (యద్వా) అపరాధానాం,చక్రం- మణ్డలం, తన్మధ్యవర్తీత్యర్థః; అతో౽భయత్ర శ్లేష మహిమ్నా సార్వభౌమత్వమపి స్ఫురతి, (అథవా) అపరాధానాం చక్రివర్తీ- నిర్వాహకః, కర్తాకారయితాచ ; అస్మిక్- " అద్యాపిన హ్యుపరత స్త్రివిధాపరాధా " దితి న్యాయే నాద్యాప్యేవం భూతోస్మి, ఇదానీమపి చక్రవర్తి రూపత్వా న్నాపైతీత్యపి ప్రతీయతే. త్వంచ- " మోక్షయిష్యామిమాశుచ " ఇతి ప్రతిజ్ఞాతవతీత్వమ్, గుణేషుసార్వభౌమీచ-గుణేషుమధ్యే శ్రేష్ఠాచ, జ్ఞానశక్త్యాది సకల గుణ సమ్ప

గుణేషుసార్వభౌమీ। విదుషీస్థితమీదృశీంస్వయంమాం వృషశైలే

స్నేత్యర్థః. ఇతి ప్రకృతోర్థః, అయంచ తతో వృషశైలేశ్వర పాదసా తుర్భవేతి ప్రకృతార్థ హేతుత్వేన వివక్షితః. అప్రకృతార్థస్తు- అహం చక్రవర్తిత్వంచ సార్వభౌమీతి, చస్సముచ్చయార్థః; నహి లక్ష్మీభూమ్యాదిదేవీ జనేనసహ సముచ్చేతు మర్హాయాస్తవ పరమ నికృష్టేన మయాసహసముచ్చేతవ్యత్వాత్ పరతోనికర్షః*స్తాత్పర్యమితి, అయంచ వృషశైలేశ్వర పాదసా తుర్భవేత్యత్రా ప్రకృతార్థో యస్తద్ధేతుత్వేన వివక్షితః, గుణేషు సార్వభౌమీత్యత్రసార్వభౌమీ. ఈశ్వరీతి ప్రతీయమానార్థః. ఈదృశీంస్థితిం- మదీయ మసంఖ్యే యాపరాధత్వం సర్వ పాపేభ్యో మోక్షయిష్యామీతి భవత్యాగ ప్రతిజ్ఞాం కల్యాణగుణేషు శ్రైష్ఠ్యంచ, అన్యత్ర మామకం చక్రవర్తిత్వం తావకం సార్వభౌమీత్వంచ, ద్వైరాజ్యమితి యావత్; విదుషీ-స్వతస్సిద్ధవైదుష్యాయా స్తవ విజ్ఞాపనీయం నావశిష్యతే, అన్యత్రనహిజ్ఞాత శత్రురుపేక్షణీయః ఋణమపీతి భావః; త్వం జ్ఞానశక్త్యాది పరికరయోగేన బలవతీత్వమ్, మాం-బలహీనమ్, స్వయం-స్వ ప్రయోజనత్వే నాన్యాపేక్షా నిరపేక్షమ్, వృష శైలేశ్వర పాదసాతుర్భ- వృషశైలేశ్వరస్య భగవతో లక్ష్మీ సఖస్య పాదసాతుర్భ, చరణారవింద పరిచర్యా రసికం కుర్విత్యర్థః, [దేయేత్రా చేతి దేయే తదధినేర్థే సాతి ప్రత్యయః] వృషాఖ్య శైలశ్రేష్ఠస్య పర్యంత పర్వతాధీనం కుర్విత్యప్యర్థః. [తదా తదధీనవచనఇతి తదధీనత్వార్థే సాతి ప్రత్యయః] అతః చక్రవర్తి ద్వయం ప్రసక్తం చేత్తత్ర బలవానితరం యతిర్భంచి త్పర్వత పర్యంత పర్వతాదానిగళాదిభిర్నిశ్చలం ప్రతిష్ఠాప్య తస్య రాజత్వం మోచయిత్వైవ స్వయం సార్వభౌమో భవతీత్య ప్రస్తుత రాజ వృత్తాంతస్య ప్రతీయమానత్వా త్సమాసో క్తిరలఙ్కారః. “ సమాసోక్తిఃపరిస్ఫూర్తిర్గ

శ్వర పాద సాత్వుర-రుత్వమ్ ॥ ౩౦ ॥ అశిథిలకరణేస్మిన్నక్షత శ్వా

ప్రస్తుతేఽప్రస్తుతస్య చేత్ । అయమైంద్రీముఖం పశ్య రక్తశ్చుంబతి చ న్ద్రమాః " ఇతి లక్షణాత్ ; సాచ శ్లేష మూలానుప్రాణి తేతి త యోరఙ్గాంగిభావ సంకరః॥ ... ... ॥౩౦॥

ఏవంత్వరాపారపశ్యా త్వరమప్రాప్యం ప్రార్థయమానేసతి-తత్రైవ శరీరావసానే యథా మనోరథం రమారమణ చరణపరిచర ణ పరాయణో భవిష్యసి, తావంతం కాలం వృషగిరిప్రభృతి దివ్య దేశేషు నిస్సంశయ స్సుఖమాస్వేత్యభయప్రదానం కృతవతీ కృపా, అథ హంత మహానయమపరాధః క్షమ్యతాం భవత్యా సాక్షాద్దయ యా; " తృషితో జాహ్నవీతీరే కూపంఖనతిదుర్మతిః । కరస్థ ముద కం త్యక్త్వా ఘనస్థమభివాఞ్ఛతి" ఇతి న్యాయేన భవత్యాస్సన్నిధా నాదాదార్ద్రే దేశేషు వృషగిరికటకేషు నిత్యవాసం నిరతిశయప్రాప్య భూతమవజ్ఞాయ కాలాంతరదేశాంతరభావినం కిఞ్చిత్పురుషార్థమ భిలషతో మందస్యమమే త్యనుసంధాయ తమేవ వృషగిరికటకవాసం ప్రార్థయతే-(యద్వా) ఏవమభయప్రదానే కృపయా కృతేసతి యథా మన్యసే తథాకరిష్యసె, ఇదం తావత్ప్రార్థయే, "యా వచ్ఛరీరపాతమత్రైవ శ్రీరంగేసుఖమాస్వ " ఇతి వద్వృషగిరి కటకే షు యావద్దేహపాతం సుఖమాస్వేత్యనుగృహాణ స్వే త్యభిసన్దధాన ఆహ- (అశిథిలే)తి—అస్మిస్వృష- అశిథిలకరణేఅక్షతశ్వాసవృత్తౌ గమనయోగ్యేచసతి, అశిథిలకరణే - వృద్ధభావమప్రాప్తే, అక్షతశ్వా సవృత్తౌ- శ్వాససఞ్చార నిరోధరహితె, మరణ రహిత ఇత్యర్థః. కరణ శైథిల్యాభావేపి ఝడిత్యేవ మరణె తదభావేపివా కరణ శైథి ల్యేజాతేవా సోనలభ్యేత ఇత్యుభయ ముక్తమ్, ఉభయస్మిన్ సత్య పి వ్యాధ్యాదినా శరీర దౌర్బల్యేసతి నాభీష్ట సిద్ధిరితి గమన యోగ్య ఇత్యుక్తమ్, ప్రతీతైః-లోకశాస్త్ర విఖ్యాతైః, వారిధారావిశేషైః-

సవృత్తౌ వపుషి గమనయోగ్యే వాసమాసాదయేయమ్ । వృష
గిరికటకేషు వ్యంజయత్సు ప్రతీతైర్మధుమథన దయే త్వాం వారి

పాపవినాశ ప్రభృతిభిః, త్వాం వ్యంజయత్సు- నూనమేతే వారిధా
రావిశేషా దయా ప్రవాహా ఇతి దయా ప్రవాహత్వోత్ప్రేక్షా ముపజ
నయత్సు, అతఏవ వృషగిరి కటకేషు సత్సు దివ్యాయతన సమీపేషు,
వాసమాసాదయేయం- న తతోఽధికం ప్రాప్యమస్తీతి భావః, "భా
వో నాన్యత్ర గచ్ఛతి" తివత్; (యద్వా) అస్మిన్వపుషి- ప్రతిక్షణం క్షీ
యమాణే శరీరే గమనయోగ్యే సతి, వపుషో గమన యోగ్యతా నపగ
మ ఏవ కదా వా తదనపగమ ఇత్యత ఆహ-(అశిథిలే)తి— అశిథిలకరణే
అక్షత శ్వాసవృత్తావితి ప్రథమం జ్ఞానేంద్రియ కర్మేంద్రియాణాం శ్లై
థిల్యం భవతి, తదనంతరం శ్వాసవృత్తేః, శ్వాసస్య న్యూనాధికభావ
రాహిత్యేన వర్తనస్య క్షతిర్భవతి, తతశ్చ వపుషో గమన యోగ్యతా
ఉపగచ్ఛతి, తత్పూర్వమేవేత్యర్థః, అస్మిన్వపుషి అశిథిలకరణే అక్షత
శ్వాసవృత్తౌ అతఏవ గమనయోగ్యే సతీత్యన్వయః, తత్ర వాసాసాద
న ప్రార్థనాయాం హేతుమాహ— (వ్యంజయత్సు) ఇత్యాదినా-
ప్రతీతైః- ఐహికాముష్మిక సకలఫలప్రదత్వేన శాస్త్రేషు విఖ్యాతైః,
వారిధారావిశేషైః-ఆకాశగంగాప్రభృతిభిః, త్వాం, వ్యంజయత్సు-
శీతలత్వ మధురత్వ తాపహరత్వ పాపహరత్వాదినా త్వత్సాదృశ్యా
త్తవస్మారకేష్విత్యర్థః. అత్ర శ్రీవేంకటగిరి విషయరతిభావస్య ద
యా గోచరరతిభావాఽంగమితి ప్రేయోలంకారః. (యద్వా) అత్ర
శాన్తిరసస్య వాసమాసాదయేయమితి వాసాసాదనప్రార్థనా వ్యం
జిత ఔత్సుక్యాఖ్యో వ్యభిచారి భావాఽఙ్గమితి ప్రేయో లఙ్కారః,
కించ దివ్యాయతన సమీప వాసప్రార్థనం పరిత్యజ్య కటకవాస
ప్రార్థనస్య సమర్థనీయస్య త్వాం వ్యంజయత్స్వితి పదార్థేన
సమర్థనాత్పదార్థహేతుకం కావ్యలింగమ్, అపిచ వ్యంజయత్స్వి

ధారా విశేషైః ॥ ౩౧ ॥ అవిదిత నిజయోగ క్షేమ మాత్మా

తి విశేషణం కటకవాస రుచ్యత్వా భిప్రాయగర్భ తత్త్వార్థనోపయి కవిశేషణవత్త్వా త్పరికరాలంకారః, తదుత్థాపిత త్వాచ్చ కావ్యలింగ స్య తయో రంగాంగిభావేన సంకరః, తత్సాపేక్షత్వాత్ప్రేయోల ఙ్కారస్య తయోరఙ్గాఙ్గిభావేనసంకరశ్చ. త్వాం వ్యంజయత్స్వత్వ త్రసాదృశ్య నిబంధనస్య కృపావిషయ స్మరణస్య నిబంధనాత్ స్మృతి మదలంకారశ్చ.॥ ... ౩౧॥

వృషగిరి కటకేషువాసమాసాదయేయ మితి తద్వాసే ప్రా ర్థితేసతి యస్మిన్ దేశేవసని సఏవ శ్రీవేఙ్కటాద్రి సకల దివ్యస్థా నత శ్శతగుణితాతిశయశాలీ తత్రైవ సహ భగవతా శ్రీనివాసేన స్వయంవసామీతి ప్రతిభాషితం కృపయా, అనతేన వాక్యేన తోషిత స్సన్ గుణగణలవలేశ దేశాతిగమ శుభగుణ పర స్సహస్రావృతంచ మామేవం రిరక్షిషన్త్యాస్త దర్థంచ తత్తత్కర్మ ఫలప్రదాన ప్రవణంని రంకుశ స్వాతంత్ర్యం భగవంతం వశీకుర్వంత్యా భవత్యా ఆశ్రిత వా త్సల్య పతివాల్లభ్యాదిగుణ పరవశ లక్ష్మీభూమ్యాది సపత్నీ క్రియ మాణో బహుమానో మహాన్ భవిష్యతి, నహి సపత్నీ బహుమా నా దధికో స్త్రీణా మతిశయ ఇత్యభిసంధాయాహ- (అవిదితనిజ యోగక్షేమ) మితి—యోగః- ఆచార్యసకాశాదపూర్వార్థస్య శ్రవ ణమ్, క్షేమం. శ్రుతస్యార్థస్య ధారణమనుష్ఠానంసత్పాత్రేషు ప్ర తిపాదనంచ, ప్రథమం తావదాత్మీయ యోగక్షేమ స్వరూప జ్ఞాన మపి నాస్తి, కుతశ్శ్రవణ ధారణానుష్ఠానాదికం, కుతోవా పరకీయ యోగక్షేమ జ్ఞానాధికమితి భావః; అత్మానభిజ్ఞం యోగక్షేమ జ్ఞాన మూలభూతే దేహాత్మవివేక రహితమ్, గుణలవ రహితం, సాత్త్విక తా స్తిక్యాదిసమస్తాత్మగుణవిహీనం,ఆత్మానభిజ్ఞత్వాదవిదిత నిజయో గక్షేమం గుణలవరహితంచేతి యావత్; (యద్వా) గుణ లవర హి

నభిజ్ఞం గుణలవ రహితంమాం గోప్తుకామాదయేత్వమ్ । ప

తం- రక్షణవ్యాజ మూలభూత యాదృచ్ఛికాది సుకృతలేశరహితమ్, మాం- "అమర్యాదః క్షుద్రః" ఇత్యాది ప్రకారేణ సమస్తదోషాకరం చ, ఏవంభూతం గోప్తుకామా- "మనోరథానామగతిర్నవిద్యతే" ఇతి న్యాయేన అత్యారూఢోఽభిలాషస్త్వ్యాశక్యః రూపణం కర్తుం నాలమ్ తదిదమాశ్రిత వ్యామోహవిజృంభితం భవత్యా ఇత్యాశయః, (అథవా) అఘటితఘటనాసమర్థేః శ్రీవల్లభవిధేయే స్థితే సతి కింనామ దుర్లభం భవత్యా ఇతిభావః. త్వం -మామిత్యుక్తస్య ప్రతి కోటి భూతా సమస్త కల్యాణ గుణాఢ్యా దోషకథోజ్ఝితా చేత్యర్థః; శ్రీనివాసే, చతురైః- వశీకరణ సమర్థైః, తైర్విభ్రమైః-సుకుమార తరైర్జగద్వ్యాపారైరన్యైశ్చ వా విలాసైః, తేచ " సతంనిపతితంభూమౌ ఇతి లోకత్రయీ పరిభ్రమణ శ్రాన్త్యా భూమౌ నిపతనమాత్రేణ శరణాగతత్వమారోప్య మత్ప్రియచికీర్షయా పరిపాలితవత స్తవమదేక శరణస్యాస్యజనస్య పరిపాలనేకోవా విచారఇత్యాశయః; " ఉచితైరుపాయై " రిత్యుక్తైరపరై ర్విలాసవిశేషైశ్చ, పరవతి- విభ్రమపారవశ్యం గతేసతీత్యర్థః, (యద్వా) విభ్రమైస్తైస్తుభిస్తవ్వత్పరవశ ఇత్యర్థః, పక్షసానపత్నీం బిభ్రాణఏవ పురుషోత్తమే చతురైః స్సపత్నీ సమక్షం వల్లభ వశీకరణ దక్షై ర్విలాసైర్మదర్థం వశీకృతేసతీత్యాశయః, శ్రీధరణ్యోః- దివ్యమహిషీషు ప్రధానభూతయోర్లక్ష్మీభూమ్యోస్సపత్న్యోః, [కర్తరిషష్ఠీ] అనపాయాం- నిత్యానువృత్తామ్, బహుమతిం- కియానయమాశ్రిత పక్షపాతాతిరేకోస్యాః కియతీవావల్లభ వశీకరణ చాతురీత్యాది లక్షణాం, విన్దసి-లభసే, నాతోఽధికో స్తిలాభో మానినీనామితి భావః. [వర్తమాన సామీప్యే వర్తమానవద్వేతి వర్తమాన సమీపేభవిష్యతిలట్] అత్రగుణవశీకృత వల్లభాయా ఆశ్రితజన సంరక్షణప్ర

రవతిచతురై స్తైర్విభ్రమైశ్శ్రీనివాసే బహుమతిమనపాయాం విన్దసి శ్రీధరణ్యోః॥ ౩౨॥ ఫలవితరణదక్షం పక్షపాతానభిజ్ఞం ప్రగుణమ

పణాయాః అతఏవ సపత్నీభిరపి బహుమన్యమానాయాః కస్యాశ్చి న్నాయికాయాః వృత్తాన్తో దయాయామారోప్యత ఇతి సమాసోక్తిః, కిఞ్చ దయాయాః నాయికా సమాధినా సపత్నీభూత శ్రీధరణీబహు మన్తవ్యత్వస్య సమర్థనీయస్య గోప్తృకామేతి పదార్థేన పరవతీ త్యాదివాక్యార్థేన సమర్థనా త్కావ్యలింగమ్, ఇదంచ సమా సోక్తేరుత్థాపక మితి తయోరంగాంగిభావ సంకరః॥ ॥౩౨॥

ఏవం పద్యత్రయేణ పరమప్రాప్యప్రార్థనాదికం కృతం కవినా, కృపయాచ తథైవ త్వదభీష్టప్రాపణేన మనోరథం పూరయిష్యామీ తి తాత్పర్యతః ప్రతిజ్ఞాతమ్, అథవిశ్వస్త స్సన్ ప్రాప్యలాభస్య ప్ర తిబంధక పాపనివృత్తి పూర్వకత్వా త్తన్నివర్తన ప్రకారం దయ యా క్రియమాణ మనుసంధత్తే, అత్రచ కృపాదుగిత జాతయోర్వా దిప్రతివాది సమాధిః ప్రదర్శ్యతే. వాదేహి జయాపజయానుగుణ ఫ లప్రదాన చతురమపక్షపాతినం గుణవంతమనువిధేయం రాజాదికం సభాపతిం లబ్ధ్వా మహతి విద్వత్సమాజేఽనుమానాది ప్రమాణోప న్యాస పూర్వకం వాద్యుక్తానుగుణ్యేన ప్రతివాదీ ప్రతివదతి, తదేత దత్రాపి దర్శయతి—(ఫలే)త్యాది—ఫలవితరణే- పుణ్యపాపరూప తత్తత్కర్మఫల ప్రదానే, దక్షం- చతురమ్, చాతుర్యంనామ వైషమ్య నైఘృణ్యరాహిత్యేనా సాంకర్యేణచ ఫలప్రదత్వమ్, (అన్యత్ర) జయాపజయాది ఫలప్రదానే నిపుణమ్, తత్తదుచితఫలప్రదానం య థావాది ప్రతివాదినౌ పరస్పరంచ జానీత స్తథా తత్త దనుగుణఫల ప్రద మిత్యర్థః, పక్షపాతాఽనభిజ్ఞం—“ దేవానాందానవానాంచ సామాన్యమధిదైవత ” మితి సమాశ్రయణీయత్వే పక్షపాత వర్జి తమ్, రుచౌ సత్యాం సర్వ సమాశ్రయణీయం, “ యదివా రావణః

సువిధేయం ప్రాప్యపద్మాసహాయం | మహతిగుణసమాజేమా

స్వయ '' మితి హ్యుక్తమ్, స్వేనైవ “ రిపూణామపి వత్సల ”
ఇతి సమ్బోధితశ్చ శ్రీమతా వైనతేయేన, (అన్యత్ర) పక్షపాతో
నామ పక్ష ద్వయే సముత్థితే తత్తారతమ్యా నాదరేణ స్వత ఏవ కు
త్ర చిత్పక్షే ఽభినివేశః, తదనభిజ్ఞం, తత్స్వరూపమేవనజానాతికుత
స్తత్స్వీకారఇతి భావః, ప్రగుణం- ప్రకృష్టజ్ఞానశక్త్యాదిగుణమ్, అను
విధేయం- పరిపూర్ణత్వేన స్వారాధ్యమ్, ఇదముభయ మన్యత్రాపి
సమానమ్, ప్రగుణస్య శ్రేష్ఠస్య, మనోః- మన్త్రరత్నస్య, విధేయం-
వశ్యమితిచార్థః, ఏవం భూతంపద్మాసహాయంప్రాప్య-వశీకృత్య, (అ
న్యత్ర) శ్రీమంతం కంచిదాప్రజానం సభానాయకీకృత్యేత్యర్థః, మ
హతి- సంఖ్యయాతిశయేనవా పరిచ్ఛిన్నే, గుణసమాజే-గుణానాం
జ్ఞానశక్త్యాదీనాం, సమాజే-సమూహే, స్థితేసతి, షష్ఠీ చానాదర
ఇత్యనాదరేసప్తమీ; తత్తత్పాపఫల వితరణ జాగరూకాః జ్ఞాన శ
క్త్యాదీ ననాదృత్యేత్యర్థః; (యద్వా) పరికర భూతజ్ఞానశక్త్యాదిగు
ణసమాజేస్థితా సతీత్యర్థః; కేచిత్తు గుణసమాజ ఇతి నిర్ధారణే
సప్తమీ, గుణానాంమధ్యే, త్వం, మానపూర్వం- మద్విషయాభిమా
న పురస్సరం ప్రతివదసీతి వ్యాచక్షతే, (అన్యత్ర) మహతి- పక్ష
పాతాది దోషానభిజ్ఞే, గుణసమాజే- నియామ్యపరిషది, అనేన ప
రిషదో నిర్దోషత్వ కల్యాణ గుణ విశిష్టత్వం చోక్తమ్, మానవకా
నాం పాప్మనాం- ఫలప్రదానత్వరయా దయయా సహ వివద మా
నామితిశేషః, “ భజేహం విష్ణోః పాదయో ” రితివత్కర్మణి షష్ఠీ,
ఉపసర్గవశా దకర్మకోనా వదతి ధాతుః, మానంపూర్వం - ప్ర
మాణప్రదర్శనపూర్వకం, యథార్హం. యథా యోగ్యంచ య
థాభవతితథా, ప్రతివదసీతి క్రియావిశేషణమ్. ప్రతి వదనంచ ప్ర
కృతే భగవత్క్షమా విషయీకరణ పర్యవసితం కృపయా క్రియమ్వా

సపూర్వం దయే త్వం ప్రతివదసి యథార్హం పాప్మనాం మాంమ

ణం పాపనిరసనమ్, ప్రతివచననిరసనయోర్లక్షణా మూలార్థదాతి
శయోక్త్యా ప్రతివదసీతి వ్యపదేశః; ప్రమాణ ప్రదర్శనం చైవమ్,
అప్రారబ్ధ పూర్వాఘస్య అనభ్యుపగత ప్రారబ్ధస్య చ ఉత్తరాఘ
స్యమతికృతస్య చ పూర్వకృత ప్రపత్త్యైవ నిరాస ఇతి నపాప్మనాం
ఫలప్రదానావకాశః, అభ్యుపగత ప్రారబ్ధ మతికృతోత్తరాఘయో
స్తు రాజసుతాపరాధ న్యాయేనాల్పీయానేవావసర ఇత్యాదిరూపే
ణేతి- (యద్వా) మానపూర్వం- పద్మాసహాయముద్దిశ్య శపథపూర్వ
మ్, తదపి యథార్హమిత్యర్థః, తచ్చ మదాశ్రితాపరాధం నక్షమ
సే చేద్వక్షస్స్థలోషితాం పద్మాం పరిత్యక్తవానసి కింబహునా మత్రా
ణానపహృతవానసీత్యాదిరూపమ్, (అథవా) పాపాన్యుద్దిశ్య, మా
నపూర్వం-ప్రమాణోపన్యాస పురస్సరమ్, తచ్చయథార్హం తాన్
ప్రతివదసీత్యర్థః, ప్రమాణోపన్యాస ప్రకారశ్చ దర్శితః, అనేన
చ పాప్మనాం బలాత్కృత్య నిరసితుం శక్యత్వేపి ప్రమాణోపన్యా
స పురస్సరం విజయకథనేన కృపాయా మృదు ప్రకృతిత్వం సూచ్య
తే, (అన్యత్ర) మానపూర్వం ప్రతివాదినం ప్రతితత్త్వప్రమాణోప
న్యాసపురస్సరమ్, (యద్వా) వాద్యుక్తార్థస్య తదనువాదేన బహు
మాన పురస్సరమ్, యథార్హం- నిగ్రహస్థానాది దోషరహితమ్,
ప్రతివదసి- ప్రత్యుక్తిం దదాసి. అత్రచ విశేషణ సామ్య నిబంధనాద
యాయాం తదాశ్రిత సంబన్ధిపాపేషుచ వాది ప్రతివాది వృత్తాన్త స
మారోపరూపా సమాసోక్తిః, సాచాతిశయోక్త్యర్థాపితేతి తయో
రంగాంగి భావసఙ్కరః, "సమాసోక్తిఃపరిస్ఫూర్తిః ప్రస్తుతేఽప్ర
స్తుతస్య చేత్ | అయమైన్ద్రీముఖం పశ్య రక్తశ్చుంబతిచన్ద్రమాః" ఇ
తిలక్ష్యలక్షణసంగ్రహాత్, తత్ర చుంబతి పదస్యేవాత్ర ప్రతివదసీత్య
స్య ప్రస్తుతాప్రస్తుత సాధారణ్యం ద్రష్టవ్యమ్, తచ్చ లక్షణా మూ

కానామ్ ॥ ౩౩ ॥ అనుభవితుమఘౌఘం నాలమాగామికాలః ప్ర

లాతిశయోక్తికృతమ్, (అత్రైవమనుసన్ధేయమ్) స్థితం తావద్దయా
పేరితో భగవాన్ప్రపన్నాపరాధానభ్యుపగత ప్రారబ్ధేతరాంశ్చ ప్రా
మాదికానుత్తరానపి క్షమత ఇతి. తత్ర ఫలప్రదిత్సూనాం పాపానాం
దయయా సహవాది ప్రతివాది రీత్యా వివాదే ప్రస్తుతే తత్తదుచి
తాభిః ప్రత్యుక్తిభిరాశ్రిత పాపాని నిరాకృతవతీ కృపేతి కవి ప్రౌ
ఢోక్త్యా కల్పితమితి॥ ... ... ॥౩౩॥

అకించనాధికారిణ ముద్దిశ్య "సర్వపాపేభ్యో మోక్షయిష్యా
మీ" త్యుక్తి సిద్ధం ప్రారబ్ధాప్రారబ్ధ తదీయ సర్వ పాప నిరాసక
త్వం దయాయా దర్శితం ఫల వితరణే త్యాది పూర్వ పద్యేన - తచ్చ
ప్రపన్నానాం మాదృశానామసంఖ్యేయ ప్రబల పాపాక్రాన్తత
యా దయనీయ తమత్వేన తత్ర వాత్సల్యాతిశయా ద్భవతీత్యభిప్రా
యేణోచ్యతే—(అనుభవితు) మిత్యాది—హే దయే! త్వత్సమ్బం
ధాదేవహి భగవతః శ్రీనివాసస్య దీనరక్షకత్వం జాతమ్, తత్సాక్షా
ద్దయాయా భవత్యాః కిము వక్తవ్యమితి భావః; అఘౌఘం - కరణ
త్రయ జనితం కాలత్రయసముద్భూతం, ఏతాదృశానాం పాపసమూ
హం సంఖ్యయా స్వరూపతశ్చాపరిచ్ఛిన్నమ్; సంఖ్యాతీతత్వాదే
వ ఓఘమిత్యుక్తిః, "దుగ్ధైనో వ్యసనేష్వఘ" మితి నిఘణ్టుః, "ఓ
ఘో బృందేంభసాం రయే" ఇతి చ; అనుభవితుం- ఏతైరనుభవితుం,
పాపఫలమనుభవితు మిత్యర్థః, ఆగామికాలః-అపరిచ్ఛిన్నోఽపి, నా
లం- న పర్యాప్తః, అఘౌఘస్యాప్యపరిచ్ఛిన్నత్వాదితి భావః; [ప
ర్యాప్తి వచనేష్వలమర్థేషు తుమున్ప్రత్యయః] పర్యాప్తి వ
చనస్యాలముపపదత్వాత్; అతఏవ అశేషం - కృత్స్నమ్, ఏతదీయ
మఘం, నిష్క్రియాభిః- ప్రాయశ్చిత్తైః, ప్రశమయితుమ్- ప్రశాన్తం
కర్తుమ్, నశక్యం-అఘౌఘస్య సంఖ్యాదినా ఽపరిచ్ఛిన్నత్వేనా గా

ప్రశమయితుమశేషం నిష్క్రియాభిర్నశక్యం । స్వయమితిహి ద

మికాలస్యా పర్యాప్తత్వాదితి భావః; (యద్వా) యద్య ప్యనుభవి తుమాగామి కాలోనాలమ్, తథాపి సమస్త మఘౌఘం గురుతరమితి కతిపయ ప్రాయశ్చిత్తాపనోద్యం స్యాదిత్యా శఙ్కాయాం తాదృశ ప్రాయశ్చిత్త కరణ శక్త్యభావా త్తన్నఘటత ఇత్యాహ—(ప్రశమ యితు)మిత్యాది—తాదృశ ప్రాయశ్చి త్తానుష్ఠాన శక్త్యభావాదితి భావః; ప్రశమయితు మిత్యత్ర ["శకధృషజ్ఞాగ్లాఘట రభలభ క్ర మగమ సహార్హా స్త్యర్థేషు తుమున్" ఇతి శకిధాతావుపపదేతు మున్ ప్రత్యయః] శక్యమిత్యత్ర [శకి సహోశ్చేతికర్మణియత్ప్ర త్యయః] కర్మచాత్రాశేషమితి పదస్యార్థః, పాపసమూహః తస్య శక్యమితి కృతాభిహితత్వా న్నద్వితీయా కిన్తు ప్రాతిపాది కార్థేతి ప్రథమా, "శక్యమఞ్జలిభిఃపాతుం వాతాః కేతకి గన్ధినః- శక్య మరవిందసురభికణవాహీమాలినీతరంగాణాం।అఙ్గైరనంగతప్తైరవిర లమాలింగితుంపవనః॥ కతరత్త్వబోధానశితమతిభిర్నారదా ద్యైశ్చశక్య" మిత్యాది ప్రయోగానుసారాదేవంవివృతమ్; (అథవా) శక్యమిత్యత్రభావే యత్ప్రత్యయః, నచ శకిధాతో స్సకర్మకత్వే న భావే యత్ప్రత్యయో నభవతీతి వాచ్యమ్, "ధాతో రర్థాంతరే వృత్తే ర్ధాత్వర్థేనోపసంగ్రహాత్ । ప్రసిద్ధేరవివక్షాతఃకర్మణో కర్మికాక్రియా" ఇతి న్యాయేనాకర్మకత్వాదస్య ధాతోరితిబ్రూమః, అస్మిన్ పక్షే అశేష మిత్యుభయత్ర క్రియావిశేషణం, అశేషం య థాభవతి తథా అఘౌఘమనుభవితు మశేషం యథాభవతితథా అ ఘౌఘం ప్రశమయితుమితి,నశక్యం- ఏతైర్నశక్యత ఇత్యర్థః; తథా సతి నూనమేతే స్వరూపానురూప పురుషార్థహీనా భవేయు రితి భావః; ఇతి ఏవంవిచార్య, గమ్యమానత్వాదస్యా ప్రయోగః, ఏవం బహువిధాం చిన్తాం చింతయిత్వే" తివదస్యాకం హితమాలోచ్యే

మేత్వం స్వీకృతశ్రీనివాసా శిథిలితభవభీతిశ్శ్రేయసే జాయసే

త్యర్థః, విచారానంతరం కిం కృతవతీత్యత్రాహ- (స్వయ)మిత్యా
ది— స్వయమ్- అస్మాభిరనుక్తా, స్వీకృత శ్రీనివాసాసతీ- "ఉపా
యైర్విస్మార్యస్వజనయసీ" తివ త్తదానీంతత్తదుపాయై ర్విశేషేణ వి
ధేయీ కృత శ్రీవల్లభాసతీ, శ్రీనివాసేతి దయాయా స్సహాయ సం
పత్తిదర్శితా, శిథిలిత భవభీతిః- భవ మూలభూత సమస్త పాప
క్షామణేన తద్భీతిం శిథిలయిత్వా, నః-ఉక్తరీత్యాఽనుభవాదినా ఽశ
క్య నిరాసాసంఖ్యేయ పాపాక్రాన్తానామకించనానాంత్వాదేక శర
ణానాం మాదృశానామ్, శ్రేయసే జాయసేహి- క్రమేణ సంసా
రమున్మూల్య నిశ్శ్రేయసం కర్తుం ప్రభవసి, క్రియార్థోపపదస్యక
ర్మణిస్థానిన ఇతి కర్మణి చతుర్థీ, యథాని గళితాః రాజ్యా
పహారాన్ప్రస్తావసరే నిగళ బంధమున్ముచ్య రాజ్యే భిషించంతి తద్వ
దితిభావః. అత్రచ విశేషణ సామర్థ్యాద్దయాయాం రాజాపరాధదూ
షితం స్వాశ్రితం కంచిజ్జనం రాజ వశీకరణముఖేన రక్షన్త్యాః కస్యా
శ్చిద్రాజ హితాయానాయికా యావృత్తాన్తస్యప్రతీయత ఇతి సమా
సోక్తిః, తథాహి ప్రపన్నస్య తావత్, అఘౌఘం- పాపసమూహ
మనుభవితు మాగామికాలో నాలమ్, పాపానా మసంఖ్యేయత్వా
త్ప్రత్యేకం మహత్వాచ్చ రాజాపరాధినశ్చౌఘౌఘ - మపరాధ స
మూహ మనుభవితుం కారాగృహ వాసాదినాఽనుభవితు మాగా
మికాలో నాలమ్, అపరాధానాం భూయస్త్వా న్మహత్వాచ్చ; ఉభ
యోరపి నిషిద్ధక్రియాభిః- ద్వాదశాహాది ప్రాయశ్చిత్తైః, అర్థప్రదా
నాది ప్రతిక్రియాభిశ్చ ప్రశమయితుం నశక్యమ్, స్వీకృత శ్రీనివాసే
త్యత్ర శ్రీనివాస- శ్శ్రియఃపతీ రాజాచ, శిథిలిత భవభీతిరిత్యత్ర శి
థిలితాభవభీతి స్సంసారభీతి ర్యయాయాదయయేతి శిథిలితభవా- శిథి
లితసత్తాకా, భీతిః రాజభీతిర్యయేతిచ, శ్రేయసే జాయసఇతిచ య

సః ॥౩౯॥ అవతరణవిశేషైరాత్మలీలాపదేశై రవమతి మనుకం
పే మందచిత్తేషువిందన్ | వృషభశిఖరినాథస్త్వన్నిదేశేననూనం

థాహార్యం నేయమ్; విశేషణానాం సామ్యేన యత్ర ప్రస్తుతవర్తి
నాం, అప్రస్తుతస్య గమ్యత్వం సాసమాసోక్తిరిష్యతఇతి॥ ॥౩౯॥

ఏవం పద్యద్వయేన ప్రపన్నానాం దయనీయతమత్వేన తేషాం
ప్రారబ్ధ సకల కర్మాణి క్షమాయాగ్ని పూర్ణాహుతీ కరోషీతివాస్త
వాకారం ప్రతిపాద్య అథ చాటూక్త్యా దయాం రంజయితుమేవము
త్ప్రేక్షతే, నూనమాశ్రిత విషయ నిరతిశయ వ్యామోహ ప్రేరిత
యా భవత్యా నియుక్తో భగవాన్ ప్రపన్నానాం ప్రారబ్ధమూలాన్
జన్మభేదాం స్తదర్థం స్వయం పరిగృహ్ణాతి- అతఏవ తేషామాత్యంతిక
జన్మోచ్ఛేదః, భగవతస్తు నిత్యానువృత్తోవతారోభవతీతి-(అవతరణై)
తి—వృషభ శిఖరి నాథః- ఔన్నత్యపరాకాష్ఠాం- ప్రాప్తః, త్వన్ని
దేశేన- ఆశ్రితాన్ జన్మబంధాన్మోచయ, తేషామవర్జనీయ జన్మభే
దాస్సంతిచేత్తదర్థం స్వయం పరిగృహాణ తానిత్యేవం రూపత్వ
దాజ్ఞయా, తాదృశౌన్నత్యశాలినం సాక్షాల్లక్ష్మీపరిబృఢం యాదృశ
తాదృశ వ్యాపారేష్వ ప్యాశ్రితార్థం నియోక్తుం ప్రభవసి, కోయం
తవ సౌభాగ్యాతిశయ ఇతి భావః; ఆత్మలీలాపదేశైః- ఆత్మలీలాప
దేశో- వ్యాజో యేషాంతై స్తథోక్తైః, స్త్రీపారవశ్య ప్రవాదభియాలీ
లాం వ్యాజీకృత్య ప్రవర్తితై రిత్యర్థః, అవతరణ విశేషైః- మ
త్స్యకూర్మాద్యవతారభేదైః, మందచిత్తేషు- భాగ్యహీనచిత్తేషు, "మ
న్దాల్పపటునిర్భాగ్య" ఇత్యమరః. భగవదవతారవైభవజ్ఞానహీనే
షు, "జ్ఞానేనహీనాః పశుభిస్సమానాః" ఇత్యుక్తరీత్యా పశుప్రా
యేషు; అవమతిం- తేషు జాతామవజ్ఞాం, "అవజానంతిమాంమూ
ఢామానుషీం తనుమాశ్రిత మిత్యుక్త ప్రకారేణ రామకృష్ణా ద్యవ
తారేషు అయమపి కంచిత్క్షత్రియకుమారకః, గోపాల కుమారక,

భజతి చరణభాజాం భావినో జన్మభేదాన్ ॥౩౫॥ పరహితమనుకంపే

ఇత్యాదిరూపాం పామరోపక్రియా మవజ్ఞామిత్యర్థః. తదర్థ్యాతా
మిత్యనుక్తిస్తేషాం చిత్తదౌర్భాగ్య కృతిరియమితి ద్యోతయితుమ్;
“మనఏవమనుష్యాణాం కారణం బన్ధమోక్షయోః” ఇతిమనస్యే
వహి గుణదోషౌస్థాపితౌ; విన్దన్- త్వన్నిదానత్వేనావమతి మప్యల
భ్యలాభం మన్వానస్సన్, (యద్వా) మందచిత్తేషు విషయే ఽవమ
తిం విన్దన్, “అవజానన్తిమాంమూఢా” ఇతివ్యుక్తరీత్యాతా
నవజానన్తీత్యర్థః; చరణభాజాం- చరణశబ్దో మన్త్రరత్నస్థ చ
రణ పద ప్రత్యభిజ్ఞాపకః, ప్రపన్నానామిత్యర్థః; భావినః - అవ
శ్యానుభావ్యాన్ భవిష్యతః, జన్మభేదాన్-మనుష్యాది జన్మవిశేషాన్,
భజతి- జన్మభజనస్య పరార్థత్వేన క్రియాఫలస్య కర్తృగామిత్వాభా
వాన్నాత్మనేపదమ్, నూనమిత్యుత్ప్రేక్షా వ్యంజకః. అత్రచ భగవ
తోఽవతారవిశేషా నూనం తేన త్వన్నిదేశ స్వీకృతా ఆశ్రితావశ్యం
భావిజన్మ విశేషా ఇతి స్వరూపోత్ప్రేక్షా కవినా వివక్షితావా, అ
థావతరణ విశేషైశ్చరణభాజాం భావినో జన్మభేదాన్ భజతీతియ
దస్తీత్యాశ్రిత జన్మభేద భజనం సిద్ధవత్కృత్యతత్త్వన్నిదేశేనేతి హే
తూత్ప్రేక్షా వివక్షితావే, తి సందేహో న్నిశ్చాయకా భావాచ్చ త
యోస్సందేహ సఙ్కరః, సచాత్మనీలాపదేశైరిత్యుక్తైత వాపహ్నుత్యా
నుప్రాణిత ఇతి సఙ్కరః. ... ॥౩౫॥

నను భగవతో లక్ష్మీ పరిబృఢస్య మదేక పారవశ్య మసకృదా
వర్త్యమానం మయా శ్రూయతె, కథం తస్య మత్సపత్నీషులక్ష్మీ
భూమినీళాసు ఏకాం శ్రీవత్స కౌస్తుభ తులసీ వైజయన్త్యాది భూ
షిత వక్షస్థల నిధానేనాపరే ద్వేపార్శ్వ ద్వయ పరిష్వఙ్గరీ కర
ణాదినాచ క్షణవిరహో సహిష్ణు ర్వ్యవహరన్యత ఇతి దయయాహృద్గ
తామిమామాశఙ్కాం పరికల్ప్య నూనం త్వయా పరమ స్వామ్యా

భావయంత్యా భవత్యా స్థిరమనుపధిపరస్నేహం శ్రీనివాసో దధా
ల్లక్ష్మీభూమినీళాసు తత్ ప్రతికృతిప్రతిపత్త్యా శ్రీనివాస ఉక్తప్రకా
రేణ తా దేవీరుపచరతి, నను తాసు స్వస్య స్నేహస్య ధీరపి తస్య నాస్తీ
త్యత్ర ప్రక్రియా పరిహరతి—(పరహితే)—పరహితం-పరేషాం-
ప్రతికూలానాం, హితం- శ్రేయస్సాధనం, అనుకూలానాంతు స్వ
యమేవ హితరూపేతి తచ్చింతనం నాపేక్ష్యత ఇతి భావః; భావయం
త్యాం- కథమేతన్నిత్యాశాసా భవతీతి చింతయంత్యాం, హేతుగర్భ
మిదమ్, వర్తమాననిర్దేశేన భావనాయా నిత్యానువృత్తిర్వ్యం
గ్యతే, భవత్యామ్, స్థిరం- పరహితచింతాయాః స్థిరత్వేన స్నేహ
స్యాపి స్థైర్యమ్, అనుపధి- హేతూపాధిరహితం, పరం స్నేహం,
"ప్రేమా నా ప్రియతా హార్దం ప్రేమ స్నేహోఽథ హార్దకః" ఇత్యమ
రః, దధానః- ప్రకటయన్ పుష్ణన్, అత్రచ భగవతో దయా విషయ
స్నేహం ప్రతిపరహితభావనా హేతుత్వ వివక్షయా తస్య కృపా
గోచర హార్దాదపి తాపత్రయ తప్యమాన సంసారిచేతన విషయ
హార్దస్య నిరుపధిత్వ లక్షణాతిశయో వ్యజ్యతే, ఏవంభూతశ్శ్రీనివా
సః, లలిత రుచిషు-లలితా- మనోహరా, రుచి- స్సమ్యగనయా చిం
తితమితి కృపాకృత పరహిత భావనా విషయాయా సాంత్వాసు, అ
యం ప్రతిచ్ఛందత్వ బుద్ధౌ హేతుః, (యద్వా) లలితా- మనోజ్ఞా,
రుచిః-కాన్తిర్యాసాం తాసు, త్వత్ప్రతికృతిరూపత్వా భావే తాసా
మేతాదృశీ కాంతి ర్దుర్లభేతి భావః; లక్ష్మీభూమినీళాసు-ప్రధాన
భూతాసు దివ్యమహిషీషు, త్వత్ప్రతిచ్ఛందబుద్ధ్యా - త్వత్ప్రతికృతి
త్వధియా, బహుమానం- ఆశ్రితానాశ్రిత విభాగ మంతరేణ సకలజ
నహితపరత్వాదినా స్వాత్మనోఽప్యాధిక్య బుద్ధిముక్తప్రకారేణ వక్ష
స్స్థల పరిష్కారీకరణాది నోపచారంచ; ప్రథయతి- వర్ధయతి, ప్ర
కాశయతివా; నూనమిత్యుత్ప్రేక్షా; (అథవా) స్థిరం-అనాద్యన్తం,

నః । లలితరుచిషు లక్ష్మీభూమినీళాసు మానం ప్రథయతి బహు

తత్ర హేతుగర్భవిశేషణం- ఆత్మవస్తువిషయసహజసౌహార్దా,
దధానశ్శ్రీనివాసః, భవత్యాః; పరిహృతం-పరతన్త్రా చిరతే
విషయా శ్రేష్ఠతమాత్మవస్తుభిః, స్థితం భావనా [illegible] భగవతా
శ్రీనివాసేన పరమసామ్యాపత్తియోగ్యస్య ఇదానీం [illegible] స్యస్య సం
సారాత్మవస్తునః కీదృశం హితం స్యాత్ కథం వా తత్సిద్ధ్యతీతి చిన్త
యన్త్యాం సత్యాం లలితరుచిషు-లలితా- మనోజ్ఞా, సుభోదయా
వా; రుచి-స్వస్వగుణయా చిత్రిత మిత్యభిప్రాయః, యాసాం
తాసు; లక్ష్మీభూమినీళాసు, స్వస్వవిభూతిరూపగుణైరా
త్మగుణైశ్చ స్వస్వవిభూతిష్వితి బుద్ధ్యా, బహుమానం- మహాన్తం సత్కా
రం, ప్రథయతి- [illegible]; [illegible] ప్రతిచ్ఛందబుద్ధి
బహుమానం [illegible] హేతుత్వేన,
సామానాధికరణ్యవిషయా; ప్రతిచ్ఛందబుద్ధిగత బహుమానమాత్రాత్;
కించ కృపాగోచరస్య సర్వస్య [illegible] హితం భావ
యన్త్యామితి విశేషణేన [illegible], అపిచ; ప్రథయ
[illegible] బహుమాన [illegible] కృపా [illegible] గోచ
ర బహుమానస్య [illegible] భవత్యాం [illegible] దధానః
విశేషణేన సమర్థనాత్ కావ్యలిఙ్గం, [illegible] కావ్యలిఙ్గయో రు
త్ప్రేక్షాయాశ్చ [illegible] సాధ్య సా
ఙ్కర్యం, పరస్పర స్పృష్టత్వేన సంసృష్టి నైకట్యాత్; తథాహి ప్రథ
మ కావ్యలిఙ్గేన ప్రతిష్ఠాపితస్య భగవతః కృపాగోచర హితదా
నేచ్ఛత్వం తద్వ్యతిరిక్త బహుమాన ప్రధాన రూపస్య స
మర్థనాయ సమర్థకం, హేతుం త్ప్రేక్షాయాం యత్సాహాయ్య
మస్తి బహుమాన ప్రధాన [illegible] తద్వ్యతిరిక్త కావ్యలిం
గే సమర్థనమితి విశేష సద్భావాత్సఙ్కరః, ఉత్ప్రేక్షా సఙ్కర

మానం త్వత్ప్రీతిచ్ఛందబుద్ధ్యా ॥౩౮॥ వృషగిరిసవిధేషు వ్యాజతో వాసభాజాం దురితకలుషితానాం దూయమానా దయే త్వం ।

భావాభావాచ్చ సమప్రాధాన్యమితి, ద్వితీయ యోజనాయాం స్థిర మనుగ్రహహార్దం దధాన ఇతి శ్రీనివాసస్యాత్మ వస్తు గోచర సహజసౌహార్ద కథనమాత్మవస్తు హితభావనానిష్ఠ కృపాం గోచర శ్రీనివాస హార్దాభిప్రాయ గర్భమ్; తత్ప్రియమాణ బహుమాన ప్రధానోపయోగిత్వాత్కృపా గోచర హార్దస్యేతి పరికరాలఙ్కారః, ఉత్ప్రేక్షాపరికరయోస్సమప్రాధాన్య సఙ్కరశ్చ ॥౩౮॥

"పరహితమనుకమ్పా" ఇతి సామాన్యోక్తం విశేష విషయత యోదాహృత్య దర్శయతి—(వృషగిరీతి)—వృషగిరి సవిధేషు- వృషాద్రి పరిసరేషు, వ్యాజతః - గాఢగహనత్వేనాత్ర సర్వైరలక్ష్య (ప్రాన్తస్థితత్వా)త్ప్రస్సంతః శ్రీ వేఙ్కటాద్రి సేవార్థమాగచ్ఛతో జనస్య సప్రాణం సర్వస్వమపహరిష్యామః, వన్యానపి సత్త్వాన్హనిష్యామ ఇత్యన్యపరతయా, అత ఏవ సవిధేష్విత్యుక్తమ్, నతు జనస ఙ్కులే దివ్యాయతన సమీపే వృషగిరౌ వా ఇతి, దురిత కలుషితానాం- యథాచికీర్షిత కరణేనేతి భావః; ఏవంభూతానాం చోర వ్యాధాదీనామ్, [అధిగర్ధదయేశాం కర్మణీతి కర్మణి షష్ఠీ] అస్య చ స్మరయసీత్యనేనాన్వయః, దూయమానా- తదానీమవసరలాభేన దుఃఖ్యన్తీత్వమ్, యత్సంబన్ధేన భగవత శ్రీనివాసస్యాపి "వ్యసనేషు మనుష్యాణాం భృశం భవతి దుఃఖితః" ఇతి పరదుఃఖదుఃఖిత్వం, సైవ సాక్షాద్దయా త్వం పరదుఃఖంనసహా ఇత్యత్ర కిమాశ్చర్యమితి భావః, కరణ విలయకాలే- కరణ విలయోపలక్షిత శరీరవియోగకాలే, తదానీం స్మృతి సామగ్రీ విరహ జ్ఞాపనాయ కరణవిలయేన తదుపలక్షణం కృతమ్, కాందిశీకస్మృతీనాం సతాం- దూరాపేత పరస్వహరణ హననాద్యుపాయ చిన్తానామ్, కాందిశీకా -

కరణవిలయకాలే కాందిశీకస్మృతీనాం స్మరయసి బహులీలం మా॥

భయద్రుతః, శరీర వియోగ సమయే తేషాం ప్రాతికూల్య నివృత్తి మాత్రం వ్యాజీకృత్య దయయా విశేష కటాక్ష విషయీకృతత్వాత్ పాపచింతాస్తత ఏవ భీతాపలాయితా ఇత్యాశయః, బహులీలం- జగద్వ్యాపారేష్వ్యపరమ్, మాధవమిత్యనేన సహాయ సమ్పత్తి రుక్తా, సావధానా- అవసరం సమ్యగవబుధ్య, స్మరయసి- తప తే భవద్విషయవాసినః, దురితచిన్తాచేదానీ మేషాం నవిద్యతే, తతోయం తక్షణావసర ఇత్యవసరప్రతీక్షం శ్రీసహాయం స్మారయసీత్యర్థః. (అర్థాలఙ్కారః,) బహులీలమిత్యనేన పరాక్త్వమభిప్రేతమ్, తస్మిన్ సత్యేవ స్మారణ సాపేక్షత్వాదిరి పరికరాలఙ్కారః, "అలంకారః పరికరస్సాభిప్రాయే విశేషణే" ఇతి లక్షణాత్, కించ మాధవ మితి విశేష్యం సహాయ సమ్పత్త్యభిప్రాయ గర్భమ్, సహాయ సంపత్తౌ సత్యామేవ స్మారణస్య సుకరత్వాదితి పరికరాఙ్కురః, "సాభిప్రాయే విశేష్యే తు భవేత్పరికరాఙ్కురః" ఇతి లక్షణాత్; అపిచ, వ్యాజతోవాసభాజాం స్మరయసీత్యత్ర "హేతూనామ సమగ్రత్వే కార్యోత్పత్తిశ్చ సామతా" ఇత్యుక్త లక్షణో విభావనాలఙ్కారః, తేషాం శరీరవియోగకాలీనం మాధవ కర్తృకస్మరణంప్రతి హేతో ర్విషయ వాసస్యవ్యాజాంతర కృతత్వేనా సమగ్రత్వాత్, తథాపిప్రుపకార భూతదయావైభవేన కార్యోత్పత్తిరితి విరోధ పరిహారః, దురితకలుషితానాం స్మరయసీత్యత్ర "కార్యోత్పత్తిస్తృతీయాస్యాత్సత్యపిప్రతిబంధకే" ఇత్యుక్తా తృతీయావిభావనా, దురిత కలుషితత్వ రూపప్రతిబంధకే సత్యపి స్మృతి లక్షణ కార్యోత్పత్తి కథనాత్ దురిత కలుషితానాం స్మరయసీత్యత్రైవ దురిత దూషితజన స్మారణస్య సమర్థనీయస్య కాందిశీక స్మృతీనాం తదానీం పాప చిన్తా విధురాణామితి సమర్థనాత్కావ్యలిఙ్గమ్, "సమర్థనీయస్యార్థస్య కా

ధవం సావధానా ॥ ౩౭ ॥ దిశిదిశిగతివిద్భిర్దేశికైర్నీయమానా

స్యాలింగం సమర్థనమ్ '' ఇతి లక్షణాత్; అత్రచైతేషామలఙ్కారా
ణాం సఙ్కరః, పరస్పరస్పర్శిత్వేన సంసృష్టిర్వా వైషమ్యాదుత్థా
ప్యోత్థాపకభావాభావాత్సమప్రాధాన్యాచ. ॥౩౭॥

కిం విశిష్యాభిధీయతే, సంసారసాగరపతిత సర్వజన సముత్తా
రణమేవ తవయాత్రేతిపోతపాత్రీత్వోత్ప్రేక్షయా స్ఫోరయతి- (దిశి
దిశీ)తి—గతివిద్భిః- ఉపాయతత్త్వ వేదిభిః, '' కరిశతేషామపి తావకీ
దయా తథాత్వ కృతౌ త్వమతమే బలంమత '' మితి దయా వైలక్షణ్య
జ్ఞై_రిత్యర్థః, (అథవా) గతివిద్భిః - దయాస్వభావవేదిభిః, తత్స్వ
భావశ్చ దేశిక విధేయత్వమ్, ఇదంచ తత్రతత్ర నీయమానత్వే హే
తుః; (అన్యత్ర) గతివిద్భిః- నౌమార్గ విద్భిః, దేశికైః- ఆచార్యై
ర్నావికైశ్చ, దిశిదిశినీయమానా- దయాకర్తృక చేతన విషయీకర
ణార్థం తత్తద్రుచ్యానుగుణ్యేన తత్ర తత్ర నీయమానా, దిశిదిశీ
త్యుక్త్యా తాదృశ విలక్షణాధికారి ఏకస్యాం దిశ్యేకోల భ్యతేనవేతి
ప్రతీయతే, (నౌపక్షే) తత్తమద్దేశానుగుణ్యేన తత్ర తత్ర నీయమా
నా, గుణైః- భగవజ్జ్ఞాన శక్త్యాదిభిర్నిరతరం యథాభవతి తథా,
స్త్యానలగ్నా- నిబిడ సమ్బద్ధా, నీరంధ్ర సంశ్లిష్టేతి యావత్; నీరం
ధ్ర సంశ్లేషశ్చ యావత్కాల తత్త్వస్థాయీతి స్థిరతరమితి క్రియావి
శేషణేనలభ్యతే, స్వపరికరీభూత జ్ఞానశక్త్యాది భగవత్కల్యాణగు
ణైత్యర్థః; భగవదభిమతం కించిత్కార్యం దయానభిమతంచేజ్జ్ఞా
నశక్త్యాదయో దయామేవానువర్తంతే నతు భగవంతమితి తరప్ర
త్యయేన ప్రత్యాయ్యతే, అనేన విశేషణేన దయాయాశ్చికీర్షిత కా
ర్య నిర్వాహే స్వాచితః, (యద్వా) స్థిరతరమితి పార విశేషణమ్,
తాదృశ పారం ప్రాప్తస్య నకదాచిదపి భవ జలధి నిమజ్జన భీతి రి
త్యాశయః; ఆపేక్షిక స్థిర పారాంతరాపేక్షయాపి స్థిరత్వాత్ స్థిర

స్థిరతరమనుకంపేస్న్యానలగ్నా గుణైస్త్వమ్ । పరిగత వృషశైలం

త్వమ్, (అన్యత్ర) గుణైః-రజ్జుభిః, స్థిరతరం. చిరస్థాయి యథాభవ తి తథా, స్న్యానలగ్నా- నిబిడసమ్బద్ధా, పరిగత వృషశైలం- ప్రాప్త వృషాద్రిపారం, "సోఽధ్వనః పారమాప్నోతి తద్విష్ణోః పరమంపదమ్। పారంపరం విష్ణో"రిత్యాద్యుక్త సంసారాబ్ధి పారమత్యున్నత ప్ర దేశగతమ్. అత్ర శ్రీనివాసః పారత్వేనా ధ్యవసితః, ఆరోప యన్తి- ప్రాపయంతి, ప్రసిద్ధపోత పాత్ర్యపేక్షయా ఽస్యాస్య కరత్వ లక్ష ణాధిక్య నిర్దేశోఽయమ్; ఏవం భూతాత్వం- శ్రీభూనీళాది దివ్యమ హిషీరపి యస్యాగ్ర ప్రతి కృతిత్వ భావిన్యా వల్లభో బహు మన్యతే సాత్వం పోతపాత్రీకృత్య మనుతిష్ఠసి కోఽయం పర దుఃఖా సహిష్ణు తా ప్రకార ఇత్యాశయః; భవ జలధి గతానాం జనానాం పోత పాత్రీ- యానపాత్రమ్, "యానపాత్రంతుపోతోఽబ్ధి భవేత్రిషు సము ద్ధియ" మిత్యమరః, భవిత్రీ- భవితుమర్హా, [అర్హార్థే తృచ్ప్రత్యయశ్చేతి తృచ్చ] గ్రీష్మకాలీన ధన్వాధ్వన్యానాం సలిల ధారేవ భవ జలధౌ నిమజ్జతా మపేక్షితా పోతపాత్రీత్వమేవభవితు మర్హాసి, నాన్యేతిభావః; "సంసారార్ణవ మగ్నానాం విషయాక్రాంతచే తసాం । విష్ణుపోతంవినానాన్యత్కించిదస్తిపరాయణ" మిత్యను సంధేయమ్; (అత్రచేయమలంకారచర్చా) శ్లేషభిత్తికాభేదాతిశయో ఘటిత సాదృశ్యమూలం సావయవాధికాభేదరూపక మలంకారః, గత్యాది శబ్దశ్లేషమూలకార్థద్వయాభేదాతిశయోక్తి సమ్పాదితత్వా ద్దేశికైః కీర్ణియమానేత్యాది ప్రతిపాద్య సాధారణ ధర్మస్య భవజల ధిగతానామిత్యత్ర భవస్య జలధిత్వేన రూపణాదత్యున్నత ప్రదేశగ త పాత్ర(ప్రా)పకత్వ లక్షణాధిక్య వర్ణనా ద్భేదా ప్రతీతేశ్చ; కిం చ దీశిదిశినీయమానత్వస్య సమర్థనీయస్య గతిపద్భిరితి విశేషణేన స మర్థనాత్కావ్య లింగమ్, పారమారోపయంతీత్యత్ర పారమితి విగ్

పారమార్థసుయన్తృభవజలధిగతానాం పోతపాత్రీభవిత్రీ ॥ ౩౮॥

ర్యాప్త్యవసానా ద్రూపకాతిశయోక్తిః, గత్యాపి శబ్దస్యేవ భక్త్యా-
భవాతిశయోక్తిశ్చ; తయోః తావచ్ఛ్లేషాతిశయోక్త్యోరఙ్గాఙ్గిభావ స
ఙ్కరః, తస్య రూపక నిబంధనభూత సాధర్మ్య ఘటకత్వేన రూపకో
త్థాపకత్వాత్త యోరఙ్గాఙ్గిభావ సఙ్కరః, కావ్యలింగస్య చ సమర్థ
నీయార్థ సమర్థన రూపస్య [illegible] ఉపమానత్వ లక్షణ
సాధారణ ధర్మదృఢీకారకత్వేన రూపకోత్థాపకత్వా త్తదఙ్గత్వమ్,
రూపకాతిశయోక్తేరపి పరిగత వృషశైలం స్థితం పారమార్థోప
యుక్తి [illegible] వేఙ్కటపతేర్గ పారిత్యేవాప్త్యవసాన రూపాయా అధి
క్య వర్ణనోపయోగిత్వేన రూపకోపస్కారకత్వా త్తయోరఙ్గా
ఙ్గిభావ ఇతి; పద్యే తస్యోక్త రూప [illegible] భవజలధి గతానాం
పోత పాత్రీభవిత్రీ [illegible], రూపకస్యోభ
విత్రీత్యతి రిచ్యతే-“ [illegible] భవిత్రీ [illegible] ” [illegible]
దౌ సంధానవాయామత్యే [illegible] ॥౩౮॥

కింబహునా క్షుద్రఫల ప్రవణానాం క్షుద్రాణామపి జనానాం
భగవద్విషయ వైలక్షణ్య ప్రదర్శనేన రుచి ముత్పాద్య తానుజ్జీవయ
సీత్యాహ—(పరిమితే)తి— ప్రతిపద్యం సమ్బోధనం స్తుతివిషయం
ద్యోతయితుం కృపానామ్నాం [illegible] నస్త్వాత్స్వప్రియ
తే, హే అనుకమ్పే! కింపచానా- మితరేషాం, క్షుద్రాణామనేకేషాం;
“ కదర్యక్షుద్ర కింపచా నమితంపచాః” ఇత్యమరః; అన్యత్రా
పి సమానమిదమ్, అత ఏవ పరిమిత ఫలసంగాత్ - అల్పాల్పైర్హి
కాముష్మిక ఫలాసక్తైః, క్షుద్రత్వాదేవ క్షుద్ర ఫలాసక్తైరితి భావః;
(అన్యత్ర)శాకాద్యల్పఫలా సంగాత్, నిగమ విపణిషు-నిగమాః-
వేదా ఏవ, విపణిః- పణ్యవీథికా, తత్తదధికారిభ్యః, తత్తత్ఫల ప్రద
ర్శన సామ్యాన్నిగమానాం విపణిత్వ రూపణమ్, తత్ర తత్ర అవతీ

పరిమితఫలసంగాత్ప్రాణినః కింపచానా నిగమవిపణిమధ్యాన్యే

ణాః ఇతి శేషః, ఐహికాముష్మిక ఫలసాధన నిర్ణయార్థః నిగమే
షు యథాఽధికారమంతర్గ్గ ప్రవిష్టా ఇత్యర్థః; (అన్యత్ర)నిగమో-
నగరమ్, తద్విపణిమధ్యే క్రయాదినా స్వాభీష్టం లబ్ధుం ప్రవిష్టా ఇత్య
ర్థః, " పూః స్త్రీ పురీనగర్యౌవా పత్తనం పుటభేదనం | స్థానీయం
నిగమ " ఇత్యమరః, తాదృశాగ్గ ప్రాణిన అర్వాచీన ఫల సక్త
మనసః, తేషాం దుర్లభ మానుషదేహసమ్బంధేపి భగవద్జ్ఞాన [illegible]
ర్ష్యేణ పశుప్రాయత్వాత్ ప్రాణిన ఇతి లఘూకృత్యవ్యపదేశః,(ఇంద్ర
నీలపక్షే) ప్రాణినో-వణిజాదయః, ప్రసదనం ప్రాప్తస్య త్వా- కేనచి
ద్వ్యాజేన ప్రసన్నయా, తచ్చ వ్యాజ మిదమేవ నిగమావలోకన రూ
పమాస్తిక్యకార్యమ్, భవత్యా- యత్కృచ్ఛ్రికాదికం దృష్ట్వాపి ప్రసీద
న్త్యా స్తవ ఏతావదాస్తిక్యం గృహ్ణంచే [illegible] మువక్తవ్య మితి భావః,
వ్యంజితం- " భక్త్యారాస్త్రాద్వస్మిజనాదరేన " మిత్యుక్తే భక్తిస్థా
నే స్వయం స్థిత్వా అచ్యుతోప [illegible] నానాప్రాణినశ్చ ప్రతి తస్మిన్
నిగమ విపణిమధ్యే వ్యక్తీకృతమ్, నహి భగవత్కృపాం వినా తత్వా
ర్థప్రకాశస్సంభవతీతి భావః; (ఇంద్రనీలపక్షేపి సమానమిదమ్)స
ర్వస్య భగవద్దయాకార్యత్వాత్, తత్ర సుహృ[illegible]ాది ముఖేన వ్యక్తీక
రణం ప్రసదన వ్యాజస్య [illegible]
ముఖేన పరమపురుషార్థ స్ఫుటీకరణం ప్రసదనవ్యాజస్తు [illegible]
తవేతి విశేషః, కీదృశమ్? నిత్యముక్తానుషక్తమ్- నిత్యైర్ముక్తైశ్చా
నుషక్తమ్, పరమసామ్య వివక్షయాఽనుషక్తమిత్యుక్తమ్, నతు సేవి
తమితి నీల రత్నంచ నిత్యం ముక్తామణిభిరనుషక్తం భవతి, పరమ
భాగార్థం వణిజస్తథాకుర్వంతీతి భావః; తాదృశం, వృషగిరిహ
రినీలం- హరిమేవ హరినీలం, ఇంద్రనీలమ్, వృషగిరి సద్భవం హరినీ
లమ్, అత్రనీలశబ్దో హరిశబ్ద సమభివ్యాహారసామర్థ్యా దింద్రనీల

ముక్తానుషక్తమ్ । ప్రసదనమనుకమ్పే ప్రాప్తవత్యా
భవత్యా వృషగిరిహరినీలం వ్యంజితంనిర్విశంతి ॥౩౯॥

పరః, నామాంతరేణాపి హరికీర్తనంహి సంభవతి నచాత్ర నిగి ర్యాధ్యవసానం వివక్షితమ్, తథాసతి హరిశబ్దస్వారస్యం భజ్యేత, ఇంద్రనీలమిత్యాది ప్రయోగస్యాపి సంభవాత్; తస్మాద్ధరిమేవ హరినీలమితిరూపకమ్; హరిం హరినీలమివేత్యుపమావా; అత్రచహరిశబ్ద సమభివ్యాహార స్వారస్యాదింద్రనీలమితి సిద్ధ్యతి, అన్యథా వృష గిరిపతి నీల మిత్యాద్యపిస్యాత్, హరిపదస్య నీల పదేనైవ సమాసః, వృషగిరేహరినీలం- వృషగిరి సముత్పాతం హరినీలమితి పర్యవసితోర్థః, (అన్యత్ర) హరినీలం- ఇంద్రనీలమ్, వృషగిరి హరినీలమిత్యనేన ఆకరోద్భవత్వా దనర్ఘమితి వ్యజ్యతే, నిర్విశన్తీతి- నిర్వేశో- భోగః, "నిర్వేశోభృతిభోగయో" రిత్యనుశాసనాత్; సాధనానుష్ఠాన మారభ్య విషయ వైలక్షణ్యేనభోగరూపత్వా న్నిర్విశంతీత్యుక్తమ్, అత్రచ నిర్వేశఃప్రకాశానంతరభావి యథాధికారం సాధనానుష్ఠానమ్, అత్రత్య భగవదనుభవో దేశవిశేష ప్రాప్తిస్తత్ర పరిపూర్ణ బ్రహ్మానుభవ జనిత ప్రీతికారిత కైంకర్య లాభశ్చ; వర్తమాన నిర్దేశేన తస్య నిత్యానువృత్తిర్వివక్షితా,(ఇన్ద్రనీలపక్షే)యథాధికారం క్రయాదినా స్వీకృత్య చిరకాలం భోగోనిర్వేశః, (అత్రాయమాశయః) పరిమితఫలలిప్సయా తత్సాధన నిశ్చయాయవేదార్థ విచారే ప్రవృత్తాన్ పురుషాన్ప్రత్యవసర ప్రతీక్షా భవతి తమేవావసరం విభావ్య పరమ పురుషార్థం తత్సాధనంచ వేదే విశదతరం ప్రకాశ్య నిత్య కైంకర్య పర్యంతాం భోగ పరమ్పరాం ప్రాపయ్య తానుజ్జీవయతి కేయ మాశ్రితానాశ్రిత విభాగానాదరేణ పరప్రయోజనైక వ్యసనితా భవత్యా ఇతి; (ఏవంవా యోజనా) పరిమిత ఫల సఙ్గాతిరంపహానా స్తథాత్వేన జ్ఞాతాః ప్రాణి

నోపి ప్రసదనం ప్రాప్తవత్యా దయనీయతమత్వేన ప్రసన్నయా భ
వత్యా నిగమ విపణి మధ్యే వ్యంజితం, తేషాం నిగమ విపణిసమ్బన్ధ
శ్చ దయా ప్రసాద లబ్ధఇతి భావః, నిత్య ముక్తానుషక్తం వృషగిరి
హరినీలం నిర్విశంతీతి, పరిమిత ఫలసంగాద్వృషగిరి హరినీలం నిర్వి
శంతీతివాన్వయః, తేషాం మనోరథః అల్పాస్థిరగోచరః భవతీ పున
రనంత స్థిర ఫలం ప్రాపితవతీ కిమిద మాశ్చర్యమిత్యాశయః; అత్ర
చ రూపకాలఙ్కారః, సచ నిత్య ముక్తానుషక్తమితి శ్లేషమూలాతి
శయోక్త్యనుప్రాణితః, కిఞ్చాత్ర యథా కేచన క్షుద్రవణిజ శ్శాకా
ద్యల్పఫల లిప్సయా విపణింగతా స్తత్రాదృష్ట వశాదింద్రనీలం మహా
ర్ఘం క్రయాదినా లబ్ధ్వాచిర కాలం నిర్విశంతీత్యుపమా గమ్యా, అ
పిచ వాఞ్ఛితాత్పరిమిత ఫలలాభాదధికస్య వృషగిరి హరినీల లాభస్య
సంసిద్ధివర్ణనా త్ప్రహర్షణాలఙ్కారః, "వాఞ్ఛితాదధికార్థ
స్య సంసిద్ధిశ్చ ప్రహర్షణమ్" ఇతి, తచ్చరూపకోపస్కృతమితి త
యోరఙ్గాఙ్గిభావః. (కోశాంతరే- అత్రోపమారూపకయో స్సందే
హ సఙ్కరః, కవిహృదయస్య దుర్జ్ఞేయత్వాత్ ; వాంఛితాత్పరి
మితఫలలాభాదధికస్య వృషగిరి హరినీల లాభస్య సంసిద్ధి వర్ణనా
త్ప్రహర్షణాలఙ్కారః, అస్యచ సందేహ సంకరా నుప్రాణిత
త్వాదుభయో రంగాంగిభావ సంకరః, ఉక్త సందేహ సంకరస్యని
త్యముక్తానుషక్తమితి శ్లేషమూలాతిశయో క్త్యుత్థాపితత్వా త్తయో
రంగాంగిభావ సఙ్కరశ్చేతి.) ... ॥౩౯॥

శ్రీమతేనిగమాంత మహాదేశికాయనమః.

ఏవం జడసుతవత్సల జననీన్యాయేనసంసరచ్చేతనేషు నిర్వ్యా
జ వత్సలాంస్వయమేవ రక్షణ వ్యాజంసమ్పాద్య రక్షంతీం నిరతిశయ
పురుషార్థ భూతాంచభవతీముపేక్ష్య యఃకశ్చిద్భాగ్యహీనో గత్యం
తర ప్రవణో భవతిచేత్సతు దృష్టాంతశూన్యో జన ఇత్యనిప్రామే

త్వయిబహుమతిహీనశ్శ్రీనివాసానుకమ్పే జగతిగతిమిహాన్యాం
దేవిసమ్మన్యతేయః। సఖలువిబుధసింధౌసన్నికర్షేవహన్త్యాం

టీకా—(త్వయీ)తి—అత్రచరమే పునర్భగవద్దయామపురస్కృత్య ముక్తయే కేవల కర్మాద్యుపాయం నాద్రియంతే తానుపా లభతే, హే శ్రీనివాసానుకమ్పే! పణ్డిత పామర సాధారణ్యేన సర్వజన విదిత వైభవే, త్వత్ప్రభావమపి జగతి కశ్చిన్నజానాతీతి మహదిద మాశ్చర్యమితి భావః, దేవి- యథా " సాక్షాద్దేవఃపురాణోఽసా " విति భగవతశ్శ్రీనివాసస్యైవ సాక్షాద్దేవత్వ మేవం భవత్యా ఏవసాక్షాద్దేవీత్వమితి భావః, జగద్వ్యాపారే లీలారసికస్యాస్య దేవస్య సహ ధర్మచరీయం దేవీతిచ భావః, యః-యఃకశ్చిద్భాగ్యహీనోజనః, త్వయి- జ్ఞానశక్త్యాది వైకల్యేన ప్రతిబంధకభూయస్తయాచదుష్ప్రాపప్రాపకాంతర ప్రాపణ చతురాయామ్, అత్ర " అనాదృత్యతుమేవిష్ణోః కృపామన్యదుపాసతే। తేకరస్థాంశ్రియం త్యక్త్వాభిక్షామిచ్ఛంతియాచితు " మిత్యాద్యనుసంధేయమ్, బహుమతిహీనః- బహుమత్యాహీనః, త్వత్పురస్కార హీనఇతియావత్; భాగ్యహీనఇతి వదయంవ్యపదేశః, ఇహ- జగతి, త్వదేకయా నిర్వాహ్యేఽస్మిన్ సంసార మండలే, త్వాం వినోచ్ఛ్వసితుం నిశ్వసితు మప్యక్షమఇతి యావత్; అన్యాం-త్వత్పురస్కారహీనామ్, అంగభూతత్వత్ప్రపదన వికలామితి యావత్. సుకరస్వరూపానురూప త్వత్ప్రపదనాత్స్వతన్త్రాదత్యంత పృథగ్భూతాంచ, గతిమ్- ఉపాయమ్, కర్మజ్ఞానాదికం, సమ్మన్యతే- స్వాభీష్టసాధనత్వేన సమ్మన్యతే, అఙ్గీకరోతి; సః- త్వామనాదృత్య కేవలకర్మజ్ఞానాది ప్రవణః, విబుధసిన్ధౌ- మనుష్యలోక దుర్లభాయాం తాపత్రయ ప్రశమనేపి సమర్థాయామ్, కింపునః పిపాసోపశమనే, సన్నికర్షే వహన్త్యామ్- సమీపేప్రవహన్త్యామ్, నతు తాముదిశ్య దేశాంతరంగంతవ్యమితి భావః.

శమయతి మృగతృష్ణా వీచికాభిః పిపాసామ్ ॥ ౪౦ ॥

[షష్ఠీచానాదర ఇత్యనాదరే సప్తమీ] తా మనాదృత్యేత్య ర్థః, అనేన సన్నికర్షేఽవహన్త్యా మితి విశేషణేన భగవ ద్దయా యా స్సదా సర్వత్ర సర్వాన్ ప్రతిసన్నిహితత్వం సూచితమ్, సుర నద్యాస్తుసన్నిధానం ప్రా, దేశికం కాదాచిత్కం కతిపయాన్ ప్రతి చేతి తతోఽస్యా భగవద్దయాయావిశేషః; పిపాసాం శమయతిఖలు, కిమన్యేన తీర్థజలేనేత్యాకాంక్షాయామాహ—(మృగతృష్ణావీచికాభి) రితి—గ్రీష్మకాలీన మధ్యాహ్న మరీచికా వీచిభి ర్జాజ్వల్యమానా భిః, కేయమస్యా ఽఘటితఘటనా చాతురీతి భావః, శమయతి ఖలు - తాదృశంగత్యంతరం సమ్మన్యమాన ఏవమపి కరోతి, నతత్ర వివాద ఇతి భావః ; మృగతృష్ణా వీచికాభిరిత్యనేన దుఃఖ నివర్త కత్వేనాభి మతంగత్యంతరం నదుఃఖ నివర్తనా సమర్థమాత్రమ్, ప్రత్యుత దుఃఖ వర్ధకం చేతి సూచ్యతే, అత్ర చాన్యాంగతిం సమ్మన్యమానోమృగతృష్ణావీచికాభిః పిపాసాశామక ఇత్యుభయో రభేదేప్రతిపాద్యమానే తస్య బాధితత్వాత్ సమ్మన్యమానః పిపా సాశామక సదృశ ఇత్యర్థో వివక్షితస్స్యాత్, మృగ తృష్ణావీ చికాభిఃపిపాసాశామకస్యచ గగన కుసుమాయమానత్వా త్తాదృశో దృష్టాంత శూన్యఇతి పర్యవస్యతి, అసక్తమఇతివా; అత్రచ యస్స మ్మన్యతే సశమయితుమిచ్ఛతీతి వివక్షయా దృష్టాంతదార్ష్టాంతిక యోరానురూప్యంస్యాదితి ధ్యేయమ్. అస్మిన్పద్యే నిదర్శనా లంకా రః, సన్నికృష్టాంతామనాదృత్య స్వాభీష్ట సిద్ధయే గత్యంతరం స మ్మన్యమాన స్సన్నిహితాం సురనదీమనాదృత్య మృగతృష్ణా వీచికా భిఃపిపాసాశామక ఇతి వాక్యార్థయో స్సదృశయో రైక్యారోపాత్, "వాక్యార్థయో స్సదృశయో రైక్యారోపోనిదర్శనా । యద్దాతు స్సౌమ్యతా సేయం పూర్ణేందోరకళంకతా" ఇతిలక్షణాత్; చం

న్వాలోకోదాహరణె స్తుతిపర్యవసాయినీ నిదర్శనా, త్వయిబహు
మతీత్యాది శ్లోకె నిందా పర్యవసాయినీతి భేదః, (అథవా) రక్షకా
న్తర ప్రవణాన్ముముక్షూ న్విడంబయతి—(త్వయీ)త్యాది—యో-
ముముక్షుః, త్వయి - సదా సర్వత్ర సర్వథా సర్వరక్షణ దీక్షితా
యాం తత్సమర్థాయాం పరిపూర్ణత్వ స్వారాధత్వ స్వరూపా
నురూపత్వాదినా రక్షకాంతరాదతి విలక్షణాయాంచ, అత్ర "సత్యం
సత్యం పునస్సత్యముద్ధృత్య భుజముచ్యతే| వేదశాస్త్రాత్పరం నాస్తి
నదైవం కేశవాత్పరమ్ ॥ వాసుదేవంపరిత్యజ్య యోఽన్యం దైవ ముపా
సతే। తృషితో జాహ్నవీతీరే కూపం ఖనతిదుర్మతి" రిత్యాద్యను
సంధేయమ్, బహుమతి హీనస్సన్- స్వాభిమత రక్షకాంతరాత్సర్వ
ప్రకార విలక్షణేయమితి బహుమత్యా హీనస్సన్, హీనత్వోక్త్యా ద
యావిషయ బహుమతే రవశ్యకర్తవ్యత్వం ప్రతీయతె, మాతరి భ
క్తిహీన ఇతివ ద్భాగ్యహీన ఇతివ చ్చాయం వ్యపదేశః, ఇహ-జగ
తి, తాపత్రయాభిభూయమానే త్వదేక నిర్వా హ్యేచాస్మిన్ జగతి,
జగచ్ఛబ్దోఽణ్డాంతర్వర్తి చతుర్దశ భువన పరః, త(త్రా)సమ్భవ
న్తీమన్యాంగతిం- రక్షకాంతరం, బహు మంతవ్య త్వదపేక్షయా అ
న్యామవమన్తవ్యా మిత్యర్థః ; నహి సమ్భవతి స్వయంబద్ధ అన్యం
బద్ధ మాత్మానంవా మోచయితుం ప్రభవతీతి, సమ్మన్యతె - రక్షక
త్వేన సమ్మన్యతే, అధ్యవస్యతీత్యర్థః, (యద్వా) రక్షిష్యామీ
త్యుక్తే తథైవ క్రియతా మితి సమ్మన్యతె - అంగీకరోతి, అన్యే
న కేనచిదయం రక్షిష్యతీతి దర్శితె తత్సమ్మన్యత ఇతివార్థః, సః-సదా
సర్వత్ర సర్వేషాం- సన్నిహితాం స్వాభీష్టమోక్ష వితరణ నిపుణాం
స్వతఃపురుషార్థభూతాంచ భవతీ మబహుమాన్య గత్యంతర ము
క్త విపరీతాకారం సమ్మన్యమానో జనః, విబుధసింధో- అనేన పిపా
సాశమనార్థ మవతరత స్సద్యఃపాప వినాశ ఃకాలాంతరభా

వి స్వర్గ సాధన సుకృతవిశేష సిద్ధిశ్చానిచ్ఛతోఽపి భవతీతి సూచి
తమ్, ఏవమేవ భగవద్దయాం దృష్టార్థమాశ్రయతో జనస్య దృష్టసి
ద్ధి రదృష్టార్థమాశ్రయతోఽదృష్టసిద్ధిశ్చ భవతీతిచసూచితమితి మ
న్తవ్యమ్; ఉభయోర్దృష్టాంత దార్ష్టాంతిక భావాదితి, సన్నికర్షే
వహంత్యామ్- కోఽయ మవివేకాతిరేక ఇతిభావః, మృగతృష్ణావీచి
కాభిః- మృగతృష్ణావీచికా ఇవేత్యుపమితసమాసః, తాభి గ్గపిపా
సాం శమయతి ఖలు, యథా మృగతృష్ణావీచికాభి గ్గపిపాసాశమ
నమత్యంతా సంభావితం తద్వద్గత్యంతరం సమ్మన్యమానస్యఫలప్రా
ప్తిరసంభావ్యేతిభావః, (యద్వా) దార్ష్టాంతికానురోధేన శమ
యతీత్యత్ర శమయితుమిచ్ఛతీతి వివక్షితమ్, తథాచ యస్సమ్మన్యతే
సశమయితు మిచ్ఛతీతి దృష్టాంత దార్ష్టాన్తికయో రానురూప్యమ్.
(అథవా) దృష్టాంతానుగుణ్యేన సమ్మన్యత ఇత్యత్ర రక్షణ పర్యన్తం
వివక్షితమ్, అన్యైర్యో మోక్ష ప్రదానేన రక్ష్యతే సమృగతృష్ణావీ
చికాభిర్గపిపాసాం శమయతీతి, తథాచమృగతృష్ణావీచికాభిర్గపిపా
సాశమనవదన్య కృత రక్షణమపి గగన కుసుమకల్పమితిభావః. (ఏవం
వా) ప్రాప్యాంతర ప్రవణాన్ పరిహసతి- (త్వయీ) త్యాది- త్వ
యి- స్వరూపానురూప నిరతిశయ పురుషార్థ భూతాయాం త్వ
యివిషయే, బహుమతిహీనః-స్వరూపానురూప నిరతిశయ ప్రాప్య
భూతేయమితి బహుమత్యాహీనస్సన్, ఇహ- జగతి, దుర్గతిభూయి
ష్ఠే; అన్యాం గతిం- అల్పాస్థిరత్వాదిదోషదుష్ట మైహికాముష్మి
కరూపామ్, సమ్మన్యతే, (ప్రాప్యమితి శేషః) సః- క్షుద్రపురుషార్థ
ప్రవణః, సురసింధౌ అమృతాయమానతీర్థ సలిల పరి పూర్ణాయాం
దేవాపగాయాం,తాదృశం వస్తు దులభంచేతికింకరిష్యామఇత్యత
ఆహ—(సన్నికర్షేవహంత్యా) మితి— [అనాదరే సప్తమీ] మృ
గతృష్ణావీచికాభిగ్గపిపాసాం మశయతి- శమయితు మిచ్ఛతీత్యర్థః,

ఆజ్ఞాం ఖ్యాతిం ధన మనుచరా నాధిరాజ్యాదికంవా
కాలే దృష్ట్వా కమలవసతే రప్యకించిత్కరాణి ।

అతోన దృష్టాంతదార్ష్టాంతికవైరూప్యమ్. అత్రచకవేర్భగవద్దయా గోచరరతిభావస్య సురనదీవిషయరతిభావోఙ్గమితి ప్రేయోలఙ్కారః, "వాక్యార్థయోస్సదృశయో రైక్యారోపోనిదర్శనే" త్యుక్తలక్షణో నిదర్శనాలఙ్కారశ్చ, తయోరేకవాచకానుప్రవేశసఙ్కరః. ॥౮౦॥

ఏవం ప్రాపకాంతరపరాన్ ప్రాప్యాంతర ప్రవణాంశ్చోపాలభ్య స్వరూపానురూప నిరతిశయ ప్రాప్య ప్రాపకభూత దయైక నిష్ఠాన్ ప్రశంసతి—(ఆజ్ఞా)మితి—అత్రచ బ్రహ్మపదపర్యంతాఽఽైశ్వర్య వితతి మంతిమాయాం విపది రక్షణాసమర్థానాం నిశ్చిత్య తత్ర వైరాగ్యాత్పరమ పురుషార్థ లక్షణ మోక్షేచ్ఛయా త్వాం భజంతేసారాభిజ్ఞాః, తేచజగతి భాగ్యవిశేషవంతఇతి ప్రశంసాప్రకారః, జగతి సారాభిజ్ఞాః - ఉపాయోపేయ విషయసారాసార వివేచన చతురాః, కృతినః- సుకృత విశేషవంతః, జగతీత్యస్య పార్శ్వద్వయేపి సమ్బంధః, సప్తమీచ నిర్ధారణే, జగతిసారాభిజ్ఞాస్సంత్ర్యంతే తేచ జగతి కృతిన ఇతి వాక్యద్వయంవా; కమలవసతేరపి- కింపునరన్యేషామితి భావః, ఆజ్ఞాం- అనతిలంఘనీయశాసనమ్, ఖ్యాతిం- తత్తాదృశ వైభవఇతి సర్వత్ర ప్రసిద్ధిమ్, ధనం-శ్లాఘనీయ వివిధవస్త్ర భూషణాధాన్యాది సమృద్ధిమ్, అనుచరాన్ - చతురంగబలాదీన్, అధిరాజ్యాదికంవా- అధిరాజ్యం- రాజాధిరాజత్వం, ఆదిశబ్దేన రూపగుణాత్మగుణాది పూర్తిర్గృహ్యతే, కాలే- కాల విశేషే, తత్తత్పుణ్యఫలావసాన సమయఇతి యావత్; అకించిత్కరాణి- కించిదపికర్తు మశక్నువంతి, ప్రత్యుత విపరీతకార్యకరాణిచే త్యభిప్రేతమ్; తథాహి యేపునస్సర్వమాజ్ఞాం శిరసా ప్రత్యగృహ్ణంస్త ఏవ పాద తాడనాదినా ప్రత్యాదిశన్తి ఖ్యాతేశ్చ ధనవత్త్వాది ప్రథా రూ

పద్మాకాన్తం ప్రణిహితవతీం పాలనేఽనన్య సాధ్యే
సారాభిజ్ఞాజగతికృతినస్సంశ్రయన్తేదయేత్వాం॥౪౧॥

పాయా స్సమయవిశేష నిరోధహేతుత్వేన విపరీత కార్యకరత్వమ్, ఖ్యాతిమాత్రస్య తథాత్వే సాక్షాద్ధనస్య కాలవైపరీత్యేన బన్ధనహేతుత్వం కైముతిక సిద్ధమ్, అనుచరాస్తు తాదృశసమయే ప్రాప్తే స్వయమేవ ప్రభుం బధ్నన్తి రాజాధిరాజంసన్తం లబ్ధావసరా స్స్వే రాజానస్సమేత్య నిఘ్నన్తీత్యాధిరాజ్య మప్యనర్థ కరమేవేత్యాదిద్రష్టవ్యమ్; అకించిత్కరాణీత్యత్ర నపుంసకమ్, [అనపుంసకేనైక వచ్చాస్యాన్యతరస్యామితి నపుంసక శేషతా] దృష్ట్వా-విశదంవిభావ్య, (తాన్యనాదృత్యేతి శేషః) పద్మాకాన్తమ్, అనన్య సాధ్యపాలనే-మోక్షప్రదానలక్షణరక్షణే, తస్య తదేకసాధ్యత్వాదితి భావః;(యద్వా) " సహి పాలనసామర్థ్యమృతే సర్వేశ్వరం హరిమ్ " ఇత్యుక్తప్రకారేణ తదేక సాధ్యపాలనే- తత్తదభీష్టప్రదానేన రక్షణే, ప్రణిహితవతీమ్- నియుక్తవతీం, తథాచ త్వత్సమాశ్రయణే శ్రీనివాసస్స్వయమేవ మోక్షం దాస్యతీతి తేషాం హృదయమితి భావః; పద్మాకాన్తమిత్యనేన పురుషకారోఽపి దయయా సన్నిధాపిత ఇతి ప్రతీయతే, త్వాం సంశ్రయన్తే- ప్రాప్యత్వేనచ భజన్తే, ఫలానుక్త్యా సంశ్రయణస్య స్వతన్త్రపురుషార్థత్వం వ్యజ్యతే, నహి క్షీర పానం కషాయ పానవత్ప్రయోజనాన్తర సాపేక్షమితి. అత్ర ఆజ్ఞానీనామప్రకృతానా మకించిత్కరత్వరూపైక ధర్మాన్వయస్తుల్యయోగితా, "వర్ణ్యానామితరేషాంవా ధర్మైక్యంతుల్యయోగితా " ఇతి లక్షణాత్, కించ సంశ్రయన్తే దయేత్వా మిత్యుక్తస్య దయా సంశ్రయణీయస్య సమర్థనీయస్య పద్మాకాన్తం ప్రణిహితవతీ మిత్యనేన సమర్థనాత్కావ్యలిఙ్గమ్, " సమర్థనీయస్యార్థస్య కావ్యలిఙ్గం సమర్థనమ్"ఇతి, అపిచ- పద్మాకాన్తమితి విశేష్యం పాలనౌపయిక పురుష

ప్రాజాపత్యప్రభృతివిభవం ప్రేక్ష్యపర్యాయ దుఃఖం

కార సాన్నిధ్యాభిప్రాయ గర్భమితి పరికరాఙ్కురః, "సాభిప్రా
యేవిశేష్యేతు భవేత్పరికరాఙ్కురః" ఇతి లక్షణాత్, అత్రిచైతే
షా మలఙ్కారాణాం సంసృష్టిః. ... ॥౪౧॥

"ఆజ్ఞాంఖ్యాతి" మిత్యాది ప్రాక్తనపద్యే సారాభిజ్ఞాఃపురు
షాఃబ్రహ్మపదోత్తరా మైశ్వర్య సమృద్ధిమల్పా స్థిరామనాదృత్యనిరతిశ
య స్థిరానన్ద లిప్సయా త్వాం భజన్త ఇత్యుక్తమ్, అత్రతు శీలగుణ
పరిశీలనపరాః కేచన మహాన్తస్తాదృశ మైశ్వర్యం నిరతిశయ పురు
షార్థః లక్షణం మోక్షంచోపేక్ష్యత్వద్విస్తార రూపశీలగుణ ప్రకా
శనశీలే శ్రీమతి వృషశైలే పద్మా పరిబృఢ శీలగుణాను బుభూషయా
స్థావరజఙ్గమేషు జన్మ ప్రార్థితవన్తఇతి ప్రతిపాద్యతే—(ప్రాజా
పత్యే)తి—కతిచన- పూర్వపద్య ప్రకృతాః పురుషాస్సారాభిజ్ఞాః
కృతిన ఇతి చ విశేషితాః, అత్ర తు ప్రస్తుతా ఽవాఙ్మనస గోచర
వైభవత్వాత్కతిచ నేత్యుచ్యన్తే; విశిష్య నిర్వక్తు మశక్యా ఇత్యా
శయః; తేచ శ్రీకులశేఖర ప్రభృతయః, ప్రాజాపత్య ప్రభృతి-ప్రా
జాపత్యాదికమ్, విభవమ్-ఐశ్వర్యమ్, పర్యాయదుఃఖమ్- పర్యాయే
ణ - ఆవృత్త్యా, భూయోభూయ ఆపతితానీతి యావత్; తాదృ
శానిదుఃఖాని యస్మిన్;(యద్వా)పర్యాయోనామ ఆన్తర దుఃఖమ్,
దుఃఖశబ్దో యస్యతత్; దుఃఖాపరపర్యాయ మిత్యర్థః, (అథవా)
"సుఖస్యానన్తరందుఃఖం దుఃఖస్యానన్తరంసుఖ" మితి ప్రదర్శిత ప
ర్యాయేణ దుఃఖం యస్మిన్తత్పర్యాయదుఃఖమ్; (ఏవంవా)పర్యా
యభూతం సుఖసదృశభూతందుఃఖం యస్యతదితి;పర్యాయ-మావృ
త్తం దుఃఖమితి విశేషణ సమాసోవా;దుఃఖమేవపునరావృత్తమితివ
క్తుమర్హమిత్యర్థః, "ఏతేవైనిరయాస్తాత స్థానస్య పరమాత్మ
నః" ఇతివత్, తాదృశం ప్రేక్ష్య - సమ్యఙ్నిరూప్య, తదనాదృత్య

జన్మాకాఙ్క్షన్వృషగిరివనే జగ్ముషాంతస్థుషాంవా । ఆశాసానాః
కతిచనవిభోస్త్వత్పరిష్వఙ్గధన్యైరఙ్గీకారం క్షణమపిదయే హార్ద-

తి శేషః; వృషగిరివనే- వనశబ్దోఽత్ర తన్త్రేణ సలిలస్యాపి వాచకః, జగ్ముషాం- జఙ్గమానామ్, తస్థుషామ్- స్థావరాణామ్, జఙ్గమత్వే దేశాన్తరగమనమపి సమ్భవతీత్య స్వారస్యాత్తస్థుషాం వేత్యుక్తమ్; జన్మాకాఙ్క్షన్- ప్రాజాపత్యాది విభవం దుఃఖమయత్వాద దల్పాస్థిరత్వాద ప్రాప్తత్వాచ్చానాదృత్య విషయవాసస్య ప్రాప్తత్వాద్రక్షణ హేతుత్వేన శుభోదర్కత్వాచ్ఛీలాదిగుణ పరిశీలనానుగుణత్వేన నిత్యసూరిభి రప్యాదరణీయత్వాచ్చ శ్రీమతివృషాద్రిదయావితతిభూతశీల గుణానుబుభూషయా జన్మాకాఙ్క్షన్,ఆకాంక్షా విషయ సిద్ధిర్భవిష్యతివా నవేత్యవిచార్య చాపలాతిశయాదైచ్ఛన్, 'సుగ్రీవంనాథ మిచ్ఛతి'ఇతివత్; పర్యాయదుఃఖం పేక్ష్యవృషగిరివనే జన్మాకాఙ్క్షన్ని (కోశాన్తరే- త్యుక్త్యామోక్షాపేక్షా ప్యర్థసిద్ధాభవతీతి మన్తవ్యమ్.)త్యుక్తిభఙ్గ్యామోక్షోప్యపేక్షితఇతిగమ్యతఇతి మన్తవ్యమ్,యద్యపి శీలగుణపరిశీలన లోలుపానామిదమేవజఙ్గమస్థావర జన్మపర్యాప్తమాశాస్యమ్, తథాప్యాశాస్యాన్తర సమ్భావనాప్యస్తీతి తదాశంసయాప్యాకాంక్షన్నిత్యాహ- (ఆశాసానా) ఇతి—త్వత్పరిష్వఙ్గ ధన్యైః- త్వత్పరిష్వఙ్గః-త్వత్కర్తృకం పరితఉపగూహనమ్, సార్వత్రిక నిబిడ సమ్బన్ధః, తేనధన్యైః-స్వరూపతః కార్యతశ్చ శోభనైః, అన్యథా నిగ్రహాయస్యురిత్యాశయః; అపాఙ్గానామన్తర్వర్తిదయా ప్రకాశకత్వాదేవ ముక్తిః, హార్దతుఙ్గైః- స్నేహపుష్కలైః, స్నేహ ప్రకాశకైరితి యావత్; విభోరపాఙ్గైః- ఐశ్వర్యాభివ్యఞ్జకైః శ్రీనివాసకటాక్షైః, కర్తృభిః; క్షణమప్యఙ్గీకారమ్-స్వాత్మనామితిశేషః, [ఉభయప్రాప్తౌ కర్మణీతి నియమాత్ కర్తరీతిషష్ఠీ,] ఆశాసానాస్సన్తః- అపినావన విహారాయ వినిర్గతశ్రీని

తుఙ్గై రపాఙ్గైః ॥ ౪౨ ॥

వాసో దయాశీతలైః స్నేహగర్భై రపాఙ్గైః స్వప్యావయే దితి మ
నోరథపరవశాస్సన్తః, ‘ సకృత్త్వదాకారవిలోకనాశయా తృణీకృ
తానుత్తమభుక్తిముక్తిభిః । మహాత్మభి’ రిత్యుక్తమహాత్మాన ఏతే, త
త్రి సేవ్యవిషయ సకృదవలోకనం ప్రార్థితమ్, అత్ర సేవ్య కర్తృక
కాపాఙ్గ విషయీకారః క్షణమాత్ర భావీ ఆశాస్యతే, ఉభయ ము
భయత్ర వివక్షితమ్, ‘యశ్చ రామం న పశ్యేత్తు యం చ రామో న ప
శ్యతీ’ త్యుభయో రప్యాశాస్యత్వాత్; భోగమోక్షానాదరస్తూభ
యత్ర సమానః, ఏతే చ మహాత్మానః క్షణమాత్రాఙ్గీకార తృప్తాః, స
తు ‘క్షణేపి తేయద్విరహోతి దుస్సహః’ ఇతి క్షణమాత్ర విరహా స
హిష్ణుః, ఆశాసానాస్సన్త ఆకాంక్ష న్నిత్యన్వయః.(అథవా)సారా
భిజ్ఞాః పురుషా బ్రహ్మపద పర్యన్తామైశ్వర్య సమృద్ధిం కాలవిశేషే కిం
చిదపి కర్తుమక్షమా మనాదృత్య నిరతిశయ స్థిరానన్దరూప మోక్ష
సామ్రాజ్య మభిలషన్తస్త్వాం భజన్త ఇత్యుక్త మాజ్ఞాంఖ్యాతిమిత్యా
ద్యశ్లోకే, అత్ర తు తాదృశ మైశ్వర్యం నిరతిశయ పురుషార్థలక్షణం
మోక్షం చోపేక్ష్యత్వ త్సమ్బన్ధ సురభిలై శ్శ్రీకాన్తాపాఙ్గైః క్షణమా
త్రమప్యఙ్గీకార మాశాసానాస్సన్తో వృషాద్రౌ తిర్యక్స్థావరాణామపి
జన్మాకాంక్షన్తిచన మహాన్త ఇతి ప్రతిపాద్యతే—(ప్రాజాపత్యే)
త్యాదిః వివృత ప్రాయం ప్రాగేవ, నను బ్రహ్మాద్యైశ్వర్యం పరమ
పురుషార్థం మోక్షంచ తిరస్కృత్యాతిదుష్కర్మ ఫలం తిర్యక్స్థావర
జన్మ కిమర్థం ప్రార్థితమిత్యత ఆహ— (ఆశాసానా) ఇత్యాదిః అర్థ
స్తూక్తః, అత్ర తిర్యక్స్థావర జన్మ ప్రాప్తిరూప దోషా భ్యుపగమే
హేతుగుణో ఉత్తరార్ధే దర్శితః, స చ క్షణమాత్ర భావీ కమలా
కాన్తకటాక్షలాభః, తతశ్చా సుజ్ఞాలఙ్కారః, “ దోషస్యాభ్యర్థ
నానుజ్ఞాతత్రైవ గుణదర్శనాత్ । విపదస్సన్తు నశ్శశ్వ ద్యాసు సఙ్కీ—

నాభీపద్మస్ఫురణసుభగా నవ్యనీలోత్పలాభా క్రీడాశైలం
కమపి కరుణే వృణ్వతీ వేఙ్కటాఖ్యమ్ । శీతా నిత్యం

త్వం తేహారిః" ఇతి, కించ జఙ్గమ స్థావర జన్మ ప్రార్థనస్య సమ
ర్థనీయస్య ఆశాసానా ఇత్యాదినా సమర్థనాద్వాక్యార్థ హేతు
కం కావ్యలిఙ్గమ్, తయోరేక వాచకానుప్రవేశ సఙ్కరశ్చ॥౪౨॥

ఏవం కతిచన పురుషాః కృపాయాః క్రీడా శైలే వృషాద్రౌ
చమ్పకాశోకాది రూపేణ శుక శారికాదిరూపేణచ కృపాయాః క్రీ
డాపరికరతాంప్రాప్య వనవిహారాయ వినిర్గతస్య పురస్ఫురదయ
స్య విభోరపాఙ్గైః కృపామయైః క్షణమప్యఙ్గీకారం ప్రాప్తుమభి
లషన్తస్సన్తో వృషాద్రివనేతత్తదాకారేణజన్మాకాంక్షన్నిత్యుక్తమ్,
అథకిమిదమాశ్చర్యమ్, సాక్షాత్పరవాసుదేవోసోపి శ్రీవేఙ్కటగిరి మ
వతీర్ణాం త్వామనుసరన్ భవత్యాః క్రీడాశైలే శ్రీవేఙ్కటనామ్ని
క్రీడాపరికరతాం ప్రాప్త స్సర్వోత్కర్షేణ వర్తత ఇత్యుచ్యతే—
(నాభీపద్మే) తి— నాభీపద్మస్య స్ఫురణేన— చతుర్దశ భువన నిర్మా
తృ చతుర్ముఖోత్పాదకత్వ లక్షణ లౌకిక పద్మ వైలక్షణ్యాకృత తేజో
విశేషేణ, సుభగా— తత్కృత సౌభాగ్యశాలినీ, నవ్యేత్యాతాదృశంసౌ
భాగ్యం పఙ్కోత్పన్న పద్మ వికాస సుభగానాం ప్రసిద్ధ దీర్ఘికా
నామితి భావః; నవ్యేతి - సద్యోవికసితేన్దీవరాణామాభేవాభా
యస్యాస్సాః (యద్వా) నవ్యానాం— అపూర్వాణామ్, ప్రసిద్ధనీలో
త్పలానాముపమానత్వ పౌష్కల్యాభావాన్మనసా పరికల్పితానామి
త్యర్థః, నిత్యంశీతా— కల్యాణతమై ర్దివ్యాత్మ స్వరూప గుణైర్వా
త్సల్య సౌశీల్యాదిభి ర్దివ్యమఙ్గళ విగ్రహ గుణైశ్చ నీలమేఘ శ్యామల
త్వాదిభి స్సకలతాపహరత్వేన శీతేత్యుక్తిః, నిత్యం ప్రసాదనవా (ని
త్యశబ్దో మధ్యవర్తీ పార్శ్వద్వయేపి సమ్బధ్యతే) పరిపూర్ణత్వేన
నిత్యంప్రసన్నా, ప్రసాదశ్చ నిరుపాధికా సర్వ భూతానుగ్రహ శీల

ప్రసదనవతీ శ్రద్ధధానావగాహ్యా దివ్యా కాచిజ్జయతిమహతీ దీర్ఘి

తా; శ్రద్ధ ధానావగాహ్యా- శ్రద్ధధానైః- విశ్వాస శాలిభిః, అవగా హ్యా- ప్రాప్యత్వేనచ స్వీకర్తుమర్హా, తథా స్వీకారశ్చ ప్రపద నమేవ,తస్య మహా విశ్వాస పూర్వకత్వేన శ్రద్ధధానేత్యుక్తిః, (య ద్వా) అవగాహనమ్- పరమవ్యోమభావీ పరిపూర్ణ బ్రహ్మానుభవః, సతు ఇహాత్ర్యత్ర శ్రద్ధధానైరేవ తత్రానుభావ్యత్వా చ్ఛ్రద్ధధానా వగాహ్యేత్యుచ్యతే, లౌకికీ దీర్ఘికా తాపార్తై స్స్నాతుకామైశ్చా వగాహ్యా భవతి, ఇయంతు శ్రద్ధధానైరధికారి విశేషైరిత్యాధిక్యో క్తిః, దివ్యా- దివి- పరమాకాశే భవా; మహతీ- త్రివిధ పరిచ్ఛేదర హితా, కాచిత్. అపూర్వా, అదృష్టవిసజాతీయేతి యావత్ ; తా వకీనా- త్వదాశ్రిప్రాప్యపరస పరిపూర్ణా, త్వద్విహారార్థేతివా ; దీర్ఘికా- వాపి, "వేశన్తః పల్వలంచాల్ప సరోవాపీతుదీర్ఘికా" ఇత్యమరః, అత్ర పరమపదనాథో దీర్ఘికాత్వేనా ధ్యవసీయతే, వేఙ్కటాఖ్యం కమపి దీర్ఘికావద్దివ్యం క్రీడాశైలం, (తవేతిశేషః,) వృణ్వతీ సతీ - శైత్య సౌగంధ్యాదిభి శ్శైలమావృణ్వతీసతీ, శ్రయ స్త్రీతిభావః ; యథా మృగయాది రసికేన రాజ్ఞా సింహాసనాద్యు పకరణం సహైవ నీయతే ఏవం సంసరచ్చేతన మృగ జిఘృక్షయా భువమవతరన్త్యాదయయా క్రీడాపరికరభూతౌ దీర్ఘికా క్రీడా శై లావవతారితావిత్యాశయః, ఏవం భూతాజయతి- సర్వోత్కర్షే ణవర్తతే, శ్రీవైకుణ్ఠవాసాదప్యతిశయేన వర్తత ఇత్యర్థః, కుత ఇ తిచేత్తాపత్రయా తుఁరైరత్రైవ రప్యవగాహ్యమానత్వాదితి బ్రూ మః, కించ వాత్సల్యసౌశీల్యాది కల్యాణ గుణాగాధాన్ధకారాగారా రోపితదీపా ఇవాత్రైవ ప్రకాశన్త ఇతి పరమ వ్యోమాది వాసాద ప్యుత్కర్షః,(యద్వా) వాపికాన్తరేభ్యో ఉత్కర్షేణ వర్తత ఇ త్యర్థః, ఉత్కర్షశ్చ నాభీ పద్మేత్యాదినా దర్శితః ; తత్రేచ న

కాతౌవకీనా॥౮౩॥యస్మిన్దృష్టేతదితరసుఖైర్గమ్యతేగోష్పదత్వం

వ్యనీలోత్పలాభేత్యత్ర లౌకికదీర్ఘికా పక్షే, నవ్యా నీలోత్పలాభా యస్యామిత్యర్థస్య వక్తవ్యత్వా న్నవ్యత్వస్యచ కాదాచిత్క-త్వేన విశేషణత్వా సమ్భవాన్నవ్య నీలోత్పలాభే త్యేతదపి లౌకిక దీర్ఘికా వ్యావర్తక మేవ, అస్య చార్థో-వర్ణితః, (యద్వా) నవ్య నీలోత్పలాభత్వం దివ్య దీర్ఘికాయాస్సదాతనమ్, లౌకిక దీర్ఘికానాం తు కాదాచిత్కమితి,వైరూప్యప్రసఙ్గాత్;ఏతదపి వర్ణనీయ దివ్య దీర్ఘికాయా అసాధారణాకార సమర్పక మేవ; శీతానిత్యం ప్రసదనవతీత్యత్రచ దీర్ఘికాన్తరాణాం శైత్యప్రసాదౌ కాదాచిత్కౌ, ఇయంతు నిత్యశీతా నిత్యప్రసన్నా చే త్యాధిక్య వర్ణనమితి, దివ్యత్వమపరిచ్ఛిన్నత్వంచ దీర్ఘికాన్తరాణాం సుదుర్లభ మేవేతి. అత్ర 'రూపకాతిశయోక్తిస్స్యా న్నిగీర్యా ధ్యవసానతః' ఇత్యుక్త లక్షణయోగా న్నాభీపఙ్క్తేత్యాదినా విషయస్యాధిక్యవర్ణనా ద్భేద ప్రతీతేశ్చాధిక తాద్రూప్య రూపకాతిశయోక్తిః. ॥౮౩॥

ఏవం కృపాంప్రతి భగవతః క్రీడాపరికరత్వ వర్ణనేన తత్పారతన్త్ర్యం ఫలితమ్, అథైవమత్యన్త పరతన్త్రభూతం పరమ వ్యోమ్ని సు ప్రతిష్ఠితం శ్రీ సహాయ మంజనాద్రావవతార్య దేశ విశేష ప్రాప్త్యనన్తర భావినం నిత్యసూరి సులభం పరిపూర్ణం తదీయ భోగమిహైవ స్వాశ్రితేభ్యో దదాసీత్యభిధీయతే-(యస్మిన్)ఇతి-"ఆనందో బ్రహ్మ కం బ్రహ్మ ఖం బ్రహ్మే"త్యుక్త ప్రకారేణాపరిచ్ఛిన్నానన్ద స్వరూపే యస్మిన్ పరస్మిన్ పుంసిదృష్టే సతి, తదితర సుఖైః- నిరతిశయానన్ద రూప బ్రహ్మ స్వరూపేతరైస్సుఖైః, అనుకూలవస్తుభి స్సమస్తైః, గోష్పదత్వం గమ్యతే. అనవధి కాతిశయ పరమపురుష స్వరూపా నన్దాపేక్షయా సుఖాన్తరాణి సమస్తాన్యపి ఫల్గూని నిశ్శేషాణ్యత ఇత్యర్థః, (యద్వా) యస్మిన్దృష్టే - నిరతిశ

సత్యంజ్ఞానం త్రిభిరవధిభిర్ముక్తమానన్దసిద్ధమ్ ।

యానన్ద స్వరూపే యస్మిన్ పరమ పురుషే దృష్టే సతి, తదితరసు
ఖైః-నిరవధికానన్ద పరమ పురుష దర్శనేతరైస్సుఖై శ్చతుర్ముఖాదీ
నా మానన్దైః గోష్పదత్వం గమ్యతే, అతిప్రభూతే పరిపూర్ణ
బ్రహ్మానుభవరూప సుఖే జీవాత్మనో ముక్తస్య జాతేసతి తదపేక్ష
యా చతుర్ముఖాది సుఖానా మత్యల్పత్వం తేన జ్ఞాయతఇతి భావః,
(కుతఇత్యాకాంక్షాయాం సత్య జ్ఞానాదివాక్య లబ్ధం నిర్వికారత్వా
దికమాహ—(సత్య) మిత్యాది=నిర్వికారత్వా త్స్వయం ప్రకాశత్వా
ద్దేశ కాల వస్తుభి రపరిచ్ఛిన్నత్వా చ్చేతిభావః; ఇతిచ కోశాన్తరే)
ఏవం నిరతిశయానన్దరూపత్వేన స్వేతర సమస్తవైలక్షణ్యం బ్రహ్మణ
ఉక్తమ్, అథ నిర్వికారత్వాదినా చేతన వ్యావృత్తత్వముచ్యతే; (స
త్య) మిత్యాదినా=(నన్వానన్దరూపత్వేపి వికారాస్పదత్వే కాదా
చిత్క-మానన్దత్వంస్యా దిత్యత) 'సత్యం జ్ఞాన' మిత్యాది శ్రుతిసి
ద్ధం నిర్వికారత్వమాహ—(సత్యంజ్ఞాన) మితి= యస్మిన్ దృష్టఇతిప్ర
థమపాదే "ఆనన్దోబ్రహ్మ- కం బ్రహ్మ- ఖం బ్రహ్మే"తి శ్రుత్య
నుసారేణాపరిచ్ఛిన్నం బ్రహ్మస్వరూపం కార్త్స్న్యే నానన్దరూపమి
త్యభిహితమ్, అథశ్రుత మనన్త పదమనుసృత్య అపరిచ్ఛిన్నత్వ మా
హ—(త్రిభి)రితి = ఇతి శ్రీకోశాన్తరగతా తద్వ్యాఖ్యా*) సత్యం-
సతతైకరూపమ్, నిర్వికార మిత్యర్థః, అనేన వికారాస్పద త్రివి
ధా చేతనవ్యావృత్తిః, జ్ఞానం- అజడమ్, స్వయంప్రకాశమిత్యర్థః,
అనేన జడ వ్యావృత్తిః, త్రిభిరితి- త్రిభిః- దేశకాల వస్తురూపైః, అ
వధిభిర్ముక్తమ్- దేశతఃకాలతో వస్తుతశ్చా పరిచ్ఛిన్న మిత్యర్థః, స
ర్వత్రైవ భవతీతి దేశాపరిచ్ఛేదః, సర్వదైవ భవతీతి కాలాపరిచ్ఛే
దః, సర్వంచ భవతీతి వస్త్వపరిచ్ఛేదః, అనేనచ త్రివిధా చేతన
వ్యావృత్తిః; యద్యపి త్రిభిరవధిభిర్ముక్తమిత్యనేనైవ స్వేతర సమస్త

వ్యావృత్తత్వం సిద్ధ్యతి, తథాపి సత్యత్వాదినాపి తత్తద్వైలక్షణ్యం ప్రకాశయితుం సత్యమిత్యాద్యుక్తిః, స్వర్ణపుష్ప సుగన్ధయోగన్యా యేన తాదృశ దివ్యాత్మస్వరూప మానన్దగుణాలఙ్కృత మిత్యాహ- (ఆనన్ద సిన్ధు) మితి - సిన్ధుత్వ రూపణేనానన్దస్యా పరిచ్ఛిన్నత్వం వ్యజ్యతే, అపరిచ్ఛిన్నత్వంచానన్ద వల్ల్యాం 'తేయే శతం ప్రజాపతే రానన్దాః- సఏకోబ్రహ్మణ ఆనన్ద ' ఇతి పూర్వపక్షం కృత్వా 'యతోవాచోనివర్తన్తే- అప్రాప్యమనసాసహ-ఆనన్దబ్రహ్మణోవిద్వాన్' ఇత్యానన్దగుణస్యావాఙ్మనస గోచరత్వేన సిద్ధాన్తితత్వాత్; యథాహుర్భగవద్గుణానా మపరిచ్ఛిన్నత్వం వివక్షంతో భగవ ద్యామునాచార్యాః; " ఉపర్యుపర్యబ్జభువోపి పూరుషా న్ప్రకల్ప్యతేయేశత మిత్యనుక్రమాత్ । గిరస్త్వదేకైకగుణావధీప్సయాసదాస్థితానోద్యమతోద్యశేరతే ' ఇతి. ఆనన్ద సిన్ధు మిత్యతానన్ద సిన్ధుమితి జల పూర్ణ ప్రసిద్ధసిన్ధు వ్యావృత్తి వివక్షయా మధికతాద్రూప్యరూపకమ్, ఆనన్దస్య సలిలత్వరూపణం వివక్షితంచేదేక దేశ వివర్తి రూపకమితి తయోస్సన్దేహ సఙ్కరః, సూరిబృన్దానుభావ్యమ్ - దేశవిశేషే నిత్యసూరిబృన్దైః, రనుభావ్య- మనుభవితు మర్హమ్, నత్వేకైకేన; సహాయ సాపేక్షానుభవత్వా త్తద్విషయస్య; తచ్చ స్వరూపరూప గుణ విభూతిభిరప్యపరిచ్ఛిన్నత్వాత్; 'బృన్దంబృన్దమయోధ్యాయా' మితివత్, తత్రాపి " బహవోనృప కల్యాణగుణాః పుత్రస్య సన్తి తే " ఇతి రామగుణానామానన్త్యేన నిరతిశయ భోగ్యతయాచ తదనుభవకీర్తనాదే స్సహాయ సాపేక్షత్వాత్ 'బృన్దంబృన్దం సమేత్య పరస్పరం బోధయన్తస్సన్తో రామగుణానను బభూవురిత్యభిప్రాయేణ.' బృన్దంబృన్దం మయోధ్యాయా ' మిత్యభిహిత మృషిణా; [సూరిబృన్దానుభావ్యమిత్యత్ర-అహేర్ణ కృత్యత్వచ్ఛేత్యర్హార్థే ణ్యత్]

నిత్యాపూర్వంనిధిమివదయేనిర్విశంత్యంజనాద్రౌ॥౪౪॥

నత్విహత్యై రనుభవితుం శక్యమిత్యభి ప్రాయః, నిత్యా పూ ర్వం - నిత్యనూతనమ్, సర్వదాను భూయమానమపి సౌన్దర్యసౌగ న్ధ్య సౌకుమార్య లావణ్యాదిభి ర్దివ్యమఙ్గళ విగ్రహగుణై స్సౌ శీల్య వాత్సల్యాదిభి ర్దివ్యాత్మ స్వరూపగుణైశ్చ నిరతిశయ భో గ్య రపూర్వవదాశ్చర్య మావహన్తమ్; శ్రూయతేహి, "అ యాతయామాహి దేవానాం ప్రజాపతి" రితి, దేవానాం మధ్యేప్ర జాపతి, రయాతయామా-నిత్య నూతనా దేవతా, అత్ర ప్రజాపతి శబ్దః ప్రజానాం నిరుపాధికస్వామినం పురుషోత్తమమభి దధాతి, సర్వ ప్రకార రమణీయతయా తస్యైవ సదాదర్శనేప్య పూర్వవదాశ్చర్యక రత్వే నాయాతయామత్వాత్; తమ్- అపరిచ్ఛిన్నానన్ద స్వరూపమ్, తత ఉపరి నిరతిశయానన్దగుణ సురభితం షాడ్గుణ్య సౌశీల్యాది దివ్యా త్మగుణై స్సౌన్దర్య సౌకుమార్యాది దివ్యరూప గుణైశ్చ సదాపశ్యతా మప్యతృప్తికర సేవారసం భగవన్తం శ్రియఃపతిమ్; త్వత్స్వీకారా త్ - త్వత్కర్తృకాత్స్వీకారాత్, త్వత్కర్మకాద్వా; ఇహ - అస్మిన్ సంసారమణ్డలే ఆశ్రితానాం దేశవిశేష ప్రాప్తివిలంబమసహమానా సతీపరమవ్యోమ్ని లక్ష్మ్యాసహాసుప్రతిష్ఠితం సూరిభోగ్యభూతం పరవస్తుస్వయ మిహానీయస్వాశ్రితసాత్కరోషి? కియానాశ్రితపక్ష పాతాతిరేకో భవత్యాః? కియతీవా పరమస్యపుంసోభవతీం ప్రతి పారతన్త్ర్యకాష్ఠా? కియద్వాత్వత్సమాశ్రయణ రాజకుల మాహా త్మ్యమ్? ఇతీహ శబ్దస్యభావః; అఞ్జనాద్రౌ - నూనం తత్రత్యక్రీడా పర్వతే వర్తినం శ్రీవైకుంఠనాథం తేన సహైవస్వాశ్రితానుగ్రహార్థ మవాతీతరద్భవతీ, చిత్రలేఖావత్; చిత్రలేఖా ఖలూషయా స్వప్నదృ ష్ట మనిరుద్ధ ముపాశ్రిత్య తదిచ్ఛయా సపర్యఙ్కమేవతం పురుషముషా సమీపమానీతవతీతి పౌరాణికీకథా; నిధిమివ - ఇయత్తానవచ్ఛిన్న భోగ్యతయా స్వతఃపురుషార్థత్వ ద్యోతనాయ ఉపాయత్వ ప్రకాశ

నాయచ నిధిత్వేనోపమీయతే,—శ్రుత్యాచ "తద్యథా హిరణ్యనిధి' మిత్యాదినా నిధిరేవ పరబ్రహ్మణోప మానీక్రియతే; తత్ర శ్రుతిస్తు దుర్లభం పరంబ్రహ్మేహ, తాదృశం బ్రహ్మసర్వ సులభదర్శనం భవ త్యాక్రియతే ఇతిభావః, నిర్విశన్తి - భుఞ్జతే, స్వయం ప్రయోజనస్య భోగోనామ సదానుభవస్తజ్జనిత ప్రీతికారిత కైఙ్కర్యవృత్తిశ్చ; నిర్వి శన్తీత్యుక్తమ్, తేక ఇత్యాకాంక్షాయామాహ (కృతిన) ఇతి- కృత కృత్యాః, నిత్యసూరి సులభో భోగ ఇహైవ లబ్ధశ్చేతిరేం కృత్యమవ శిష్యతే, దేశవిశేష గమనాదికమపి నాపేక్షిత మితిభావః; యథో క్తం వరదరాజపఞ్చాశతి "త్వంచేత్ప్రసీదసితవాస్మి సమీపతశ్చే త్త్వయ్యస్తి భక్తిరనఘాయదిహాస్తినాథ! సంసృజ్యతెయదిచ దాసజ నస్త్వదీయస్సంసారఏష భగవన్నపవర్గఏవ" ఇతి; అజ్ఞానాద్రౌ నిధి మివ నిర్విశన్తీత్యనేన అజ్ఞన సమ్బన్ధేహినిధిః ప్రకాశత ఇతిస్ఫురతి, అ త్ర ప్రథమపాదే ఆనన్దరూపే యస్మిన్ బ్రహ్మణి వర్ణనీయత్వేనప్ర స్తుతే తదితర సుఖానా మప్రస్తుతానామత్యల్పత్వ మభిహితమ్, తేనచ బ్రహ్మణో ఽ పరిచ్ఛిన్నానన్ద స్వరూపత్వం ప్రతీయత ఇత్యప్రస్తుత ప్రశంసా, "అప్రస్తుత ప్రశంసాస్యాత్సాయత్ర ప్రస్తుతాశ్రయా' ఇతిలక్షణాత్; సాచ కార్యనిబన్ధనా, అప్రస్తుతార్థస్య ప్రస్తుతార్థ కార్యత్వే కార్యనిబన్ధనత్వమ్, తచ్చ ప్రస్తుతా ప్రస్తుతార్థయోరివ తజ్జ్ఞానయోః కార్యకారణభావేపి నహీయతే, తథాచాత్ర బ్రహ్మ స్వరూపానన్దదర్శన కార్యత్వాత్సుఖాన్తరాల్పత్వ ప్రతీతేః కార్యనిబన్ధ నేయ మప్రస్తుత ప్రశంసా, కించ ఆనన్దసిన్ధు మిత్యత్రాబ్ధి కర్తృక స్వరూపకైక దేశవివర్తి రూపకయోః సన్దేహసఙ్కరః తస్యాన్యమేవ ప్రదర్శితః, నిధిమివేత్యుప మాచేత్యే తేషాంత్రయాణాం సంసృష్టిః. (ఏవంవాయోజనా) యస్మిన్నానన్దసిన్ధౌ దృష్టేతదితరఖ సుఖైర్గోష్ పదత్వం గమ్యతే తమానన్దసిన్ధుం నిర్విశన్తీతి, ఆనన్దఏవ సిన్ధురానన్ద సిన్ధుః, ఆనన్దత్వంచ స్వరూపతోగుణతశ్చవివక్షితమితి॥ ౪౪॥

సారంలబ్ధ్వాకమపిమహత్శ్రీనివాసాంబురాశేర్గకాలే
కాలేఘనరసవతీకాళికేవానుకంపే | వ్యక్తోన్మేషామృ
గపతిగిరావిశ్వమాప్యాయయన్తీశీలోపజ్ఞం క్షరతి

పరమవ్యోమ్ని నిత్యసూరిభోగ్యం నిత్యాపూర్వం మహానిధి మి హావతార్యస్వాశ్రితా న్నిర్వేశయసీతి పురస్కృతాశ్రితపక్షపాతం మహానిధిదాన మభిహితంప్రాక్పద్యే, అస్మింస్త్వా శ్రితానా శ్రితవిభా గానాదరేణకృతో (పా-కృపామహానిధిదానప్రకారః) మహానిధే ర్భూశ్చదాన ప్రకారస్సప్రతిపాద్యతే - (సారమి) త్యాది - ఘనరస వతీ - దయనీమేషు సంసరత్స్వేతరేషు, ఘనరసః- గాఢస్నేహః, తద్వ తీ; (యద్వా) ఘనా - నిబిడా, రసవతీ - స్నేహవతీచ, భవతీ, శ్రీనివాసాంబురాశేః - శ్రీనివాసః - పరమవ్యోమవతీణ శ్రియఃపతిః, అంబురాశిరవేత్యు పమిత సమాసః, శ్రియోదయా సఖీత్వేన తత్స మ్బన్ధః పురస్కృతః, అమ్బురాశి సామ్యంచమహత్త్వగామ్భీర్యాది నా నీలమేఘశ్యామల కోమలేన దృష్టజనతా సన్తాపహార సన్దర్శనేన దివ్యమఙ్గళ విగ్రహ సౌభాగ్యేనచ; కిమపి - అనవధికాతిశయమ్, సా రం - గుణేషు సారభూతం, సౌశీల్యసౌలభ్య వాత్సల్యౌ దార్యాది కమ్; లబ్ధ్వా - ఉద్భావ్య, కార్యోన్ముఖీకృత్యేతి యావత్; మృగప తిగిరౌ . (శ్రీవేఙ్కటాద్రౌ), వ్యక్తోన్మేషా - తత్రభగవత్సన్నిధాపనా దినా ప్రకాశితోదయా, సూరిసేవితం శ్రీవైకుంఠంవిహాయమృగపతి భిరధ్యుషితం కంచిద్గిరిం శ్రీసహాయేన సహావతీర్ణవతీ కేయంని ర్వ్యాజవత్సలతాభవత్యా ఇతిభావః, విశ్వమాప్యాయ యన్తీసతీ - తాపత్రయాతురం విశ్వం తాపాపాకరణేనో జ్జీవయితుకామా సతీ, [లక్షణహేత్వోః క్రియాయాఇతి శతృప్రత్యయే ఋన్నేభ్యోజీ బితి జీవ్] శీలోపజ్ఞమ్ - ఉపజ్ఞాయత ఇత్యుపజ్ఞా, శీలస్యో పజ్ఞాశీ లోపజ్ఞమ్, శీలేన ప్రథమంజ్ఞాత మిత్యర్థః; వాత్సల్యాదేశ్శీలగుణ

భవతీశీతలంసద్గుణౌఘమ్॥ ౪౫॥

వితతిత్వాత్తేనా దౌజ్ఞాతత్వముచ్యతే,చేతన సమాధి నావాఽయంవ్య పదేశః; (యద్వా) శీలం - స్వభావః, శీలస్య - స్వభావస్య, ఉపజ్ఞా శీలోపజ్ఞమ్, తేనాదౌజ్ఞాతం, స్వాభావిక మిత్యర్థః ; పర్యవస్యతి శీలేచేతన సమాధిరుభయత్రసమానః; కమపీత్య నవధికాతిశయత్వము క్తమ్, శీలోపజ్ఞ మితి స్వాభావికత్వమ్, ఏతచ్చ "స్వాభావికా నవ ధికాతిశయే"తి గద్యానుసారాదితిధ్యేయమ్, పశుద్వయేప్యు పజ్ఞోప క్రమమ్, [తదాద్యాచిఖ్యా సాయామితి నపుంసకతా;] (అథవా) శీలస్యోపజ్ఞా - ప్రథమజ్ఞానం యస్మిన్ సద్గుణౌఘే తం తథోక్తమ్; "ఉపజ్ఞాజ్ఞానమాద్యంస్యా" దిత్యమరః, కల్యాణగుణేషు మధ్యేశీలగు ణస్య శీలనీయ తమత్వేన ప్రథమజ్ఞేయత్వమ్, శీలముఖ్య మిత్యర్థః, శీలం - సౌశీల్యమ్, ఉపజ్ఞా - ప్రథమజ్ఞేయం యస్మిన్నితి సమానాధిక రణ బహువ్రీహిర్వేవా; శీతలమ్ - మహతోమన్దైస్సహానీరన్ధ్రేణ సం శ్లేషాది లక్షణస్య సౌశీల్యాదేస్స్మరణ మాత్రేణాపి సకలశ్రమ హర త్వాన్నిరతిశయ సుఖావహత్వాచ్చ శీతలమితి నిర్దేశః, ఏవంభూతం భగవత స్సద్గుణౌఘం - సద్గుణాః - సౌశీల్యాదయః, ఓఘ ఇవతంత థోక్తమ్, అత్రచసద్గుణానాం ప్రత్యేక మోఘసామ్యం, వివక్షితమ్, సౌశీల్యాదీనాం ప్రత్యేకం మహాప్రవాహవ ద్దుస్తరత్వాద్దురవ గాహ త్వాచ్చేతి మన్తవ్యమ్, కాలేకాలే - రక్షణోచిత కాలేషు, రక్ష్యవ స్తున ఆపత్కాలేష్విత్యర్థః; క్షరతి - వర్షతి, జలస్థల విభాగానా నాదరేణ సర్వత్రతత్తత్కల్యాణగుణ కార్యప్రదర్శన ముఖేన తాన్ప్ర కాశయతీత్యర్థః; క్షరతీత్యనేన భూరిదాన న్యాయాత్పరీక్షాని రపే క్షం సర్వాననుభావయతీ తివ్యజ్యతే; అత్రోపమా మాహ-(కాళికే) వేతి - కాళికా - మేఘపఙ్క్తిః, (తత్రత్యేవమర్థః,) కాలేకాలే - ప్రతిప్రావృషి, శ్రీనివాస సదృశాదంబురాశేరితి మధ్యమ పదలోపిస మాసః, కమపిసారమ్ - అన్యైరశక్యవిభాగం సారాంశమ్, లవ

ఖ్మేనిత్యం భవజలనిధౌమజ్జతాం మానవానామ్ఃలం

ణహీనం సలిలమిత్యర్థః, లబ్ధ్వా - పీత్వా, ఘనరసవతీ - ఘనఉచ్చైః స్స్వరః, రసో - గర్జితమ్, తద్వతీ; మృగపతిగిరా - సింహాదిభిరధి ష్ఠితేగిరౌ, వ్యక్తోన్మేషా - స్పష్టోచ్ఛ్రియా, విశ్వమాప్యాయయన్తీ - సస్యాదివర్ధనేన పిపాసోపశమనాదినాచ జగదాప్యాయయితుమ్ [లక్షణహేత్వోరితిశతా] శీతలం సద్గుణౌఘం-సద్గుణసదృశమోఘమ్, ప్రవాహమ్, శీలోపఘ్నంక్షరతి - ఉపఘ్నాయతఇత్యుపఘ్నః శీల స్యోపఘ్నఃశీలోపఘ్నమితి క్రియావిశేషణమ్. శీలం స్వభావః శీలకృ తం యథాభవతి తథాక్షరతి - ప్రత్యుపకార నిరపేక్షం వర్షతీత్య ర్థః, వర్షధారాభిరోఘ సమ్భవాదోఘం క్షరతీత్యుక్తమ్; అత్ర శ్రీనివాసామ్బురాశేరితి సద్గుణౌఘమితిచ సమాసోక్తి రుపమోత్థా పితా - ఘనరసవతీతి శ్లేషమూలాతిశయోక్త్యనుప్రాణితాచ వాక్యో క్త్యా పూర్ణోపమా, కించసారలాభాదే స్సద్గుణౌఘ క్షరణపర్యన్త స్య సమర్థనీయస్యార్థస్య ఘనరసవతీతి సమర్థనాత్పదార్థ హే తుకం కావ్యలిఙ్గమ్, ఏవం చాత్రసమాసోక్త్యుపమాద్వయస్య శ్లేష మూలాభేదాతిశయోక్తేర్వాక్యోక్త్యోపమాయాశ్చాఙ్గాఙ్గిభావసఙ్కరః, కావ్యలిఙ్గస్య వాక్యోక్త్యోపమాయాశ్చసమప్రాధాన్యసఙ్కరః॥ ౭౫॥

ఏవం సంసరన్తీషుప్రజాసు నిర్వ్యాజవత్సలాభవతీ "వైకుంఠేతు పరేలోకే శ్రియాసార్థం జగత్పతిః। ఆస్తేవిష్ణు రచింత్యాత్మా భక్తైర్భాగవతైస్సహ" ఇతి ప్రతిపాదితం పరవస్తు శ్రీవేఙ్కటా

ద్రావానీయ "సోశ్నుతే సర్వాన్కామాన్సహ బ్రహ్మణావిపశ్చితా" ఇత్యుక్తప్రకారేణ ముక్తభోగ్యభూతం సమస్త కల్యాణ గుణవిశిష్టం తాదృశంవస్తు సమస్త సంసారిసాత్కరోతి తదప్యనుచిత మేవేత్య భిప్రాయి "సారంలబ్ధ్వే" తిపూర్వశ్లోకే, అత్రతునేద మాశ్చర్య స్థా నం భవతి, ఆదౌసృష్ట్యనన్తరం శాస్త్రప్రదానాదికం కేనయాచి

చార్థంవృషగిరిపతిస్త్వన్నిదేశాత్ప్రయుఙ్క్తే। ప్రజ్ఞా

శాకృతవతీ తస్మాదస్మానుభవత్యా నిరుపాధికవత్సలతా ప్రభావాయ
ముచిన్తనీయ ఇత్యాశయేనాభిధీయతే - అత్రచ భాగద్వయాత్మకస్య
వేదస్య కృత్స్నస్య భగవత్ప్రీతావేవ తాత్పర్య మిత్యభిప్రేత్యభ
వాబ్ధిగతానామాలంబాయశాస్త్రపాణిం త్వన్నిదేశేన దేవోదిశతీ
త్యాహ - (ధీమ) ఇతి - ధీమే- కామకోధాది యాదోభిర్భయఙ్కరే,
భవజలనిధౌ - భవఏవ జలనిధౌ మజ్జనాన్వయానురోధేన మయూర
వ్యంసకాదిసమాసః, సంసారస్య దుస్తరత్వా పారత్వాదినా జల
నిధిసామ్యమ్, నిత్యంమజ్జతామ్ - నతుమధ్యే విచ్ఛిత్త్యవకాశఇతిభా
వః; మజ్జతామిత్యనేన జలేమజ్జతాంయావాక్సంసరతామపీతి ద్యోతి
తమ్, మాతవానామాలం బార్థణాం- ఆలంబాయేదమాలంబార్థమ్,
అర్థేన నిత్యసమాసః, సర్వలిఙ్గతా చవక్తవ్యేతి నిత్యసమాసః, శా
స్త్రపాణి విశేషణం ప్రయుఙ్క్తే ఇతిక్రియా విశేషణంవా; ప్రజ్ఞాసా
రమ్ - ప్రజ్ఞా-పరావరతత్వకృత్యాకృత్యవివేకాది శాస్త్రజన్యా, సై
వసారో - బలం, యస్యతమ్; పాణిస్తావద్బలేన సముద్ధరణక్షమః,
శాస్త్రంతు స్వజన్యప్రజ్ఞయేతిసముద్ధరణౌ పయికత్వేన ప్రజ్ఞాబల
యోగ్యమ్; ప్రకృతిమహతా - ప్రకృత్యా - స్వప్రకృతి భూతా
కారేణ, మహతా - శ్రేష్ఠ్యయుక్తేన, స్వప్రకృతి భూతస్యా కా
రస్య రక్షకత్వాది గుణవిశిష్ట భగవత్ప్రతిపాదక తయామహత్త్వమ్,
తద్యోగాత్ప్రణవస్య మహత్త్వమ్, ఏవంభూతేన మూలభాగేన - ఆ
ద్యాంశేన, "యస్స్వేదాదౌస్వరఃప్రోక్తో వేదాన్తేచ ప్రతిష్ఠితః" ఇతి
శ్రుత్యాప్రణవస్య వేదమూలకత్వం సిద్ధమ్; అస్య వేదాన్తర్భూత
త్వాద్భాగత్వ వ్యపదేశః; (యద్వా) మూలభాగేన-మూలమన్త్రాం
శేన ప్రణవాత్మకేన, జుష్టం - సేవితమ్, త్రయాణాం వేదానాం
ప్రణవాన్తర్గతవర్ణత్రయస్థానత్వాత్తత్సేవితత్వమ్; శాస్త్రస్య-త్రవే

సారం ప్రకృతిమహతా మూలభాగేన జుష్టం శాఖాభేదైః
స్సుభగమనఘం శాశ్వతం శాస్త్రపాణిమ్॥	౮౬॥

దిలక్షణస్య, (యద్వా) “ యస్స్వరాదౌ స్వరః ప్రోక్తో వేదాన్తేచ ప్రతిష్ఠిత” ఇతి వేదాద్యన్తయోగి ప్రణవస్య ప్రతిష్ఠితత్వేన శాస్త్రస్య తజ్జుష్టత్వమ్, శాస్త్రరత్నం ప్రణవసంపుటేన సురక్షితమితిభావః ; రక్షణంచ భగవదనన్యపరేణ ప్రణవేన “బిభేత్యల్పశ్రుతాద్వేదో మామయం ప్రతరిష్యతి” త్యల్ప శ్రుతజనితభయ నివర్తనమ్; శాఖాభేదైస్సుభగమ్ - “ సహస్రం సామశాఖా” ఇత్యాది ప్రసిద్ధ శాఖాభేదైః భగవత్స్వరూపగుణ విభూత్యాదివ్యాఖ్యానాదిభి రాదరాతిశయద్యోతనాత్స్వ తాత్పర్యవిషయస్య సుఖప్రతిపాదనేన సౌభాగ్యయుక్తమ్, అనఘమ్-భ్రమవిప్రలిప్సాదిదోష ప్రసఙ్గవిధురమ్, తత్ర హేతుః శాశ్వతమితి - నిత్యమిత్యర్థః, (పాణిపక్షేతు) ప్రకృతిమహతా - స్వభావతస్సిద్ధేన, మూలభాగేన - భుజశిఖరాదినా, జుష్టమ్ - సేవితమ్, స్వానురూపేణ భుజశిఖరాదినా యుక్తమిత్యర్థః, శాఖాః - అఙ్గులయః, “ పఞ్చశాఖస్శయగ్గపాణి” రిత్యమరః; తద్భేదైః - కనిష్ఠాఙ్గుష్ఠాద్యఙ్గులి విశేషైరిత్యర్థః ; సుభగమ్-ఔచిత్యశాలిభి రఙ్గులిభి శ్శోభిత మిత్యర్థః, అనఘమ్ - భఙ్గాదిదోషరహితమ్, అత ఏవశాశ్వతం - స్థిరమ్- ఏవం భూతం శాస్త్రపాణిం - శాస్త్రమేవపాణిమ్, శాస్త్రం - వేదః, తస్యైవ నిరుపాధికశాస్త్రత్వాత్; ఇతరస్యతు తదుపజీవనేనైవహి శాస్త్రత్వమ్; సముద్ధరణసాధనత్వాదినా శాస్త్రస్య పాణిసామ్యమ్, త్వన్నిదేశాత్ - త్వదాజ్ఞయా; అనతిక్రమణీయత్వ ద్యోతనాయ నిదేశాదిః నిర్దేశః. దయోక్త్యతిక్రమేహిదయాయాభగవన్తం ప్రతినైర్ముఖ్యం స్యాత్తతశ్చజ్ఞాన శక్త్యాదయో దోషకోట్యను ప్రవిష్టాస్స్యుః, “ దోషాభవేయురేతే యదినామదయేత్వయా వినాభూతా” ఇత్యుక్తరీత్యా, తథాచ సతికార్యప్రధానం ప్రభుమివ శ్రీసహాయంవ కశ్చిదధ్యాపనీ దే

విద్వత్సేవా కతక నికషైర్వీత పఙ్కాశయానాం

దితి బహువ్యాకులీస్యాత్, ప్రయుక్తైః - ప్రహిణోతి, " యోబ్ర హ్మాణం విదధాతిపూర్వం యోవై వేదాంశ్చ ప్రహిణోతితస్మై" ఇ త్యాద్యను సన్ధేయమ్. అత్ర శ్లేషభిత్తికాభేదాతిశయోక్త్యను ప్రాణితం సావయవానుభయాభేదరూపక మిత్యతిశయోక్తరూపకయోరఙ్గాఙ్గి భావసఙ్కరః॥ ౪౬॥

ఉక్తశ్శాస్త్రప్రదానప్రకారః, తత్ప్రసఙ్గాత్తదుప బ్రహ్మ ణం శ్రీపాఞ్చరాత్రశాస్త్రం వేదవైదిక విరోధిభూతాసురాది దణ్ణ నాయ మోహశాస్త్రాణిచత్వత్ప్రియే ప్రణయతి శ్రీకాన్త ఇతివర్ణ్య తే - (విద్వ) దితి - హేదయే! పద్మాకాన్తః - త్వన్ముఖోల్లాస దిదృక్షు యాతస్య సర్వప్రయాతోఽపి దృశ్యతే, తథాపినామమాత్రేణ పద్మాకా న్త ఇతివ్యపదిశ్యతే, (అథవా) త్వదనుకూలవృత్త్యా శ్రియఃకాన్తో జాతఇతిభావః; "కరుణామివరూపిణీ"మితిత్వదభిన్నత్వేనహి శ్రీర్వ్య వహ్రియతే, తేదర్పణం - దర్పణత్వరూపణేన భగవచ్ఛాస్త్రకృపా వైభవస్య విశదతరం ప్రతిపాదనం వ్యజ్యతే, తేదర్పణం - స్వస్వాభా గ్యాతిశయస్తత్ర ప్రేక్షణీయ ఇతిభావః, స్వశాస్త్రం - భగవచ్ఛా స్త్రం, శ్రీపాఞ్చరాత్ర శాస్త్రమిత్యర్థః; విద్వత్సేవాకతకనికషైః- కతకస్యనికషాః - ఘర్షణాని, విద్వత్సేవాకతకనికషా ఇవేత్యుపమి తసమాసః, విద్వత్సేవైవకతకనికషా ఇతిమయూర వ్యంసకాదిస మాసశ్చవివక్షితః; వీతపఙ్కాశయానామితి ప్రకృతాప్రకృతార్థా న్వయానురోధాత్తత్రప్రకృతే పాపమనసీ, అప్రకృతేకర్దమ జలా శయా, విద్వత్సేవాయాఃకతకనికషస్యచ పఙ్కాపాకరణహేతు త్వేనసాదృశ్యామారోపకముపమాచ, తైః; వీతపఙ్కాశయానాం - విగతపాపహృదయానాం, విగతకర్దమజలాశయమిత్యప్రకృతా ర్థః, సాత్త్వికసేవానిరస్తదురితానామేవ హృదయాయ భగవచ్ఛా స్త్రప్రామాణ్యాదికం స్వదత ఇతిభావః, తాదృశానాం పురుషా

పద్మాకాన్తః ప్రణయతి దయే దర్పణం తే స్వశాస్త్రమ్ ।
లీలాదక్షాంత్వ దనవసరే లాలయ న్విప్రలిప్సాంమాయా

ణామ్, సమ్బన్ధ సామాన్యేషష్ఠీ, జ్ఞాప్యజ్ఞాపక భావాది సమ్బన్ధ విశే షే పర్యవస్యతి, ప్రణయతి - రచయతి, భగవచ్ఛాస్త్ర ప్రణయనా దేః ప్రతికల్పం కర్తవ్యత్వే నాపరిసమాప్తత్వా ద్వర్తమాననిర్దేశః, పూర్వశ్లోకేపి " యోవై వేదాంశ్చ ప్రహిణోతితస్మై " ఇతి శ్రుతి చ్ఛాయయాహి ప్రయుఙ్క్తే ఇతివర్తమానప్రయోగః, త్వదనవసరే - భాగవత విద్వేషాదిర్దయాయా అనవసరః, తస్మిన్; ప్రణయరోషా దినా త్వయ్యప్రసన్నాయామితిచ ప్రతీతిః, లీలాదక్షామ్- "శబ్దాదీ న్విషయాన్ప్ర దర్శ్యవిభవం విస్తార్య దాస్యాత్మకం వైష్ణవ్యా గుణ మాయయాత్మ నివహాన్విస్తార్య ప్రాప్యాఖిలాన్ । ప్రాసాదప్యవ ధూయ విద్యుత్ప్రభా ఘూర్ణా నివాయాసయన్ క్రీడత్యేవ విలాసలీల పరీవాహాత్మ నేకేళయ" ఇత్యాదిలీలాసుచతురామ్, విప్రలిప్సామ్ - వి ప్రలిప్సేచ్ఛామ్, లాలయన్ - లాలయితుమ్, లక్షణహేత్వోః క్రియా యా ఇతి హేతౌశతా,] మహిష్యనవసరే వారవనితామివ, సా పిలీలాదక్షా-విలాసచతురాభవతి, త్వత్ప్రసన్నప్రతీపాన్- త్వదాశ్రిత విరోధినః, దమయితుం - మపథప్రవర్తనేనదణ్డయితుమ్, "ఏషఏవా సాధుకర్మ కారయతియమధోనినీషతి" ఇతి; మాయాశాస్త్రాణ్యపి, ఆ దౌ స్వయంప్రవర్తిత వేదవిరుద్ధాన్యపి, హన్తకిమిదం త్వత్ప్రపన్నగో చరాపచార క్రౌర్యమ్; భగవదపచారఃక్రూరః, భాగవతాపచారః క్రూరతరః, భాగవతాశ్రితగోచరాపచారఃక్రూరతమః; ప్రణయ తి - బుద్ధాదిరూపేణరచయతి, తదపిత్వత్ప్రీతయ ఇతిభావః. అల ఙ్కారస్తు, వీతపఙ్కాశయానామిత్యత్రపద్మకృతా ప్రకృతశ్లేషః, త త్రప్రకృతే పాపమనసీ, అప్రకృతౌ కర్దమజలాశయౌ; సవిద్యుత్సే వాకతకనికషైరిత్యత్ర వివక్షిత సమాసద్వయోక్త రూపకోపసమ్భాను

శాస్త్రాణ్యపి దమయితుం త్వత్ప్రపన్నప్రతీపాన్ ॥౪౭॥
దైవాత్ప్రాప్తే వృషగిరితటం దేహిని త్వన్నిదానాత్స్వామిన్

ప్రాణిత ఇతి తయోస్తస్య చాఙ్గాఙ్గిభావసఙ్కరః, దర్పణం తే స్వశాస్త్రమిత్యత్ర వ్యస్తరూపకమ్, తస్య చ సంసృష్టిః; లీలాదక్షాం త్వదనవసరే లాలయన్తీ ప్రలిప్సామిత్యత్ర దయాయాం మహిషీ వృత్తాన్తస్య విప్రలిప్సాయాం వారవనితా వృత్తాన్తస్య శ్రీనివాసే తదుభయాసక్తరాజాది వృత్తాన్తస్య చ ప్రతీయమానత్వాత్సమాసోక్తిః, అపిచ మాయాశాస్త్రప్రణయనస్య సమర్థనీయస్య త్వత్ప్రపన్నప్రతీపాన్ దమయితుమితి సమర్థనాత్కావ్యలిఙ్గమ్, లక్షణాని తు దర్శితాని; (యద్వా) విద్వత్సేవాకతనికషైరిత్యత్ర ప్రకృతాన్వయానురోధేనోపమితసమాసః, అప్రకృతాన్వయానురోధేన విద్వత్సేవా సదృశకతకనికషైరితి మధ్యమపదలోపి సమాసః, సమాసద్వయేన చోపమానోపమేయవ్యత్యాసేనోపమాద్వయం వివక్షితమితి. ॥ ॥౪౭॥

ఏవం వేదప్రదానాదిముఖేన రక్షణప్రకారః ప్రదర్శితః, అథ హాతాదేవ యం కంచిద్దేహినం విషయీకృత్య తద్రక్షణాయ దేవో నియుజ్యత ఇత్యాహ- (దైవా) దితి- త్వన్నిదానాత్- దైవా-ద్దైవమ్, భాగ్యమ్, యాదృచ్ఛిక సుకృతాది; తస్మాత్, త్వన్నిదానాత్ - త్వయైవావసరే సమ్పాదితాత్, (యద్వా) నిదానాత్ - సర్వశ్రేయో మూలభూతాత్, త్వత్ - భవతీరూపాత్, దైవాత్ - ప్రాణిభాగ్యాత్, వృషగిరి తటం ప్రాప్తే దేహిని - మనుష్య తిర్యగ్విభాగానాదరేణ శరీరిమాత్రే, తిర్యక్ష్వపి తాదృశావశవచనస్య కృపాకారితస్య సమ్భవాత్; పరాయత్తవచనత్వస్యోభయత్రాపి సమానత్వాదితి భావః; స్వామిన్ పాహీత్యవశవచనే - (అత్రాపి దైవాదిత్యనుషజ్యతే) అవశం వచనమ్ - ఉత్స్వప్నవదమనస్కమ్, స్వామిన్ పాహీతి వచో యస్య తస్మిన్; అన్త్యం స్వాపమ్- మరణమ్, విన్దతి-

పాహీత్యవశవచనే విద్ధతిస్స్వాపమన్త్యమ్ । దేవశ్రీ
మాన్ దిశతికరుణే దృష్టిమిచ్ఛన్ త్వదీయాముద్ఘాతేన శ్రుతి

ప్రాప్నువతిసతి, అస్మిన్నవసరే దేవ శ్రీమాననియుక్తోపి భవత్యాలబ్ధా
వసరస్సన్, త్వదీయాం దృష్టిమిచ్ఛన్- (ఏతచ్చ దయాయాం శ్రీస
మాధి మపలమ్బ్యోక్తమ్) అనయాతావ దేతావత్ప్రియతితమః ఏత
స్మిన్నన్తరే మయాఽభిముఖ్యం దీయతే చేదియం మాంశీతళయా
నిరతిశయానన్ద సన్దోహదాయిన్యా వృశాసకృదప్యవలోక యేదిత్తిత్వ
దీయకటాక్ష మాశాసానస్సన్, శ్రీమాన్ దృష్టి మిచ్ఛన్నిత్యనేన
లక్ష్మీదృష్టేరపి దయాదృష్టేస్సౌభాగ్యాతిశయోవ్యజ్యతే; శ్రుతిప
రిషదాముద్ఘాతేన - ఉపోద్ఘాత భూతేన, ఓమిత్యాత్మనోన్తరేణ-
"ఓంస్యాద్బ్రహ్మణ్యనుజ్ఞాన" ఇతినిఘణ్టుః, ఆభిముఖ్యందిశతి- తథా
కరోమీత్యభి ముఖభావంభజతే, ఓమిత్యనుచ్చార్య శ్రుత్యుపక్రమా
యోగాత్తస్య తదుపోద్ఘాతత్వమ్. (అత్రాయమలఙ్కారోద్ధారప్ర
కారః) తత్రతావత్పరమ పురుషార్థ ప్రదానేన రక్షణానుమతిదా
నరూప మహాఫలం ప్రత్యబుద్ధిపూర్వ శబ్దోచ్చారణమాత్రస్య సమ
గ్రహేతుత్వాత్ "హేతూనామసమగ్రత్వే కార్యోత్పత్తిశ్చ సా
మతా । అస్త్రైరతీక్ష్ణకఠినైర్జగజ్జయతి మన్మథః" ఇత్యుక్తలక్షణో
విభావనాలఙ్కారః, దయావైభవ కృతత్వేనచ విరోధ పరిహారః,
కించ ఉద్ఘాతేన శ్రుతిపరిషదామిత్యత్ర పర్యాయోక్తమ్, "పర్యా
యోక్తంతు గమ్యస్యవచోభఙ్గ్యన్తరాశ్రయమ్ । సమస్తస్మైకృతౌ
యేన ముధారాహువధూకుచౌ" ఇతిలక్షణాత్; అత్రచప్రణవస్య
స్వాసాధారణాకారేణ గమ్యస్యశ్రుతిపరిషదాముద్ఘాతత్వ లక్షణా
కారాన్తరేణ స్వస్వరూపాదపిచారుతరేణాభిధానాత్; అస్యచప్రా
దర్శితవిభావనాయాశ్చసమప్రాధానసఙ్కరః; అపిచ, ఆభిముఖ్యం
దిశతీత్యస్య సమర్థనీయస్యదృష్టి మిచ్ఛం స్త్వదీయామితి వాక్యార్థేన,

పరిషదా ముత్తరేణాభి ముఖ్యమ్॥ ॥౪౮॥
శ్రేయస్సూతిం సకృదపిదయే సమ్మతాం యస్సఖీంతే

సమర్థనాద్వాక్యార్థ హేతుకం కావ్యలిఙ్గమ్, అస్యతుపూర్వవత్సమ ప్రాధాన్యసఙ్కరః, ఉద్గాతేనశ్రుతిపరిషదామితి పర్యాయోక్తస్యో భయోపకారకత్వా దుభయోస్సమానకాలో దయత్వాచ్చ; కించా త్రశ్రీనివాసే స్వాధీనభర్తృకాఖ్య నాయికాసక్తనాయక వృత్తాన్త స్య ప్రతీయమానత్వా త్సమాసోక్తిః, అస్యాగపూర్వప్రదర్శిత సమ ప్రాధాన్య సఙ్కరస్య చైకవాచకాను ప్రవేశసఙ్కరః. అధికంతు విస్తరభయాన్నలిఖ్యతే.॥ ॥౪౮॥

భగవతాకృతం మహోపకారస్య చిత్సంరక్షణం త్వామపకారిత్వ మిత్యుక్తమ్, జాయమానకటాక్షోపి త్వదుపస్కృత ఏవేత్యుచ్యతే, (అథవా)యదిదం శాస్త్రప్రదానరూపోయం మహోపకారేణకస్య చిద్వి షయీకారో యశ్చజాయమాన కటాక్షస్సర్వోప్యయం సముజ్జీవన ప్రకారో భగవతా క్రియమాణ స్త్వదాయత్త ఏవేతిదర్శయితుకామ శ్శ్లోకద్వయేన శాస్త్రప్రదాన మహాద్విషయీకారౌ తదాయత్తా ద ర్శయిత్వా జాయమాన కటాక్షం దయాశీతలితం దర్శయతి = (శ్రే యస్సూతి) మితి- శ్రేయస్సూతిమ్- శ్రేయసామ్ - సదాచార్యసమా శ్రయణాదీనామ్, సూతిమ్- ఉత్పత్తిస్థానమ్, [అధికరణేపాదానే చాస్త్రియాంక్తిః ఇతి సూత్రేణక్తిః] సకృదపి - సత్వసకృదితినియ మః, తేసమ్మతాం సఖీమ్ - త్వయా బహుమన్యమానాంసఖీమ్, అ ర్థాదీన పురుషార్థసాధనభూతాయాఅపి భగవద్దృష్టేదయాసాపే క్షత్వేన తత్సఖిత్వ మవర్జనీయమ్, ఇయంతు పరమ పురుషార్థనిదా నభూతా సమ్మతాసఖీతిభావః, [మతిబుద్ధిపూజార్థేభ్యశ్చేతి వర్తమా నేక్తః - క్తస్యచవర్తమానే ఇతికర్తరిషష్ఠీచ] శీతోదారామ్ - అత ఏవత్వ త్సమ్బన్ధాచ్ఛీతాముదారాంచ, అనాదికాలత్రాపత్రియాభి త

శీతోదారామలభత జనశ్శ్రీనివాసస్య దృష్టిమ్ । దేవాదీ
నామయ మనృణతాం దేహవత్త్వేఽపి విన్దన్ బన్ధాన్ముక్తైః

ప్తస్యజనస్య ధారాసలిలపాతాయమానాం జాయమానసకాయా
మపేక్షా నిరపేక్షం పరమపురుషార్థ ప్రదానేనోజ్జీవయితుం విష
యీకారేణ పరమోదారాంచ, "యద్దాతస్స్వాస్య తానేయం
పూర్ణేన్దోరకళఙ్కతా" ఇతి పరస్పరవిరుద్ధం శీతలత్వ మౌదార్యం
చ తత్సమ్బన్ధ మహిమ్నాత్యక్త విరోధమితి భావః, అలభతేతి స్వతఃపు
రుషార్థప్రతీతిః, జనః - నతు బ్రాహ్మణ్యాది నిర్బన్ధః, శ్రీనివాసస్యేతి
పురుషకార సాఫల్యమ్, శ్రీనివాసస్య దృష్టిమితి దృష్టిసౌభాగ్యాతి
శయః ప్రత్యాయ్యతే, తద్ధిన్యక్షయాపి లక్ష్మీర్యత్ర స్థలమధివసతీత్యా
దికమూహ్యమ్, ఏవంసామగ్రీదర్శితా, అథఫలం ప్రదర్శ్యతే, తత్ర
భగవత్ప్రాప్త్యాదికం పరమఫలం తావత్తిష్ఠతు - అనాదికాలాను
వృత్త మస్యజనస్య దేవాదీన్ప్రతి కిఙ్కరత్వం ఋణిత్వం చోన్మూల్య
ప్రత్యుత దేవాదీనస్య కిఙ్కరీకరోషి, ఇదమేవ తావత్పర్యాప్తమిత్య
భిప్రేత్య తదేవఫలమాహ- (దేవాదీనా) మితి - అయంజనో దేహ
వత్త్వేపి- "త్రిభిఋణవాజాయతే బ్రహ్మచర్యేణ ఋషిభ్యో యజ్ఞేన
దేవేభ్యః ప్రజయా పితృభ్య" ఇతి ఋణిత్వ ప్రయోజక దేహస
మ్బన్ధే విద్యమానేపి, దేవాదీనామ్- ఆదిశబ్దేన మనుష్యాది పరిగ్రహః;
అనృణతామ్ - తత్ప్రతి సమ్బన్ధి కానృణత్వమ్, కృపాపరివర్ధిత
జాయమాన కటాక్షవైభవా దితిభావః, "దేవర్షి భూతాత్మనృ
ణాం పితౄణాం నకిఙ్కరో నాయమృణీచ రాజన్। సర్వాత్మనా య
శ్శరణం శరణ్యం నారాయణం లోకగురుం ప్రపన్న" ఇత్యాద్యను
సన్ధేయమ్, విన్దన్ - విన్దన్సన్, అనేనాస్యైవ పరమలాభత్వం స్ఫో
ర్యతే; బన్ధాన్ముక్తైః- సంసారబన్ధాన్ముక్తైః, తత్ప్రయుక్తైః- అర్చిరా
దిగతౌ తైర్దేవాదిభిః ప్రయుక్తైః, అనఘైః - నిరుపాధికైః, ప్రేమ

బలిభిరనఘైః పూర్యతేత తత్ప్రయుక్తైః ॥ ॥ ౪౯ ॥

కారితైరిత్యర్థః; బలిభిః - ఉపహారైః, "సర్వేస్మై దేవా బలిమావహన్తి" తిశ్రుత్యనుసారాద్దేవముచ్యతే; పూర్యతే - పూరితో భవతి, ప్రేమపూర్వకత్వా దేవవృణీతో భవతీత్యర్థః; [వర్తమానసామీప్య ఇతిభవిష్యతిలట్] (అయంభావః) దయార్ద్రీకృతజాయమానకటాక్షలాభవానయంజనశ్శరీరే విద్యమానఏవ దేవాదీనామనృణస్సన్ శరీరపాతానన్తరమర్చిరాదిగతౌ తైరేవార్చ్యతఇతి. (అథవైవంయోజనా) అయమ్ త్వత్సాక్షీభూతశ్రీనివాస దృష్టివిశేషో జనః, బన్ధాన్ముక్తస్సన్-బన్ధాన్మోక్షమాకాఙ్క్షమాణస్సన్, [ఆశంసాయాంభూతవచ్చేతిభవిష్యతి క్తః] కదాముక్తిర్భవిష్యతీతి ముక్తిం ప్రతీక్షమాణ ఇత్యర్థః; దేహవత్త్వేపి - ఋణిత్వాదిప్రయోజకదేహసమ్బన్ధే విద్యమానేపి, అనృణతాం విన్దన్ - త్వదుపసృత జాయమాన కటాక్షమాహాత్మ్యేనానృణతాం ప్రాప్నువన్, ప్రత్యేత, తత్ప్రయుక్తైః - రహైవతైర్దేవాదిభిః ప్రయుక్తైః, "సర్వేస్మై దేవాబలిమావహన్తి" తిశ్రుతేః; అనఘైః - అస్మిన్విషయే కిఞ్చిత్కృత్య స్వరూపలాభం ప్రాప్స్యామ ఇతిబుద్ధ్యా ప్రీత్యాచప్రయుక్తత్వేన శ్లాఘనీయైః, అఘమ్-నిన్ద్యతా, తద్రహితైరిత్యర్థః, బలిభి - రుపహారైః, "కరోపహారయోః పుంసిబలిః ప్రాణ్యఙ్గజేస్త్రియామ్" ఇత్యమరః; పూర్యతే - పూరితోభవతి, కాష్ఠాధికం వహనాత్పరివాహసాపేక్షో భవతీతిభావః. అత్రసకృద్దృష్టి లాభమాత్రేణ పరమపురుషార్థ సిద్ధివర్ణనాల్లోకదృష్టిరీత్యా హేతోరసమగ్రత్వాచ్చ "హేతూనామసమగ్రత్వేకార్యోత్పత్తిశ్చసామతా" ఇత్యుక్తలక్షణో విభావనాలఙ్కారః, భగవద్దృష్టిమాహాత్మ్యాదితి విరోధపరిహారః; దేహవత్త్వేప్యనృణతాం విన్దన్నిత్యత్ర ఋణిత్వం ప్రతిప్రసక్త కారణే దేహవత్త్వే సత్యపి ఋణిత్వాభావవర్ణనాత్ "కార్యాజనిర్విశేషోక్తిస్సతిపుష్కలకా

దివ్యాపాఙ్గం దిశసి కరుణే యేషు సద్దేశికాత్మా క్షిప్రం
ప్రాప్తా వృషగిరిపతిం క్షత్రబన్ధ్వాదయస్తే । విశ్వాచా

రణ'' ఇత్యుక్తా విశేషోక్తిః, అత్రాపి భగవత్కటాక్ష వైభవాదితి ప
రిహారః; అనయోశ్చ విశేషోక్తి విభావనయోస్సమ ప్రాధాన్యసఙ్క
రః, అపిచోక్తార్థస్య సమర్థనీయస్య పూర్వార్ధేన సమర్థనాద్వా
క్యార్థ హేతుకం కావ్యలిఙ్గమ్, అస్యచ ప్రదర్శిత విభావనయా ఏకవా
చకానుప్రవేశసఙ్కరః, కావ్యలిఙ్గస్యవిశేషోక్త్యా సమప్రాధా
న్యసఙ్కరః. ||౪౮||

దయాసమ్బన్ధవీర్య వత్తరీకృతేన జాయమాన కటాక్షేణ చేత
నోజ్జీవనప్రకారః ప్రతిపాదితః, అథ భగవత్ప్రేత జాయమాన కటా
క్షాపేక్షయాఽఽచార్యాత్మనా వస్థితదయాకటాక్షస్య శీఘ్రఫలప్రద
త్వరూపోత్కర్షః ప్రతిపాద్యతే - (దివ్యాపాఙ్గ) మితి = అత్రచత్వ
దీయ కటాక్ష ఏవ క్షిప్రప్రాప్తి హేతురితిప్రథమస్వయవ్యతిరేకా
భ్యాందర్శయతి, సద్దేశికాత్మా - సచ్ఛబ్దేన సత్సమ్ప్రదాయసిద్ధ్యాది
కంవివక్షితమ్, సద్దేశికఆత్మాస్వరూపంయస్యాస్సా, "ఆచార్యస్సహరి
స్సాక్షాచ్చరరూపీనసంశయ" ఇత్యాదిప్రమాణానుసారేణాచార్యే భగ
వదధిష్ఠాన విశేషసద్భావా త్తస్యచదయామూలకత్వా దేవమూచ్యతే,
భగవద్దయా పరీవాహరూపత్వాద్వా; తాదృశీత్వమ్, యేషు-భాగవ
తాపచారాదినా సత్త్వాహీనేషు పాపిష్ఠాగ్రేసరేషు క్షత్రబన్ధ్వాదిషు
పుణ్యకృదగ్రగణ్యేషు పుణ్డరీకాదిషుచ, దివ్యాపాఙ్గమ్ - దివ్యః-తాదృ
శాః క్షత్రబన్ధుపుణ్డరీకప్రభృతీం స్తత్తారతమ్యానాదరేణ సద్యోవిశోధ్య
నిత్యకైఙ్కర్యప్రాప్త్యర్హతాపాదన సామర్థ్యాల్లోకోత్తరః, తా
దృశమపాఙ్గ-మపాఙ్గవ్యాపారమ్, కటాక్షమితియావత్; దిశసి - ని
దధాసి, (యద్వా) అపాఙ్గమ్ - నేత్రప్రాన్తమ్, దిశసి- ప్రేరయసి,
[దిశసీత్యత్ర వర్తమాన సామీప్యే వర్తమానవద్వేతి వర్తమానస

ర్యా విధిశివ ముఖాస్స్వాధికారోపరుద్ధామస్వేమాతాజహ
ఇవసుతే వత్సలామాదృశే త్వమ్॥ ॥౫౦॥

మీ పేభూతే లట్.] వర్తమానకాలశ్చ ప్రాప్తిక్రియాసమయః, అనేనచ వర్తమానవత్ప్రయోగేన వక్ష్యమాణ విధిశివాద్యపేక్షయా ఽతి క్షిప్ర ప్రాప్తిర్లభ్యతే; (అథవా) ["ధాతుసమ్బన్ధే ప్రత్యయాః" ఇతిసూత్రేణ దిశసీతి వర్తమానవన్నిర్దేశస్సాధుః, యేషు దిశసి తే ప్రాప్తా ఇతి ధాతు ద్వయస్య యథాకథఞ్చి ద్విశేషణ విశేష్యభావ సమ్బన్ధస ద్భావాం ద్విశేషణస్య విశేష్యాను విధాయిత్వాచ్చ దిశసీత్యత్ర భూతే లట్.] తేషుత్రేధ్ద్వాదయః - క్షత్రబన్ధు పుణ్డరీక ప్రభృతయః, వృషగిరిపతిమ్ - ఏతదవతార స్థలభూతం శ్రీవైకుణ్ఠనాథమ్, "మాయావీ పరమానన్దం త్యక్త్వా వైకుణ్ఠముత్తమమ్। స్వామిపుష్కరిణీతీరే రమయా సహ మోదతే," ఇతి హి పురాణశ్లోకః, క్షిప్రం ప్రాప్తాః - కతిపయై రేవదినైః ప్రాప్తాః, ప్రాప్తిశ్చాత్ర పరిపూర్ణ తదనుభవజనిత ప్రీతికారిత నిత్యకైఙ్కర్యలాభః; అత్ర "ప్రాఙ్ఘతక్షత్రబన్ధుశ్చ పుణ్డరీకశ్చ పుణ్యకృత్ । ఆచార్యవత్తయాముక్తౌ తస్మాదాచార్యవాన్భవే" దిత్యాద్యనుసన్ధేయమ్; ఏవమన్వయం ప్రదర్శ్య వ్యతిరేకం దర్శయతి - (విశ్వేతి) = విశ్వాచార్యాః - విశ్వాచార్యత్వేన విఖ్యాతాః, త్వదీయ దివ్యకటాక్ష విశేషాలాభే విశ్వాచార్యత్వాదికమపి వ్యర్థమితి భావః; విధిశివముఖాః - విధిశివసనకాద్యాః, "విధిశివసనకాద్యై" రితి హ్యుక్తమ్, స్వాధికారోపరుద్ధాః - స్వాధికారేణ - జగత్సృష్ట్యాదినా, ఉపరుద్ధాః - ప్రాప్తిప్రతిబన్ధవన్తః, తదుపరోధశ్చ త్వదీయ దివ్యకటాక్షాభావాదితి భావః. (యద్వా) త్వదీయకటాక్షలాభే సత్యత్యన్త పాపినోఽపి క్షిప్రం ప్రాప్నువన్తీతిమమర్థముదాహృత్య దర్శయతి - (దివ్యే) త్యాది = సద్దేశికాత్తా, యేషు - భాగవతాపచారాదినా సత్త్వహీనేషు, దివ్యాపాఙ్గమ్ - అతిపాపప్రసక్తానామపి సద్యోవిశో

అతికృపణోఽపిజన్తురధిగమ్యదయేభవతీ మశిథిలధర్మసేతు

థసేనపరమపురుషార్థప్రాప్త్యర్హతాపాదనాదత్యద్భుతవైభవమ
పాఙ్గమ్, దిశసి, [ప్రదర్శిత ప్రకారేణ భూతేలట్] తేక్షత్రబన్ధ్వా
దయః - పాపిష్ఠాః క్షత్రబన్ధు ఘణ్టాకర్ణ ప్రభృతయః, వృషగిరిపతిం
క్షిప్రంప్రాప్తాః, ఏవంకృపాకటాక్ష విశేషలాభేఽప్యన్త పాపినామ
పిక్షిప్రప్రాప్తి ముదాహృత్యతదలాభేఽతిమహతామపిక్షిప్రప్రాప్త్య
భావముదాహరతి - (విశ్వే) త్యాదినా - తస్మాదేవంమన్యే, మాతా,
జలే- అసమర్థేసుత ఇవ, మాదృశేజనేత్వం వత్సలేతి; "ఉపమానమ
శేషాణాం సాధూనాం యస్సదాభవే" దితీవ దసాధూనామశేషా
ణాముపమానత్వేన ప్రసిద్ధమాత్మానంమన్యతే, మాదృశఇత్యుక్తే పర
మనీచఇతి ప్రతీయతే, ప్రసిద్ధిప్రాచుర్యాదితి కవేరభిమానః, శేషివిష
యే స్తుతేనైచ్యానుసన్ధానమేవహి మహాత్మనాం స్వభావః, య
థా "అమర్యాదఃక్షుద్ర", ఇత్యాది. అత్రక్షత్రబన్ధ్వాదీనాం క్షిప్ర
ప్రాప్తింకృతవతీతి ప్రస్తుతస్యవిశేషస్య సమర్థనాయ మాదృశేత్వం
వత్సలేతి సామాన్యంవిన్యస్య తత్సమర్థనాయ పునరపిమాతాజలే ఇవ
సుతఇతి విశేషాన్తరస్యసన్నాద్వికస్వరాలఙ్కారః, "యస్మిన్విశేష
సామాన్యవిశేషాస్సవికస్వరః। సనజిత్యమహాన్తోఽపి దుర్ధర్షా
స్సాగరాఇవ" ఇతిలక్షణాత్; సచోపమాసఙ్కీర్ణః, సఙ్కరశ్చ స
మప్రాధాన్యేన॥ ॥౫౦॥

కృపాకృతమాచార్యాత్మనా రక్షణప్రకారముదాహృత్య తథా
క్రియమాణంస్వస్వరూపేణరక్షణప్రకారం వర్ణయతి-(అతికృపణోఽపీ)
తి= అత్రచ "స్వకైర్గుణైస్స్వైశ్చరితైస్స్వవేదనాద్భజన్తి యేత్వాం
త్వయిభక్తితోఽథవా।కరీశతేషామపితావకీదయాతథాత్వకృత్యైవతు
మేబలంమత" మిత్యుక్తప్రకారేణాకిఞ్చనాధికారిణస్సంసారతరణా
దావ్యమేవబలమిత్యాహ- అతికృపణోఽపి భక్తితదుపాయసమ్యగ్జ్ఞానత

పదవీం రుచిరామచిరాత్ । అమితమహోర్మిజాలమతి

దుపాయసమీచీనక్రియాతదనుగుణసాత్వికతాస్తిక్యాదిసమస్తాత్మగుణ
విహీనోఽపి,(అన్యత్ర)అతిదరిద్రోఽపి, అపినావృషాచలేశ పదపత్తనస్యా
ధనీభవతీత్యత్రవిరోధోవివక్షితః,త్వదాశ్రయణమహిమ్నేతిపరిహారః,
అన్యత్రచ సేతుపదవీప్రాప్తిబలాదితి;జన్తుః-యఃకశ్చిచ్చేతనః,భవతీమ్-
కృపణజనకల్ప లతికాంభవతీమేవ, అశిథిలధర్మసేతుపదవీమ్ - అశి
థిలా-దృఢా, స్వాశ్రితం కదాప్య పరిత్యజన్తీ పదవీ ధర్మసేతుపదవీ,
సంసారసాగర సన్తరణ సాధనత్వేన దయాయాః సేతుపదవీత్వేన
రూపణమ్, ధర్మార్థం కృతా సేతుపదవీ ధర్మసేతుపదవీ, అనేన భగ
వద్దయాయా నిర్హేతుకత్వం వ్యఞ్జితమ్, (యద్వా) ధర్మః- శ్రీని
వాసః, అలౌకికశ్రేయస్సాధనత్వాత్; తథాచోక్తమ్ “రామోవిగ్ర
హవాన్ ధర్మః - కృష్ణంధర్మం సనాతన” మిత్యాది. ప్రసిద్ధోరామ
సేతుశ్చ దర్శనమాత్రేణ ధర్మజనకత్వాద్ధర్మసేతుర్భవతి, తామ్,
రుచిరామ్ - ఆచార్యరుచిపరిగృహీతామ్,తత్రచ “దయనీయ స్తవనా
థ దుర్లభః - స్సైవతుమేబల” మిత్యాదికం ప్రమాణమ్; (సేతుప
క్షే) నావాదితరణసాధ నాన్తరాపేక్షయా మనోజ్ఞామ్, అధిగమ్య-
శరణత్వేన ప్రపద్య, సేతుపక్షే అధిగమః - అధిరోహః, అనేనద
యాయాఆశ్రితభవ్యతాతిరేకో వ్యజ్యతే, అమితమహోర్మిజాలమ్-అ
మితాని- అసఙ్ఖ్యేయాని, అపరిచ్ఛేద్యానివా; మహోర్మీణామ్ - అశ
నాయాదీనాంషణ్ణామ్, జాలానియస్మింస్తమ్; ఊర్మీణాంషట్త్వేపిప్ర
త్యేకమవాన్తరభేదానా మసఙ్ఖ్యేయత్వా దమితత్వోక్తిః, ఊర్మీ
ణాంమహత్వంచ స్వయత్నలోఽలఙ్ఘనీయత్వమ్, (అన్యత్ర) అస
ఙ్ఖ్యేయమహావీచీసమూహమ్, భవామ్బునిధిమ్ - భవమేవామ్బునిధిమ్,
సంసారసాగరమ్; అచిరాదతిలఙ్ఘ్య, ఆర్తశ్చేద సన్తరణే దృప్త
శ్చేత్తద్దేహావసానే, (అన్యత్ర) తరణసాధనస్య సేతుపదవీతాదే

లఘ్వీభవామ్బుధింభవతివృషాచలేశపదపత్తననిత్యధనీ॥౫౧॥

వాచిరాదతిలఙ్ఘనమ్, నావాదికం తరణసాధనం చేదను కూలవాతాది సాపేక్షత్వాన్న లఘ్వీభవతి, అతఏవ సేతుపదవీత్యేవ రూపణం కృతమ్, నతు నౌకాదినా, వృషాచలేశ పదపత్తననిత్య ధనీభవతి, వృషాచలేశస్య - శ్రీనివాసస్య, పదమ్ - స్థానమ్, యత్పత్తనం తస్మిన్; అయోధ్యేత్యపరాజితేతి చ విదితే, నిత్యధనీ - అత్రనిత్యశబ్దైకార్థ్యం నిత్యధనత్వేనాధ్యవసీయతే, (యద్వా) వృషాచలేశపదమ్ - తదీయ చరణారవిన్దమ్, తదేవ పత్తనమ్, సర్వపురుషార్థస్థానత్వాత్; తత్ర విద్యమానం యన్నిత్యధనమ్ - నిత్యపరిచరణమ్, తద్వాన్ భవతీత్యర్థః; అత్రాపినిగీర్యాధ్యవసానమ్, (అన్యత్ర) వృషాచలస్య - వృషాఖ్యపర్వతస్య, ఈశః - అధిపతిః, ద్వీపాన్తరీయఃకశ్చిద్రాజాదిః, తస్యపదమ్ - స్థానమ్, యత్పత్తనంతత్ర, ఇదంచ సమ్భవాభిప్రాయేణోక్తమ్, నిత్యధనీ- నిత్యధనాఢ్యోభవతి. అత్రచ సావయవరూపకమలఙ్కారః, సచామితమహోర్మిజాలమితి శ్లేషమూలాభేదాతిశయోక్త్యానిత్యధనీతి రూపకాతిశయోక్త్యాచోపస్కృత ఇతి తయోస్తస్యచాఙ్గాఙ్గిభావసఙ్కరః. * అత్రచయథా కశ్చిన్నిర్ధనోధనేచ్ఛుర్వణిజాది స్సేతు పదవ్యాసముద్రం సుఖేనాతిలఙ్ఘ్యద్వీపాన్తరీయం కఞ్చిత్పురవరంప్రాప్య తత్రతత్రబహుధనసమ్పన్నశ్చిరకాలం మోదతేతద్వ దిత్యుపమావ్యజ్యతే.॥ ॥౫౧॥

---

* అత్రచకృపణోజన్తు- రుపాయాన్తరహీనోముముక్షుర్నిర్ధనోధనేచ్ఛుర్వణిజాదిశ్చ, తత్రద్వయైకశరణత్వేన ప్రకృతస్య ముముక్షోరప్రకృతస్య వణిజాదేశ్చశ్లేషః, ప్రకృతయోరుభయోర్వాశ్లేషః, సచ భవతీదేవాశ్రిఖిలధర్మసేతు పదవీమితి భవామ్బునిధిమితిచ రూపకేణ నిత్యధనీతి రూపకాతిశయోక్త్యాచానుప్రాణితఇతి తయోశ్శ్లేషస్యచాఙ్గాఙ్గిభావసఙ్కర ఇతి కోశాన్తరే. ॥ ॥౫౧॥

అభిముఖభావ సమ్పదభి సమ్భవినాం భవినాం క్వచిదుప
లక్షితా క్వచిదభఙ్గురగూఢగతిః। విమలరసావహా వృష

ఏవమత్యన్తాకిఞ్చనోఽపి జనస్త్వద్దయాయాశ్రయణమహిమ్నా సంస
రమతీత్య పరమపురుషార్థం ప్రాప్నోతీత్యభిహితం ప్రాక్పద్యే, అత్ర
త్వాభిముఖ్యప్రసఙ్గమాత్రేణ సంసారహేతుభూతసమస్తపాపవిని
ర్ముక్తా భవన్తి సంసారిణ ఇతి ప్రతిపాద్యతే - (అభిముఖే)తి - విమల
రసావహా- సంసారిషు విమలమ్- అకృత్రిమమ్, రసమ్- స్నేహమ్, ఆవ
హతి- విదధాతీతి వా; విమలమ్- దుఃఖామిశ్రమ్, రస- మానన్దమావహ
తి- తేభ్యో దదాతీతి వాఽర్థః, (సరస్వతీపక్షే) రసః- జలమ్, సరస్వతీజ
లస్యాన్తర్వాహితయా పఙ్కిల సలిలసమ్బన్ధాద్యభావేన విమలత్వమ్,
తదావహా- తదుపనేత్రీ, క్వచిదుపలక్షితా- క్వచిద్విషయే, స్వకార్య
భూతసాత్త్వికతాస్తిక్యాదిసమస్తాత్మగుణపూర్తిదర్శనేన వ్యఞ్జితా, క్వచి
ద్విషయే అభఙ్గురగూఢగతిః- అభఙ్గురా- సుదృఢా సాత్త్వికతాదిస్వకా
ర్యాదర్శనేన గూఢా- అవ్యక్తా చ, గతిః- ప్రవృత్తిర్యస్యాస్సా; భగవద్ద
యాతావత్సార్వత్రికీ, సా చ క్వచిత్స్వకార్యప్రదర్శనేన ప్రకటా భవతి,
క్వచిత్తు తదప్రదర్శనేనాప్రకటా, స్వకార్యప్రదర్శనాప్రదర్శనే చ తేత
నానామాభిముఖ్యసద్భావాఽసద్భావాభ్యామితీదం దయాయా
స్స్వభావకీర్తనమ్, [భఙ్గురేత్యత్ర "భఞ్జభాసమిదో ఘురచ్" ఇతి కర్మక
ర్తరి ఘురప్రత్యయః] (సరస్వతీపక్షే తు) క్వచి- ద్దేశేనియతకాలేషూప
లక్షితా- జనైర్దృష్టా, క్వచి- ద్దేశాన్తరే, అభఙ్గురా- అనుస్యూతా,
దృఢా - గూఢా - ప్రచ్ఛన్నా చ, గతిర్యస్యాస్సేతి; ఏవంభూతా భవ
తీ, ఏవంభూతా సరస్వతీ చ; అభిముఖభావ సమ్పదభిసమ్భవినాం భవి
నామ్ _ అభిముఖానాం భావ అభిముఖభావః, ఆభిముఖ్యమ్; తదేవ
సమ్పత్ - దయావిషయాకార రూపశ్రేయోనిదానత్వాత్తామభిము
ఖీకృత్య, సమ్భవ - ఉత్పత్తి, స్తద్వతామ్; భగవద్దయోద్దేశేన తత్సిక

గిరీశవమే భవతీ సపది సరస్వతీవ శమయత్యఘమప్రతిఘమ్ ॥౫౨॥

జన్మని భవిష్యన్తీ యాస్తేషామభిముఖభావసమ్పత్తామభిముఖీకృత్య జాతానామిత్యర్థః; "మాశుచస్సమ్పదం దైవీమభిజాతోఽసి పాణ్డవే" తివత్; (అన్యత్ర) అభిముఖభావ సమ్పదః - ఆభిముఖ్యసమ్పదః, అభిసమ్భవ-స్సమ్ప్రాప్తిః, తద్వతామిత్యర్థః; "అత ఇనిఠనౌ" ఇతి ఇనిప్రత్యయః] సరస్వతీహి గూఢ ప్రవాహత్వేన ప్రవాహసమ్బద్ధా భావేష్వభిముఖాగమనగుణ కీర్తనాదినా భవినాం పాపంహరతి, తాదృశాం భవినామ్ - సంసారిణామ్, అప్రతిఘమ్ - ప్రకారాన్తరేణ ప్రతిహతిరహితమ్, యథోక్తమ్ "అనుభవితుమఘౌఘం నాలమాగామికాల" ఇత్యాది, అప్రతిఘమితి క్రియావిశేషణం వా; తత్తత్కర్మఫల ప్రదాన వ్యసనినా నిరఙ్కుశస్వతన్త్రేణ భగవతాప్యశక్యప్రతిబన్ధం యథా భవతి తథా అఘం సపది శమయతీత్యర్థః; అఘమ్ - త్వత్సమాశ్రయణ ప్రతిబన్ధకపాపమ్, సపది-ఆభిముఖ్యప్రసఙ్గ ఏవ, శమయతి, (యద్వా) భగవత్ప్రాప్తి ప్రతిబన్ధకీభూతసమస్త సుకృత దుష్కృత రూపోఽఘశబ్దార్థః, తాదృశమఘమ్, సపది - తస్మిన్నేవజన్మని, శమయతి - సదాచార్య ప్రాపణాదిముఖేనేతిభావః; (అన్యత్ర) అఘమ్- దుష్కృతజాతమ్, సపది - ఆభిముఖ్యానన్తరమేవ. అస్మిన్నుపమాలఙ్కారస్స్ఫుటః, స చ విమలరసావహేతి శ్లేషమూలాభేదాతిశయోక్త్యను ప్రాణిత ఇతి తయోరఙ్గాఙ్గి భావసఙ్కరః, కిఞ్చాభిముఖ్య మాత్రేణ పరమపురుషార్థలక్షణ మోక్షప్రదానవర్ణనాత్ "హేతూనామసమగ్రత్వే కార్యోత్పత్తిశ్చ సా మతే" త్యుక్తలక్షణా విభావనా, ఉపమావిభావనయోస్తు సమప్రాధాన్య సఙ్కరః, అపి చ - శమయత్యఘమప్రతిఘమితి సంసారహేతు సమస్తపాపశామకత్వస్య సమర్థనీయస్య విమలరసావహేతి సమర్థనాత్పదార్థ హేతుకం కావ్యలిఙ్గమ్, ఇదం చ సమప్రాధాన్యోపమా సఙ్కీర్ణమితి.   ॥౫౨॥

అపికరుణే జనస్యతరుణేన్దువిభూషణతామపి కమలాసన
త్వమపిధామ వృషాద్రిపతేః । తరతమతావశేన తనుతే

నన్వేతావతా మోక్షస్య దయాయత్తత్వం ప్రపఞ్చితమ్, మో-
క్షార్థీ చ "సమహాత్మా సుదుర్లభ" ఇత్యుక్తరీత్యా దుర్లభతరః, ఐశ్వ
ర్యార్థినస్తు లోకే బహవః, న తేదయామాసీదేయుః, ప్రయోజనాభా
వాత్; తతశ్చ కృపాయా ఆశ్రితాలోదుర్లభా ఇతి శఙ్కాయాం
పరమపురుషార్థ ప్రదానసమర్థాయా అర్వాచీనఫలప్రదానశక్తిః కై
ముతికన్యాయసిద్ధేత్యభిసన్ధాయ బ్రహ్మపదపర్యన్తైశ్వర్యవితరణయోపి
పరమపురుషార్థ లక్షణవ ద్దయాయామాయత్త ఇత్యాహ-(అపీ)తి-
పరిహితవర్ష్మ స్సా-పరిహితాకారేణ, వర్ష్మశబ్దో దేహపరః, "వర్ష్మ
దేహప్రమాణయో" రితి నిఘణ్టుః, హితమ్-శుభోదర్కమ్, పరిపచేళిమకే
ళిమతీ-పరిపచేళిమా-స్వయమేవపచ్యమానా, కేళి ర్లీలా తద్వతీ; ద
యాయాస్సర్వోపివ్యాపారః పరిహితరూపఇత్యర్థః; [పచేః కర్మకర్తరి
కేళిమప్రత్యయః] తాదృశీతేవితతి - ర్విస్తారః, తరతమతావశే
న- స్వతారతమ్యానుగుణ్యేన, తారతమ్యం చాత్ర స్వస్య మహత్త్వం
మహత్తరత్వం మహత్తమత్వంచ, (యద్వా) జనస్య తరతమతా
వశేన - పాత్రతారతమ్య పర్యాలోచన యేత్యర్థః, తత్తదిచ్ఛాతార
తమ్యాను గుణ్యేనేతివార్థః, జనస్య - ఆశ్రితజనస్య, తరుణేన్దువిభూ
షణతామపితనుతే - యవాతేవితతిర్మహతీత దారుద్రత్వ మపితనుతే,
అపిశబ్దస్సర్వత్ర ఫలస్యదౌర్లభ్యసూచకః, కమలాసనత్వమపితనుతే -
మహత్తరత్వే బ్రహ్మపదమపి ప్రయచ్ఛతి, వృషాద్రిపతేర్ధామాపితను
తే - స్వస్యామహత్తమత్వే పరమపదమపి ప్రాపయతీత్యర్థః, (య
ద్వా) ధామ - జ్యోతిః, గుణాష్టకరూపమ్, (అథవా) వృషాద్రిపతే
ర్ధామ - పదమ్, తచ్చస్వైశ్వరత్వమ్, భగవత ఆశ్రితపరతన్త్రత్వా
త్తదపి సమ్భవత్యేవేతిభావః, ఏవంసతి ప్రకరణానుగుణ్యం భవతి,

ననుతే వితతిః పరహితవర్ష్మార్గణాపరిపచేళిమ కేళిమతీ॥
ధృతభువనాదయే త్రివిధగత్యనుకూలతరా వృషగిరినా

తరుణేన్దువిభూషణతాం కమలాసనత్వ మితిహ్యాక్తమ్,ననుహ్యార్థోఽ త్రివృషాద్రి పతేర్ధామాపితనుత ఇత్యకైముత్యద్యోతనాయ, పరమ పురుషార్థప్రాపణని పుణాయాఃత్సుంద్రి పురుషార్థప్రదానే శక్తిరస్తీ తి కిమువక్తవ్యమితి. అత్రతరుణేన్దు విభూషణతామిత్యా దేర్దుర్లభ త్వాదుర్లభతరత్వదుర్లభ తమత్వాభిప్రాయ గర్భత్వాత్పరికరాఙ్కురః" "సాభిప్రాయేవిశేష్యేతుభవేత్పరికరాఙ్కురః। చతుర్ణాంపురుషార్థా నాం దాతా దేవశ్చతుర్భుజః" ఇతి లక్ష్యలక్షణసఙ్గ్రహాత్; తరుణేన్దు విభూషణతామిత్యాదౌ ఉత్తరోత్తరముత్కర్షస్య ప్రతీయమాన త్వాత్సారాలఙ్కారః, "ఉత్తరోత్తరముత్కర్షః స్సారఇత్యభిధీ యతే। మధురంమధుపీయూషం తస్మాత్తస్మాత్కవేర్వచః" ఇతిలక్ష ణాత్; అస్యచ పరికరాఙ్కురత్రయస్య సారాలఙ్కారే హైకవాచ కాను ప్రవేశసఙ్కరః, అపిచ అస్మద్ధామవృషాద్రి పతేరిత్యత్రకిము తార్థ్యాచీన పురుషార్థమితి కైముత్యస్య ప్రతీయ మానత్వా తాల్ వ్యార్థాపత్తిర్వ్యజ్యతే, పరహితవర్ష్మార్గణాపరిపచేళిమ కేళిమతీత్య త్రహేతు హేతుమతోరైక్యస్య ప్రతిపాదనాద్ధేత్వలఙ్కారః, "హే తుహేతుమతోరైక్యం హేతుంకేచిత్ప్రచక్షతే,ఇతిలక్షణాత్॥౫౩॥

అస్యచవ్యవహిత పూర్వశ్లోకేనసఙ్గతిః, తత్రహిదయాయా స్సరస్వతీసామ్య మనుసంహితమ్, తత్ప్రసఙ్గాత్పద్యద్వయేనగఙ్గా సాదృశ్యమనుసన్ధీయతే - (ధృతభునేతి- ధృతభువనా - రక్షితలో కా, (అన్యత్ర) ఊఢజలా, త్రివిధగత్యనుకూలతరా- త్రివిధాయాః- ఐశ్వర్యకైవల్య భగవల్లాభరూపాయాః, గతేః- ప్రాప్యస్య,అనుకూ లతరా- తదానుకూల్యమ్ - తత్ప్రదానప్రావణ్యమ్, యద్యపిశ్రీనివా సోఽపిదయా పారవశ్యాత్త్రివిధగతి కామానస్వేషగా తీతి తస్యాపిత

థపాదపరిరమ్భవతీ భవతీ। అవిదితవైభవాపి సురసిన్ధురివాత
నుతే సకృదవగాహమాన మపతాపమపాపమపి॥ ౫౪॥

దానుకూల్యమస్తి, తథాపి కర్మానుగుణఫలప్రదాన స్వభావత్వేనక
దాచిన్నిగ్రహోపి ప్రవర్తతే, ఇయన్త్వజ్ఞాతనిగ్రహా, తస్మాదను
కూలతరేత్యుక్తా, (అన్యత్ర) త్రివిధయా - త్రిలోకగతయా స్రోతో
నుగత్యా, అనుకూలతరా - నద్యన్తరాపేక్షయాఽతిశయేనలోకోప
కారకరీ, (యద్వా) కూలమతిశయేనానువర్తమానా అనుకూలతరా,
ఉత్తాలత్వే లోకస్య సలిలనిమజ్జనప్రసఙ్గాదితిభావః, వృషగిరినాథ
పాదపరిరమ్భవతీ - వృషగిరినాథస్య పాదయోః పరిరమ్భః పరిష్వఙ్గః తద్వ
తీ; పాదప్రణామే సదయా సన్ధుక్షితాం భవతీతి పాదపరిరమ్భవతీత్యుక్తిః,
"రాధావృషాచలపతేః పాద" ఇత్యభిహితమధస్తాదపి; పాదపరిరమ్భ
వతీత్యనేన వక్షస్థలపరిరమ్భవతీ లక్ష్మీః, ఇయన్తు పాద పరిరమ్భవతీతి ల
క్ష్మ్యా వక్షస్స్థలవద్ధయా యా వృషగిరినాథపాదపఙ్కజమంశతః ప్రాప్త
మితిస్ఫురతి, (అన్యత్ర) పాదాద్వినిర్గతత్వాత్పాదపరి ష్వఙ్గవతీ,
ఏవమ్భూతా భవతీ ఏవమ్భూతా సురసిన్ధురివ, అవిదితవైభవాపి - అ
జ్ఞాతసకృత్ప్రపన్న సకలార్తిప్రశామకత్వ శక్తిరపి, (అన్యత్ర) వైభ
వమ్ - తాపనివారణాదిశక్తిః, "హరిర్హరతి పాపానిదుష్టచిత్తై
రపిస్మృతః। యదృచ్ఛయాపి సంస్పృష్టోదహత్యేవహిపావక" ఇతి
న్యాయోఽనుసన్ధేయః, సకృదవగాహమానమ్ - సకృత్, ఆచార్యాదిభి
స్త్విషయీక్రియమాణం, జనమ్, అపతాపమ్ - అపగతతాపత్ర
యమ్, అపాపమపి - తాపత్రయమూలభూత పాపరహితమపి,
అన్యత్రస్పష్టః - ఆతనుతే - తత్సమ్బన్ధినోపి తథాతనుత ఇత్యర్థః,
"ఆస్ఫోటయన్తి పితరః ప్రనృత్యన్తి పితామహాః। వైష్ణవో నః కులేజా
తస్సనస్సన్తారయిష్యతీ"తి. అత్రధృతభువనేత్యాది శ్లేషమూలాభే
దాతిశయోక్త్యనుప్రాణితాపూర్ణోపమా॥ ॥౫౪॥

నిగమసమాశ్రితా నిఖిలలోక సమృద్ధికరీ భజదఘకూలము

ఏవం కృపాజ్ఞయోస్సాధర్మ్యవర్ణనేనోపమాం ప్రదర్శ్య తద్వ
ర్ణనేన నిదర్శనాం దర్శయతి - (నిగమే) త్యాదినా- నిగమసమాశ్రితా-
నిగమైః - వేదైః, సమాశ్రితా- సమ్యక్సేవితా, సేవా చాత్ర తద్వైభవ
ప్రతిపాదనమ్, భగవతో జగత్సృష్ట్యాది వ్యాపారస్య కృపాకార్య
త్వేన సృష్ట్యాదిజగద్వ్యాపార ప్రతిపాదకవాక్యాని తస్య భోగమో
క్షప్రదత్వప్రతిపాదనపరాణి చ వాక్యాని దయామాక్షిపన్తి, "సఏకాకీ
నరమేతే" త్యపి తస్య కారుణికత్వ ఏవ ఘటత ఇతి దయావైభవప్రతిపా
దన ఏవ తస్య చ తాత్పర్యమిత్యాశయః, నిగమైస్సమాశ్రితేత్యుక్త్యా ఏత
త్ప్రతిపాదనేన నిగమానాం స్వరూపలాభ ఇవ ప్రతీయతే, యథాహుః
"ఆమ్నాయానామసీమ్నామపి హరివిభవే వర్షబిన్దోరివాబ్ధౌ సమ్బ
న్ధాత్స్వాత్మలాభ" ఇతి. (అన్యత్ర చ) నిగమైః - "ఇమం మే గఙ్గ"
ఇత్యాదిభిర్భగవత్పాదామ్బుజ సలిలసమ్బన్ధేన స్వాత్మశుద్ధిమాకాఙ్క్ష
మాణైరివ, ఆశ్రితా - ప్రతిపాద్యా, నిఖిలలోక సమృద్ధికరీ - నిఖి
లాః, లోకాః-జనాః, "ఆర్తో జిజ్ఞాసురర్థార్థీ జ్ఞానీ చే" త్యుక్తచతుర్విధా
ధికారిణః, తేషాం తదభిలషితప్రదానేన సమృద్ధికరీ, (యద్వా) నిఖిలలో
కాః- విభూతిద్వయమ్, తత్సమృద్ధికరీ - నిత్యవిభూతేస్సమృద్ధికరత్వం
సంసరద్భిర్ముముక్షుదశాం క్రమేణ ముక్తిం చ ప్రాపితైశ్చేతనైః పరిపూ
రణేన; లీలావిభూతేస్తు "ఉదారాస్సర్వ ఏవైత" ఇతి భగవతైవ స్వాభిమ
తత్వేన పరిగణితైర్భగవద్భక్తైర్నిరన్తరీకరణేన; గఙ్గా చ లోకత్రయ
స్యాపి కుల్యాదిభిరైహిక ఫలసమృద్ధిం స్నానాదినాఽఽముష్మికఫలస
మృద్ధిమపి కరోతి, భజదఘకూలముద్రుజగతిః- భజతామఘైః కూలము
ద్రుజా భజదఘాన్యేవ కూలముద్రుజతీత్యర్థః; "తరఙ్గైరుత్తరఙ్గైస్తురఙ్గై
రితివద్రూపకమ్; (యద్వా) భజదఘానామ్ - కూలముద్రుజా - పీ
డావహా, గతి - ర్విషయీకారో, యస్యాస్సా తథోక్తా; (గఙ్గాప

భుజగతిరిగపరిత ప్తహితా । ప్రకటితహంస మత్స్యకమ

ఠే) భజదఘానామ్ స్నానాదినా సేవమానసవ్యాధిపాపానామ్, హర
శేకూలముదు భ్రజగతీ- స్త్రీప్రవేగా, స్వాభావిక స్త్రీప్రవేగో భజదఘాప
హరణార్థత్వేనోత్ప్రేక్షిత ఇత్యుత్ప్రేక్షాగర్భమిదమ్, మశకార్థోఘామ
ఇత్యత్ర మశకశబ్దస్య తన్నివృత్తిపరత్వవద్భజదఘశబ్దస్య తద్ధరణపర
త్వమ్, (అథవా) భజదఘేత్యాదివిశేషణం నోభయసాధారణమ్, కూల
ముద్రుజగతిత్వస్యగఙ్గాయాం ప్రసిద్ధత్వాత్తత్రితనోక్తమ్, దయా
యాంతద్యోగముపపాదయతి- (భజదఘే) త్యాదినా-ఽపరిత ప్తహితా-
తాపత్రయాభితప్తానాంహితా, అనిష్టనివృత్తిపూర్వకేష్టప్రాప్తికారి
ణీ, (అన్యత్ర) ఆతప్తానామ్-తాపత్రయతప్తానాంచహితా, ఇష్టాని
ష్టప్రాప్తిపరిహారకరీ; ప్రకటితహంసమత్స్యకమఠాద్యవతారశతా-
హంసావతారో మత్స్యావతారశ్చ, కమఠః - కూర్మావతారశ్చ, ఆదిశ
బ్దేనవరాహనారసింహాద్యవతారాగృహ్యన్తే; తేషాంశతమ్-అపరిమి
తమిత్యర్థః; అనన్తావతారత్వాద్భగవతః; "శతంసహస్రమయుతంస
ర్వమానన్త్యవాచకమ్, మిత్యుక్తేశ్చ; ప్రకటితమ్ - భగవతోహంసమ
త్స్యకమఠాద్యవతారాణాం శతంయయాసా, సర్వావతారాణాం
కృపాకార్యత్వాత్కృపా ప్రకటితత్వమ్; (అన్యత్ర) ప్రకటితా-
స్వచ్ఛత్వాత్ప్రకాశితా, హంసమత్స్యకమఠాదయోయేన తత్తథో
క్తమ్, ఆదిశబ్దేనగ్రాహాదయోజలచరపక్షిణశ్చోచ్యన్తే, తాదృశమవతా
రశతమ్- తీర్థశతమ్, యస్యాంసా; తస్మాద్విబుధసరిచ్ఛ్రియంవహసి,
ఏవంశ్లోకద్వయేన దయాయావిబుధసరితాపూర్ణసాదృశ్యంవర్ణితమ్,
అనేనపూర్ణసాదృశ్యవర్ణనేన "యమోవైవస్వతోరాజాయస్తవైష
హృదిస్థితః । తేనచేదవివాదస్తేమాగఙ్గాంమాకురూన్గమ". ఇత్యుక్త
ప్రకారేణ శ్రీనివాసదయైవ శ్రేయోర్థిభి స్సమాశ్రయణీయేతిఫలతి,
సర్వత్రసన్నిహితేయం సర్వసమాశ్రయణీయా భవతి, గఙ్గాతుత

కాద్యవతారశతా విబుధ సరిచ్ఛ్రియం వృషగిరీశదయే
వహంసి॥౫౫॥ జగతిమితంపచాత్వదితరాతు దయేతరళా

త్తిరవర్తినామేవసులభేతిభావః. అత్రవృషగిరీశదయాయాం విబుధసరిచ్ఛ్రీపదార్థారోపరూపో నిదర్శనాలఙ్కారః, "పదార్థవృత్తిమప్యేకేవదన్త్యన్యాంనిదర్శనామ్ । త్వన్నేత్రయుగళంధత్తేలీలాంనీలామ్బుజన్మనో" ఇతిలక్షణాత్॥   ॥౫౫॥

ననుదయాన్తరం వాసమాశ్రయణీయం కింనస్యాదిత్యత్ర దయాన్తరస్యా సమాశ్రయణీయత్వే శ్రీనివాసదయాయా స్సమాశ్రయణీయత్వేచ హేతుమాహ - (జగతి) త్యాదినా - త్వదితరా - త్వత్తో ఽత్యన్తభిన్నా త్వత్సాదృశ్యలేశోఽపినా స్తీత్యర్థః; జగతిదయాతు-లోకేపరిదృశ్యమానాదయాతు, బ్రహ్మాదీనాంరాజాదీనాం వేత్యర్థః, తుశబ్దోభగవద్దయాతో వైధర్మ్యద్యోతకః, వైధర్మ్యమేవాహ - (మితంపచే) త్యాదినా - మితంపచా- అల్పమేవఫలమిత్యర్థః, (యద్వా) అల్పశక్తిరిత్యర్థః; ["మితనఖేచే" తిఖశ్ప్రత్యయః] తరళా-ఫలప్రదానాత్పూర్వమేవ ఆశ్రయనాశాద్వావిరోధిగుణో దయాద్వానాశసమ్భవాత్ఫలఫలప్రదత్వమపిననియతమితిభావః; తదేవాహ - (ఫలనియమోజ్ఝితే)తి- తరళత్వాదేవఫలనియమోనాస్తీత్యర్థః, (అథవా) బ్రహ్మాదీనాంశక్త్యాదిపౌష్కల్యా భావేతద్దయాసత్తాకాలేపి ఫలవితరణా భావసమ్భవాత్తన్నియమోనాస్తీత్యర్థః, భవతిసన్తపనాయపునః- యత్రఫలందాతుంనశక్నోతి తత్రఫలాభావమాత్ర మేవేత్యేతదపి నాస్తి, ప్రత్యుతారాధకస్య సన్తపనాయభవతి, ఘూపేఽపరాధో దీపేఽపరాధ ఇతిస్వల్పాపరాధేపి నిగ్రహసమ్భవాత్ఫలాభావాతిరిక్తస్సన్తాపోఽస్తి,తతఉపరీదం సన్తాపాన్తరమి త్యభిప్రాయేణపునశ్శబ్దః, కేచిత్తు, తద్దత్తస్యఫలస్యాపి మార్కణ్డేయాయుర్న్యాయేన దుఃఖావహత్వమిత్యభిప్రేత్యాహ - (భవతిసన్తపనాయపున) రితి-

ఫలనియమోజ్ఝితా భవతి సన్తపనాయ పునః । త్వమిహ నిర

ప్రత్యుతేత్యర్థే పునరిత్యవ్యయమ్, అవ్యయానామనేకార్థత్వాత్; (యద్వా) పునశ్శబ్దో విశేషద్యోతనార్థః, ఉత్తరశేషస్త్వం పునరితి వ్యాచఖ్యుః. ఉక్తదోషప్రతిభటకల్యాణగుణ పరిష్కృతత్వమాహ- (నిరఙ్కుశే)తి = నిరఙ్కుశా - అప్రతిహతా, ప్రశాసనమ్ - ప్రకృష్టా శక్తిః, ఆదిశబ్దేన "ప్రకృష్టం విజ్ఞానం బలమతులమైశ్వర్యమఖిలం విమర్యాదం వీర్యం వరద పరమా శక్తిరపి చ । పరం తేజశ్చే" త్యుక్తా జ్ఞానబలాదయస్తద్విత తిరూపాస్సౌశీల్యాదయశ్చ గృహ్యన్తే, నిరఙ్కుశాప్రశాసనాదిరూపా విభూతిః - రైశ్వర్యం తద్వతీ; "అనుచరశక్త్యాదిగుణా" మితి తేషాం తదనుచరత్వాదితి భావః; (అన్యేతు) అప్రతిహతశక్తితత్కార్యభూతఫలదాననియమస్థిరత్వాదిమహిమవతీ, శక్తేర్దయా సహకారిత్వాద్దయాయాస్తద్వత్త్వోపచార ఇతి వివవ్రుః, తాదృశీ త్వమ్, ఇహ- అస్మిన్ జగతి, నతు దేశవిశేషే, దేహినాం దేహవత్త్వేవిద్యమానఏవ, నిరవధిమ్- త్రివిధపరిచ్ఛేదవిధురమ్, వృషశైలనిధిమ్- వృషశైలే సురక్షితం నిధిం శ్రీనివాసాఖ్యమ్, వితరసి, తస్మాత్త్వమేవ సమాశ్రయణీయేతి భావః; అత్ర "తద్యథా హిరణ్యనిధి" మితి "నిధిరివ విధనానా" మితి చ నిధినోపమిత శ్రీనివాసో నిధిత్వేనాధ్యవసీయతే, అనేన నిరతిశయ భోగ్యత్వం సర్వైస్సదా ఇజ్యమానత్వేపి క్షయప్రసఙ్గరాహిత్యమిత్యాదికం వ్యజ్యతే, వితరసి - అనుభావయసీతి యావత్; వితరసీత్యనేన విధేయీకరణం వ్యఞ్జితమ్, అయం చ నిరవధినిధిర్లక్ష్మీభూమ్యాది దివ్యమహిషీణాం శేషశేషాశనాది నిత్యసూరీణాం ముక్తానామన్యేషాం దేహినాం చ సామాన్యభోగ్య ఇతి, దేహినాం సమ్ప్రదానత్వాభావాన్న చతుర్థీ; తస్మాత్త్వమేవ సమాశ్రయణీయా, న దయాన్తరమితి తాత్పర్యమ్. అత్రార్థద్వయేన దయాన్తరభగవద్దయయోర్దయాత్వే నోపమానోపమేయయోర్విశేషవర్ణనా ద్వ్యతిరే

శకనాద్యవిభూతిమతీ వితరసి దేహినాం నిరవధిం వృష
శైలనిధిమ్ ॥ ౫౮ ॥ సకరుణలౌకికప్రభుపరిగ్రహ

కాలఙ్కారః, "వ్యతిరేకోవిశేషశ్చేదుపమానోపమేయయోః" రితి
లక్షణాత్; సచోపమేయాధిక్యపర్యవసాయీ, అపిచవృషశైలనిధింవి
తరసీత్యస్య సమర్థనీయస్య నిరఙ్కుశప్రశకనాదివిభూతిమతీత్యనేనస
మర్థనాత్కావ్యలిఙ్గమ్, వృషశైలనిధిమిత్యత్ర నిగీర్యాధ్యవసానా
ద్రూపకాతిశయోక్తిః, ఏతేషాంత్రయాణామేకవాచకానుప్రవేశ
సఙ్కరః. (శ్రీకోశాన్తరే - వ్యతిరేకాలఙ్కారస్య ఏతదుభయాను
ప్రాణితత్వాత్త్రయాణామఙ్గాఙ్గిభావసఙ్కరః) ॥౫౮॥

నన్వేవంనిరతిశయవైభవాచ్ఛ్రీనివాసకృపాఽస్మానతిక్షుద్రానా
శ్రితానపిసతఃకథమనుగ్రహీష్యతీతి శఙ్కమానాన్ కైముతికన్యాయ
ప్రదర్శనేన విస్రమ్భయతి - (సకరుణే) త్యాదినా - ఉపాధీత్యాది -
ఉపాధిః - ప్రయోజకః, అనుగ్రహోపాధిరానుకూల్యలేశః, నిగ్ర
హోపాధిర్మహాపరాధః, ఉపాధిశ్చక్రమివేత్యుపమితసమాసః, చ
క్రవదావర్తమానత్వాత్తత్సామ్యముపాధేః; తస్యపరివృత్తిః- పరివ
ర్తనమ్, కదాచిదేకస్యకదాచిదన్యస్య పరివృత్తిరిత్యర్థః, తస్యాఃప
రమ్పరయా - సన్తత్యా, పౌనఃపున్యేనేతియావత్; (యద్వా) పరి
వృత్తి - రావృత్తిః, పునఃకరణమ్; తస్యాఃపరమ్పరయా - సన్త
త్యా, అనేనప్రయోజకాకారేణ సఞ్జాతాంసకరుణలౌకికప్రభుపరి
గ్రహనిగ్రహయోర్నియతిమ్ - సకరుణస్య - దయాళోః, లౌకికప్ర
భోః - నరదేవస్య, పరిగ్రహనిగ్రహయోః - అఙ్గీకారదణ్డయోః,
నియతిమ్ - నియమమ్, (అయమత్రపర్యవసితార్థః) యదాయదాఽ
ల్పమప్యానుకూల్యం భవతితదాతదాపరిగ్రహః ఇతినియతిమ్, యదా
యదామహత్ప్రాతికూల్యంభవతి తదాతదానిగ్రహః ఇతినియతించే
తినిగ్రహానుగ్రహోపాధిపరమ్పరయా - నిగ్రహానుగ్రహపరమ్పరయే

నిగ్రహయోర్నియతిముపాధిచక్రపరివృత్తిపరమ్పరయా।

తియావత్; అల్పానుకూల్యదర్శనేనానుగ్రహవ దల్పాపరాధేన నిగ్ర
హశ్చేద్దురుపసదస్స్యాదితి శఙ్కాం పరిహర్తుం నిగ్రహస్య మహాప
రాధోపాధికత్వం వివక్షితమ్, తత్ర హేతుస్స కరుణేతి విశేషణమ్,
తాదృశీం నియతిమ్ - నియమమ్, వితరఙ్గయతామ్ - ప్రత్యక్షాదీనాని
శ్చిన్వతాం ప్రమాణానామ్, సంశయస్య కోటిద్వయావగాహి
త్వేన తరఙ్గవచ్చఞ్చలత్వాత్తరఙ్గశబ్దేన సంశయో వ్యపదిశ్యతే; విత
రఙ్గాన్నిస్సన్దేహాన్కుర్వతామిత్యర్థః, [వితరఙ్గ శబ్దాత్తత్కరో
తీణ్యన్తాల్లటశ్శత్రాదేశః,] త్వయి-వృషభమహీధరేశ సమ్బన్ధిన్యామ్,
త్వదాశ్రితపక్షపాతస్య సర్వజనప్రసిద్ధత్వాదితిభావః, విశయః - ఆ
భిముఖ్యాది మాత్రవతోఽస్మాన్పాలయిష్యతివా నవేతి సన్దేహః, కథం
భవితా - నకథంచిదపీత్యర్థః; యాదృశతాదృశా అపి లౌకికసకరుణ ప్ర
భవః ప్రభూతదోషవత్త్వేఽప్యల్పానుకూల్యమాత్రేణ స్వీయత్వేన పరి
గృహ్ణన్తి, ఆనుకూల్యలేశవర్జిత ప్రాతికూల్యఏవచనిగృహ్ణన్తి, ఏవం
సతినిరవధేర్భగవద్దయాయా ఆభిముఖ్యాదిమద్విషయే కస్సన్దేహ ఇతి
తాత్పర్యార్థః; ననుభగవద్దయాయాః స్వకరుణలౌకిక ప్రభుదుర్లభతా
దృశమహిమ సద్భావేసత్కైముతికన్యాయో ప్రవర్తేత్తత్రచనకిఞ్చి
త్ప్రమాణ ముపలభామహ ఇత్యతఆహ - (శ్రుతిమితసమ్పదీ) తి-
శ్రుతిమితా - శ్రుతిప్రమితా, సమ్ప - త్సమృద్ధిః, సర్వప్రకారే
ణ సర్వోత్కర్షోఽయస్యాస్సా; అత్రభగవతః పరత్వోపయికజగ
త్కారణత్వాది ప్రతిపాదికాశ్శ్రుతయోయాస్సన్తి, యాశ్చసౌలభ్యో
పయుక్తాఽఽశ్రితవాత్సల్యాది ప్రతిపాదనపరాః, యాశ్చతస్యాస్వా
రాధత్వ సకలఫలప్రదత్వాది ప్రతిపాదనశీలాస్తాస్సర్వా భగవద్దయా
మహిమ్ని ప్రమాణత్వేన వివక్షితాః; దయాంవినాజగత్కారణత్వా
దేరనుత్థానాత్తత్ప్రతిపాదక శ్రుతీనాందయావైభవ ప్రతిపాదనపర్య

వృషభమహీధరేశ కరుణే వితరజ్జయ తాంశ్రుతిమితసమ్పది

వసానాదితి. అత్రికావ్యార్థాపత్తిరలఙ్కారః, సకరుణేత్యుదగ్రప్రభా విస్రమ్భవతాం సర్వథాసర్వాతిశాయిన్యాం నిర్వ్యాజవత్సలాయాం సాక్షాద్వృషగిరీశదయాయాం త్వయివిస్రమ్భో భవతీతి కిమువక్తవ్యమితి కైముత్యేన విస్రమ్భరూపార్థస్యసంసిద్ధేః; కించకథంభవితా విశయ ఇతివిశయాసమ్భావ్యతారూపస్య సమర్థనీయార్థస్య శ్రుతిమితసమ్పదీత్యనేన సమర్థనాత్కావ్యలిఙ్గమ్, తచ్చకావ్యార్థాపత్తేరఙ్గమ్, తదుత్థాపకత్వాత్; అన్యథాకావ్యలిఙ్గాభావే కైముత్యంనస్యాత్; లౌకికప్రభావిస్రమ్భోఽస్తు, భగవద్దయాయాంమాభవతువిస్రమ్భ ఇతిశఙ్కాసమ్భవాత్తన్నిరాసాయ శ్రుతిమితసమ్పదీతి—తథాచత్వదుగ్రప్రభావిస్రమ్భవతాం శ్రుతిప్రసిద్ధసకలగుణసమ్పది శ్రీవేఙ్కటపతిదయాయాం విస్రమ్భోభవతీతికిముపక్తవ్యమితి కావ్యార్థాపత్తిస్సుగమః, ఏవంతర్హి శ్రుతిమితసమ్పదీత్యనేనైవ భగవద్దయాగోచరవిస్రమ్భస్యసమర్థనాత్కైముత్యేన కింకార్యమితిచేన్న, కైముత్యేనైవార్థసంసిద్ధిః, శ్రుతిమితసమ్పదీతివిశేషణంతు తత్సహకారీతిబ్రూమః, లక్షణంతు "కైముత్యేనార్థసంసిద్ధిః కావ్యార్థాపత్తిరిష్యతే। సజితస్త్వన్ముఖేనేన్దుఃకావార్తాసరసీరుహాం" మితి, "సమర్థనీయస్యార్థస్య కావ్యలిఙ్గంసమర్థనమ్। జితోఽసిమన్దకన్దర్ప మచ్చిత్తేఽస్తిత్రిలోచన" ఇతిచ. (యద్వా) క్షోదక్షమానుద్దిశ్యయోజనాన్తరం లిఖ్యతే, భగవద్దయాయాం మహోదారతాదినా లౌకికదయాతో విలక్షణత్వాత్సైవసమాశ్రయణీయేత్యుక్తమ్, ఏవంనిరతిశయవైభవాసాఽస్మానతిక్షుద్రాననుగృహీష్యతీత్యత్రకింమానమిత్యపేక్షాయాం శ్రుత్యనుమానేమానమిత్యాహ —(సకరుణే) తి= సకరుణస్య - దయాళోః, లౌకికప్రభోః - నరదేవస్య, పరిగ్రహనిగ్రహయోః - అఙ్గీకారదణ్డయోః, క్వచిత్పరిగ్రహః క్రియతే, క్వచిద్దణ్డశ్చనిపాత్యతే, తయో - రగ్నిమత్త్వ

త్వయికథంభవితావిశయః॥ ॥౫౭॥

స్థానీయయోః, నియతమ్ - వహ్నినిరూపితవ్యాప్తిమ్, ధూమభూయ స్సాహచర్యేణ నిశ్చిన్వతామితివ దయావ్యపదేశః, ఉపాధిచక్ర పరివృత్తిపరమ్పరయేతి వ్యాప్తిగ్రాహకప్రదర్శనమ్, హేతౌతృతీయా; ఉపాధిః ప్రయోజకః; పరిగ్రహేఉపాధిరానుకూల్యమ్, నిగ్రహేమహాప రాధః, సచక్రమివ- చక్రవదావర్తమానత్వాత్తత్సామ్యమ్, తస్యపరి వృత్తి-రావృత్తిః, పునఃకరణమితియావత్; తస్యాఃపరమ్పరయా-ప్రాచు ర్యేణ, తథాచయదాయదానుకూల్యప్రాతికూల్యేతదాతదా- నుగ్రహనిగ్రహావితివ్యాపకీభూతానుగ్రహనిగ్రహాభ్యాంసహజ్ఞాతమే త్యర్థః; పర్యవస్యతిసాధ్యసాధనయోర్భూయస్సహచారదర్శనేనేతియా వత్; వ్యాప్తిశ్చకాలికీవివక్షితా, దైశికీవ్యాప్తిర్వా; యత్రయత్రానుకూ ల్యంతత్రతత్రానుగ్రాహ్యత్వం యత్రయత్రప్రాతికూల్యంతత్రతత్రని గ్రాహ్యత్వమితి; వితర్జయతామ్-అనుగ్రహనిగ్రహోపాధిభూతాను కూల్యప్రాతికూల్యగతత్వేననిశ్చిన్వతామిత్యర్థః, అత్రచాపేక్షితార్థో ఽర్థాల్లభ్యతే, (యద్వా) ఉపాధిచక్రపరివృత్తి పరమ్పరయా సజ్జా తాం సకరుణలౌకికప్రభుపరిగ్రహ నిగ్రహయోర్నియతమ్ - తన్నిరూ పితాంవ్యాప్తిమ్, వితర్జయతామ్ - భూయోదర్శనాదినాపరిగ్రహ నిగ్రహోపాధిభూతానుకూల్య ప్రాతికూల్యప్రాచుర్యగతత్వేన నిశ్చి న్వతామిత్యేవార్థః, కథంభవితావిశయః - విశయవిరోధినిశ్చయస్యా నుమానేన జాతత్వాదితిభావః, అనుమానంచేదమ్, వయంభగవద్ద యానుగ్రాహ్యాః, తాంప్రత్యానుకూల్యలేశవత్త్వాత్, యస్సకరుణం శక్తంప్రత్యానుకూల్యలేశవాంత్సతదను గ్రాహ్యోదృష్టఇతి; ఏవమ నుమానే సాధారణేస్థితఏవ భగవద్దయావైభవాసాధారణ ప్రమా ణభూతానిత్యనిర్దోషాశ్రుతిరస్త్యిత్యాహ - (శ్రుతిమితసమ్పదీ) తి- శ్రుతిమితా - శ్రుతిప్రమితా, ఆశ్రితవాత్సల్యాదిగుణ సమ్పద్యస్యాస్త

స్యామ్; శ్రుతిశబ్దేనదయాప్రేరిత భగవత్కృతసృష్టిస్థిత్యాదిజగదు
పకారప్రతిపాదన పరాశ్శ్రుతయో వివక్షితాః, తాసాందయామ
హిమప్రతిపాదన పర్యవసానాత్; త్వయి - వృషభమహీధరేశకరు
ణాయామ్, తదీయసౌశీల్యవాత్సల్యౌదార్యాదివైభవస్యవిశ్వజనవిదిత
త్వేన నప్రమాణాన్తరమన్వేషణీయమితిభావః, కథంభవితా విశయః-
నకథంచిదిత్యర్థః, వ్యాప్తిబలేన శ్రుత్యాప్రత్యక్షేణచ స్వారాధత్వా
శ్రితానుగ్రహశీలత్వాదికల్యాణగుణాలఙ్కృతేయమితి నిశ్చయేజాగ్ర
తిసంశయహేతుగవేషణాదుర్ఘటేతిభావః, అత్రచాల్పానుకూల్యేప్య
నుగృహ్ణాసి, ప్రాతికూల్యప్రాచుర్యేఽపి నిగృహ్ణాసీతిజ్ఞాపయితుంపరి
గ్రహనిగ్రహయోరతినిగ్రహోక్తిః, తజ్జ్ఞాపనంచసకరుణేతివిశేషణేన.
అస్యాంయోజనాయామనుమానాలఙ్కారః, తస్యచశ్రుతి మితసమ్వ
దీతికావ్యలిఙ్గేనసంసృష్టిః, అపిచాతర్కవేద్యయా గోచరరతిభావంప్ర
తిప్రభువిషయ రతిభావస్యాఙ్గత్వేన ప్రతీయమానత్వాత్ప్రేయోఽల
ఙ్కారః, సచానుమానాలఙ్కారేణకావ్యలిఙ్గేన చోత్థాపితఇతిత
యోస్తస్యచాఙ్గాఙ్గిభావసఙ్కరః. (అథవా) ఏవంశ్రీనివాసదయా
యాలౌకికదయాతోఽతి విలక్షణత్వాత్సైవసమాశ్రయణీయా, సాచ
వృషశైలనిధిప్రదానేనావశ్యమనుగ్రహీష్యతీత్యుక్తమ్, ననుచలోకే
హియత్రయత్రానుగ్రహస్తత్ర తత్రనిగ్రహోఽపిదృష్టః సకరుణేష్వపి
రాజాదిషు, తస్మాదస్మదపరాధానామనల్పత్వేన నిగ్రహోఽపిసమ్భావ
తీతిశఙ్కాయామాహ - (సకరుణే)తి. ఉపాధీత్యాది. ఉపాధిః- ప్ర
యోజకః, పరిగ్రహోపాధి - రానుకూల్యలేశః, నిగ్రహోపాధి-
రానుకూల్యలేశవర్జితం ప్రాతికూల్యప్రాచుర్యమ్, సచక్రమివ - చ
క్రవదావర్తమానత్వాచ్చక్రసామ్యమ్, తస్యపరివృత్తిః- పరివర్తనమ్,
కదాచిదానుకూల్యలేశస్య కదాచిత్తద్వర్జితప్రాతికూల్యప్రాచుర్య
స్యస్వీకారఇత్యర్థః, తస్యాఃపరమ్పరయా - అనువృత్త్యా, ఏవంప్ర

వృషగిరికృష్ణమేఘజనితాం జనితాపహారాం త్వదభిమతిం

యోజకస్వరూపముక్తమ్, ప్రయోజ్యస్వరూపమాహ - (సకరుణ. లౌకికప్రభుపరిగ్రహనిగ్రహయోర్నియతి) మితి=సకరుణస్య దయాళోః, లౌకికప్రభోః - ర్నరదేవస్యసమ్బన్ధినోః, పరిగ్రహనిగ్రహయోః - రఙ్గీకారదణ్డయోః, నియతిమ్ - ప్రదర్శితోపాధిప్రయుక్తాం యత్రయత్ర పరిగ్రహస్తత్రతత్రనిగ్రహ ఇతివ్యాప్తిమిత్యర్థః, వితరఙ్గయతామ్-అయంవ్యాప్తిఃపరిగ్రహనిగ్రహయోః పాధిభూతానుకూల్యలేశతద్వర్జితప్రాతికూల్యప్రాచుర్యాను వృత్తిప్రయుక్తా నస్వాభావికీతినిశ్చిన్వతామానుకూల్యలేశవతామిత్యర్థః; అయమేవనిశ్చయస్సంశయం ఛేత్తుం ప్రభవతి, ఇతఉపరితాదృశసంశయచ్ఛేద సమర్థాభగవద్దయావైభవాసాధారణప్రమాణభూతా శ్రుతిరస్తీత్యాహ- (శ్రుతిమితసమ్పదీ)తి = శ్రుతిప్రమితాశ్రితవాత్సల్యాది కల్యాణగుణసమ్పన్నాయాంత్వయి, ఆశ్రితనిగ్రహకథామప్యజానన్త్యామ్; కథంభవితావిశయః? ఆనుకూల్యలేశమాలోక్యాను గ్రహీష్యతివాప్రాతికూల్యప్రాచుర్యం విచార్యనిగ్రహీష్యవేతి విశయఃకథంభవితా, నకథంచిదపి, లోకదృష్టిరీత్యాశ్రుత్యాచ జనితేతాదృశసంశయవిరోధిని నిశ్చయేజాగ్రతిసతివిశయోనోదేతుమర్హతీతిభావః. అత్రచకవేర్దయాంగోచర రతిభావంప్రతిలౌకికప్రభువిషయరతి భావోఽఙ్గమితిభావాలఙ్కారః.॥౫౭॥

యతఏవమత ఏవ కేచిత్కృతినశ్చాతకామేఘామ్బు నీవత్వద్యేకాన్త్యంసముఖన్తీత్యాహ - (వృషగిరీ) తి-హేదయే! వత్సలతయాస్వత ఏవస్తుతిశ్రవణకుతూహలాద్దత్తావధానాయామపి దయాయాంతన్నామగ్రహణస్యకర్పూర గుళికావదాహ్లాదకరత్వాత్ప్రీతి పద్యమావృత్తిః, జగతికృతినః- [జగతీత్యత్ర 'యతశ్చనిర్ధారణ'మితినిర్ధారణేసప్తమీ,] కృతినః - సారాసారవివేచనచతురాఃపురుషాః, (యద్వా)

సువృష్టిముపజీవ్య నివృత్తతృషః। బహుజలాశయేషు బహు
మానమపోహ్య దయే నజహాతి సత్పథం జగతి చాతకవత్ప్ర

భాగ్యవన్తః, కృతకృత్యా వా; వృషగిరికృష్ణమేఘజనితామ్- వృషగిరౌ
యః కృష్ణమేఘః - కృష్ణ ఏవ కృష్ణమేఘః - కాళమేఘః, తజ్జనితామ్,
అనేన చేతనం విషయీకుర్వన్త్యాం దయాయాం భగవతః పురుషకార
త్వం స్ఫురతి, అత్ర ప్రాధాన్యమితి యావత్; జనితాపహారామ్ - జని- ర్జ
ననమ్, సంసారః; తేన యస్తాపః - ఆధ్యాత్మికాది, స్తం హరతీతి తథో
క్తామ్; సువృష్టిరాతపాది జనితతాపమాత్రం హరతి, ఇయం తు తాప
త్రయమితి విశేషోక్తిః, త్వదభిమతామ్ - తవాభిమతి - రభిమానః,
మదీయోఽయమిత్యఙ్గీకారః; తామేవ సువృష్టిమ్-శోభనామమృతసఞ్జీ
వనీం వృష్టిమ్, ఉపజీవ్య - స్వీకృత్య, (అన్యత్ర) నిపీయ, నివృత్తతృ
షస్సన్తః - "పరమాత్మని యో రక్తో విరక్తోఽపరమాత్మని" ఇతి నివృత్తై
హికాముష్మికభోగేచ్ఛాస్సన్తః, (అన్యత్ర) నివృత్తపిపాసాః, అత ఏవ
బహుషు - బహువిధేషు, జలాశయేషు - జడమతిషు కిఞ్చిజ్జ్ఞేషు బ్ర
హ్మరుద్రాదిషు, (అన్యత్ర) జలాశయాః- జలాధారాస్తటాకాదయః, తే
షు; బహుమానమపోహ్య-స్వామిత్వాభిమానం విహాయ, క్షుద్రప్రయో
జనాన్తరేభ్యో నివృత్తతయా క్షుద్రదేవతాముఖమనవలోకయన్త ఇత్య
ర్థః; (అన్యత్ర) తటాకాదిసలక్ష్మీకృత్య, సత్పథమ్- సతామ్ - దవైకశ
రణానామ్, పన్థానమ్- ఆచారమాజ్ఞాకైఙ్కర్యాదిలక్షణమ్, త్వయ్యై
కాన్త్యం చ; నజహాతి- న పరిత్యజన్తి, "ఆజ్ఞాకైఙ్కర్యవృత్తిష్వనఘ
గురుజన పరిక్రియా నేమివృత్తి" రిత్యుక్తప్రకారేణ సేవన్త ఇత్యర్థః,
సదాచారాణాం కార్త్స్న్యేనానుష్ఠేయత్వజ్ఞాపనాయ నజహాతీతి వ్యతి
రేకనిషేధః కృతః, (అన్యత్ర) సత్పథమ్- నక్షత్రపథమాకాశమ్, నజహా
తి- తృణ్ణివృత్త్యర్థమాకాశం పరిత్యజ్యాన్యతో న యాన్తీత్యర్థః, చాతకవ-
చ్చాతకేన తుల్యమ్, "స ప్రసన్నశ్చాతకో యద్వ" దితి ప్రసన్నస్య తేనోపమి

తినః ॥ ౪౮ ॥ త్వదుదయతూలికాభిరమునా వృషశైల జుషా స్థిరచరశిల్పినైవ పరికల్పితచిత్రధియః । యతిపతి

త త్వాదితి. అత్ర చోపమాలఙ్కారః, సచ జనితాపహరామిత్యాదిశ్లో క్తైరధికాభేదరూపకేణ శ్లేషమూలాతిశయోక్త్యా చ సఙ్కీర్ణః. ॥౪౮॥

త్వదాశ్రయణమేవహిత మిత్యర్థో న స్వకపోలకల్పితః, కింతు త్వదభిమతైః పూర్వపురుషైరేవ స్థాపితఇత్యాహ - (త్వదుదయతూలికాభి) రిత్యాదినా - అమునా - సకలజనదృశ్యమానేన, వృషశైలజుషా - తదర్థం వృషశైలం సేవమానేన, స్థిరచరశిల్పినైవ - స్థిరచరయోశ్శిల్పినా, శిల్పమ్ - విచిత్రనిర్మాణమ్, తద్వతా; శిల్పినేతి చిత్రపరికల్పనచాతుర్య ప్రకటనమ్, తేనైవ, నతు శిల్ప్యన్తరాపేక్షేతి భావః, త్వదుదయతూలికాభిః - త్వదుదయైః - త్వదుస్మాభిః, స్తూలికాభిరి వేత్యుపమితసమాసః, పరికల్పిత చిత్రధియః - పరికల్పితాచిత్రధీ - శ్చిత్రసదృశీధీ, ర్యేషాం తే; చిత్రధీరిత్యత్ర మధ్యమపదలోపసమాసః, చిత్రసాదృశ్యంచా శ్చర్యావహత్వేన, (యద్వా) వృషశైలజుషా అమునైవ స్థిరచరశిల్పినేతి వ్యస్తరూపకమ్, స్థిరచరచిత్రశిల్పినా - చిత్రకారేణ, అత్ర స్థిరచరయోశ్చిత్రత్వరూపణ మనుక్తమపిగమ్యమభ్యుపగమ్యతే, శిల్పినేతిశిల్పిత్వరూపణాత్; త్వదుదయతూలికాభిః - త్వదుస్మాభిరేవ కూర్చికాభిః, పరికల్పితచిత్రధియః - పరికల్పితా, చిత్రా - అద్భుతా, ధీర్యేషాం తే; సంసారమణ్డలే తాదృశ్యాధియోసమ్భావి తత్వాదద్భుతత్వమ్, (యద్వా) చిత్రా - మాత్మనామ్, త్రాయకత్వాచ్చిత్రత్వమ్, అద్భుతాలేఖ్యస్య చ ఏకశబ్దోపాదానేనాభేదాధ్యవసానం కృతమ్, అతఏవాలేఖ్యస్య శిల్పితూలికాసాపేక్షత్వాత్స్థిరచరశిల్పినేతి త్వదుదయతూలికాభిరితిచ తదుభయరూపణం కృతమ్. అత్ర చైకదేశవివర్తి వ్యస్తరూపకోత్థాపితాయా శ్లేషభిత్తికాతిశయోక్తేర్వాచక లుప్తోపమాయాశ్చ సన్దేహసఙ్కరః, ఉభయథాపి సమ్భవాదితి, తాదృశాయతి

యామునప్రభృతయః ప్రభవన్తి దయే జగతిహితంనస్త్వ
యిభరన్యసనాదధికమ్ ॥ ౫౯ ॥ మృదుహృదయేదయే

పతియామునప్రభృతయః- ప్రభృతిశబ్దేననాథాదయోవివక్షితాః; త్వయి - సామర్థ్యసార్వజ్ఞ్యసహజసౌహార్దాదిగుణవత్యాం భవత్యామ్, భరన్యసనాత్ - భరసమర్పణాత్, అధిక-ముత్కృష్టమ్, నః- అస్మాకమ్, హిత-మిష్టానిష్టప్రాప్తిపరిహారసాధనమ్, జగతినేతి- సర్వలోకపరిమార్గణేపినాస్తీతి, ప్రథయన్తి- ప్రకాశయన్తి, (అథవా) నః- అకిఞ్చనానామనన్యగతీనామస్మాకమ్, త్వయిభరన్యసనాదధికంహితమ్, జగతి - అస్మిన్లోకే, నప్రథయన్తి, యద్యస్తిప్రథయేయుః, అస్మిన్ జగతహితతమ ప్రకాశనాయహితేషాం మహాపురుషాణామవతార ఇతిభావః; అతస్సిద్ధంత్వమేవనశ్శరణమితీతి తాత్పర్యమ్, ప్రథయన్తీత్యత్రస్వీయప్రబన్ధైరితి వివక్షితమ్, అతోవర్తమాననిర్దేశోపపత్తిః. అస్మిన్పద్యేభావాలఙ్కారశ్చ, కవేర్దయాగోచరరతిభావం ప్రతియతిపతి ప్రభృతివిషయరతిభావస్యాఙ్గత్వప్రతీతేః; అపిచహితప్రకాశన సామర్థ్యస్యసమర్థనీయస్య పరికల్పితచిత్రధి య ఇతివిశేషణేన సమర్థనాత్కావ్యలిఙ్గమ్, అనేనచభావాలఙ్కారస్యాను ప్రాణితత్వాత్తయోరఙ్గాఙ్గిభావసఙ్కరః. ॥౫౯॥

ఏవమాచార్యరుచిపరిగృహీతోపాయభూతాయాంకృపణజనకల్పలతికాయాం త్వయిన్యస్తభరంమాం సంసారోన్మూలనేనోజ్జీవయేతిస్వాభీష్టం ప్రార్థయతే- (మృదుహృదయే) ఇతి - ఏభిస్సమ్బోధనపదైస్త్రాముపశ్లోక్యస్వత ఏవప్రీతామపిభూయః ప్రీణయతి, అత్రస్వల్పస్యాపిపరదుఃఖస్యాసహిష్ణుత్వం మృదుత్వమ్, మృదుహృదయం యస్యాస్సాతథోక్తా; చేతనసమాధినాఽయం వ్యపదేశః, మృదితకామహితే - మృదితః - నిరస్తః, కామః - ఐహికాముష్మికభోగేచ్ఛా, యైస్తేభ్యోహితే, యద్యపిసర్వేభ్యోహితత్వం దయాయావిద్యతఏవ,

ప్సృదితకామహితే మహితే ధృతవిబుధే బుధేషు వితతాత్మ
ధురే మధురే । వృషగిరిసార్వభౌమదయితే మయి తే మహ

తథాపి ప్సృదిత కామేభ్యో విశిష్య హితత్వం దర్శయితుం పృథగుక్తిః, "స్వజనస్యచరక్షితే" తివత్; మహితే - సర్వసాధారణత్వే నాధికృతాధికారో పాయాన్తరేభ్యోఽభ్యర్హితే, ధృతవిబుధే - విశేషేణ బుధా విబుధాః, అత్యన్తపరతన్త్రాత్మ స్వరూపజ్ఞాః, అత ఏవో పాయాన్తరే ష్వనధికుర్వన్త, స్తే ధృతాః - పరగతస్వీకారేణ సఞ్జీవితా యయా సా; బుధేషు - విద్వత్సు దేశికరూపేషు, వితతా, ఆత్మనః - స్వస్యాః, ధూః - ర్భారో, యయా సా తథోక్తా; త్వత్తోఽప్యధికమేవ త్వైరాత్మ్యోజ్జీవనం కారయసీతి వితతశబ్దస్యభావః, అత ఏవ, మధురే - ఏవం సద్వారకమద్వారకం చ నిర్హేతుకమేవ నిఖిలోజ్జీవనాత్స్వప్రసఙ్గ ఏవాహ్లాదకారిణీత్యర్థః, (యద్వా) ఆశ్రయణదశాయామపి గోక్షీరవత్స్వాదుభూతే ఫలదశాయాం మాధుర్యం కిముతేతి భావః, వృషగిరిసార్వభౌమస్య దయితే - గుణాన్తరేభ్యోఽప్యభిమతే, సార్వభౌమస్య ప్రధానమహిషీత్యపి వ్యజ్యతే, అత ఏవ, భవుకనిధే - భాగ్యనిధే, ఇదం చ చేతన సమాధినా, వస్తుతస్తు కృపాయా శ్శ్రీవేఙ్కటేశాధాయకత్వేన తదీయభాగ్యరాశిత్వేన వ్యపదేశో భవుకనిధ ఇతి, తే - ఏవం ప్రభావాయాస్తవ, భవమూలహరామ్ - భవస్య మూలాని - హేతుభూతాని పాపాని, హరతీతి తథోక్తామ్; [హరతేరనుద్యమనే జిత్యచ్ప్రత్యయః] వృక్షాది మూలహర లౌకిక ప్రవాహాదాధిక్యోక్తిరియమ్, మహతీ[illegible] - మత్పాపహరణయోగ్యామ్, లహరీమ్ - అనర్గళత్వేన శీతలత్వా దినా చ మహాప్రవాహసామ్యాద్దయాకృత విషయీకారో లహరీత్వేనాధ్యవసితః, తచ్చాధ్యవసానం నిగరణపూర్వకమితి రూపకాతిశయోక్తిః, మయి - త్వయి న్యస్తభరే, నిధేహి - యథా సంసారవిషవృక్షస్య పాపరూప

తీం భవుకనిధేనిధేహి భవమూలహరాం లహరీమ్ ॥ ౬౦॥

అకూపారైరేకోదక సమయవైతణ్డికజవైరనిర్వాప్యాం

మూలోచ్ఛేదనస్యాత్యర్థం దృఢం ప్రేరయ. అత్రచ విశేషణసామ్యనిబన్ధనాదయాయాం శ్రీవేఙ్కటేశదివ్యమహిషీ వ్యవహారసమారోపరూపా సమాసోక్తిః, అస్యాశ్చరూపకాతిశయోక్త్యాసంసృష్టిః॥ ౬౦ ॥

ఏవం ''భవమూలహరాం లహరీ''మితి సంసారమూలభూతావిద్యాకర్మవాసనాం నివర్తయేతి ప్రార్థితమ్, నన్వనాదికాలానువృత్తాం మహతీం ప్రళయసమయేప్యనాశ్యాం త్వదీయామవిద్యాం కథం క్షపయితుం శక్నుయామితి శఙ్కాయామాహ- (అకూపారై)రితి-(ఏకోదకే)తి- ఏకోదకస్య- ఏకీభూతస్యజలస్య, ప్రళయేహి సప్తసముద్రజలానామన్యోన్యం మిశ్రీభావః, తస్యసమయ ఇతివా, ఏక-మేకీభూత,ముదకం యస్మిన్నితి సమయవిశేషణమ్, తాదృశస్సమయః ప్రళయకాలః, తత్ర వైతణ్డికః- కిఞ్చిదప్యనవస్థాపయన్ ప్రవర్తమానః, నాస్యవైతణ్డికస్య స్థాప్యః పక్షోఽస్తీతి వైతణ్డికత్వవ్యపదేశః, తాదృశో జవో యేషాం తైరకూపారైః-సప్తభిస్సముద్రైః, అనిర్వాప్యామ్ - నిర్వాపయితుమశక్యామ్, బడబానలస్య జలేన్ధనత్వాత్ప్రత్యుత తైరేధనీయామితి భావః, బడబాముఖానలస్యాగ్నిత్వేనాకూపారాణాం జలత్వేనచ నిర్వాప్యనిర్వాపకభావః ప్రసక్తః ప్రతిషిధ్యతే, వైతణ్డికజవత్వాదేవావినాశకమపి ప్రసక్తమితి ధ్యేయమ్, తాదృశీమవిద్యాఖ్యబడబామ్ - అవిద్యేత్యాఖ్యా యస్యాస్తామ్; అవిద్యా - అజ్ఞానమ్, కర్మరూపాఽవిద్యావా; బడబామ్ - బడబాగ్నిమ్, అజ్ఞానస్యస్వాశ్రయభూతస్వరూపనాశకత్వేన బడబానలసామ్యమ్, బడబానలోహి సలిలేన్ధనత్వాజ్జలస్వరూపం నాశయతి, క్షిప్రమ్ - క్షణమాత్రేణ, క్షపయితుమ్, నాశయితుమ్, ప్రభవసి - సమర్థాఽసి, బడబాగ్నిరపిహి ప్రళయసాగరైరనిర్వాప్యః, పుష్కలావర్తకాదిమేఘవర్షబిన్దుభిశ్శామ్యతీతిభా

క్షిప్రం క్షపయితుమవిద్యాఖ్యబడబామ్ । కృపే త్వం తత్త్వా
దృక్ప్రథిమవృషపృథ్వీధరపతిస్వరూపద్వైగుణ్యం ద్విగుణ
నిజబిందుః ప్రభవసి॥౯౧॥

వశ, ఏవం సామర్థ్యే సత్యపి కిమర్థం విలమ్బస ఇత్యాశయః, కీదృశీ ప్రభవసీ
త్యత్రాహ-(తత్త్వాదృగి) తి = తత్త్వాదృక్ - అవాఙ్మనసగోచరః, ప్రథి
మా - పృథుత్వం యస్య తదితి స్వరూపవిశేషణమ్, తాదృశం వృషపృథ్వీ
ధరపతేర్యద్దివ్యాత్మస్వరూపమ్, తస్య, ద్వైగుణ్యమ్ - ద్విగుణత్వమ్,
తస్య ద్విగుణస్తదపేక్షయా ద్వౌ గుణౌ యస్య స తథోక్తః, (యద్వా)
[ద్వైగుణ్యేతి స్వార్థే ష్యఞ్] తథా చ స్వరూపద్వైగుణ్యస్య - స్వరూప
ద్విగుణస్య, ద్విగుణ ఇత్యర్థః, ఉభయథాపి స్వరూపచతుర్గుణ ఇత్యర్థః,
పర్యవస్యతి పూర్వస్మిన్ కల్పే ద్వైగుణ్యస్య ద్వావిత్యన్వయః, ఉత్తర
త్ర తు ద్వైగుణ్యస్య ద్విగుణ ఇత్యన్వయః, తాదృశో నిజబిన్దుః - నిజైకదే
శో యస్యాసౌ; భగవత్స్వరూపాచ్చతుర్గుణనిజైకదేశ ఇత్యర్థః, ఇదం
చాపరిచ్ఛిన్న భగవత్స్వరూపాదపి దయాయా ఆధిక్యవర్ణనం భగవ
త్స్వరూపం దయానతివృత్తేతి తాత్పర్యగర్భమ్. అత్ర చాయమలఙ్కా
రోద్ధారప్రకారః, క్షపయితుమవిద్యాఖ్య బడబామిత్యత్ర బడబానల
రూపస్య విషయిణో దయాకర్తృకక్షపణ కర్మత్వమవిద్యారూపవిష
యాత్మనైవ ఘటత ఇతి పరిణామాలఙ్కారః, "పరిణామః క్రియార్థ
శ్చే ద్విషయీ విషయాత్మనా । ప్రసన్నేన దృగబ్జేన వీక్షతే మదిరేక్షణే,
తి-లక్షణాత్; (యద్వా) అవిద్యాయాం బడబాత్వరూపణాను గు
ణ్యేన దయాయామఘాఘత్వరూపణం వివక్షితమ్, అత ఏవ ద్విగుణ నిజబి
న్దు రిత్యుక్తమ్, ఏవం సత్యేకదేశవివర్తి రూపకమ్, తథా చోభయథా-
పి సభావాత్సన్దేహసఙ్కరః, ఉత్తరార్థే చాతి పృథుల భగవత్స్వరూప
రూపాధారాద్దయా రూపస్యాధేయస్యాధిక్యవర్ణనాదధికాలఙ్కా
రః, "అధికం పృథులాధారాదాధేయాధిక్యవర్ణనమ్, ఇతి. ॥౯౧॥

విచిత్రా వేతాళీ విగమపరిశుద్ధేఽపి హృదయే పటుప్రత్యా

అథాతఏవ సారాసారవివేచనచతురాః కేచన మహాన్తస్సర్వత్ర్యక్తసాధనాన్తరాస్త్వామేవ సంసారహేతుభూతసకలదురితహరణసమర్థాం ప్రతిపద్య నిర్బాధముత్తరకాలం నయన్తీత్యాహ- (విచిత్రా వేతాళీ) త్యాదినా- విచిత్రా-ద్రవిణాదిలాభేచ్ఛా, సైన వేతాళీ-పురుషమితస్తతో భ్రామయతీతి వేతాళీత్యుచ్యతే, తస్యా విగమేనా-పగమేన పరిశుద్ధే-నిర్మలేఽపి, అర్థకామాదిభిరనుపహతే సత్యపీతియావత్; హృదయే, ఏవమధికారిద్వయసాధారణాకారయోరుక్తిః, అథోపాసకాసాధారణాకారరాహిత్యముచ్యతే, (పటుప్రత్యాహారే) తి-పటుత్వమ్ - దుర్జయత్వమ్, వశీకర్తుమశక్యత్వమ్; (యద్వా) ప్రత్యాహారాదేః పటుత్వం యోగశాస్త్రోక్తాశేష ప్రకారవిశేషవిశిష్టత్వమ్, ప్రత్యాహారస్య విషయేభ్య ఇన్ద్రియనివర్తనరూపస్యాతి దుష్కరత్వాత్ప్రత్యాహారప్రభృతీత్యుక్తమ్, ప్రత్యాహారప్రభృతిరేవ తదనుష్ఠాతురత్యన్త క్లేశావహత్వాత్పుటపాక, స్తస్మాత్ప్రచకితాః - అత్యన్తభీతాః, త్వామ్, సమస్తాః- ప్రపద్యమానాః, (యద్వా) విచిత్రేత్యాదినా ఉపాసనసామగ్రీవైకల్యముక్తమ్, ఏవం సత్యామపి సామగ్ర్యాం త్వత్పారతన్త్ర్యప్రచితే రివ్యావర్తకాకారోక్తిః ఫలితముపాయాన్తరస్య భగవత్పారతన్త్ర్యవిరుద్ధత్వమనుసన్ధాయ తతో భీతా ఇత్యాహ- (పటుప్రత్యాహారే) త్యాదినా= పటు-ర్భగవత్పారతన్త్ర్యప్రతిభటః, ప్రత్యాహారప్రభృతిరేవ పుటపాకః, పారతన్త్ర్యవిరుద్ధత్వాదత్యన్తాసహ్యతాదృశపుటపాకాత్ప్రచకితాః - తతో భీతాః పలాయితా ఇత్యర్థః, పుటపాకత్వరూపణేన యథా పుటపాక అన్తర్గూఢజ్వాలత్వేన బహిః ప్రకాశజ్వాలః అధికతరదాహకో భయాతిశయహేతుశ్చ భవతి తద్వదుపాయాన్తరమపి భగవత్పారతన్త్ర్యానౌచిత్యస్య సూక్ష్మదృష్టిగ్రాహ్యత్వేన గూఢస్వరూపవిరోధకం "స్వరూ

హారప్రభృతిపుటపాకప్రచకితాః । నమస్తస్త్వాం నారా
యణశిఖరికూటస్థకరుణే నిరుద్ధత్వద్ద్రోహాన్నృపతిసుతనీతిం

పనాశకత్వేనవర్తతేమేమహద్భయ" మిత్యుక్తప్రకారేణమహాభయ
జనకశ్చ భవతీతిస్ఫురతి, ఏవంపరిత్యక్తోపాయాఃపారతన్త్ర్యోచితంశీ
ఘ్రఫలప్రదమధికఫలంసుకరంచోపాయంపరిగృహ్యసుఖమేధన్తఇత్యా
హ- (నమస్తస్త్వా)మిత్యాది-ప్రపద్యమానా ఇత్యుక్తేఃప్రపత్తేర్మహా
విశ్వాసగర్భత్వేనదుష్కరత్వశంకాస్యాదితినమస్తఇత్యుక్తమ్, అత్రశి
రోనమనంమనసఃప్రహ్వీభావోవాచికరక్షాపేక్షేత్యేతేష్వన్యతమఃర
క్షణహేతుత్వేనాపేక్షితమితిభావః, తతఏవనిరుద్ధత్వద్ద్రోహాః- నిరు
ద్ధ- స్త్వయైవప్రతిషిద్ధః, త్వద్ద్రోహః- "శ్రుతిస్స్మృతిర్మమైవాజ్ఞాయ
స్తాముల్లఙ్ఘ్యవర్తతే । ఆజ్ఞాచ్ఛేదీమమద్రోహీమద్భక్తోపినవైష్ణవ"
ఇత్యుక్తభగవదాజ్ఞాతిలఙ్ఘనరూపో, యేషాంతేతథోక్తాః; భగవదా
జ్ఞామనువర్తమానాఇత్యర్థః,(యద్వా) నిరుద్ధశబ్దోఽత్రప్రతిష్ఠాశ్లిష్ట
వాచీ - ప్రతిష్ఠాశ్లిష్టపూర్వోత్తరాఘాఇత్యర్థః; (అథవా) త్వద్ద్రో
హోనామత్వామనాదృత్య ప్రాపకాన్తరపరిగ్రహః, సరుద్ధోయైస్తే
తథోక్తాః; ప్రారబ్ధవిషయేఽపితేషామల్పఏవదణ్డఇత్యాహ- (నృపతీ)
తి - యథారాజపుత్రాణామపరాధభూయస్త్వేప్యల్ప ఏవదణ్డస్త
థైషామపీత్యర్థః, ఆశ్రితేషురాజపుత్రసయస్య ప్రాయికత్వనిషేధా
యనజహాతీతివ్యతిరేకనిషేధఃకృతః, అయముపాయాన్తరేభ్యోఽతిశ
యః, నారాయణశిఖరీతి - నారాయణశిఖరీ - వృషగిరిః, తత్కూ
టమ్- శృఙ్గమ్, తత్రతిష్ఠతీతికూటస్థః, (యద్వా) కూటవత్తిష్ఠతీతి
కూటస్థః, వృషశిఖరిణివర్తమానః కూటస్థోవృషశిఖరికూటస్థః, స్వ
యమవికృతస్సన్నన్యేషాంవికారయితా - కారణభూతఇతియావత్;
(అథవా) కూటస్థః-నిర్వాహకఃవృషగిరిపతిరిత్యర్థః॥ ॥౬౧॥

త్వదాశ్రితానామాశ్రయణోత్తరకాలం ప్రాతికూల్యవర్జనాదికే

సజహాతి ॥ ౬౧ ॥ అనన్యాధీనస్సన్భవతి పరతన్త్రః ప్ర
ణమతాం దయే సర్వద్రష్టా గణయతి న తేషామపకృతిమ్॥

మపిత్వయ్యాయత్తమితి పూర్వముక్త్వా, ఇదానీం ప్రాతికూల్యప్రస
క్త్యావపిదణ్డయితా శ్రీనివాసస్త్వయైవా శ్రితపరతన్త్రీకృతః, తద
పరాధేష్వజ్ఞశ్చ, తథాసత్యపరాధజ్ఞానాభావాత్స్వతన్త్ర్యాభా
వాచ్చకథం దణ్డధరోభవేదిత్యభిప్రాయేణాహ - (అనన్యాధీనస్స)
న్నిత్యాదినా= వృషశైలధరపతిః- "పతింవిశ్వస్యే" త్యాదిశ్రుతిప్రసిద్ధ
స్సర్వస్వామీ, వృషశైలధరపతిత్వమపిత్వత్పారార్థ్యకృతమితిభావః,
అనన్యాధీనస్సన్ - " నతస్యే శేకశ్చనే " త్యాదిభిరనన్యాధీనత్వసిద్ధిః,
నహిస్వాభావికమనన్యాధీనత్వమైచ్ఛికపారతన్త్ర్యాదపైతీతిభావః,
ప్రణమతామ్ - 'నమస్తస్మై' మిత్యుక్తప్రకారేణ ప్రణామవిశేష
వతామ్, పరతన్త్రోభవతి-పరతన్త్రస్సన్భవతి, ఆశ్రితపారతన్త్ర్య
నన్తరమాత్మానం లబ్ధసత్తాకంమన్యత ఇత్యాశయః, "అస్తిబ్రహ్మేతి
చేద్వేదసన్తమేనంతతోవిదురితీ " శ్వరపారతన్త్ర్యజ్ఞానానన్తర
మాశ్రితస్య సత్తాలాభవదీశ్వరస్యాప్యాశ్రితపారతన్త్ర్యానన్తరం
స్వస్యసత్తాలాభ ఇత్యభిమాన ఇతిభావః, ఇదంచత్వత్పారతన్త్ర్యవి
జృమ్భితమితిభావః, సర్వద్రష్టా - సర్వజ్ఞస్సన్నేవ, నహివాత్సల్య
ప్రయుక్తాశ్రితాపరాధాగణనయా"స్వాభావికీజ్ఞానబలక్రియా"చేత్యు
క్తసార్వజ్ఞ్యహానిః; తేషామ్ - ప్రణమతామ్, అపకృతిమ్-తత్కృ
తాపకారమ్, నగణయతి - నవిచారయతి, అత్ర " నస్మరత్యపకా
రాణాం శతమప్యాత్మవత్తయే"తి శ్రీమద్రామాయణవాక్యంకవిహృ
దయగతమ్, అపరాధసహస్రేష్వేకమపి నగణయతీత్యభిప్రాయేణైకై
కవచనతోక్తిః, అపకృతిమితి సామాన్యనిర్దేశో భాగవతాపచారాది
సర్వాపకారాసఙ్గ్రహార్థమ్, నగణయతీత్యనేన శాస్త్రార్థమప్యవిచా
రోనాస్తీత్యుక్తంభవతి, ఏతదపిత్వత్పారతన్త్ర్యవిలసితమేవేతిభా

పతి స్త్వత్పారార్థ్యం ప్రథయతి వృషభక్ష్మాధర పతిర్వ్యవ
స్థాం హైయాత్యాదితి విఘటయ న్తీవిహరసి ॥ ౬౨ ॥
అపాం పత్యు శ్శత్రూనసహనమునే ర్ధర్మనిగళం కృపే

పః, ఏవంత్వత్పారత న్త్ర్యమ్, ప్రథయతి - త్వత్పారార్థ్యస్యత్వదీయ
పర్య న్తీకరణేనత్వదా శ్రితాపరాధాదర్శిత్వేనచ సర్వేభ్యఃప్రకాశయ
తీత్యర్థః, ఇతి - అనేనప్రకారేణ, వ్యవస్థామ్ - పారతన్త్ర్యభావ
వ్యవస్థామజ్ఞత్వా భావవ్యవస్థాంచ, వ్యవస్థా - నియమః, హైయా
త్యాత్- ధార్ష్ట్యాత్, పతివాల్లభ్యాదితియావత్; విఘటయన్తీ-త్వ
దీయ పర్య న్తపరత న్త్రీకృతవల్లభత్వాదాశ్రితాపరాధ విషయేపత్యు
రజ్ఞత్వాపాదనాచ్చ నిరాకుర్వతీ, విహరసి - లీలారసమనుభవసి, ఆ
శ్రితవ్యామోహేన నిరఙ్కుశస్వత న్త్రస్య స్వతస్సర్వజ్ఞస్య భగవ
తస్స్వభావం బలాదన్యథాకరోషి. నైవకాచిల్లీలాభవతి, కింనామే
దంవాల్లభ్యం భవత్యాఇతిభావః. అత్రచశ్రీనివాసదయాయాం స్వా
ధీనభర్తృకాఖ్యనాయికా వ్యవహారసమారోప గూఢాసమాసో క్తి
రలఙ్కార స్సచవిశేషణసామ్యానిబన్ధనః. ॥౬౨॥

భగవత స్త్వమేవాశ్రితపరత న్త్రీకృతత్వాద్దూరీకృతతదపరాధ
చి న్తనత్వాచ్చదణ్డనాం నసమ్భవతీత్యు క్తం ప్రాక్, ఇదానీంక్వచిత్క్వ
చిత్సమ్భవదపిశిక్షణ మనాశ్రితేష్వపిరక్షణ పర్యవసాయీత్యుచ్యతే-
(అపాంపత్యు) రిత్యాదిః వృషగిరిపతి, స్తత్రహేతుర్దేవః - లీలాపర
వశత్వాద్వృషగిరా వవతీర్ణ ఇతిభావః, త్వద్విహ్వాతిభిః - అపరాధగ
ణమవిగణయ్య నిర్హేతుకవిషయీకార కరణకళేబరదాన శాస్త్ర
ప్రదానాదిభిరసఙ్ఖ్యేయైరవాఙ్మనస గోచరైశ్చతవవిహారైః, ఆశ్రి
తపారత న్త్ర్యం స్వాతన్త్ర్యసహమిత్యు క్తమనన్యాధీనస్సన్నిత్యాద
యాపారత న్త్ర్యంతు తద్గన్ధమపినసహత ఇత్యుచ్యతేవిలీనస్వాత
న్త్ర్యశ్శ్రితధాభ్యాస్సన్, అపాంపత్యు-స్సముద్రరాజస్య, శిక్షాక

కాకస్యైకం హితమితి హినస్తిస్మ నయనమ్ । పీనస్వా

హినస్తిస్మ - "సాగరం శోషయిష్యామి" త్యాది ప్రకారేణ
తన్నిగ్రహం ప్రవృత్తోऽపి తస్య పురస్స్థితిమాత్రేణ ప్రశాన్తకోపస్తముద్ది
శ్య ప్రయుక్తేన బ్రహ్మాస్త్రేణోత్తర సాగరాన్తరపరివర్తినస్తస్య శ
త్రూన్ సఞ్జహారేత్యర్థః, అసహనము నేరి - జామదగ్న్యస్య, అసహ
నము నేరిత్యనేన నిర్నిబన్ధన భగవద్వైభవాసహిష్ణుత్వరూపాపరాధ
స్సూచితః, ఏవమపరాధిత్వేన గతిప్రతిరోధస్యైవ ప్రాప్తత్వేऽపి దయా
పారవశ్యేన జామదగ్న్యసుమత్యనురోధేనైవ స్వర్గాదిసాధనవిమో
చనం కృతమ్, తదేవాహ - ధర్మనిగళమితి= భగవత్పదగమనప్రతిబ
న్ధకత్వాద్ధర్మస్య నిగళత్వమ్, అత్ర ధర్మశబ్దస్స్వర్గాది సాధనపరః,
తమేవ నిగళం హితమితి హినస్తిస్మ - హితమిత్యభిసన్ధాయ హినస్తిస్మ,
గమ్యమానత్వాదప్రయోగః, హితం హితమిత్యపేక్షాయాం సన్నిహి
తత్వాద్యోగ్యత్వాచ్చ హింసనమితి సిద్ధ్యతీతి, (యద్వా) ఇతి హే
తౌ, హింసనస్య హితత్వాదిత్యర్థః; హింసనస్యేతి లభ్యతే, కాకస్యై
కమితి= ఏకం నయనం హితమితి హితత్వాద్ధినస్తిస్మ, హింసనస్యేతి
సామర్థ్యాత్సన్నిహితత్వాచ్చ లభ్యతే, (అయం భావః) "వధార్హ
మపి కాకుత్స్థః కృపయా పర్యపాలయత్" ఇత్యుక్తప్రకారేణాన్తః
పురద్రోహిణో వాసవసూనోః కాకస్య ప్రాణహరణే ప్రాప్తేऽపి దయా
కిఙ్కరేణ రఘుపతి బృహద్రూపిణా వృషాద్రిపతినా తన్నకృతమ్, సర్వథా
దణ్డనాభావే చ ద్రోగ్ధుః కాకస్య నరకపాతనమేవ స్యాత్; నేత్రద్వయ
పీడనే కృతే తస్య దేహయాత్రానిర్ఘటా స్యాత్తదుభయ పరిహారా
య ఏకమేవ నయనం పీడితం హితబుద్ధ్యా, ఏవం చ వాసవసూనుర్వాయ
సః "రాజభిర్ధృతదణ్డాస్తు" ఇత్యుక్తప్రకారేణ పాప విమోచనేన
ప్రాణప్రదానేన చ పాలితో వృషాద్రిపతినా కృపాప్రీణనకృతే, ఏవ-
మిత్యుక్తప్రకారేణ, జనితసుగతిమ్ - ఉత్పాదితశోభనఫలమ్, గవ్యా

తనో౽స్మిన్ వృషగిరిపతిస్త్వద్విహృతిభిర్దిశత్యేవం దేవో
జనితసుగతిం దణ్డనగతిమ్ ॥ ౬౩ ॥ నిషాదానాం నేతా

తఇతిగతిః - ఫలమ్, సాగరస్య తావచ్ఛత్రుప్రహాననరూపమభీష్టఫలంజని తమ్, జామదగ్న్యస్యాప్యైహికాముష్మికభోగవిరక్తస్య తత్సాధనభూత ధర్మనిగళవిమోచనేన తదిష్టఫలముత్పాదితమ్, మహాపరాధకకాకో౽పియత్కిఞ్చిద్దణ్డనేననరకపాతాత్ప్రాణాపహారభయాచ్చ రక్షితఇతి మహాఫలప్రాప్తిః, దణ్డనగతిమ్ - సముద్రరాజేకాకేచబ్రహ్మాస్త్రప్రయోగాద్దణ్డనమారబ్ధమ్, జామదగ్న్యోద్దేశేన తదానీతే వైష్ణవేధనుషి శరసన్ధానాత్తన్నిగ్రహః ప్రస్తుతః, దిశతి - దదాతి, దిశతీత్యనేనదణ్డనగతేః పురుషార్థపర్యవసాయిత్వేన పురుషార్థత్వంసూచ్యతే, సముద్రరాజాదావివాన్యత్రాపి తత్రత్రజనితసుగతిం దణ్డనగతిందిశతీతి వర్తమాననిర్దేశస్యభావః. అత్రదణ్డనగతిరూపస్యదోషస్యాభ్యర్థనీయత్వంగమ్యతే, కుతః? తత్రైవజనిత సుగతిత్వరూపగుణోక్తేః; తతో౽నుజ్ఞాలఙ్కారః, "దోషస్యాభ్యర్థనానుజ్ఞా తత్రైవగుణదర్శనాత్ । విపదస్సన్తునశ్శశ్వద్యాసుసఙ్కీర్త్యతేహరి" రితి లక్షణాత్; యథావా "శాపో౽ప్యదృష్టతనయాననపద్మశోభ" ఇత్యాది, అత్రశాపరూపస్య దోషస్యాభ్యర్థనాగమ్యా, సానుగ్రహత్వోక్తేః; "విపదస్సన్తునశ్శశ్వది"త్యత్రవాచ్యేతిభేదః. ॥ ॥౬౩॥

మహాపరాధకృతకోపకార్యం శిక్షణంరక్షణపర్యవసాయికృతం త్వయావశీకృతవల్లభయేత్యుక్తాత్వత్ప్రతికూలగుణకార్యంవిఘటయసీత్యుక్తంభవతి, తత్ప్రసఙ్గాత్త్వదనుకూల శీలగుణకార్యం మహతోమన్దైస్సహ నీరన్ధ్రసంశ్లేషరూపంమహతోమన్దానాంచ సమీకరణేన ఘటయసీత్యభిసన్ధాయాహ - (నిషాదానా) మిత్యాదినా-నిషాదా - శ్శబరా, స్తేషాంనేతా - అకృత్యేషు ప్రవర్తయితా, గుహఇత్యర్థః అత్రనేతృశబ్దేన ప్రవర్తకవాచినాం సర్వేషామపినిషాదా

కపికులపతిఃకాపి శబరీకుచేలఃకుబ్జాసావ్రజయువతయో
మాల్యకృదితి । అమీషాంనిమ్నత్వం వృషగిరిపతేరున్నతి

నామేతత్ప్రవర్త్యతయాత్తైస్సహైర్వ్యాఃక్రియమాణస్యదురితస్యాపితదధీన
తయాఽస్యాతిక్షోదీయస్త్వంసూచితమ్, కపికులస్యపతి - స్సుగ్రీవః,
పతిశబ్దేనకపిత్వ ప్రయుక్తచాపల్యాదిదోషాణాం ప్రత్యేకమాధిక్యం
వ్యఞ్జితమ్, కాపిశబరీ - గుహస్యనిషాదత్వేపిపురుషత్వాద్రాజభావా
చ్చతత్ప్రియుక్తగుణలేశ స్సమ్భవతి, శబర్యాస్తుతదుభయాభావాద్దో
షమాత్రబాహుళ్యమ్, కాపీత్యనేన తత్రాప్యతిక్షుద్రేతిస్ఫురితమ్, (కు
చేల) ఇతి - కుచేలశబ్దేనవాససోమాలిన్యేనకన్థాత్మకత్వాత్పూతిగ
న్ధవిశేషాచ్చ సమీపగమనమప్య శక్యమితిసూచితమ్, కుబ్జాసా -
సా - విరోధినశ్చేటీ, తత్రాపి కుబ్జాత్వేనజుగుప్సితతరా, (వ్రజ
యువతయ) ఇతి - వ్రజశబ్దేనతాసాం జాత్యాదిహీనత్వం గమ్య
తే, మాల్యకృదితి నీచవృత్తిత్వమ్, ఇతిశబ్దః ప్రకారవచనః, ఏవం
ప్రకారనర మాంసాద్యాహారగృధ్రరాజాది పరిగ్రహార్థః, అమీ
షామ్ - పుమాన్స్త్రియేత్యేకశేషః; నిమ్నత్వమ్ - సర్వతోనికృష్టత్వ
మ్, నీచైస్త్వంచ, వృషగిరిపతే- శ్రీనివాసస్య, వృషాఖ్యగిరిశ్రేష్ఠ
స్యేత్యపిధ్వనిః, ఉన్నతిమ్ - సర్వస్మాత్పరత్వమ్, ఉచ్చైస్త్వంచ, ప్ర
భూతైః - రతికూలైః, స్రోతోభిః - సహస్రముఖం ప్రవృత్తైఃప్రవా
హైః, ప్రసభమ్-బలాత్కృత్య, అత్యున్నతాతినీచయోస్సమీకరణం
బలాత్కారం వినానఘటతఇతిభావః, సమయసి- నీరన్ధ్రః సంశ్లేష
హేతుభూతామ్ "సమమాత్మసమస్సఖే" త్యాదిక్రమేణసామ్యబుద్ధిం
భగవతోజనయసీత్యర్థః. అత్రవిశేషణసామ్యాన్మహాహ్రదసైకతా
దినిమ్నోన్నత స్థలసమీకరణరూపస్య నదీవృత్తాన్తస్యా ప్రకృతస్య
పరిస్ఫూర్తేస్సమాసోక్తిః, విశేషణసామ్యంచస్రోతోభిరితి నిగీర్యాధ్య
వసానకృతమితి తదుక్తావపి తేషాం సమాసోక్తిః, నిగీర్యాధ్యవసానం

మపి ప్రభూతైస్స్తోత్రోభిః ప్రసభమనుకంపే సమయసి ॥౬౪॥
త్వయాదృష్టస్తుష్టింభజతి పరమేష్ఠీనిజపదే వహన్మూర్తీ
రష్టౌవిహరతి మృడానీపరిబృఢః । బిభర్తిస్వారాజ్యం

సామవిషయనిగరణపూర్వకం విషయస్య విషయిత్వేనాధ్యవసానమ్ ప్రకృతేచ కృపాకృతతత్తద్విషయీకారరూప విషయస్య స్తోత్రరూపవిషయిత్వేనాధ్యవసానాత్తయోః ప్రస్తుతాప్రస్తుత విశేషణయోరైక్యమాయాతమితి. "సమాసోక్తిః పరిస్ఫూర్తిః ప్రస్తుతేఽప్రస్తుతస్య చేత్ । అయమైన్ద్రీముఖం పశ్య రక్తశ్చుమ్బతి చన్ద్రమాః, ఇతి ॥౬౪॥

శీలగుణకార్యం నీరన్ధ్రేణ సంశ్లేషం మహతామన్దసమీకరణేన సుఘటితం కరోషీత్యుక్తమ్, తత్ప్రసఙ్గాద్భగవదౌదార్యకార్యం చతుర్ముఖాదేః పరమైశ్వర్యాద్యైశ్వర్యముత్తరోత్తరాభివర్ధనేన పరిపాలయసీత్యాహ- (త్వయాదృష్ట) ఇత్యాదినా- పరమేష్ఠీ - భగవత్ప్రసాదలబ్ధపారమేష్ఠ్యశ్చతుర్ముఖః, త్వయాదృష్టః - విషయీకృతస్సన్, నిజపదే తుష్టిమ్ - నిజపద విషయమానన్దమ్, భజతి - నిరన్తరమనుభవతి, పారమేష్ఠ్యప్రదానమాత్రమౌదార్యకృతమ్, తత్పరిపాలనన్తు దయాయా మాయత్తమితి వర్తమాన నిర్దేశస్యభావః, మృడానీపరిబృఢో - రుద్రః - త్వయాదృష్టస్సన్, అష్టౌమూర్తీః - పఞ్చమహాభూతచన్ద్రసూర్యయజమానాత్మకశరీరభేదాన్, వహన్విహరతి - మృడాన్యాసహేతి ద్రష్టవ్యమ్, మృడానీపరిబృఢ ఇత్యుక్తేః; విహరతీతి వర్తమాననిర్దేశేన విహారస్య చిరస్థాయిత్వం ద్యోత్యతే, ఇదమేవ హి తస్యైశ్వర్యమ్, అష్టమూర్తిధారణం మృడాన్యా సహవిహరణఞ్చ తస్య భగవదౌదార్యగుణకృతస్య చిరస్థాయిత్వం త్వత్కటాక్షమహిమ్నేతి భావః, వృషేతి - వృషశిఖరిణశ్శృఙ్గారస్య - అలఙ్కారభూతస్య, కరుణే- ఆభరణస్యాభరణభూతే, శునాసీరః- ఇన్ద్రః, త్వయాదృష్టస్సన్, దేవాసురసమరస్య, నాసీరే - శిరసి, సుభటః - సుయో

వృషశిఖరి శృఙ్గారకరుణేశునాసీరో దేవాసురసమరనా
సీరసుభటః ‖ ౬౬ ‖ దయేదుగ్ధోదన్వద్వ్యతియుతసుధా

ధారాశ్రయాయా, ప్రహర్తా ఇత్యర్థః, తథాభూతస్సన్, స్వారాజ్యం స్వః - స్వర్గస్య, రాజా, స్వారాజా, తస్యభావస్స్వారాజ్యమ్, స్వర్గాధిపత్యమ్, బిభర్తి - త్వత్కటాక్షోప బృంహితస్సన్నిష్కణ్టకమద్యాపి పరిపాలయతి. అత్రభగవద్దయాగోచర రతిభావస్య పరమేశ్వరాదివిషయరతిభావాఙ్గమితిప్రేయోఽలఙ్కారః॥ ॥౬౬॥

భగవత్సౌశీల్యౌదార్యయో స్త్వదుపజీవకత్వేనైవ ప్రాణనమిత్యుక్తమ్, కింబహునాసర్వేగుణా స్త్వత్సమ్బన్ధమహిమ్నైవ గుణ్యన్త ఇతి గుణాఇత్యుత్పాదనప్రకారేణ రస్యాభవన్తి, అన్యథా "దోషాభవేయురేతే యదినాస్య దయే త్వయావినాభూతా" ఇత్యుక్తరీత్యాదోషాస్స్యురిత్యభిసన్ధానేనాహ - (దయే) ఇత్యాదినా = "వృషగిరిగృహమేధిగుణా" ఇతి శ్లోకేభగవద్గుణాన్తరాణాం దయాసహావాసాభావేదోషత్వం స్యాదిత్యుక్తమ్, అత్రతుదయాసమ్బన్ధాతిశయేనపస్యతాఽతిరేకోవర్ణ్యతే, దుగ్ధోదన్వతా-క్షీరసాగరేణ, వ్యతియుతా-నీరన్ధ్రంసమ్భిన్నా, యథైకతత్త్వమితిప్రతీయేత తథాగాఢతరంసమ్పృక్తేత్యర్థః, సుధాసిన్ధు - రమృతనదీ, సుధాసాగరోవా; తస్యానయతః - నీతితః, తన్న్యాయేనజాతాదిత్యర్థః, (యద్వా) తాదృశసుధాసిన్ధోర్నయ ఇవనయోయస్యసతాదృశ స్సుధాసిన్ధునయ స్తస్మాదిత్యాశ్లేషవిశేషణమ్, [పఞ్చమ్యర్థేతసిః,] తాదృశాత్త్వదాశ్లేషాత్-దుగ్ధోదధిసుధాసిన్ధువ్యతియుతి సదృశాత్, త్వత్కర్తృకగుణాశ్లేషాదిత్యర్థః, ఆశ్లేషో - నిబిడసమ్బన్ధః, గుణాన్తరాణాం దుగ్ధోదన్వతశ్చ పరిచ్ఛిన్నత్వభోగ్యత్వాదినాసామ్యమ్, దయాయాస్సుధాసిన్ధుసామ్యంతుమృతసఞ్జీవనకరత్వేన నిరతిశయరస్యతయా పూర్వోక్తాకారేణచ సుధాసిన్ధుశ్చ కవిబుద్ధ్యాకల్పితః, నిత్యశబ్దస్య మధ్యస్థస్య పా

సిన్ధునయత స్త్వదాశ్లేషాన్నిత్యం జనితమృత సఞ్జీవనద

ర్శ్వద్ధ్వమేపి సమ్బన్ధః, నిత్యంస్వదన్త ఇతివాఽన్వయః, "మమః
ర్మ్యస్మాగతా" ఇతి ప్రక్రియయా గుణాన్తరాణాం దయా
శ్లేనసా ధర్మ్యాపత్తిమాహ - జనితేత్యాది శ్లోకశేషేణ - జని
దయయాకర్త్ర్యా స్వసమ్బన్ధమాత్రేణోత్పాదితా, మృతసఞ్జీవనద
మృతానామ్ - భగవజ్జ్ఞానవైధుర్యేణ భాగవతాపచారాది నాశ
తకల్పాత్మస్వరూపాణామ్, సఞ్జీవనమ్ - సమ్యగ్జీవనమ్, తదీయ
ర్యన్తశేషత్వజ్ఞానోత్పాదనాది ముఖేననిరతిశయానన్దప్రాపణమ్;
శా - తత్సామర్థ్యమ్, యేషాం తేతథోక్తాః; [సమ్పూర్వాజ్జీవప్ర
ధారణ ఇతి ధాతోర్హేతుమణ్ణిజన్తాద్భావేల్యుట్] (యద్వా) [
న్ద్యాదిత్వాత్కర్తరిల్యుః] మృతసఞ్జీవనః, దశా - అవస్థా, యేషా
త్యమృతాయమాన దయాసమ్బన్ధేన తేషాంమృతసఞ్జీవనదశాజా
తిభావః, దుగ్ధోదన్వద్వ్యతియుతసుధాసిన్ధునయతో జనితమృతసఞ్జీ
వనదశా ఇతివాఽన్వయః, యథాసుధాసిన్ధుస్స్వసమ్బన్ధేనదుగ్ధసాగరస
మృతసఞ్జీవనదశాంజనయేత్, తథాదయాచభగవద్గుణాన్తరాణాం
స్వసమ్బన్ధేన మృతసఞ్జీవనదశామజీజనదిత్యర్థః, శ్రుతివదనకర్పూర
గుళికా - స్త్రీలిఙ్గమహిమ్నా శ్రుతీనాం స్త్రీత్వప్రతీతిః, స్త్రీత్వాదేవ
తాసాం యానివదనాని సన్తికవిమతి కల్పితాని భగవద్గుణస్తుతికార
ణభూతానాం తేషాంకర్పూర గుళికా ఇతి వ్యస్తరూపకమ్, (య
ద్వా) ఉపనిషద్భాగస్స ఇతి వదనత్వేనాధ్యవసీయతే, ఉపరితనత్వ
ప్రతిపాదకత్వాదిసామ్యాత్; తథాచరూపకాతిశయోక్తిః, విషణ్వ
న్తశ్చిత్రమ్ - విషయభూతస్వస్వాదనేన చిత్తంద్రఢీకృత్య నిష్పీడయ
న్తః, ["షుఞభిషవ" ఇతిధాతోర్లటశ్శత్రాదేశః, "ఆదేశప్రత్యయ
యోః" ఇతిసూత్రప్రాప్తస్యషత్వస్య "సాత్పదాద్యోః" ఇతి నిషేధస్య
పసఙ్గాత్సునోతీతి ప్రతిప్రసవ సద్భావాత్షత్వమ్, విసన్న న్త ఇతిపాఠే

శా॥స్వదన్తే దాన్తేభ్యశ్శ్రుతివదనకర్పూరగుళికా విషణ్వ

"షిఞ్ బన్ధన ఇతి ధాతుః] చిత్తంస్వవిషయే బధ్నన్తః - చిత్తస్య
విషయాన్తరగతిం నిరుధ్యస్వవిషయ ఏవాసక్తింకారయన్త ఇత్యర్థః,
[అనుపరినివిభ్యస్సేవసితసయేతి ప్రతిప్రసవస్య వ్యవస్థితవిషయత్వా
న్నషత్వమ్, సితసయేతి క్తాన్తస్యాజన్తస్యచ షిఞోగ్రహణమ్] ఏవం
భూతావృషశిఖరివిశ్వంభరగుణాః - వృషశిఖరిణివర్తమానస్య స
ర్వరక్షకస్య శ్రీనివాసస్య గుణాస్సర్వరక్షణౌపయికజ్ఞానశక్త్యాదయః,
విశ్వంబిభర్తీతి విశ్వంభరః, [సంజ్ఞాయాంభృతృవృజిధారి సహితపద
ఇతి ఖదజన్తస్య ముమితివిశ్వశబ్దస్యముమాగమశ్చ, దాన్తేభ్యః-జితే
న్ద్రియేభ్యః, యుష్యపిసర్వస్మైజనాయ స్వదన్త ఏవ, తథాపి "పర
మాత్మనిరోరక్తో విరక్తో ఽపరమాత్మని" ఇతిపరమాత్మగుణసాగరా
వతీర్ణానాం సర్వేషాం విషయాన్తరనివృత్తిర్భవతీతి జ్ఞాపయితుందా
న్తేభ్యఇత్యుక్తిః, [రుచ్యర్థానాంప్రీయమాణ ఇతి సమ్ప్రదానత్వా
చ్చతుర్థీ] స్వదన్తే- అమృతపానవత్స్వాదుతరాభవన్తి, విషణ్వన్త
శ్చిత్తమితిధ్యానేనరస్యతా, స్వదన్త ఇతికీర్తనేనరస్యతోచ్యతే, రస్య
తాయానానోక్తిస్తీతి వర్తమానోక్తేర్భావః. అలఙ్కారస్తు శ్రుతివ
దన కర్పూరగుళికా ఇత్యత్ర శ్రుతౌ నాయికావ్యవహార సమారోప
రూపసమాసోక్తేరూపకస్యచసమప్రాధాన్యసఙ్కరః,ఉభయోస్సమా
నకాలోదయత్వాత్పరస్పరాపేక్షయా చారుత్వసమున్మేషశ్చ, ఉభ
యోస్తుల్య ఇతి వినిగమనా విరహాత్సమప్రాధాన్యమ్, కించశ్రుతివద
న కర్పూర గుళికా ఇత్యనేన ఏతాదృశ కర్పూర గుళికా
ఏవ శ్రుతివదనార్హా ఇతి పరస్పరానురూప్యస్య ప్ర
తీయమానత్వాత్ "సమంస్యాద్వర్ణ్యతేయత్ర ద్వయోరప్యనురూప
యో" రిత్యుక్తసమాలఙ్కారః, అపచశ్రుతీనాం భగవద్గుణానాం
చపరస్పరోపకారస్య వ్యజ్యమానత్వాదన్యోన్యా లఙ్కారోప్య

(విసన్వ) న్తస్మిన్తం వృషశిఖరి విశ్వంభర గుణాః॥౬౭॥ జగజ్జన్మ

స్థప్రతిపాద్యానామేవ స్వప్రతిపాదక శ్రుత్యతిశయాధాయకత్వం వ్యజ్యతే, నతు శ్రుతిప్రతిపాద్యత్వేన కశ్చిదతిశయో గుణానాం ప్రతీయతే; నచ శ్రుతిప్రతిపాద్యత్వేన కల్యాణగుణానాం కశ్చిదతిశయోఽస్తి, ప్రత్యుత "అమ్నాయానామసీమ్నామపి హరి విభవే వర్ష బిన్దోరివాబ్దాః సమ్బన్ధాత్స్వాత్మలాభ" ఇతి శ్రుతీనామేవ స్వరూపలాభస్యాభియుక్తైరభిహితత్వాత్; తథాప్యనుభవితు రథావేకర్పూర గుళికానాం ప్రాశస్త్యప్రకాశవచ్ఛ్రుతిప్రతిపాద్యత్వాభావే భగవద్గుణానాం ప్రాశస్త్యప్రకాశాత్ప్రశస్త్యప్రతిపాదకశ్రుతీనాం తదతిశయావహత్వమస్త్యేవ, తచ్చ ప్రతీయతే, శ్రుతివదనకర్పూరగుళికా ఇత్యుక్తేః హి ఆదరేణ తత్ప్రతిపాద్యత్వమభివ్యజ్యతే, తతశ్చ "అన్యోన్యం నామ యత్ర స్యాదుపకారః పరస్పర"మితి లక్షణానుసారేణాన్యోన్యాలఙ్కారః, సచ వ్యఙ్గ్యః, ఏవఞ్చ సతి సమాన్యోన్యాలఙ్కారయోరేకవాచకానుప్రవేశసఙ్కరధ్వనిః, అతిరేకవైర్ధ్యాగోచరరతిభావస్య గుణాన్తరవిషయరతిభావోఽఙ్గమితి ప్రేయోఽలఙ్కారశ్చ॥౬౭॥

జ్ఞానశక్త్యాదీని కమలాకాన్తగుణాన్తరాణి త్వత్పరికరభూతత్వాదేవ శ్రుతిస్తుత్యాని భవన్తీత్యుక్తమ్, త్వదాశ్లేషాచ్ఛ్రుతివదన కర్పూరగుళికా ఇతి తత్తిష్ఠతు, సాక్షాద్భగవానపి శ్రీవేఙ్కటనాథస్త్వదభిమత జగత్సృష్ట్యాదికర్తృత్వేన ముముక్షూణాం మోక్షసమ్ప్రదాన దీక్షితత్వే చ త్వత్కిఙ్కరత్వాదేవ శ్రుతీనాం స్తుతిపదం భవతీత్యుచ్యతే, (అథవా) జ్ఞానశక్త్యాదయః కల్యాణగుణాస్త్వత్సమ్బన్ధమహిమ్నైవ స్వదన్త ఇత్యభిహితమ్, నైతచ్చిత్రమ్, సాక్షాదపి శ్రీరమణస్త్వదభిమత కార్యకరత్వేనైవ శ్రుతిభ్యస్స్వదత ఇత్యభిసన్ధాయాభిధీయతే (జగజ్జన్మే) త్యాదినా-జగత్సృష్టీనాం జన్మస్థేమప్రళయానా-ముత్పత్తిస్థితివినాశానాం-గవనా-

[illegible]

స్థేమప్రళయరచనాకేళిరసికోఽపి ముక్త్యేకద్వారం విఘటిత
కవాటం ప్రణయినామ్ । ఇతిత్వయ్యాయత్తం ద్వితయమ

త్రరసికోరసవాన్, ["అతఇనిఠనౌ" ఇతిఠన్] రసః - రాగః, ప్రీతి
రితియావత్; లీలాత్వేన సంసరచ్చేతనోజ్జీవనార్థతయాచ తద్విషయ
ప్రీతియుక్తః, ముముక్షులిప్సయాఽపి పరమకారుణికస్య భగవతో జ
గత్సృష్ట్యాదిలీలాత్వకథనేనా నాయాససాధ్యత్వం వ్యజ్యతే, సఙ్క
ల్పమాత్రేణాపి జగత్సృష్ట్యాది , జగత్సృష్ట్యాది ఫలమాహ (వి
ముక్తీ)త్యాదినా- ప్రణయినామ్ - రుచిరూపభక్తిమతాం ముము
క్షూణామ్, విఘటితకవాటమ్- విఘటితమ్- స్వేనైవనిరస్తమ్, కవా
టమ్ - స్వాశ్రయణప్రతిబన్ధకీభూతం ముముక్షూణాం పాపజాతం
యేనతత్తథోక్తమితివా; విఘటితమ్ - పురుషకారముఖేనాపాస్తమ్,
కవాటమ్ - స్వాశ్రయణ పరిపన్థిభూతం చేతనస్యస్వాపరాధానుస
న్ధానజనితభయం యేనతదితివాఽర్థః, అత్రచాశ్రయణ ప్రతిబన్ధకాప
రాధజాతం స్వాపరాధానుసన్ధానజనిత భయంవాకవాటత్వేనాధ్య
వసితమ్, తచ్చవిషయనిగరణపూర్వకమితి రూపకాతిశయోక్తిః, విష
య విషయిణోస్సామ్యంచ ప్రవేశప్రతిబన్ధకత్వేన విఘటితకవాట మి
త్యత్రవివృతాररమిత్యపి వివక్షితమ్, చారుత్వరూపణానురోధా,దనే
న ద్వారస్యసుప్రవేశత్వం గమ్యతే, అనేనచభగవతః కమలాకాముక
స్య ఆభిముఖ్యమాత్రవశ్యత్వ మభిముఖజనాన్వేషితం సన్నిహ్యాఝ
డితి ఫలప్రదత్వమిత్యాదివ్యజ్యతే, తాదృశం విముక్త్యేకద్వారమ్-
విముక్తేర్ముఖ్యోపాయ భూతమిత్యర్థః, ముఖ్యత్వంచ పారతన్త్ర్య
చిత్యాదినా - (యద్వా) అహమద్వితీయ ఇతి సహాయాన్తర నైరపే
క్ష్యముక్తమ్, (అథవా) "నాన్యగపన్థా" ఇత్యాద్యనుసారేణాయమే
కఏవమోక్షహేతురిత్యర్థః, ఇతి- ఉక్తప్రకారేణ, త్వయ్యాయత్తమ్-
దయా। పేరితే భగవతా కృతత్వాదయాయత్తమ్, సృష్ట్యాదేరో

పధీకృత్యకరుణేవిశుద్ధానాంవాచాంవృషశిఖరినాథస్స్తుతి

క్షప్రదానస్యచ, ద్వితయమ్ - సృష్ట్యాదికంతత్ఫలభూతమోక్ష
దానంచ, తదుపక్రమ, ముపధీకృత్య - ఉపాధీకృత్య, ప్రయోజకీ
కృత్యేతియావత్; విశుద్ధానా - మపౌరుషేయత్వేన స్వతశ్శుద్ధానాం
వాచామ్ - శ్రుతీనామ్, స్తుతిపదమ్ - స్తుతివిషయో భవతి, త్వతిరు
రత్వాదేవ వృషశిఖరినాథమ్ "సర్వే వేదాయత్పదమామనన్తి" ఇ
క్తప్రకారేణరస్యాతిశయేన పునఃపునస్స్తువన్తీతి తాత్పర్యమ్, [వ
చామితికర్తరిషష్ఠీ] ఉపధీకరణస్య స్తుతిక్రియాపేక్షయాసమానకర్తృ
కత్వమ్, వృషభశిఖరినాథో జగజ్జన్మస్థేమప్రళయరచనాకేళిర
కో విముక్త్యేకద్వారం చేతిత్వయ్యాయత్తం ద్వితయముపధీకృత్య
శుద్ధానాం వాచాంస్తుతిపదం భవతీత్యన్వయః, (యద్వా) జగజ్జన్మే
త్యాది- విముక్త్యేకద్వారంవృషశిఖరినాథ ఇతి పూర్వోక్తప్రకారం
త్వయ్యాయత్తం ద్వితయముపధీకృత్యేతి. అత్రాతిశయోక్త్యనుప్రా
ణితోరూపకాలఙ్కారః, కార్యనిబన్ధనా ప్రస్తుతప్రశంసాచ, య
త్స్వచ్ఛన్దస్య భగవతః కమలాకాన్తస్యాపి శ్రుతిపాద్యత్వరూపాతి
శయస్తస్యాః కరుణాయా మహిమావాచామగోచర ఇతి కారణోత్క
ర్షస్య ప్రతీయమానత్వాదస్యాశ్చ రూపకేణ సంసృష్టిః. కేచిత్తుకా
రణత్వమోక్షప్రదత్వాభ్యాం శ్రుత్యాచ భగవతస్స్తుతిస్తయోస్త్వ
య్యాయత్తత్వాత్త్వదధీనైవేత్యాహ- (జగజ్జన్మే) త్యాదినా- వృష
శిఖరినాథో జగజ్జన్మస్థేమప్రళయరచనాకేళిరసికః ప్రణయినాం వి
ఘటితకవాటం విముక్త్యేకద్వారమిత్యనేన ప్రకారేణత్వదాయత్తం
ద్వితయం కారణత్వ- మోక్షప్రదత్వే ఉపధీకృత్య-ఉపధానేన తద్విశే
షణకతయేతియావత్; అనేనప్రకారేణోపధీకృత్యేతివా; అనేనప్ర
కారేణస్తుతిపదం భవతీతివాఽర్థః, వేదాన్తవాక్యైస్సర్వైరపికార
ణత్వమోక్షప్రదాత్మత్వముఖేనైవ భగవాన్ స్తూయతే [illegible]

పదమ్॥౨౮॥ కలిఝ్ఝోఛోస్మేలత్క్షితికలుష కూలంకషజవైర
విచ్ఛేదై రేతైరవటతటవైషమ్యరహితైః । ప్రవాహైస్తై

యంవా త్వదాయత్తమిత్యత్సర్వధసిద్ధమేవ భగవతో వేదాన్త
స్తుత్యత్వమితిభావ ఇతి వ్యాచక్షతే. ... ... ॥౨౮॥

ఏవం దయాకృతతత్తజ్జగదుపకారప్రశంసా ముఖేన కృపాం స్తుత్వా ఇదానీం స్వరూపవర్ణనేన తాంస్తౌతి - (కలి) త్యాదినా - కలినాఝ్ఝోఛః - కృత్యాకృత్య వివేకాక్షమ చిత్తతారూపః, తేనోస్మేలతి- వికసతి, ప్రతిదినంవర్ధమాన ఇతి యావత్; క్షితికలుషేవిషయే, క్షితిశబ్దగక్షితితలవాసిజనపరః, తస్యకలుషే - పాపే, (యద్వా) కలిఝ్ఝోఛః- కలికాలవిజృమ్భమాణ మ్లేచ్ఛాదికృతదేశోపద్రవః, తేనోస్మేలతి - ప్రతిక్షణమేధమానే, క్షితికలుషే - తద్వాసిజన దుఃఖేవిషయే,కూలంకషజవైః - కూలంకషః-పరిపూర్ణో, జవ-శ్శైఘ్ర్యమ్, యేషాంతైస్తథోక్తైః; క్షితికలుషంనిశ్శేషమపహరద్భిరిత్యర్థః, ఏతేనకలియుగస్య కృపణజనభూయిష్ఠత్వేన దయనీయత్వ ప్రచురత్వాత్ తౌ భగవద్దయాయాః కూలంకష జవత్వమేవనిర్ఝరసాధారణధర్మః, క్షితికాలుష్యహేతౌ కాఞ్చాయాం కలిఝ్ఝోఛోస్మేలదితి ప్రస్తుతమ్, (నిర్ఝరపక్షేతు) క్షితికాలుష్యస్య ప్రసిద్ధత్వాన్న హేత్వాకాఙ్క్షాదయః, తత్రక్షితికలుషవిషయే - క్షితిమాలిన్యవిషయే, కూలఙ్కషజవాః - వేగాతిశయేనమాలిన్య మపాకుర్వన్తఇత్యర్థః, (అథవా) కలిఝ్ఝోఛేత్యాదికమేవ సాధారణధర్మః, శ్రీవేఙ్కటగిరినిర్ఝరాణాం తాదృశపాపహరణసమర్థత్వాత్సర్వత్రవిభక్తిపరిణామేన నిర్ఝరావిశేషణీయాః, అవిచ్ఛేదైః - దేశతఃకాలతో విషయతశ్చావిచ్ఛిన్నైః, అవటతటవైషమ్యరహితైః - అవటశబ్దేన నిమ్నదేశవాచినా జన్మవృత్తాదిహీనావివక్షితాః, తటశబ్దేనతదుత్కృష్టా, స్తేషుఃవిషయే, వైషమ్యరహితైః - ఉత్కృష్టాన్యథా విషయీకరోతి తథానికృష్టానపిద

పద్మాసహచరపరిష్కారిణి కృపే వికల్పన్తే౽నల్పావృష

యా, ప్రత్యుత నికృష్టానామేవ నితరాం దయనీయత్వాత్తానేవ పు
పాత్రం కరోతి, తథాచ వైషమ్యం నేతి తద్విపరీత మేవేతి భావః, (
ర్ధురపక్షే సమ్యక్ [illegible]త స్థలవిభాగానాదరేణ ప్రవహన్త ఇత్యర్థః,
ప్రవాహాః - ప్రవాహశబ్దేన శీతలత్వ తాపహరత్వ నివర్త్యత్వాదిః
యథోక్త ధర్మైశ్చ ప్రవాహాః పరమసామ్యాద్విషయాకారా వ్యప
శ్యన్తే, తేషాం ప్రవాహత్వే నాధ్యవసితత్వా ద్విషయవాచిశబ్దాన
యోగాచ్చ రూపకాతిశయోక్తిః, ఏతాదృశ ప్రవాహసద్భావే కిం మా
మిత్యత ఆహ - (ఏతైః) రితి — ప్రత్యక్షవ దాభాసమానైరిత్యర్థః
"రూపమేవాస్యైతన్మహిమానం వ్యాచష్టే" ఇతి ప్రకారేణ శ్రీవేఙ్క
టనాథ దివ్యమఙ్గళవిగ్రహ సేవయైవ తాదృశదయాప్రవాహాః స
నిర్దేశార్హా మనుభూయన్త ఇవేతి భావః, పద్మాసహ చరపరిష్కారి
ణి - పద్మాసహచరమ్ - లక్ష్మీసహచరం వస్తు, తాచ్ఛీల్యేన పరిష్క
రోతీతి తథోక్తా; విశేష్యభూతా శ్రీనివాసా శ్రితా దయా విశేషణ
భూతాం శ్రియం కథం పరిష్కరోతీతి చే చ్ఛ్రియో హి పురుషకార
త్వం స్వరూపమలఙ్కారశ్చ, తచ్చ శ్రీనివాసస్య దయాళుత్వే జీవతి
నాన్యథేతి తత్పరిష్కారికా భవతి దయా, దివ్యాత్మ స్వరూపభూతా
నాం జ్ఞానశక్త్యాదికల్యాణగుణానాం దివ్యమఙ్గళవిగ్రహ భూషా
భూతానాం దివ్యకిరీటాదీనాం దివ్యాయుధానాంచ భూషణత్వం
దయానిష్ఠత్వ ఏవ సమ్భవతి, అన్యథా భీషణత్వ మేవేతి తేషామప్యల
ఙ్కారత్వం కృపాయత్తమితి దయైవ పద్మాసహచరం పరిష్కరో
తీతి భావః, అనల్పాః - స్వరూపతస్సఙ్ఖ్యయాచ మహాన్తః, వృషశిఖరి
ణో నిర్ఝరగుణాః - శ్రీనివాసద యేత్యుక్త్వా దయాన్తరాద్వైలక్షణ్య
ఖ్యావదృషశిఖరిణ ఇతి నిర్ఝరాన్తరేభ్యో౽తిశయో వ్యజ్యతే, వికల్
ల్పన్తే - ఉపమీయన్త ఇత్యర్థః, కిమేతద్దయాప్రవాహా ఉతిసమ్భావనా

శిఖరిణో నిర్ఝరగుణాః ॥ ౬౯ ॥ ఖిలం చేతోవృత్తేః కిమిద

షయీక్రియన్త ఇతి వా, (యద్వా) తాపత్రయాద్యనిష్టనివృత్తి కా
మైరైహికాముష్మికాభీష్టప్రాప్తిమభిలషద్భిశ్చ దయాప్రవాహా వా
ర్ఝరగుణా వా సమాశ్రయణీయా ఇతి తదుభయమాహాత్మ్యవిశి
ష్టమహాత్మభిర్దయాప్రవాహైస్సహ వికల్ప్యన్త ఇత్యర్థః, వికల్పస్యసాదృ
శ్యనిబన్ధనత్వాత్తాదర్థ్యముఖేన సాదృశ్యం దర్శితమ్, (యద్వా) నిర్ఝరశే
షస్య సామ్యలేశమసహమానైర్దయాప్రవాహైః కర్తృభిః, నిర్ఝ
రగణా వికల్ప్యన్తే - కథం వికల్ప? ఇతి చే దాశ్రితసంరక్షణాది కా
ర్యేష్వస్మాస్వివ యుష్మాభిర్వాఽత్ర శ్రీవేఙ్కటగిరౌ స్థాతవ్యమ్,
యుష్మాస్వివ త్వాస్మాభిర్వా; న తూభయేషామత్ర స్థితిర్భవిష్యతీత్యా
దిరూపమీర్ష్యాకృతమ్, (అథవా) వికల్ప్యన్త ఇతి పాఠః, నిర్ఝరగు
ణాస్తే ప్రవాహైస్సహ వికల్ప్యన్త ఇత్యర్థః, సాదృశ్యనిబన్ధనస్నేహోఽ
ప్యస్తీతి స్నేహమూలోఽయం వికల్పః, ఆశ్రితసంరక్షణాదౌ ధురన్ధరై
ర్యుష్మాభిరస్మాభిర్వాఽత్ర స్వామినస్సేవా కర్తవ్యాఽన్యతరైస్తత్ర వి
శ్రమం కర్తుం శక్యమిత్యత్ర వికల్పేనోపమా వ్యజ్యత ఇతి వస్తునాఽలఙ్కా
రధ్వనిః. ... ... ॥౬౯॥

ఏవం స్వరూపతో గుణతశ్చ నిరతిశయం దయావైభవం ప్రశస్య
తస్యాః కేనచిదాశ్రితవ్యామోహవిలసితేన స్వయం వ్యాముహ్యాదశకం
నిగమయతి- (ఖిల)మిత్యాదినా = చేతోవృత్తేః- మనోవ్యాపారాత్,
ఖిలమ్ - తదవిషయీభూతమిత్యర్థః, ఏవం ప్రకారమితి కైశ్చిదుత్ప్రే
క్షితుమప్యశక్యమితి యావత్; మనోవిషయత్వనిషేధే వాగ్విషయత్వ
మపినిషిద్ధప్రాయమ్, మనఃపూర్వకత్వాద్వాచః; అవాఙ్మానసగోచ
రస్వభావమిత్యర్థః, కిమిదమితి విస్మేరభువనమ్ - కిమిదమితి విస్మ
యానుకారః, ఇతిశబ్దః ప్రకారవచనః, ఇదం కిమ్? కిం రూపమ్? కిం ప్ర
కారమ్? కింగుణమ్? [illegible]

మితి విస్మేరభువనంకృపేసిష్మాత్మాభృత్కృతముఖచమత్కార

పృథగ్జనాః? క్వవా తానద్దిశ్యప్రతిప్రస్థానమితి, విస్మేరమ్ - విస్మయావిష్టమ్, భువనమ్. పణ్డితపామరసాధారణ్యేనతద్వాసినోఽస్మిన్ తథోక్తమ్, సిష్మాత్మాభృత్ - శ్రీవేఙ్కటగిరిః, తత్రత్యభక్తయానసః కృత ముఖః- విద్వాన్, తస్యచమత్కారః. ఆశ్చర్యమ్, తస్యకరణమ్- ["కరణాధికరణయోశ్చ" ఇ కరణేల్యుట్] కర్తృత్వమ్, కృపాయాః "విద్వానేవవిజానాతి విద్వజ్జనపరిశ్రమ"మితిన్యాయేనా శ్రితవాత్సల్యరసజ్ఞ శ్రీనివాస ఏవ తాదృశందయాయా ఆశ్రితవాత్సల్యముద్వీక్ష్య విస్మయత ఇతిభావః, ఖలంచేతోవృత్తేరిత్యాదికృపాగుణవిద్ధస్య కవేరనుభవప్రకారః, (భరన్యాసే)తి- భరన్యాసేనఛన్నమ్, ప్రబల-మతిమాత్రమ్, వృజినమేవ, ప్రాభృత-ముపహారమ్, తద్బిభ్రతీతి తథోక్తాః; ప్రాభృతశ్ఛన్నమేవ రాజాదేరుపాదేయం భవతితద్వద్వృజిన మపి భరన్యాసచ్ఛన్నమేవదయాయాఉపాదేయం భవతీతిభావః, తేషామ్, [కర్మణిషష్ఠీ,] ప్రతిప్రస్థానమ్- శ్రీవేఙ్కటగిరి ముద్దిశ్యస్వదేశతఃప్రస్థితానాం ప్రతినివృత్య ప్రత్యాగమనమ్, (శ్రుతినగరే)తి - నానాపురుషాగమణ్డితత్వసామ్యాచ్ఛ్రుతి రేవనగరమ్, తస్యశృఙ్గాటక- శ్చతుష్పథః, అత్రశ్రుతీనాం శిరోభాగశ్శృఙ్గాటకత్వేనాధ్యవసితః, శృఙ్గాటకస్య చతుర్మార్గమూర్ధాయమానత్వాత్; ఉపనిషదశ్చతుర్వేదమూర్ధాయమానత్వాత్తయోర్ధర్మయోర్బిమ్బప్రతిబిమ్బభావే నైక్యాత్సాధారణ ధర్మతా, తథాచోపనిషదశ్శృఙ్గాటక సాదృశ్యాత్తత్వేనాధ్యవసాయః తజ్జుషః - ప్రతిపాద్యత్వేన తద్భాజః, తే - ఏవంభూతాయాస్తవ, [కర్తరిషష్ఠీ, "ఉభయప్రాప్తౌకర్మణీ" తినియమస్యామ తభేదేనవైభాషికత్వాదుభయత్రషష్ఠీ] శ్రుతినగర శృఙ్గాటక జుషస్తే భరన్యాసేత్యాదిప్రాభృతభృతాం ప్రతిప్రస్థానం చేతోవృత్తేఃఖలంకమిదమితి విస్మేరభువనం సిష్మాత్మాభృత్కృతముఖచమత్కార

కరణమ్ । భరన్యాసచ్ఛన్నప్రబలవృజినప్రాభృత భృ
తాం ప్రతిప్రస్థానం తే శ్రుతినగరశృఙ్గాటకజుషః॥ ౭౦ ॥
త్రివిధచిదచిత్సత్తాస్థేమప్రవృత్తినియామికా వృషగిరివిభో

కరణంచ భవతీత్యన్వయః, నన్వేతాదృశే దయా ప్రతిప్ర
స్థానే కింమానమితిచేద్దయా స్వభావతత్త్వ విదాం మహాత్మనాం మ
నఏవమానమితిబ్రూమః, తేషాంమనసితథోదయాత్; “భవన్తిలీలా
విధయశ్చవైదికా స్త్వదీయగమ్భీర మనోనుసారిణ” ఇతిశాస్త్రాణ్యపియ
న్మనోనుసారీణిభవన్తి తేషాంమహాత్మనాంమనోమానమితికిమువక్త
వ్యమ్, వస్తుతస్తుతాదృశవృజిన ప్రాభృతభృతాం స్వదేశనిర్గమనా
నన్తరభావిదయాకృత విషయీకారవిశేషః ప్రతిప్రస్థానత్వేనాధ్యవ
సీయతే. అత్రచశ్రుతినగర శృఙ్గాటజుషఇతి శృఙ్గాట కాన్వయాను
రోధాత్ప్రతి ప్రస్థానాన్వయానురోధాచ్చ శ్రీనివాస దయాయాం
ప్రభుత్వరూపణం గమ్యత ఇత్యేకదేశవివర్తిరూపకమ్, “నిరీక్ష్యవి
ద్యున్నయనైఃపయోదోముఖం నిశాయామభిసారికాయాః” ఇత్యా
దావివ; తచ్చరూపకాతిశయోక్త్యర్థాపత్త్యాత్సఙ్కీర్ణమ్. ॥౭౦॥

అస్తాంతావజ్జగదుపకార పరమ్పరా భవదీయా, అత్రనవయం
విస్మయామహే, ఇదంతుభవత్యాస్సాహసంవిస్మాపయతితరామ్, య
ద్దుర్వచమరిత సహస్రదూషిత మపహతపాప్మనాఽపిభగవతా పాప
స్పర్శభయాత్పరిత్యక్తమిమంజనమవలోకితవతీభవతీత్యాహ-(త్రివిధే)
త్యాదినా-త్రివిధానామ్-నిత్యముక్తబద్ధభేదేనశుద్ధసత్త్వమిశ్రసత్త్వసత్త్వ
శూన్యభేదేనత్రిప్రకారాణామ్, చిదచితామ్-చేతనాచేతనానామ్, సత్తా
స్థేమప్రవృత్తయః-సత్తా-నిత్యాదీనాంతత్తత్స్వరూపసద్భావః, శుద్ధస
త్త్వాదీనాంతత్తత్స్వరూపసద్భావశ్చ, స్థేమ- స్థిరత్వమ్, అనువృత్తత్వ
మితియావత్, ప్రవృత్తి- ర్యథాసమ్భవమిష్టానిష్టప్రాప్తిపరిహారా
ర్థోలౌకికో వైదికశ్చ వ్యవహారః, అచితాంతుప్రవృత్తయఃపరిణా

రిచ్ఛా సా త్వం పరైరపరాహతా। కృపణభరభృత్కింకుర్వాణ
ప్రభూతగుణాన్తరా వహసి కరుణే వైచక్షణ్యం మదీక్షణసాహ
సే ౪౧॥ వృషగిరిపతేర్హార్ద్యా విశ్వావతారసహాయినీ క్షపితనిఖి

మవిశేషాదయః, తన్నియామికా-తరతమభావేన స్థితానాం భగవద
ధీనానాం సత్తాస్థేమప్రవృత్తిభేదానామ్, నియామికా - వ్యవస్థాపి
కా, భగవదిచ్ఛైవ తారతమ్య నియామికేతి భావః, పరైః- భగవది
తరైః, రపరాహతా - తస్య సర్వాధికత్వేనా ప్రతిహతేచ్ఛత్వాదితి భా
వః, సా- తథాభూతత్వేన ప్రమాణసిద్ధా, వృషగిరివిభోరిచ్ఛా త్వమ్-
భగవదిచ్ఛాయాః కరుణాయత్తత్వేనా భేదోపచారాత్సామానాధికర
ణ్యనిర్దేశః, సచ వక్ష్యమాణ విలక్షణసాహస వైచక్షిణ్యోపయికత్వేన;
కథమవ్యాహత భగవదిచ్ఛారూపాయాః, స్తవ సర్వం ఘటత ఇతి (య
ద్వా) త్రివిధేత్యాదివిశేషణం దయాయాస్తత్ర త్రివిధచిదచిత్సత్తాస్థే
మప్రవృత్తిషు నియామికా-సర్వేశ్వరం నియోజయతీత్యర్థః, కృపణభర
భృత్ - కృపణానా- మాకిఞ్చన్యప్రయుక్తదైన్యవిశేషవతామ్, భరమ్-
యోగక్షేమాది విషయం భరంబిభర్తీతి తద్భృత్, కార్పణ్యమాత్రద
ర్శనేన తేషాం ధురన్ధరా భవసీతి భావః, కింకుర్వాణాని - కింకరాణి,
ప్రభూతాని-సమర్థాని జ్ఞానశక్త్యాది గుణాన్తరాణి, యస్యాస్సా
తథోక్తా; ఏతావతా సాహసకరణ సామగ్రీసమ్పాదితా, అథ సాహస
ముచ్యతే, వహసీత్యాదినా– "నసాహసమనారుహ్య నరో భద్రాణి
పశ్యతీ"తి న్యాయేన మదుజ్జీవన కీర్తిలాభలోభా దేతావత్యపి సా
హసే ప్రవృత్తాఽసీతి భావః. ... ...॥౪౧॥

సాక్షాల్లక్ష్మ్యా పరమసామ్యాపన్నాయాస్తవాయ మాశ్రితసం
రక్షణాభినివేశో యుజ్యత ఏవేత్యాశయేనాహ- (వృషగిరిపతే) రిత్యా
దినా – అత్ర లక్ష్మీసమాధిరప్యనుసన్ధీయతే, తథా చైవం పదగమని
కా, వృషగిరిపతేర్హార్ద్యా- గుణాన్తరేభ్యో మనోహారిణీ, (అన్యత్ర)

లావద్యా దేవీక్షమాదినిషేవితా । భువనజననీపుంసాంభో
గాపవర్గవిధాయినీ వితమసిపదే వ్యక్తిం నిత్యాంభిభర్షి ధ

వక్షస్స్థలరసికా, [" శరీరావయవాద్యది " తిహ్యాచ్ఛబ్దాద్ధితార్థేయ
త్ప్రత్యయః,] విశ్వావతారసహాయినీ- విశ్వేష్వవతారేషు కారణత్వేన
సహాయభూతా, (అన్యత్ర) సర్వావతారసహచారిణీ, సహాయేతీతిస
హాయినీ, [ఇణస్తాచ్ఛీల్యేణినిః] క్షపితనిఖిలావద్యా - క్షపితా- న్యపా
కృతాని, నిఖిలావద్యాని - నిఖిలానా - మీశ్వరప్రభృతీనామ్ , అవ
ద్యాని- దోషా, యయా సా తథోక్తా; భగవతస్త్వావచ్చేతసగుణానపే
క్ష్యరక్షణం దోషః, చేతనస్య పాపమేవదోషః, జ్ఞానాదేశ్చదయా
సహచారాభావో దోషః, తత్సర్వమనయా క్షపితమితి, (అన్యత్ర) రావ
ణస్య కారాగృహే షణ్మాసాన్ స్వయముషిత్వా బన్దీకృతదేవ స్త్రీవి
మోచనేన భర్తురాశ్రిత సంరక్షణాకరణ రూపావద్యం పరిహృతవ
తీ, ఏకాక్ష్యేకకర్ణి ప్రభృతి రాక్షసీర్జిఘాంసన్తం హనూమన్తమ్ "రా
జసంశ్రయవశ్యానాం కుర్వన్తీనాం పరాజ్ఞయా। విధేయానాంచదా
సీనాం కః కుప్యేద్వానరోత్తమ "నకశ్చిన్నాపరాధ్యతీ" త్యాద్యుపదే
శేన తద్వధోద్యోగాన్నివృత్త్యతా సామార్ద్రాప్రాపరాధాన్ క్షపితవతీ, పు
రుషకారత్వేన చేతనదోషాన్ గుణయతీత్యాద్యనుసన్ధేయమ్, దేవీ-
జగద్రక్షణ రూపక్రీడా సక్తప్రధాన మహిషీ, (పక్షాన్తరే) క్షమా
దినిషేవితా- క్షమాదిభిర్గుణైర్నిషేవితే, తి జగద్రక్షణక్రీడా సహాయస
మ్పత్తిరుచ్యతే, (అన్యత్ర) క్షమాదిభి- ర్భూమినీళాదిభి, ర్నిషేవితేతి
ప్రాధాన్యముపపాదితమ్, భువనజననీ- భువనానాంజననీ, ["కర
ణాధికరణయోశ్చే" తి కరణేల్యుట్] అఖిల భువనజన్మ సాధకతమ
భూతేత్యర్థః, (అన్యత్ర) లోకమాతా, పుంసాం భోగాపవర్గ విధా
యినీ - చేతనానాం తత్తద్రుచ్యను గుణభోగమపవర్గంచ విదధాతీ
తి ,(సమానమన్యత్) వితమసి - తవవిషయాకారాత్తమోగుణరహి

యేస్స్వయమ్ ॥ ౭౨ ॥ స్వయముదయినస్సిద్ధాద్యావిష్కృ
తాశ్శుభాలయావివిధవిభవవ్యూహాః వాసాఃపదంచపరం

తే, పదే- విషయే, నిత్యా- మభఙ్గురామ్, వ్యక్తిమ్ , బిభర్షి - ప్రా
ప్నోషి, త్వద్విషయాకారాత్తమోగుణరహితే జనేప్రత్యహంసత్త్వ
గుణకార్యశమాది పూర్త్యావిశదాభవసీత్యర్థః, స్వయమితినిర్హేతుకత్వ
ముచ్యతే, (యద్వా) వితమసి- "తమసఃపరస్తా"దితితమోరహితే,
పదే-స్థానే, నిత్యామ్ సదాతనీమ్, వ్యక్తి - మభివ్యక్తిమ్, తత్రద
యాకార్యస్యైవదర్శనాద భివ్యక్తాభవసీతి, (లక్ష్మీపక్షే) వితమసిప
దే- శ్రీమతివైకుణ్ఠే, నిత్యామ్ - సతతైకరూపామ్, వ్యక్తిమ్ - దివ్య
మఙ్గళవిగ్రహమ్, స్వయంబిభర్షి - ఇచ్ఛయైవబిభర్షి, అనేనదివ్య
మఙ్గళవిగ్రహస్య కర్మకృతత్వమభిమతత్వ మనురూపత్వంచ సిధ్య
తి- అత్రవిశేషణ సామ్యాదప్రస్తుతస్యలక్ష్మీవృత్తాన్తస్య ప్రతీయమా
నత్వాత్సమాసోక్తిః, "సమాసోక్తిఃపరిస్ఫూర్తిఃప్రస్తుతేఽప్రస్తుతస్య
చే" దితి లక్షణాత్. ... ... ॥౭౨॥

చేతనోజ్జీవయిషయాకింకింనకృతవత్యా, కింబహునాతత్తది
చ్ఛానుగుణభగవదనుభవకైఙ్కర్యసిద్ధయే శ్రీవేఙ్కటగిరిపర్యన్తేషు దివ్య
స్థానేషు శ్రీవైకుణ్ఠాద్భగవన్త మవతారయన్త్యాశ్రీవేఙ్కటగిరి మారభ్య
శ్రీవైకుణ్ఠపర్యన్తేషు స్వాశ్రిత జనతత్తద్రుచ్యనుగుణ మారోపయ
న్త్యాచనిశ్రేణికాయితం భవత్యా, కిమతఃపరమాశ్రితవిషయే కర్తవ్య
మస్తీత్యభిసన్ధానవాహ - (స్వయముదయిన) ఇత్యాదినా - స్వయ
ముదయో యేషాం తేస్వయముదయాః - స్వయంవ్యక్తాః, తద్వన్త
స్స్వయముదయినః, సిద్ధాద్యావిష్కృతాః - సిద్ధాదిభి రావిష్కృ
తాః- ప్రకాశితా ఆదిశబ్దేనదేవాదిపరిగ్రహః, శుభాలయా-దివ్యదే
శాః, (వివిధే)తి = వివిధానామ్- విభవానామ్, వ్యూహానాంచావా
సాః= సాకేతక్షీరసాగరాదయః, మత్స్యకూర్మాదిభేదేన వ్యాసా

విభోః । వృషగిరిముఖేష్వేతేష్విచ్ఛావధిప్రతిలబ్ధయే ద్వి
ధపనిహితానిశ్రేణిస్త్వం దయే నిజపర్వభిః॥ ౭౩ ॥ హితము

ర్చ్యావేశావతార భేదేనచ విభవస్యవైవిధ్యమ్, వాసుదేవాదిభేదేన తేషాం
త్రిత్వైకంచాతుర్విధ్యభేదేనచ వ్యూహవైవిధ్యమ్; విభోః - పరస్య
బ్రహ్మణః, పరమ్ - సర్వోత్కృష్టమ్, పదమ్ - తదుచితంస్థానమిత్య
ర్థః, యాన్యేతానిసన్తి, వృషగిరిముఖేష్వేతేషు - శ్రీవైకుణ్ఠపర్యన్తేషు
దివ్యస్థానేషు;ముఖ్యే, ఇచ్ఛావధిప్రతిలబ్ధయే - ఇచ్ఛావధిః- ఆశ్రితే
చ్ఛావిషయదివ్యస్థానవిశేషః, తత్ప్రతిలబ్ధయే - తత్ప్రాప్తయే;ప్రా
ప్తిశ్చైతన కర్తృకా ఈశ్వరకర్తృకాచ; (యద్వా) ఇచ్ఛావధిః- పర
మపదమ్, తతోఽధికస్యేచ్ఛా విషయస్యాభావాత్, తత్ప్రతిలబ్ధయే,
(అథవా) ఇచ్ఛావధి - రీశ్వరస్యేచ్ఛావధిః, వృషగిరిప్రభృత్యర్చావతా
రస్థానాని,అతికృపణమూఢ్యజనరక్షణానుకూలత్వేనభగవతస్తతోఽ
ధికేచ్ఛావిషయాభావాత్; తత్ప్రతిలబ్ధయే- భగవత్కర్తృకతత్ప్రా
ప్తయే, నిజపర్వభిర్ద్విధాపనిహితా - నిజైఃపర్వభిస్తరతమభావేన స్థి
తైః,రవస్థాన స్థితస్యసర్వేశ్వరస్య ప్రకృతిమణ్డలావతరణందయోద్రేక
ప్రయుక్తమ్, తత్రాపివ్యూహభేదేషు విభవభేదేషు చోత్తరోత్తరం
దయాధిక్యమస్తి, అర్చావతారస్తు నిరతిశయదయావిశిష్టః, ఏవంతర
తమభావవద్భిరవస్థాభేదైరేవ పర్వభి - స్సోపానైః, ర్ద్విధాయథా
భవతితథా, వినిహితా - నిరఙ్కుశస్వాతన్త్ర్యేణ సర్వశక్తినాపని
హితత్వాత్ నాప్యప్రకమ్పేత్యతిభావః, నిశ్రేణిస్త్వమేవ,నిశ్రేణిరితి
వ్యస్తరూపకంవా, ప్రాయస్త్వం నిజపర్వభిర్ద్విధావినిహితానిశ్రేణిరి
త్యుత్ప్రేక్షా వేత్యుకవివివక్షితసంశయాత్సన్దేహాలఙ్కారః, వ్యఞ్జకా
భావేఽపిగమ్యోత్ప్రేక్షాసమ్భవాదితి. ... ... ॥౭౩॥

ప్రాప్యలాభస్త్వదాయత్తమిత్యుక్తమ్, ప్రాపకలాభశ్చత్వద

తిజగద్దృష్ట్యా క్లృప్తైరక్లృప్త ఫలాన్తరైరమతివిహితైర
న్యైర్ధర్మాయితైశ్చయదృచ్ఛయా । పరిణతబహుచ్ఛద్మా

ధీన ఏవేత్యాహ - (హితమితీ) త్యాదినా= జగద్దృష్ట్యా- జగచ్ఛబ్దే
నతద్వాసినోజనాలక్ష్యన్తే; తద్దర్శనేన వైదికకర్మాణ్యనుష్ఠితవతోజ
నాద్దృష్ట్వేత్యర్థః, హితమితిక్లృప్తైః- హితమితిబుద్ధ్యాకృతైః, అనే
న ప్రాసఙ్గికసుకృతముక్తమ్, అక్లృప్తఫలాన్తరైః - అక్లృప్త - మస
ఙ్కల్పితమ్, ఫలాన్తరమ్ - ప్రకృతక్రియాఫలాపేక్షయాఽన్యత్ఫలమ్-
ఖ్యాత్యాది; యేషాంతైస్తథోక్తైరిత్యానుషఙ్గిక సుకృతముచ్యతే,
అమతివిహితై - రబుద్ధిపూర్వకృతైః, యదృచ్ఛయాధర్మాయితై - ర్దై
వయత్నేనధర్మవద్భాతైః, స్వతఏవేత్యర్థః, పర్యవస్యతి * యా
దృచ్ఛికసుకృత విశేషైరిత్యర్థః, అన్యైశ్చ - త్వయైవవిహితైర్మా దృ
శామవాఙ్మానసగోచరైర్వ్యాజ విశేషైశ్చహేతుభిః, పరిణతబహు
ఛద్మా- పరిణతాని-పరిపక్వాని, వ్యాజత్వేనస్వీకర్తుమర్హాణీతియావత్;
బహుఛద్మాని- బహువ్యాజాయస్యాస్సాతథోక్తా; పద్మాసహాయ
దయే - పద్మాసహాయస్య- పురుషకారత్వేన పద్మయా స్సహాయ
భూతస్య, “ నకశ్చిన్నాపరాధ్యతీ ” తిచేతనాపరాధం తిరస్కుర్వ
న్త్యాం పద్మాయామ్ “ దోషోయద్యపితస్యస్యా ” దితిదోష మేవో
పహారీకుర్వత ఇతిభావః, తస్యదయే - తత్సమ్బన్ధాదపితవాయమస్మ
త్పక్షపాతోనిర్హేతుక ఉచితఇతిభావః, స్వయంప్రదిశసి - నహ్య
స్మాభిరయమర్థోయాచితః, నిజాభిప్రేతమ్- స్యాదయమితి విషయీ
కారరూపం హితతమమ్ , నహ్యయమర్థోఽస్మదభిప్రేతః, అయో
గ్యత్వాత్; నహిజననీ స్వప్రజాం తదభిప్రేతమితిక్షీరం పాయయ
తి, ప్రశామ్యదపత్రపా - చిరకాలాత్ప్రశామ్యదవస్థాక లజ్జాసతీ,
ఏతావన్తంకాలం మద్రక్షణవ్యాజాలాభకృత రక్షణాలాభాల్లజ్జితాఽ
భూదిదానీం సాలజ్జాప్రశామ్య దవస్థాజాతేతిభావః, (యద్వా)

పద్మా సహాయదనే స్వయంప్రదిశసి నిజాభిప్రేతంనః
ప్రశామ్యదపత్రపా॥ ౭౪ ॥ అతివిధిశివైరైశ్వర్యాత్మాను

అల్పాస్థిరఫలాన్తరై రమతివిహితైరిత్యానుషఙ్గికముక్తమ్, యదృచ్ఛయాధర్మాయత్తై రన్యైశ్చేతియాదృచ్ఛికముక్తమ్, యదృచ్ఛయా-స్వచ్ఛన్దతః, స్వతఏవేత్యర్థః, "యదృచ్ఛాస్వైరితామతే"త్యమరః.॥ ౭౪॥

ముముక్షూణాం పుంసాం పరమపురుషార్థ తత్సాధనప్రాప్తిస్త్వదాయత్తేత్యుక్తమ్,ప్రయోజనాన్తరపరేభ్యోఽపిపరమపురుషార్థరుచ్యుత్పాదనాయతదపేక్షిత మహృదయమేవ దత్వారుచౌ పరమప్రాప్యమపినిశ్శుల్కం వితరసీత్యాహ - (అతివిధిశివై) రిత్యాదినా-

అతివిధిశివై- రతిక్రాన్తౌవిధిశివౌయైస్తైరితి, విధిశివశబ్దౌ తత్పదాసన్నలక్షకౌ, ఐశ్వర్యాత్మానుభూతిరసైః - ఐశ్వర్యకైవల్యజనితానన్దైః, జనాన్- తదర్థినోజనాన్, ఏషామ్ - జనానామ్; ఇహ - ఐశ్వర్యకైవల్యగన్ధేషు, అసఙ్గదశార్థినీ= నవిద్యతేసఙ్గో- రాగో, యస్యాంసాఽసఙ్గా, తాందశాం ప్రార్థయమానా, సఙ్గస్యాభావోఽసఙ్గః, తస్యదశాఇతివా; దురన్తోదర్కేష్వేతేషు ప్రతిపాదితేషు స్వయమేవవిరజ్యన్తీతి మన్వానా, అహృదయముపచ్ఛిద్య - ఐశ్వర్యాది ప్రతిపాదనతాత్పర్యమన్తరేణ విప్రలమ్భనతత్ప్రతిపాద్యతేషాం దోషదర్శనేన వైరాగ్యే జాతేసత్పదప్రాపకగత్యన్తరాభావాదేవత్వదవలమ్బేకృతే, తృషితజనతాతీర్థస్నానక్రమతఃపీతైసాసామ్- పిపాసితజనానాం పిపాసాశమనార్థం పుణ్యతీర్థస్నానన్యాయేన నిరస్త పాపానాం పరమప్రాప్యసిద్ధయేత్వదవలమ్బే కృతేహేయప్రతిభటేన త్వత్సమ్బన్ధేన సమస్తానిపాపాని నిరస్తానిభవన్తీతిభావః, [శేషత్వవివక్షయాషష్ఠీ] ప్రతిబన్ధకపాపనివృత్తౌసత్యాం పురుషార్థస్యస్వతఃప్రాప్తత్వద్యోతనాయవా; వీతాతఙ్కా సతీ - వ్యపగతనిషేధ భయాసతీ,

భూతిరసైర్జనానహృదయ మిహోపచ్ఛిద్యైషా మసఙ్గ
దశార్థినీ । తృషితజనతాతీర్థస్నాన క్రమక్షపితైనసాం వి
తరసిదయేవీతాతఙ్కావృషాద్రిపతేఃపదమ్॥౭౫॥ వృషగి

ఏతావన్తంకాలం పరమపురుషార్థోదీయతేచే ద్రుచ్యభావాన్న తేని
షేత్స్యన్తీతి శఙ్కాఽభూత్, సేదానీముపగతా, ప్రతిబన్ధకనివృ
త్త్యాతేషాం రుచేరుదయాదితిభావః, (యద్వా) వీతాతఙ్కా-సతీ-
విగతాతిప్రసఙ్గభయాసతీ, నహ్యాశ్రయణేనక్షపిత పాపానాంతా
దృశపద వితరణేన సంరక్షణమతి ప్రసఙ్గకరమితిభావః, వృషాద్రిప
తేఃపదమ్ - పద్యతఇతిపదమ్, తత్సాయుజ్యమిత్యర్థః; పరమవ్యోమా
ఖ్యంస్థానంవా; (అథవైవంయోజనా) అతిపిధిఃవైరైశ్వర్యాత్మాను
భూతిరసైర్జనాః తృషితజనతాతీర్థస్నాన క్రమక్షపితైనసా మేషాం
జనానామ్,యథాపిపాసిత జనాఃపిపాసాశమనార్థం పుణ్యతీర్థస్నానే
న క్షపితైనసో భవన్తి, ఏవంక్షుద్రపురుషార్థ ముద్దిశ్యత్వదాశ్రయ
ణేకృతేఽపి స్పర్శవిధివాత్త్వత్సమ్బన్ధేననిరస్త సమస్తపాపాభవన్తీత్య
ర్థః, తాదృశామేషాం జనానామిహైశ్వర్యాత్మానుభూతిరసేష్వ స
ఙ్గదశార్థినీ- క్షుద్రపురుషార్థ రుచ్యుత్పాదకపాపక్షపణేనప్రతిపాదితై
శ్వర్యాదౌ దోషదర్శనేనచ స్వయమేవతత్ర విరక్తాభవిష్యన్తీత్యసఙ్గ
దశామర్థయమానాసతీత్యర్థః,అహృదయముపచ్ఛిద్యవీతాతఙ్కా-అస
ఙ్గదశాయాం జాతాయాంపరమ పురుషార్థరుచ్యావౌచసత్యాం వీత
నిషేధభయా, వీతాతిప్రసఙ్గభయావా; వృషాద్రిపతేః పదంవితరసి,
తేభ్యఇత్యర్థాల్లభ్యతే. ... ... ॥౭౫॥

ఏవమాధ్యాత్మికాది తాపత్రయ తప్యమానాం జన్తూ
నమృతసాగరాయమాణే భగవతిశ్రీనివాసే నిక్షిప్యమోక్షానుబన్ధి గు
ణవిశేషప్రకాశనేన పరమపురుషార్థం ప్రతితాన్విస్రమ్భయసిచ, కీదృ
శోఽయం వ్యామోహాభవత్యాః ? ఇత్యాశయవానుపసంహరతి-(వృ

రిసుధాసిన్ధౌ జన్తుర్ద్వయే నిహితస్త్వయా భవభయపరీతా
పచ్ఛిత్త్యై భజన్నఘమర్షణమ్ । ముషితకలుషో ముక్తేరగ్రే
సరైరభిపూర్యతే స్వయముపనతైస్స్వాత్మానన్దప్రభృత్య
నుబన్ధిభిః॥ ... ... ॥౭౬॥

షగిరీ) త్యాది = జన్తు-ర్జననధర్మా, అనేనాధికారి నియమాభావ
ఉక్తః, త్వయా భవభయపరీతాపచ్ఛిత్త్యై- భవాద్భయం భవభయమ్,
పరీతాప- ఆధ్యాత్మికాదితాపత్రయమ్, తయోరుచ్ఛిత్త్యై- భేదం క
ర్తుమ్ [క్రియార్థోపపదస్య కర్మణి స్థానిన ఇతి చతుర్థీ] అస్య చ పార్శ్వ
ద్వయేపి సమ్బన్ధః, వృషగిరిసుధాసిన్ధౌ- వృషగిరౌ విరాజమానస్సుధా
సిన్ధు- రమృతసాగర, శ్శ్రీనివాసః, సుధాసిన్ధునా పూర్ణసామ్యాన్ని
గిర్యాధ్యవసితః, తత్ర నిహితః - స్వీక్రియతామయమితి సమర్పితః, భ
వభయపరీతాపచ్ఛిత్త్యై, అఘమర్షణమ్- అఘాని మృష్యన్తే - క్షమ్య
న్తే అనేనేత్యఘమర్షణమ్ - ప్రపదనమ్, అఘమర్షణస్నానం చ,
భజన్- సేవమానః- ముషితకలుషమ్ - ముషితాని - నిరస్తాని, కలు
షాణి- పూర్వోత్తరాఘలక్షణాని యస్య, ముక్తేరగ్రేసరైః- ముక్తేః
పూర్వభావిభిః, స్వయముపనతైః- ప్రతిబన్ధకాభావాత్స్వత ఏవ ప్రా
ప్తైః, స్వాత్మానన్దప్రభృత్యనుబన్ధిభిః - స్వాత్మానన్ద - స్వాత్మస్వ
రూపస్వభావానుసన్ధానజనితప్రీతిః, తత్ప్రభృతిభిః - ప్రభృతిశబ్దే
న పరమాత్మస్వరూపస్వభావానుసన్ధానజనితప్రీత్యాది సఙ్గ్రహః,
అనుబన్ధిభిః - పరికరైః, అభిపూర్యతే - అభితః పూర్యతే, యథా త
త్సమ్బన్ధినోప్యుక్తైరనుబన్ధిభిస్స్వైరం తథా పూర్యత ఇత్యర్థః. అత్ర
శ్రీనివాసదయావిషయీకృతే సంసరచ్చేతనే కస్యచిద్రాజకుమారస్య
రాజ్యలాభే సన్నిహితే సతి తదనుబన్ధిభిస్సుహృద్బాన్ధవాదిభిరభిపూరి
తస్య వృత్తాన్తస్సారూప్యాత్ప్రతీయత ఇతి సారూప్యనిబన్ధనా సమా
సోక్తిః, సా చ రూపకాతిశయోక్తిసజాతీర్ణశ్లేషసంసృష్టా. ॥౭౬॥

అనితరజుషామన్తర్యామే లేశ్యపాయపరి
ప్లవే కృతవిదనఘా విచ్ఛిద్య ఏషాం కృపేయమవశ్యతామ్ ।
ప్రపదనఫలప్రత్యాదేశప్రసఙ్గవివర్జితం ప్రతివిధిముపా
దిత్సే సార్ధం వృషాద్రిహితైషిణా ॥ ౭౭ ॥ తుణవిలయి

అనన్తరశ్లోకే ప్రసక్తానుప్రసక్త్యా, తత్రైవం నిర్వ్యాజవత్స
లయా శ్రీవత్యా భగవతి శ్రీనివాసే నిక్షిప్తో జన్తుస్తమేవ ప్రపద్య నిర్ధూ
తనిఖిలదురితో దేశవిశేషప్రాప్త్యనన్తరభావి నమానన్దమిహైవానుభవితుముపక్రమత ఇత్యుక్త, మత్రైవమాకాఙ్క్షా, శరణవరణానన్త
రం బుద్ధిపూర్వాపాయసమ్ప్లవే ప్రాయశ్చిత్తాకరణే చ సతి కీదృశో దశా
నస్య శరణస్యాస్య చ భవిష్యతీతి తత్రాహ - (అనితరజుషా) మిత్యా
దినా- అనితరజుషామ్ - అనన్యశరణానామ్, భగవచ్చరణారవిన్దైకశర
ణానామిత్యర్థః; అన్తర్యామే- మనసి పూర్వకే, అపాయపరిప్లవేఽపి-
అపాయసఙ్ఘాతే సత్యపి, కృతవిత్ - కృతమ్ - ప్రపదనమ్, అనఘా-
దోషే సతి పరిత్యాగాది రూపాఘరహితా, యమవశ్యతాం విచ్ఛిద్య-
"నఖలు భాగవతా యమవిషయం గచ్ఛన్తి" ఇత్యుక్తప్రకారేణ యమా
ధీనతాం నిరస్య, ప్రపదనఫలప్రత్యాదేశప్రసఙ్గవివర్జితమ్ - భగ
వత్ప్రాప్తిరూపప్రపత్తిఫలప్రత్యాఖ్యానప్రసఙ్గరహితమ్, ప్రతివి
ధిమ్- ప్రతివిధానమ్, రాజపుత్రాపరాధన్యాయేన మృదుదణ్డనరూ
పమ్; వృషాద్రిహితైషిణా - వృషాద్రావర్తమానేన హితైషిణా - స
ర్వజనహితపరేణ; శిక్షోపయోగిత యా హితైషిత్వోక్తిః, తేన సార్ధ
ముపాదిత్సే - ["సహయుక్తేఽప్రధానే" ఇత్యప్రధానే తృతీయా]
అధికదణ్డనశఙ్కయా త్వమేవ ప్రధానభూతా ప్రతివిధిం కరోషీతి ప్ర
తీయతే. ... ... ॥ ౭౭ ॥

పరమపురుషార్థలిప్సయా ప్రపన్నస్య ధీపూర్వోత్తరాఘప్రస
క్తేఽపి పరమప్రాప్త్యవిఘాతో నాస్తీత్యుక్తమ్, తత్ప్రసఙ్గాత్ప్రసఙ్గా

నాం శాస్త్రార్థానాం ఫలాయనివేశితే పితృసురగణే నిర్వే శాత్ప్రాగపిప్రళయం గతే । అధిగతవృషక్ష్మాభృన్నాథామకాలవశంవదాం ప్రతిభువమిహ వ్యాచఖ్యుస్త్వాంకృపే నిరుపప్లవామ్॥ ... ... ॥౭౮॥

ద్యర్థనేఽపి మధ్యే ఫలప్రద దేవతా నాశేఽపి ఫలప్రాప్తిర్న విహన్యత ఇత్యాహ - (క్షుణవిలయినా) మిత్యాదినా— క్షుణవిలయినామ్ - క్షణే నవిలయవతామ్, అనేనఫలప్రదానార్థమన్యదపేక్ష్యమితిదర్శితమ్, శాస్త్రార్థానామ్ - జ్యోతిష్టోమాదివాక్యప్రతిపాద్యానాం జ్యోతిష్టోమాదీనామ్, ఫలాయ - ఫలందాతుమ్, [క్రియార్థోపపదస్య కర్మణి స్థానిన" ఇతిచతుర్థీ] నివేశితే - త్వయాఫలప్రదతయాస్థాపితే, పితృసురగణే-పితౄణాంసురాణాం వగణే, నిర్వేశాత్ప్రాక్-కర్తుస్తత్కర్మఫలభోగాత్ప్రాక్, ప్రళయంగతేఽపి-నాశంగతేఽపి, అధిగతః-ప్రాప్తః, వృషక్ష్మాభృన్నాథో - రమానివాసో, యయాతామ్, ప్రాప్తవృషాఖ్యపర్వత శ్రేష్ఠామిత్యపి వివక్షితమ్, అనేన వక్ష్యమాణప్రతిభువో నిరపాశ్రయత్వముక్తమ్, అకాలవశంవదామ్ - కాలకృతవికారవిధురామ్, అనేనస్వరూపతోఽనపాయత్వముక్తమ్, నిరుపప్లవామ్ - పరకృతోపద్రవశూన్యామ్, త్వామిహతత్తత్కర్మఫలప్రదానే ప్రతిభువంవ్యాచఖ్యుః - ప్రతిభూత్వేన వ్యాఖ్యాతవన్తః, "ఫలమతఉపపత్తే"రిత్యత్రభాష్యకారాదయఇతిభావః, ప్రతిభూర్నామోత్తమర్ణాయాధమర్ణేన దేయస్య ద్రవ్యస్యదాపయితా, తన్నాశాదౌచ స్వయంచాతోచ్యతే, ఉక్తప్రకారేణస్థిరాశ్రయస్స్వయంచ స్థిరోరాజదణ్డాద్యుపద్రవ రహితశ్చయది దృఢప్రతిభూర్భవతి తాదృశీత్వమితిభావః. అత్రభగవత్కృపాయాం ప్రతిభూత్వరూపణాద్విషయస్యాధిక్యవర్ణనాచ్చాధికాభేదరూపకమ్, "విషయ్యభేదతాద్రూప్యరఞ్జనం విషయస్యయత్ । రూపకంతత్త్రిధాఽధిక్యన్యూనత్వానుభయోక్తిభి" రితిలక్షణాత్. ... ... ॥౭౮॥

త్వదుపసదనాదద్యశ్వోవా మహాప్రళయే ఽపివా వితరతి నిజం
పాదామ్భోజం వృషాచలశేఖరః। తదిహ కరుణే తత్తత్క్రీ-
డాతరఙ్గపరమ్పరాతరతమతయా జుష్టాయాస్తే దురత్య

కింబహునాత్సమాశ్రితేభ్యస్సర్వేభ్యస్త్వద్విషయీకారతారతమ్యా
నుగుణ్యేన వృషగిరిశేఖరః పరమపురుషార్థం క్రమేణదాస్యతి, త
స్మాత్త్వమనతిక్రమణీయేత్యాహ - (త్వదుపసదనా) దిత్యాదినా- త్వ
దుపసదనాత్ - త్వత్సమాశ్రయణాదేవ, అద్యశ్వోవా, కింబహునా,
మహాప్రళయేఽపివా, త్వద్విషయీకారతరతమభావానుగుణమ్, క్రమే
ణేత్యర్థః, వృషాచలశేఖరః - వృషాచలస్య నీలోత్పలశేఖరాయమా
ణః, నిజంపాదామ్భోజమ్, వితరతి - కైఙ్కర్యప్రతిసమ్బన్ధిత్వేన
దదాతి, దివ్యమఙ్గళవిగ్రహేణ వృషాచలమివపాదారవిన్దాశ్రితశి
రశ్శేఖరయతీతి వ్యజ్యతే సమభివ్యాహారేణ, తత్ - తస్మాత్, ఇహ-
అస్మిన్ఫలవిషయే, తత్తత్క్రీడాతరఙ్గపరమ్పరాతరతమతయా- తత్త
త్క్రీడా- స్తత్తద్విహారాః, విషయీకారాఇతియావత్; తాస్తరఙ్గపర
మ్పరై వేత్యుపమితసమాసః, అనేన విషయీకారాణాం శీతలత్వ
నైరన్తర్యాదికం ప్రతీయతే, తస్యాస్తరతమతయా - తారతమ్యేన,
జుష్టాయా - సేవితాయాః, తారతమ్యవత్యాఇత్యర్థః, ఇదంచవిశే
ఓణం క్రమేణమోక్షప్రదానే హేతుప్రదర్శనపరమ్, తే, దురత్యయ
తామ్ - ఫలప్రదేన భగవతా సమ్ప్రదాన భూతేన చేతనేనచా
త్యేతు మశక్యతామ్, విదుః-వదన్తి, [విదోలటోవేతిలటోణలాదేశః]
తరఙ్గపరమ్పరాక్రాన్తనద్యాదికంహి దురత్యయం భవతీతిభావః.
అత్రచక్రమేణ పాదారవిన్దవితరణస్య సమర్థనీయస్య తత్తత్క్రీడా
తరఙ్గపరమ్పరాతరతమతయాజుష్టాయా ఇత్యనేన పదద్వయేన సమ
ర్థనాత్పదార్థహేతుకం కావ్యలిఙ్గమ్, తచ్చోపమాసఙ్కీర్ణమ్, కించ
తత్తస్మాద్దురత్యయతాం విదురిత్యత్రానుమానాలఙ్కారః, ఉభ

యతాంవిదుః ॥ ౭౯ ॥ ప్రణిహితధియాంత్వత్సమ్పృక్తే
వృషాద్రిశిఖామణౌ ప్రస్మరసుధాధారాకారాప్రసీద
యోశ్చసంస్మృతిః. ... ... ॥౭౯॥

ఏతావతా ప్రపన్నప్రసఙ్గః ప్రపఞ్చితః, ఇదానీ ముపాసకా
నామపిత్వత్సమ్బన్ధాదేవభావనా ప్రసాదోభవతీత్యాహ - (ప్రణిహి
తధియాం) మిత్యాదినా-త్వత్సమ్పృక్తే-శరత్-రాత్రీరన్యాయేనత్వయా
సుసఙ్గతే, వృషాద్రిశిఖామణౌ - వృషాద్రేరిన్ద్రనీలచూడా రత్నాయ
మానేశ్రీనివాసే, ప్రణిహితధియామ్ – ప్రకర్షేణ- ఐకాగ్ర్యేణ, నిహి
తా - న్యస్తా, ధీర్యేషాముపాసకానామిత్యర్థః, భావనా-స్మృతి స
న్తతిరూపా, ప్రస్మరసుధాధారాకారా - ప్రస్మరసుధా ధా
రాయా ఆకారఇవాకారోయస్యాస్సా; సచాకారో విపులత్వమను
కూలత్వమవిచ్ఛిన్నత్వంచ, తథాసతీ; ప్రసీదతి-ప్రసన్నాభవతి, ప్రసా
దోనామనైర్మల్యమ్-తచ్చవిషయాన్తరాస్పర్శిత్వమ్, దృఢ-మస్మిన్నర్థేవి
వాదోనాస్తీత్యర్థః, (యద్వా) దృఢమ్ స్థిరమ్, యథాభవతితథాప్ర
సీదతీతిక్రియావిశేషణమ్, (అథవా) ఉత్తరార్ధాన్వయావసానేదృఢ
మితియోజ్యమ్, ఇతిహేతౌ, తేషాముపాసకానాంతాదృశభావనాశ్ర
యత్వేన స్వాత్మనామపితాదృశానన్దలిప్సయేత్యర్థః, స్థిరాశయచాత
కాః-స్థిరాశయాః-దృఢాధ్యవసాయాః, ప్రపన్నాఏవచాతకాః, "ప్రప
న్నశ్చాతకోయద్వ" దితితత్సామ్యాత్తత్త్వేనరూపణమ్, నిభృతగరుతస్స
న్తః-గరుచ్ఛబ్దస్స్వప్రయత్నపరః, గమనసాధనవిశేషవాచినోగరుచ్ఛబ్ద
స్యగమనసాధనసామాన్యలక్షకత్వాత్తస్య నిభృతత్వమ్-నిశ్చలత్వ, మ
ప్రవృత్తత్వమితియావత్; నివృత్తస్వప్రయత్నా ఇత్యర్థః, (చాతకప
క్షే) నిశ్చలపక్షాఇత్యర్థః; దత్తాస్వాదమ్- దత్తపరిపూర్ణబ్రహ్మానుభ
వాస్వాదమ్, (వలాహకపక్షే) దత్తజలాస్వాదమ్, విముక్తివలాహ
కమ్ - ముక్తేస్సాపహారత్వాదినా వలాహకసామ్యాత్తత్త్వేన రూప

తిభావనాత్పృథగితిదమేదత్తాదస్వాదంవిముక్తివలాహకం
నిభృతగుణతో నిధ్యాయంతిస్థిరాశయచాతకాః ॥ ౮౦ ॥
కృపేవిగతవేలయాకృత సమగ్రపోషైస్త్వయా కలిజ్వలన

ణామ్, నిధ్యాయన్తి - నిర్వర్ణయన్తి, యథాచాతకస్తాపార్తోఽపి స్వయత్నంవిహాయకదావలాహకోవర్ష్యతీతిప్రతీక్షతే తథాప్రపన్నోఽపి తాపత్రయాభిహతస్సన్ స్వయత్నం విముచ్యకదా పరిపూర్ణబ్రహ్మానుభవామృతాస్వాదహేతుర్ముక్తిర్భవిష్యతీతి ప్రతీక్షత ఇతిభావః అత్రచత్వదేక శరణత్వేన త్వదన్తరఙ్గ భూతానాం ప్రపన్నానామపి యాదృశభావనాఽత్ర దుర్లభాభవతితాదృశీం భావనాముపాసకేభ్యోఽపి ప్రసాదయసీతి తాత్పర్యమ్. అత్రతావత్పూర్వార్ధేభావనాప్రసాదస్య సమర్థనీయస్య త్వత్సమ్ప్రయుక్త ఇత్యనేనసమర్థనాత్పదార్థహేతుకం కావ్యలిఙ్గమ్, వృషాద్రిశిఖామణా విత్యత్ర శ్రీవేఙ్కటపతిశ్చూడామణిత్వేనాధ్యవసిత ఇతిరూపకాతిశయోక్తిః, ఉత్తరార్ధేచ రూపకాలఙ్కారస్స్పష్టః, ఏతేషాం త్రయాణాం సంసృష్టిః ... ... ॥౮౦॥

అనన్తరదశకేన దశావతారద్వారా దయాం స్తోతుకామస్సప్రథమశ్లోకేన తావదర్చావతారవిశేషముఖేనదయాకృతం జగదుపకారం ప్రస్తుతమర్చావతార సామాన్యముఖేన నిగమయతి - (కృపే) ఇత్యాదినా— హేకృపే ? స్తుతిజాతశ్రమాపనయనాయ కృపానామామృతరసేన రసనాం సేచయతి శ్లోకాదౌ, కృపేవిగతవేలమేతి- వేలా - కాలః, కాలవిశేషనిరపేక్షమేత్యర్థః, (యద్వా) వేలా- అవధిః, నిరవధికమేత్యర్థః, త్వయా - కరణభూతయా, కరణత్వంచ దివ్యమఙ్గళ విగ్రహకర్తృకసమగ్రపోషేతత్కర్తృకే మేఘవదాచరణేచ, విగ్రహాణాం కృపావత్త్వం స్వరూపద్వారేతి ద్రష్టవ్యమ్, కృతసమగ్రపోషైః- కలితసమ్పూర్ణ జగత్పోషైః, కాళమేఘాశ్చ, విగత

దుర్గతే జగతి కాళమేఘాయితమ్ | వృషశైలిధరాదిషు స్థితి

వేలయా - ఉత్కాలయా నద్యా, కృతసమగ్రసస్యాదిపోషా భవ
న్తి, వృషశైలిధరాదిషు - శ్రీవేఙ్కటాద్రిప్రభృతిషు, ఆదిశబ్దేన శ్రీ
రఙ్గాదిపరిగ్రహః, స్థితిపదేషు- భగవత్స్థానస్థలేషు, ఆవిర్భూతైః,
స్సమానమిదం కాళమేఘపక్షేఽపి, తే హి వృషశైలిధరాది షుస్వస్థానే
ష్వావిర్భవన్తి; సానుప్లవైః- విష్వక్సేనాద్యనుచరసహితైః, (అన్యత్ర)
అనుకూలవాతాది సాహిత్యాదికం వివక్షితమ్ , వ్యపగతాఖిలా
వగ్రహైః - వ్యపగతాః, అఖిలాః, అవగ్రహాః- నిగ్రహాః, యేభ్యస్తైః,
"స్వయం విధాతాఽసురదైత్యరక్షసామనుగ్రహావగ్రహయోర్యదృచ్ఛ
యే" ఇతి ప్రయోగాత్; "అర్చ్యస్సర్వసహిష్ణు" రిత్యుక్తక్రమేణ సర్వ
సహిష్ణుత్వాన్నిగ్రహప్రసఙ్గరహితైః, అఖిలశబ్దేనాత్యన్తదుస్సహాము
హాపరాధకరణేఽప్యత్యల్పనిగ్రహోఽపి నాస్తీతి ప్రతీయతే, వాత్స
ల్యైకరసత్వాదర్చావతారస్య; (పక్షాన్తరే) అవగ్రహా - వర్ష
ప్రతిబన్ధకాః, తాదృశైర్వ్యాపాదిప్రతి విగ్రహైః - అర్చారూపైరష్టో
త్తరశతదివ్యస్థానసన్నిహితైః, కర్తృభిః; కలిజ్వలనదుర్గతే - కలే
ర్జ్వలనమతిక్రూరవ్యాపారః, తేన దుర్గతే - దుర్దశాం ప్రాప్తే, (యు
ద్వా) కలిరేవ జ్వలనో - వహ్నిస్తేన దుర్గతే - తత్పీడయా పీడితే,
(యద్వా) త్వయా కర్త్ర్యా కృతసమగ్రపోషః - పూర్ణపోషో యే
షాం విగ్రహాణామ్, "భక్తానాం త్వం ప్రకాశసే" ఇతి భక్తగోచ
రాతివేలకృపయా హి విగ్రహం పరిగ్రహః, కలిజ్వలనేన దుర్గతే - దుః
ఖం ప్రాప్తే, జగతి విషయే, కాళమేఘాయితమ్ — కాళమేఘైరివా
చరితమ్, [కర్తుః క్యఙ్సలోపశ్చేత్యాచారార్థే క్యఙ్ తాద్భావే క్తః,] కాళ
మేఘవదాచారశ్చ విశేషణాద్దర్శితః, (అథవైవం యోజనా) కృపే వి
గతవేలయా త్వయా కర్త్ర్యా వృషశైలిధరాదిషు స్థితిపదేషు సన్ని
హితైః కృతసమగ్రపోషైస్సానుప్లవైర్వ్యపగతాఖిలావగ్రహైర్వ్య

పదేషు చానుప్లవస్సైన్య వృషాద్రి పతివిగ్రహస్యార్చ్య పగతాఖిలాపగ్రా
హ్యే ॥౧౮॥ ప్రసూయ వివిధం జగత్తదభివృద్ధయే త్వం దయే సమీక్షణ

షాద్రిపతవిగ్రహాంశకలిజ్వలనదుర్గతేజగతిపిష్టయే కాళమేఘాయితమ్-
వృషాద్రిపతివిగ్రహద్వారా కర్త్ర్యా కాళమేఘవదాచరితమిత్యర్థః.
ఏతేనతురీయయుగేఽర్చావతారాణాంమాత్రితానుగ్రహాంశత్వాతిశయః
ప్రకాశ్యతే, సచతత్రతేషాం జ్ఞానశక్త్యాదేరల్పీయస్త్వేనదయనీయత
మత్వాత్; అత్ర శ్లేషభిత్తికాభేదాతిశయోక్తిస్థాపితా వాచకలుప్తో
పమా॥ ... ... ॥౧౮॥

నకేవలమర్చారూపేణ భగవన్తం శ్రీనివాసందివ్యస్థానేష్వవతా
ర్యజగదభిక్షణంకృతం భవత్యా, కింతుమత్స్యకూర్మాదిరూపేణాప్యవ
తార్యలోకోపకారిణీత్యాహ - (ప్రసూయే) త్యాదినా- వివిధమ్- దే
వతిర్యఙ్మనుష్యస్థావరాది భేదేనబహువిధం జగత్కార్య వర్గమ్,
(యద్వా) జగచ్ఛబ్దోలోకపరః, సత్యలోకాది భేదేనవైచిత్ర్యమ్,
ప్రసూయ - ఉత్పాద్య, కరణేకర్తృత్వోపచారః, ప్రసూయేత్యనే
న దయాయామాతృత్వ ప్రతీతిః, తాదృశైర్మత్స్యాదేరీక్షణాది స
దృశైః, (యద్వా) తాదృశైరచిన్త్యశక్తిభిః, ఈక్షణాదేరభివృద్ధి
హేతుత్వస్యమత్స్యాదావదర్శనాత్; (అథవా) తాదృశశబ్దేనప్రా
కృతమీనాదేరీక్షణాద్యపేక్షయాస్వరూపతఃకార్యతశ్చవై లక్షణ్య
ముచ్యతే, అప్రాకృతత్వాదేవ స్వరూపవైలక్షణ్యంస్ఫుటమ్, లౌకిక
మీనాదేరీక్షణాదికం శరీరవృద్ధిమాత్రనిమిత్తమ్, దివ్యమీనాదేరీక్షణా
దికం త్వాత్మోజ్జీవనస్యాప్యనుగుణం భవతీతికార్యవైలక్షణ్యమతఏవ
సమిత్యాద్యుపసర్గోపాదానమ్, సమీక్షణవిచిన్తనప్రభృతిభిరితిప్రభృ
తిశబ్దేనసంస్పర్శఉచ్యతే, "ఈక్షణధ్యానసంస్పర్శైర్మత్స్యకూర్మవి
హఙ్గమాః" ఇతిహ్యుచ్యతే, ఏతైఃకరణభూతైః, తదభివృద్ధయే-ప్ర
సూతజగదభివృద్ధింకర్తుమ్, ["క్రియార్థోపపదస్య కర్మణిస్థానిన"

విచిన్తనప్రభృతిభిస్స్వయం తాదృశైః । విచిత్రగుణచి
త్రితాంవివిధదోషవైదేశికీం వృషాచలపతేస్తనుం విశసి

ఇతిచతుర్థీ, నతుతుమర్థాచ్చభావవచనా" దితిసూత్రస్యాయం విష
యః] విచిత్రగుణచిత్రితామ్ - విచిత్రై- ర్ధ్యానాదిక్షైః, మత్స్యాదిత
త్తదవతారాసాధారణైరితియావత్; తాదృశైర్గుణైః - రూపగుణైరా
త్మగుణైశ్చ, చిత్రితామ్ - చిత్రాంకృతామ్, నానాకారాం కృతామ్,
[తత్కరోతీతిణ్యన్తాత్కర్మణి క్తః] విచిత్రామ్- విగతచిత్రామ్,గుణ
చిత్రితాంచ; గుణైః శ్శుక్లాదివర్ణైః, శ్చిత్రితామ్ - సఞ్జాతచిత్రాంచే

తి విరోధాభాసః, (యద్వా) చిత్రై- రాశ్చర్యభూతైః, ప్రాకృ
తమత్స్యాదిదుర్లభై రిత్యర్థః; గుణైః - జ్ఞానశక్త్యాదిభి రాత్మగుణై
స్సౌన్దర్యసౌగన్ధ్యసౌకుమార్యాదిభీరూపగుణైశ్చ, చిత్రితామ్- చిత్రా
మాశ్చర్యభూతాంకృతామ్, వివిధదోషవైదేశికీమ్ - వివిధానాందో
షాణామ్ - ప్రాకృతమత్స్యాదిగతానా మజ్ఞత్వాదీనాం దుర్గన్ధాదీ
నాంచ, వైదేశికీ - మతిదూరవర్తినీమిత్యర్థః. మత్స్యకూర్మాదికామ్-
ఆదిశబ్దేన హంసావతార సఙ్గ్రహః, వృషాచలపతేస్తనుమ్-మత్స్య
కూర్మాదికాం వృషాచలపతే స్తనుమిత్యనేనసంస్థానమాత్రం మత్స్య
కూర్మాదిసదృశమ్, రూపం (ద్రవ్యం) త్వసాధారణదివ్యరూపసజాతీ
యమితిగమ్యతే, స్వయంవిశసి - భగవతో మత్స్యాదితనుపరిగ్రహ
స్య యత్కిఞ్చిత్ప్రయోజనం భవతు, త్వత్ప్రవేశస్య ప్రయోజన
మిదమేవేతిభావః. అత్రదయాకృత దివ్యమత్స్యాదితను ప్రవేశస్య
"ఈక్షణధ్యాన సంస్పర్శైర్మత్స్యకూర్మవిహఙ్గమా" ఇత్యుక్తప్ర
కారేణ సమీక్షణాదిభిః ప్రసూత జగదభివృద్ధికరణం ఫలత్వేనోత్ప్రే
క్ష్యతఇతి ఫలోత్ప్రేక్షా, సాచగమ్యా, వ్యఞ్జకాప్రయోగాత్; అసి
ద్ధవిషయాచ, సమీక్షణాదిభిర్జగదభివృద్ధికరణస్యా సిద్ధత్వాత్ ; కించ
విచిత్రగుణచిత్రితామిత్యత్ర విరోధాభాసః, "ఆభాసత్వేవిరోధస్య

మత్స్యకూర్మాదికామ్ ॥ ౮౨ ॥ యుగాన్తసమయోచితం
భజతి యోగనిద్రారసం వృషక్షితిభృదీశ్వరే విహరణక్ర
మాజ్జాగ్రతి । ఉదీర్ణచతురర్ణవీకదనవేదినీం మేదినీం స

విరోధాభాస ఇష్యతే" ఇతి లక్షణాత్; ఉత్ప్రేక్షావిరోధాభాసయోస్సంసృష్టిః, అపి చాత్ర కవేర్ద్వయాగోచరరతిభావస్య దివ్యమీనాదిగోచరరతిభావోఽఙ్గమితి ప్రేయోఽలఙ్కారః. ... ... ॥౮౨॥

మత్స్యకూర్మావతారయోరేకశ్లోక ఏవ సఙ్గ్రహీతత్వాదనన్తరం వరాహావతారముఖేన కృతం దయాయా అపదానవిశేషం వర్ణయతి- (యుగాన్తే)త్యాదినా= యుగాన్తసమయః- బ్రహ్మదివసావసానసమయః, అవాన్తరప్రళయసమయ ఇత్యర్థః, తస్మిన్; ఉచితమ్ - పరిచితమ్, యోగనిద్రారసమ్ - యోగో నిద్రేవ యోగనిద్రేత్యుపమితసమాసః, ఉభయత్ర నిర్వ్యాపారశయనసామ్యాత్; యోగనిద్రాసముచే హి నాగభోగపర్యఙ్కే నిర్వ్యాపారేణ శేతే, యోగ ఏవ నిద్రా యోగనిద్రేతి రూపకం వా; యోగనిద్రా నామ "ఆత్మానం వాసుదేవాఖ్యం చిన్తయేన్మధుసూదన" ఇత్యాద్యుక్తప్రకారేణ సవిభూతికదివ్యాత్మస్వరూపానుభవో జగద్రక్షణానుచిన్తనమిశ్రః, నిద్రాముద్రాలఙ్కృతశ్చ; తస్యా రసమ్ - రాగమ్, తస్యా రసమ్ - రసనమాస్వాదనమితి వా; భజతి- సేవమానే, వృషక్షితిభృదీశ్వరే - శ్రీవేఙ్కటేశే, విహరణక్రమాత్ - విహారక్రమేణ, చతుర్ముఖదినావసానే యోగనిద్రారూపో విహారశ్చతుర్ముఖదినాదౌ జాగరణలక్షణో విహార ఇతి విహారక్రమః, నైమిత్తికప్రళయావసాన ఇతి యావత్; జాగ్రతి సతి - [యస్య చ భావేన భావలక్షణమితి సప్తమీ] (ఉదీర్ణే)తి = చతుర్ణామర్ణవానాం సమాహారశ్చతురర్ణవీ, ఉదీర్ణా- ప్రవృద్ధా చ సా చతురర్ణవీ చ తథోక్తా; తయా కృతకదనమ్ - పీడా, తద్వేదినీమ్, వేదయతి- జ్ఞాపయతీతి వేదినీ, తామ్. మేదినీమ్ - భూమిమ్, తదభిజుష్టయా - తేన - మహావరాహరూపిణా

ముద్ధృతవతీ దయే త్వదభిజుష్టయా దంష్ట్రయా ॥౮౩॥ స
టాపటలభీషణే సరభసాట్టహాసోద్భటే స్ఫురత్క్రుధి ప
రిస్ఫుటభ్రుకుటికేఽపి వక్త్రే కృతే। దయే వృషగిరీశితుర్దనుజ

వృషాద్రిపతినా, అభిజుష్టయా- స్వీకృతయా, దంష్ట్రయా సముద్ధృ
తవతీ- త్వన్నియుక్తేన ప్రియతమేన కృతం త్వయా కృతమేవ, యథా
రాజభృత్యైః కృతం శత్రువిజయాదికం రాజ్ఞా కృతమిత్యుచ్యతే, త్వమితి
పూర్వశ్లోకాదనుషజ్యతే - అత్ర సముద్ధృతవతీతి సముద్ధరణస్యోద్దీర్ఘ
చతురర్ణవీత్యాది సమర్థనాత్పదార్థహేతుకం కావ్యలిఙ్గమ్, ఏవం సత
మాపన్నాయా భూమ్యా ఆపన్నివర్తనవర్ణనేన సపత్న్యా అపి జీవ్యత్వ
రూపాతిశయోదయా ఇతి వ్యజ్యతే. ... ... ॥౮౩॥

అథ క్రమప్రాప్తనృసింహావతారప్రసఙ్గః, తత్ర నృసింహావతారస్య
దయాభిమతం పరమప్రయోజనం ప్రహ్లాదాహ్లాదనమేవ, హిరణ్య
వధాదికం త్వానుషఙ్గికమిత్యుక్త్వా ప్రహ్లాదలాలనమేవ దయాకృతం
వర్ణ్యతే - (సటాపటలే) త్యాదినా= హే వృషగిరీశితుర్దయే! త్వయా
ఖలు శ్రీవైకుణ్ఠనాథః "త్యక్త్వా వైకుణ్ఠముత్తమ" మిత్యుక్తప్రకారేణ
శ్రీవైకుణ్ఠం త్యక్త్వైవ వృషగిరీశితా జాత ఇత్యాశయః, సటాపటలభీ
షణే- సటాసమూహేన శత్రూణాం భయఙ్కరే, తదానీముద్ధతసటాప
టలదర్శనమాత్రేణైవ హిరణ్యకశిపుర్మృతకల్పస్సంవృత్త ఇతి భావః- అ
నేన వక్త్రస్య నారసింహత్వం దర్శితమ్, సరభసాట్టహాసోద్భటే - సర
భసేన - సవేగేన, ఉచ్చైస్తరేణేతి యావత్; అట్టహాసేన, ఉద్భటే-
ఉద్ధతే, పరిస్ఫుటభ్రుకుటికే - పరిస్ఫుటా - అతివ్యక్తా, భ్రుకుటిర్య
స్మింస్తథోక్తే; నృసింహరూపిణో వృషగిరీశితుర్వక్త్రే స్ఫురత్క్రుధి కృ
తేఽపి-స్ఫురన్తీ-అట్టహాసాదినా క్రోధానుభావేన ప్రకాశమానా క్రుత్,
యస్మింస్తస్మిన్ కృతేఽపి, అపినా విరోధో దర్శితః, (యస్య చ భావేన భా
వలక్షణమితి సప్తమీ) తదానీమేవ, సరోజసదృశా - దనుజడిమ్భవిషయ

డిమ్భదత్తస్తనా సరోజసదృశాదృశా సముదితాకృతిశ్చ

వాత్సల్యాదినా ప్రసన్నారుణశీతలతయా పద్మసమయా, దృశా- నృసింహరూపస్య వృషగిరీశితుర్లోచనేన,దనుజడిమ్భదత్తస్తనా-దనుజడిమ్భస్యదత్తస్తనో యయాసా; స్తన్యప్రదానార్హత్వసూచనాయడిమ్భశబ్దః,శత్రోర్విమిత్రస్యవాయస్యకస్యాపిభవత్వసౌ,అనుకూల్యస్యఫలత్వేఽనుగ్రాహ్యతఇతిద్యోతితందనుజేతి,దృశాదత్తస్తనేతివ్యస్తరూపకభేదః, “రుచిరదళచయశ్యామసైశ్శత్రుజాతై”రితివత్,దృశమేవ స్తనం దత్తవతీత్యర్థః,”అవలోకనదానేన స్తన్యప్రదానేనైవశిశోరాప్యాయకత్వాత్స్పృశ స్తనత్వేనరూపణమ్,దృశేత్యేకవచనేనఏకయాదృశాశీతలావలోకనేనడిమ్భఆనన్దితః, ఇతరయాతుక్రూరదర్శనేన శత్రుర్నిరతిశయాంభీతింలమ్భితఇతివ్యజ్యతే,(యద్వా)దృశా-అవలోకనేన,కరణేన; దనుజడిమ్భదత్తస్తనా-సుధాలహరీసౌన్దర్యేణకటాక్షేణ స్తన్యప్రదానేనైవడిమ్భమాప్యాయితవతీత్యర్థః,దత్తస్తనేతిలక్షణాప్రయోగః,ఏవంభూతా త్వమ్, సముదితాకృతిర్దృశ్యసే - సముదితా - సమూఢా, పరిపూర్ణేతియావత్;ఆకృతి-స్వరూపమ్,యస్యాస్సాతథోక్తా; దృశ్యసే స్పష్టంజ్ఞాయసఇత్యర్థః,అయంభావః, తాదృశక్రోధసమయేఽపిదివ్యామలకోమలావలోకనేనప్రహ్లాదాహ్లాదనాన్నృసింహరూపపరిష్కృతే భగవతి శ్రీనివాసేదనుజడిమ్భ విషయా పరిపూర్ణైవస్పష్టం జ్ఞాయస ఇతి, శత్రుగోచరనిరతిశయ క్రోధస్యడిమ్భవిషయ కృపాపూర్తిప్రయుక్తత్వేన తయోస్సమకాలత్వమ్, (అథవా) త్వందనుజడిమ్భస్తనా- దనుజడిమ్భమాశ్వాసయన్తీ, సముదితాకృతిశ్చ- పరిపూర్ణస్వరూపాచ, దృశ్యసే - స్పష్టమనుమీయసే, కేనహేతునేతిచేత్? సరోజసదృశాదృశా - డిమ్భవిషయవాత్సల్యాదినా ప్రసన్నారుణశీతలత్వేనపద్మసదృశత్వాద్దృశఇతి. అత్రచకవేశ్శ్రీనివాసదయాగోచరరతిభావస్య శత్రువధోత్సుక్యతత్సుతవిషయప్రేమ్ణో స్సన్ధిర్జ్ఞమితి భావసన్ధి

శ్వ్యాసే ॥౮౪॥ ప్రసక్తమధునావిధిప్రణిహితైస్సపర్యోద
కైస్సమస్తదురితచ్ఛిదానిగమగన్ధినాత్వందయే । అశేష

కలశార్ణవః, అనుమాకలశార్ణవశ్చ, తత్ర ప్రథమ యోజనాయాం దనుజడిమ్భదత్తస్తనత్వం హేతుః, స చ జ్ఞాపకః, సముదితాకృతిర్దృశ్యస ఇతి సాధ్యమ్, ద్వితీయయోజనాయాం సరోజసదృశాదృశేతి హేతుః, దనుజడిమ్భదత్తస్తనా సముదితాకృతిశ్చ దృశ్యస ఇతి సాధ్యమ్, కేచిత్తు సృశా సముదితాకృతిః-సముదితా- సమూఢా, ఆకృతి - స్స్వరూపం విగ్రహో వా యస్యాస్సా, దృగాత్మనా పరిణతా కృతిరిత్యర్థః, దృశ్యసే- సర్వైర్విగప్రత్యక్షీక్రియస ఇతి వ్యాచఖ్యుః. ... ... ॥౮౪॥

ఏవం నృసింహావతారస్య దయాభిమతం పరమప్రయోజనం ప్రహ్లాదలాలనమేవేతి దర్శితమ్, తదనన్తరభావిని త్రివిక్రమావతారే చ నిమ్నోన్నతవిభాగానాదరేణ సర్వేషాం భగవచ్చరణారవిన్ద స్పర్శస్సకలశ్రేయోనిదానభూతః పరమప్రయోజనమ్, బలినిగ్రహాదికమవాన్తరఫలమిత్యభిసన్ధాయాఽనన్తరపద్యే తదేవ త్రివిక్రమపాదారవిన్దనివేశనం సార్వత్రికం దయాకృతం వర్ణ్యతే - (ప్రసక్తే) త్యాదినా- హే దయే! విధిప్రణిహితైః - విధినా - బ్రహ్మణా, ప్రణిహితైః-స్సమర్పితైః, సపర్యోదకైః - పూజాసలిలైః, పాద్యజలైరిత్యర్థః, త్రైవిక్రమపదానేహి సత్యలోకావధిసముచ్ఛ్రితం భగవత్పాదకమలం ధర్మమయేనసలిలేనచతుర్భిర్ముఖైశ్చతురోవేదానధీయానశ్చతుర్ముఖోఽభిషిషేచేతి పౌరాణికీ కథాఽత్రానుసన్ధేయా, ప్రసక్తమధునా- సమ్పన్నమకరన్దేన, అనేనమధుత్వరూపణేన " విష్ణోః పదే పరమే మధ్వ ఉత్సః" ఇతి శ్రుతిర్వివృతా భవతి, సమస్తదురితచ్ఛిదా- సమస్తానామ్-తత్కాలవర్తినాం సపర్యోదకద్వారా కాలాన్తరభావినాం చ, దురితాని-సర్వవిధాని పాపాని ఛినత్తీతి తథోక్తమ్, తేన, నిగమగన్ధినా-నిగమానామ్ - "త్రీణి పదా వి చక్రమే విష్ణుర్గోపా అదాభ్యః - ఇదం విష్ణుర్విచ-

మవిశేషతస్త్రిజగదఞ్జనాద్రిశితుశ్చరాచర మచీకరచ్చ
రణపఙ్కజేనాఙ్కితమ్ ॥ ౮౫ ॥ పరస్వత్వతపోధనప్రార్థనస

క్రమేత్రేధానిదధేపదమ్ - విచక్రమేపృథివీమేషఏతామ్ - విచక్రమేత్రి
ర్దేవ" ఇత్యాదీనామ్, గన్ధః- ప్రీతిపాద్యత్వరూపస్సమ్బన్ధః, సఏవాతి
శయావహత్వాద్గన్ధఇతివ్యపదిశ్యతే, తథాచరూపకాతిశయోక్తిః,సోఽ
స్యాస్తీతినిగమగన్ధి, ['అతఇనిఠనౌ' వితిఇనిప్రత్యయః] తేన, అఞ్జనా
ద్రిశితు - స్త్రివిక్రమరూపపరిష్కృతస్య, ఉభయోరపిశీలగుణప్రధా
నత్వేనసుసదృశత్వాత్పృథగుక్తిః, చరణపఙ్కజేన - పఙ్కజత్వరూ
పణేన చరణస్య సుఖస్పర్శితం వ్యఞ్జితమ్, తథాచ శిరసిపుష్పమాలా
నిధానేనేవత్రైవిక్రమచరణస్పర్శేన చరాచరం సుఖితంశేఖరితంచా
భూదితిభావః, చరాచరమ్ - చరాణి-జఙ్గమానిచ, అచరాణి- స్థావ
రాణిచ, తేషాంసమాహారశ్చరాచరమ్, (యద్వా) చరంచతదచరం
చచరాచరమ్, కైశ్చిద్వస్తుభిశ్చరం కైశ్చిదచరంచ, ఏవంభూతంత్రి
జగత్ - త్రయాణాం జగతాంసమాహారస్త్రిజగత్, అశేషమ్ - నవి
ద్యతేశేషశ్చరణపఙ్కజేనానఙ్కితో యస్మిన్కర్మణితదిత్యఞ్జనక్రియా
విశేషణమ్, త్రిజగద్విశేషణంవా; (అశేష)మితి= అవిశేషతః - సుకృ
తిస్పర్శేసాదరత్వం దుష్కృతిస్పర్శేతదభావఇతి విభాగానాదరేణ,
అఙ్కితమ్- ముద్రితమ్, అచీకరః - కారయస్స్మ, [కరోతేర్హేతుమ
ణ్ణిచస్త్రాఙ్లుఙ్] నహితత్తత్కర్మానుగుణమస్యా నానతిరేకేణ ఫలప్రద
శ్శ్రీరమణస్త్వన్నియోగం వినైవంకరోతీతిభావః; (యద్వా) "రా
మోరాజ్యమకారయ" దితివత్స్వార్థేణిచ్. అత్రసావయవరూపకమ
లఙ్కారః, సచరూపకాతిశయోక్తిసఙ్కీర్ణః. ... ... ॥౮౫॥

అథత్రివిక్రమానన్తరభావినః పరశురామావతారస్య త్రిస్సప్త
కృత్వోరాజవంశవధాత్మత్యేకఫలస్య నకథంచిదపిదయాకృతత్వం
సమ్భవతి, దయాకార్యస్యానుగ్రహస్యతత్రాదర్శనాత్; దయాకృత

క్రతూపాకృత క్షితీశ్వర పశుషు గత్ క్షతజకుల్యామ

త్వేచదయాయా అనుగ్రహైకహేతుత్వం సస్యాదిత్యాశఙ్కాయాం
యాగీయపశూనామివతేషాం హింసాయాస్తచ్ఛ్రేయ స్సాధనత్వేన
నైవతేషామనుగ్రహ ఇతి జామదగ్న్యేన తారస్యదయానిబన్ధనత్వ ము
పపాద్య దయాం ప్రీణయతి- (పరశ్వథే) త్యాదినా= హేదయే? కృపా
నామగ్రహణస్య కవివచన కర్పూరగుళికాయమానత్వా దసకృదావృ
త్తిః, వృషాచలధామ్నా - వృషాచలవర్తినా దయా పరతన్త్రేణ,
అతఏవ మహాపరమవ్యోమవర్తీ వృషాద్రిమానీత ఇతి భావః, దయైక
నిరూపణీయత్వఖ్యాపనాయ విశేష్యసమర్పకపదాన్తరానుక్తిః, తేన,
కర్త్రా, కర్తృత్వం చాపిహ్యథా ఇత్యాలేపం ప్రతిప్రధనసక్రతూ
పాకృతేత్యుపాకరణం ప్రతినిహతరక్షితానామితి నిహననం ప్రతిచ;
పూర్వం నిహతరక్షితానామ్ - నిహతాశ్చ తే రక్షి
తాశ్చేతథోక్తాః; అనివర్త్యపాపప్రవృత్తీనాం హననమేవరక్షణమ్,
తాదృశానాం హైరణ్యరావణప్రభృతీనామ్, హితమ్ - పాపేష్వపున
రప్రవర్తనమ్, హృదయే నిధాయ - విచార్య, హృదయే నిధానము
పాకరణహేతుః, అనన్తరం క్షితీశ్వరహితాయ పరశ్వథతపోధనప్ర
ధనసక్రతూపాకృతాః - పరశ్వథతపోధనస్య - పరశురామస్య,
పరశ్వథశబ్దేన ప్రధనార్హత్వంసూచితమ్, తపోధనశబ్దేన సక్ర
తుయోగ్యతా, తస్య ప్రధనమేవసక్రతుః, సచ్ఛబ్దేన స్వర్గాదిసాధన
ప్రసిద్ధక్రతు వ్యావృత్తిః, స తు స్వర్గాదిసాధనత్వేనేష్టప్రా
పకో భవతి, సత్వానిష్టనివర్తకః, ప్రధనక్రతుస్తు స్వర్గసాధనం పాప
ప్రవృత్తినిరోధిత్వేనానిష్టనివర్తకశ్చ భవతీతి, తత్రోపాకృతాః, అత్ర
"ఉపాకృతః పశురసావభిమన్త్ర్య క్రతౌ హతః" ఇత్యుక్తలక్షణో
పాకరణత్వేన హననమాత్రమధ్యవస్య ఉపాకృతా ఇత్యుక్తమ్; ఉపాక
రణ కర్తృత్వంచ జామదగ్న్యప్రవిష్టస్య వృషాచలదయైవేతి మన్త

స్థానస్థైః। వృషాచలదయాలునా సువిహర్తుమాలిప్యధా

వ్యమ్, తాదృశాః క్షితీశ్వరపశవః - స్తత్తాదృశపరాక్రమ పరశురామా
పేక్షయా క్షితీశ్వరాణాం పశుప్రాయత్వాన్మృగాణాం యాగహిం
సనస్యేవ రాజ్ఞాం తత్తత్ప్రతిఘనహింసాయాశ్శుభోదర్కత్వాచ్చ తేషాం
పశుత్వేన రూపణమ్, యాగీయహింసాయాశ్శుభోదర్కత్వం చ “న
వా ఉ వేతన్మ్రియసే న రిష్యసి దేవాగ్ం ఇదేషి పథిభిస్సుగేభి” రితిమన్త్ర
వర్ణైరవగమ్యతే, తేష్వ్యాకరణాత్ - స్రివత్ ,కులతప మేవకృత్స్నమ్-అపథప్ర
వృత్తరాజహననస్య తేషాం హితతమత్వేన దయానుమతత్వాత్ తజను
విభోగ్యం భవతీతి కుజరావత్వేన రూపితమ్, తస్య స్థానస్థైః- రచనావి
శేషైః, విహర్తుమ్- దుష్టానాం రాజ్ఞాం హితాచరణప్రసన్నయా త్వ
యా సహ క్రీడితుమ్, ఆలిప్యధానను - ఆలిప్తాః కిమితి యత్వే ప్రత్యా, [లిప
ఉపదేహే, ఇత్యస్మాద్ధాతోః కర్మణి లఙ్] క్షితజకుఙ్కుమస్థానస్థైస్త్వాం
విహర్తుమాలిప్యధాన స్విత్యుత్ప్రేక్షయా హింసారూపం రాజ్ఞాం హిత
తమత్వప్రేతయేకృతమ్, తేనచ త్వాం ప్రీతింగతేతి ప్రతీయతే, వృషా
చలదయాలునేత్యుపాకరణకర్తృ ర్దయాలుతోక్త్యా ఉపాకరణం చ
యా కార్యమితి వ్యజ్యితమ్, (యథాశ్రుతయోజనా) వృషాచలదయా
లునాకర్త్రా పరశ్వథ తపోధనప్రధన సతత్రిభూపాకృతక్షితీశ్వరపశు
క్షతజకుఙ్కుమస్థానస్థై రాలిప్యధానను - ఆలిప్తాః కిమిత్యుత్ప్రే
క్షా, కిమర్థమిత్యత ఆహ - నిహతరక్షితానాం హితం హృదయే నిధా
య విహర్తుమితి=నిహతరక్షితానామ్- యథోక్తప్రకారేణ పరశ్వథత
పోధనప్రధన నిహతానాం దుష్ప్రవృత్తినివారణేన రక్షితానాం చా,
నివర్త్య పాపప్రవృత్తీనాం నృపక్షితీశ్వరాణాం హితమ్- పాపేషుప్ర
వృత్తినిరోధరూపమ్, స్వేన కృతం హృదయే నిధాయ మహత్తరమి
ముముపకారమాత్మకృతం మనసికృత్య విహర్తుమ్ - అనేన మహోప
కారేణ సుప్రసన్నయా త్వయా సహ క్రీడితుమితి. అతోయమజాగ

సిధాయసుహృదయేదమే నిహితరక్షితానాం హితమ్॥౮౬॥

గోద్ధారక్రమః, అనివర్త్యపాపప్రవృత్తీనాం క్షితీశ్వరాణాం పావన
స్యతేషాంహితతమత్వేన దయాయాః నిరతిశయప్రీతి హేతుత్వాత్తదీ
యక్షతజమపిభోగ్యంభవతీతి కుఙ్కుమత్వేన క్షతజంరూపయిత్వా ద
యాయాం విహారఫలకక్షతజ కుఙ్కుమాలిప్తత్వరూప ధర్మశ్లేషనిబా
సకృతఉత్ప్రేక్ష్యతే, అయంధర్మోత్ప్రేక్షాలక్షణస్స్వరూపోత్ప్రేక్షా
భేదః, (యద్వా) క్షతజకుఙ్కుమస్థాసకైర్విహర్తుం నన్వాలిప్యథా
ఇతిదయాయాఇష్టతమత్వేన క్షతజకుఙ్కుమాలిప్తత్వం సిద్ధవన్నిర్దిశ్యవి
హారస్యతత్ఫలత్వ ముత్ప్రేక్ష్యతే, సాచవిహారస్యాసిద్ధత్వాదసిద్ధ
విషయాఫలోత్ప్రేక్షా, (అథవా) పరశ్వథతపోధన ప్రథనసమయేద
యాయాఅపిసన్నిహితత్వేన సమ్భావితతత్క్షతజబిన్దుసన్దోహసమ్బన్ధో
నిరతిశయదయాప్రీతిహేతుత్వేన నిమిత్తేన విహారఫలక లక్ష్మీవల్లభ
కృతకుఙ్కుమస్థాసకాలేపనత్వేనోత్ప్రేక్ష్యతే, తథాచేయ మనుక్త వి
షయాస్వరూపోత్ప్రేక్షా, క్షతజబిన్దుసన్దోహసమ్బన్ధలక్షణ విషయ
స్యానుక్తేః; అత్రచక్షతజకుఙ్కుమేత్యుక్తరూపకోత్థాపితస్యప్రదర్శితో
త్ప్రేక్షాత్రయస్య సన్దేహసఙ్కరః, త్రేధాऽపిసమ్భవాత్; కించవృషాచ
లదయాలునేత్యత్ర దయాలునేతివిశేషణంపరహితనిరతత్వాభిప్రాయ
గర్భమ్, పరహితనిరతత్వస్యప్రథనస్థ్రిపూపాకరణోపయోగిత్వాత్;
తతశ్చపరికరాఙ్కురః, "సాభిప్రాయేవిశేష్యేతు భవేత్పరికరాఙ్కు
రః। చతుర్ణాంపురుషార్థానాం దాతాదేవశ్చతుర్భుజ" ఇతిలక్ష్య
లక్షణసఙ్గ్రహాత్; ఏవంచోత్ప్రేక్షాత్రయసన్దేహసఙ్కరస్య పరికరాఙ్కు
రస్య పరశ్వథతపోధన ప్రథనసత్రిపూపాకృత క్షితీశ్వర పశుకుల
దిత్యుక్తస్య సావయవరూపకస్యచ సంసృష్టిః, తిలతణ్డులయోగవత్తే
యాంతాం స్ఫుటావసేయభేదత్వేన నాఙ్గాఙ్గిభావసఙ్కరాదిః, ఉత్థా
ప్యోత్థాపకభావాద్యభావాచ్చ... ..., ... ॥౮౬॥

కృపేకృతజగద్ధితేకృపణజన్తు చిన్తామణే రమాసహచ
రంతదారఘుధురీణయన్త్వాత్వయా । వ్యభజ్యతసరిత్ప

అథవర్ణనీయత్వేన క్రిమప్రాప్తం రఘుపరిబృఢావతారముఖేన కృపాకృతం జగతఃపరమోపకారమాహ- (కృపే) త్యాదినా=వక్ష్యమాణంరఘూద్వహమనుచిన్త్యతద్గుణావిద్ధహృదయోఽయంకవిస్తదవతారహేతుభూతాం కృపామభిష్టౌతి- (కృప) ఇత్యాదినా = కృతజగద్ధితే - కృతాని, జగతా - మాశ్రితానాశ్రితవిభాగానాదరేణ సర్వేషామ్, హితాని - శ్రేయస్కరాణి, యయాసా; కృపణజన్తుచిన్తామణే - కృపణానా - మాకిఞ్చన్యప్రియుక్తదైన్యవతామ్, జన్తూనాం కార్పణ్యమేవ యోగ్యతా, నతుజాతివృత్తాదికమితిభావః, చిన్తామణే - సర్వాభీష్టఫలప్రదే, పదద్వయేనహితపరాప్తియపరా చేత్యుచ్యతే, (యద్వా) ప్రాపకాన్తరపరాణాంతన్నిర్వాహికా, ప్రపన్నానాం స్వయమేవతత్తదిష్టఫలప్రదా చేతి, ఆస్తాంతావత్త్వయాకృతం క్రియమాణం కరిష్యమాణంచ జగదుపకారజాతమ్, సర్వపాపహరత్వేనత్వత్ప్రీతినిధిభూతస్సార్వకాలికోఽయంత్వదనుగ్రహస్తుమనస్వినాంమనసిప్రీణయతితరామిత్యభిసన్దధానఆహ - (రమాసహచర) మిత్యాదిశ్లోకశేషేణ = రమాసహచరమ్ - శ్రీవేఙ్కటపతిమ్, తదా-విశిష్యనిర్వక్తుమశక్యైస్త్రైలోక్యాపత్సమయే, రావణేనపీడ్యమానానాందేవతానాం తద్వధప్రార్థనాసమయేవా; రఘుధురీణయన్త్యా- అవతారస్యపరమఫలభూతస్సేతుబన్ధః, అనుషఙ్గికం రావణవధాదికం చతిష్ఠతు, నిరతిశయసాక్షాత్ఫలభూతం రఘుధురీణంజగత ఉపకుర్వన్త్యాకిముకర్తవ్యాన్తర మవశిష్యతే భవత్యాఇత్యభిప్రాయేణాహ- (రఘుధురీణయన్త్యే)తి= రఘుధురీణంకుర్వన్త్యా, [తత్కరోతిణ్య న్తాల్లట శ్శత్రాదేశః] ఏవం భూతయాత్వయా, రఘుధురీణావతారస్తు ఏకాదశసహస్రవర్షపరిచ్ఛిన్నః, ఆకల్పస్థాయీ జగదుపకారస్తుకృ

తిస్సకృదవేక్షణాత్తత్క్షణాత్ప్రకృష్టబహుపాతకప్రశమ
హేతునా సేతునా ॥ ౮౭ ॥ కృపే పరవతస్త్వయా వృషగి

తదిత్యాహ - (వ్యభజ్యతే) త్యాదినా = సరిత్పతిస్సకృదవేక్షణాత్-
ఈక్షణమాత్రమపేక్షితమ్, నతు కాయికం వాచికం మానసం వా వ్యా
పారాన్తరమ్, తచ్చ సకృత్, నాసకృత్; తత్క్షణాత్, నతు విలమ్బ్య;
అవేక్షణాదితి ప్రపదనవ్యావృత్తిస్సకృదితి తత్క్షణాదితి చోపాసనవ్యా
వృత్తిః, ప్రకృష్టబహుపాతకప్రశమహేతునా సేతునా - ప్రకృష్టా
ని- బ్రహ్మవిద్బ్రాహ్మణహననాదీని, బహూ- న్యసఙ్ఖ్యేయాని, పా
కాని - మహాపాతకాని, తేషాం ప్రశమః - ప్రకర్షేణ శమ, స్సవాసన
శమనమ్; తత్ర హేతునా సేతునా, వ్యభజ్యత - ద్విధాకృతః, అనేన
“ద్వౌసముద్రౌవితతావజూర్యాపర్యాస్తే తేజథరేవపాదాః. తయోః
పశ్యన్తో అతియన్త్యన్యమపశ్యన్తస్సేతునాతియన్త్యన్య” మితి శ్రు
తిస్స్మారితా, అనేన రఘుధురీణావతారస్య పరమఫలభూతస్సేతు
బన్ధః, రావణవధాదికం త్వానుషఙ్గికమ్, సేతుబన్ధస్య చ తదభిమతం
పరమఫలం దర్శనమాత్రేణ జనానాం పాపహరణమ్, సముద్రతర
ణాదిక మవాన్తరఫలమితి ప్రతీయతే. అత్ర చ వ్యభజ్యత సరిత్పతిరితి
సేతునా సముద్రవిభాగస్య సమర్థనీయస్య ప్రకృష్టబహుపాతకప్రశ
మహేతునేతి సమర్థనాత్పదార్థహేతుకం కావ్యలిఙ్గమ్, కిఞ్చాత్ర కవేః
కృపాగోచరరతిభావస్య సేతుగోచరరతిభావోఽఙ్గమితి ప్రేయోఽ
లఙ్కారః, అస్య చ కావ్యలిఙ్గోత్థాపితత్వాదుభయోరఙ్గాఙ్గిభావః. ॥ ౮౭ ॥

అథ క్రమప్రాప్తతార్తీయీకరామస్యావతారప్రసఙ్గః, తత్ర చ
లక్ష్మీపరిబృఢస్యావాప్తసమస్తకామత్వేన పరిపూర్ణత్వాల్లీలా
రూపమశేషం దివ్యం చరితం త్వత్ప్రేరితమేవ జగద్ధితత్వేన పర్యవసాయ
యతి, తచ్చ బలదేవస్య తార్తీయీకరామస్య లీలాచరితేషు దృష్టమి
త్యాహ (కృపే) ఇతి = హే కృపే! త్వమా [illegible] స్యే

రీశితుః క్రీడితం జగద్ధితమశేషత స్తదిదమిద్ధమర్థాప్యతే
మదచ్ఛలపరిచ్యుతప్రణతదుష్కృతప్రేక్షితైర్హృతప్రబల

తిభావః, జగత్సర్వం తేనపరవత్సతుత్వమీశపరవాన్, 'శ్రియశ్శ్రియ'మి
తివదితిభావః, ప్రకృత్యాదిత్వాత్తృతీయా, హేతుత్వవివక్షయావా?
వృషగిరీశితుః క్రీడితమ్ - తస్యపరిపూర్ణత్వేన లీలారూపస్సర్వోఽపి
వ్యాపారః, అశేషతః - కార్త్స్న్యేన, జగద్ధితమ్ - జగతాంహి
తమ్, శ్రేయస్కరమ్, భవతి, పరవ్యూహవిభవార్చావతారేషు యా
నిదివ్యచేష్టితానిసన్తి జగత్సృష్ట్యాదీనియాని తానిసర్వాణిజగద్ధిత
త్వేనపర్యవసాయయితవ్యత్వ ప్రీతయే లక్ష్మ్యాః పరిబృఢః ఇతిభావః, తది
దమ్ - తత్ - పరిపూర్ణత్వేన లీలారూపమ్, ఇదమ్ - జగద్ధితత్వేనప
ర్యవసితమ్, వృషగిరీశితురశేషం క్రీడితం, ఇద్ధమ్ - సుస్పష్టప్రకారేణ జగద్ధి
తత్వపర్యవసానేన, అర్థాప్యతే - [అర్థశబ్దాదాచష్టఇత్యస్మిన్నర్థేతత్క
రోతితదాచష్టఇతిణిచి, అర్థవేదసత్యానామాపుగ్వాచ్య ఇత్యాపుగా
గమః, తతఃకర్మణిలట్] ప్రకాశ్యత ఇత్యర్థః, కేనేత్యత ఆహ - (మద
చ్ఛలే) త్యాది - మదచ్ఛలేన - మదవ్యాజేన, పరిచ్యుతమ్ - మదఇతి
వ్యాజమాత్రమ్, స్వదాక్షిణ్యమహిమ్నాస్వత ఏవ పరిభ్రష్టమిత్యర్థః,
పరిణామప్రణతసమ్బన్ధి జనదురితనిరీక్షణభ్రంశో వివక్షితః, తాదృశప్ర
ణతదుష్కృతప్రేక్షితమ్ - ప్రపన్నజనదురితనిరీక్షణమ్, యేషాం తైః;
మధుపానజనితమదాధీనయోఽప్యాశ్రితాపరాధానిరీక్షణ ఏవపర్యవ
స్యతీతిభావః, ఇదంచ బలదేవస్యాశ్రితాపరాధానవేక్షణం దుర్యో
ధనాదివిషయే ద్రష్టవ్యమ్, అత్రచఫలప్రదానార్థ నిరీక్షణమేవ నిషి
ద్ధమ్, మదచ్ఛలేత్యాదినా "భరన్యాసచ్ఛన్నప్రబల వృజినప్రాగ్భృత
భృతా" మిత్యుక్తరీత్యాప్రణతదుష్కృతానామాచరణీయత్వాదితిమ
న్తవ్యమ్, తథా; హృతప్రబలదానవైః - లీలావ్యాజేననిహతప్రబలప్ర
లమ్బాద్యసురైః, అత్రైవం పౌరాణికాః, పరస్పరస్యోపర్యధిరుహ్య

దానవైర్యోలధరస్య హేలాశతైః ॥ ౧౭ ॥ సౌభాగ్యవిభు

విహారభూమేషు గోపదారకేషు స్వయమపి తేషాం వేషం పరిగృహ్య గత్వా పశుపాలనం ... మధురాయాత్మానం విహాయ సా నయ స్తమపధేన ... ఆభరణస్య, తా ర్త్యయాకరణాస్య; హేలాశతైః ... ర్త్యార్థం ఉద్ధార్య తత్ప్రత్యర్థః, ... బలాత్కారేణ మరు భూమా ప్రవాహవర్తనాదినా జగద్ధితత్వ పర్యవస్యతి త్యర్థా హ్యమ్. అత్రానేహతో జగద్ధితత్వస్య సమర్థనీయస్య పరవత స్త్వయే తి విశేషణేన సమర్థనాలావ్యాజ్యమ్, కించపరివత స్త్వమేతి విశే షణం కృపాప్రియకరత్వాత్ ... అశేషతో జగద్ధితత్వానుర్య వసానకరణోపయోగిత్వాత్ ... ''అలజ్కార ... '' ఇత్యుక్తత్వాత్; ... తాపిత త్వా త్కావ్యలిఙ్గస్యతయోరఙ్గాఙ్గి భావసఙ్కరః, ఉత్తాకత్వం చాత్రా శేషతో జగద్ధితత్వరూపసమర్థనీయార్థహేతు భూతకృపాపారత స్త్య గత హేతుత్వోపపాదకత్వాత్ కృపా ... త్వస్య; అపి చహలధరస్య హేలాశతైః స్తుదిద మిత్థమ్ ప్రార్థ్యతఇత్యస్యాను మానా లఙ్కారోపివక్షతః, తథాహి హలధరస్య హేలాశతైరశేషతో జగద్ధి తత్వేనపర్యవసితైకక ర్తృకత్వాత్ ... ఇదం వృషగిరీశితురశేషం క్రీడితమిత్థంజగద్ధితత్వపర్యవసితతయా ఽధ్యాస్యతే ఽనుమీయతే, అను మీయత ఇత్యర్థః; [కరణత్వవివక్షాయాం హలధరస్యక ర్తృత్వమ్,] హలధరస్య హేలాశతానిజగద్ధితత్వేన పర్యవసితాని, దృష్టాన్తపురుషో వృషగిరీశితురశేషం క్రీడితం జగద్ధితత్వపర్యవసితమనుమీయత ఇతిభావః, అనుమానస్యచసమర్థనీయార్థప్రకాశత్వాత్కావ్యలిఙ్గప్రత్యఙ్గతా ॥౧౭॥

అథలక్ష్మీసఖుంవసుదేవగృహేంన ద్దగోపకులేచావతార్య కృత్స్నజ గదుపకారసహస్రప్రధాన భూతోపకారవర్ణనేనదయాం స్తౌతి-

ధద్విషద్భరణఖిన్నవిశ్వంభరాభరాపనయచ్ఛలాత్త్వమవ

(ప్రభూతే) త్యాదినా — ప్రభూతానామ్- సమృద్ధానామ్,విబుధ
ద్విషతామ్-క్షత్త్రియకులేజాతానామసురాణామ్, భరణేన, ఖిన్నా
యాః- విషణ్ణాయాః, విశ్వంభరాయాః, విశ్వం
భరాత్వేఽపి భగవత్సంశ్రితవిరోధిభరణం ఖేదాయజాతమితివిశ్వం
భరాశబ్దేనసూచితమ్, భరాపనయనఫలాత్ - భరాపహరణవ్యాజే
న, భరాపనయనం వ్యాజమాత్రమ్, జగతాంమోహతిమిరాపనయ
నమేవ పరమప్రయోజనమితిభావః, త్వమ్ - వశీకృతలక్ష్మీధరాని
ర్వ్యాజవత్సలాచ, (జగద్విషయే) లక్ష్మీధరమ్- శ్రీనివాస,మవతా
ర్య, వసుదేవగృహేనన్దకులేచేతి శేషః; ఉరస్స్థితలక్ష్మ్యాసహైవప్రా
దుర్భావః, పరత్వచిహ్నేషు ప్రధానభూతత్వాల్లక్ష్మీ సమ్బన్ధస్య
తన్నామోక్తిః, సాచప్రదర్శనార్థా, పరత్వచిహ్నైస్సహైవస్సహై
వావతారాత్; అవతార్య - అవతరణంకారయిత్వా, [అవపూర్వా
త్తరతేర్హేతుమణ్ణిచ్] నిగమసౌధదీపశ్రియా - నిగమో - వేదఏవ,
సౌధః- సౌధత్వరూపణేన నిగమస్యాపౌరుషేయత్వాదినా సకలేతర
ప్రమాణాపేక్షయోన్నత్యం వ్యజ్యతే, తస్య, దీపశ్రియా - దీపస్య
శ్రీర్దీపశ్రీః, తయా, (యద్వా) నిగమశబ్దోఽపినిగమాన్తపరః, సఏవ
సౌధః, నిగమాన్తస్యసౌధత్వరూపణేనా పౌరుషేయత్వాదినాప్ర
మాణాన్తరాత్సాక్షాద్బ్రహ్మ స్వరూపాది ప్రతిపాదకత్వేనపూర్వ
భాగాచ్చాత్యున్నతత్వం ప్రతీయతే, "సౌధోఽస్త్రీరాజసదన" మి
త్యమరః, సౌధస్యరాజాశ్రయత్వవన్నిగమాన్తస్య ప్రతిపాదకత్వేన
బ్రహ్మాశ్రయత్వ మితిభావః, తస్య, దీపశ్రియా - దీపస్య శ్రీర్దీపశ్రీ,
స్తయా, (అథవా) నిగమస్సౌధఇవేత్యుపమితసమాసః, తస్యదీప శ్రి
యా - దీపస్యశ్రీరివశ్రీర్యస్యాస్సా, తయా; అనేన యథాసౌధాగ్రా
పితోదీపస్సౌధస్థాన్ సౌధసమీపవర్తినశ్చపదార్థాన్ ప్రకాశయతిత

తార్క్ష్యలక్ష్మీ శ్రుతిధరమ్ । నిరాకృతవతీవ మే నిగమసౌధదీపశ్రీ

ద్వితీయార్ధాన్యే నోపబృంహణభాగార్థాః అన్యోపకతయా పూర్వభాగా-
ర్థాంశ్చ ప్రకాశయతి శ్రీగీతేతి ప్రత్యాయ్యతే, ప్రకాశకత్వంచ "ఇతి-
హాసపురాణాభ్యాం వేదం సముపబృంహయేత్ "ఇతి వేదోప బృంహణ
త్వాత్; విపశ్చిదవిగీతయా - విపశ్చిద్భిరవిగీతయా, సర్వదేశకాల
వర్తిభిర్విపశ్చిద్భిః అగీతాయాం విగానరహితమ్, అపితు సకలపాము
రసాధారణత్వేన సర్వైర్గీయమానా తమత్వేనాభ్యసనమ ఏవ భావః,
ఏవంభూతయా, గీతయా, జగతి - లోకే, విద్యమానమ్; ...
చైతన్యసాధారణోపితో దీపస్సాధారణ కార్యమాత్మనిరోధీ; అపితు సగిరవ్యా
పినవ విధియ ద్ధి, ఏవమిత్యన్యో నిగమసౌధదీపాయమానా శ్రీగీతా సక
లలోకవర్త్యన్ధంత మోని ని కర్తుం ప్రభవతీతి భావః, ఏతాదృశే స్థ
మః ... స్థకారమ్, అత్ర మోహరూపతిమిరయోః నిగరణపూర్వాంగా
ఢ స్థకారత్వాధ్యవసితి ఇ రూపకాతిశయోక్తిః; నిరాకృతవతీ నిర
స్తవతి, ఉపబృంహణభూతత్వాత్ ప్రామాణ్యే గౌరవం నిగమసాంసం
భగవత్ప్రగల్భ్యే ఇతి తేనతిమాదివిప్రతిపత్తిజనితో మోహాదిరస్య ఇతి
భావః, (యద్వా) స్వపాపీమాభ్యాసై నస్వయం జగన్మోహ
శ్రీగీతా ... రాపితత్, నిగమానావచ్ఛేత సమానార్థత్వేన
... నిగమసౌధదీపశ్రీమేవ్యన్వయభావః, నిగమసౌధీమాయా
ప్రకాశికమేత్యర్థః, వేదప్రామాణ్యాన్యనిగమ ఏతస్య నాన్యథాత్వ
ద్వేషాభావమిలయాత్; శ్రీగీతాపైనవస్తుదృశ్యేనిత్యాదృష్టమ్; కృష్ణా
వతారస్య పరమోయోజనం శ్రీగీతావతరణ న్యత్సర్వ మవాన్తర
ప్రయోజనమితి కర్ణోక్తమ్, అస్యైనాకల్పస్థాయితయా జగదుప
కారకత్వాదిరిభావః. అత్ర నిగమసౌధదీపశ్రీమేత్యత్ర నిగమో - వేదఏవ,
సౌధ ఇతి రూపకే నిగమో - నిగమాస్తు ఏవ సౌధ
ఇతిహాపకేవ తస్యదీపశ్రీయాగీతేమేతి వ్యస్తరూపకమ్, నిగమస్యా

యాఽవిపశ్చిదపి గీతయా జగతి గీతయాఽక్షతమః ॥౮౯॥
వృషాద్రిహయసాదినః ప్రబలదోర్మరుత్ప్రేఙ్ఖిత స్త్వషా

ధళః త్యుపమితి సమాసే దీపస్య శ్రీవత్సస్యాస్తయ త్యుపమానపూ ర్వపదబహువ్రీహిశ్చాచోపమాలఙ్కారః, ఏవఞ్చాత్రానయోస్సన్దేహ సఙ్కరః, కిఞ్చాన్ధన్తమ ఇత్యత్ర మోహరూపవిషయస్య నిగరణాద్రూ పకాతిశయోక్తిః, సా చ నిగమసౌధదీప శ్రీమిత్యత్ర యోజనాభేదేన సావయవరూపకసావయవోపమయో రఙ్గభూతాయా రూపకాతి శయోక్తేస్సావయవరూపకాద్యనుప్రవిష్టత్వాత్; అపి చ భరాపనయ ఛలాదిత్యత్ర కైతవాపహ్నుతిః, "కైతవాపహ్నుతివ్యక్తౌ వ్యాజా ద్యైర్నిహ్నుతేః పదైః" ఇతి లక్షణాత్; అత్ర చ నిహ్నుతేః క్వచిద్వస్తు ని తదీయధర్మనిహ్నుతేరన్యదీయ ధర్మారోపార్థాయా అన్యత్ర తద్ధర్మా రోపార్థాయా వా వ్యాజాద్యైః పదైర్వ్యక్తౌ సత్యాం కైతవాపహ్నుతి రిత్యర్థః, అత్ర చ శోకభరాపనయనగత పరవఞ్చకత్వరూప ధర్మని హ్నుతేరన్యత్ర జగన్మోహాపనయనే తద్ధర్మారోపార్థాయాశ్ఛలపదే నవ్యక్తీకరణాత్ కైతవాపహ్నుతిః, అస్యాశ్చ సన్దేహ సఙ్కరేణ సంసృష్టిః. ... ... ॥౮౯॥

అథ వృషగిరీశితుర్భవిష్యదవతారేణ కలిప్రశమనం దయయా అపాదానవిశేషమాహ - (వృషాద్రీ) త్యాదినా- అత్ర చ కృష్ణావతార కృతవ్యవస్థేషు తత్తత్కలికిల్బిషైర్మ్లేచ్ఛాదిభిర్దూషితేషు జనేషు దయ మానమనా భవతి కలికిల్బిషాణాం మూలం ఘాతయితుం హయసాదిత్వే న వృషాద్రిపతిరవతార్య, యథా మనీషితం తేన కారయిత్వా ప్రసక్త తమన్ధకారయిష్యతీత్యముమర్థమభిసన్ధాయాహ - (వృషాద్రిహయ సాదిన) ఇతి- వృషాద్రౌ స్థితస్య హయసాదినః - అశ్వారోహస్య, హ యసాదిత్వే చైవాస్య నిరూపకమితి తస్మిన్నవతారే ప్రతీయమానత్వా ద్వృషాద్రిశహయసాదిన ఇత్యనుక్తిః, ప్రబలదోర్మరుత్ప్రేఙ్ఖితః- ప్ర

స్ఫుటతటిద్గుణస్త్వదవసేకసంసారవాన్ । కరిష్యతి ద
యే కలిప్రబలఘర్మనిర్మూలనం పునఃకృతయుగాఙ్కురం

లః - కృపాణమపరేషు యథేష్టం వ్యాపారయితుం సమర్థధారాధ
రం స్వచ్ఛన్దం వర్షయితుం ప్రభుశ్చ, దో - ర్బాహురేవ, మరు, త్తేనః
శిక్షిత - శ్చాలితః, త్వేషాస్ఫుటతటిద్గుణః - స్వతేజసా ప్రకటవిద్యు
ద్గుణః, స్వకాన్తితటిదలఙ్కృత ఇత్యర్థః, వ్యస్తరూపకభేదః, సమరే
దాయాదవానితు వ్యక్తే సమరరూపదాయాద విశిష్ట ఇత్యర్థః, [సర్వత్ర
త్యతి హేతౌ తృతీయా] త్వదవసేకసంసారవాన్ - త్వదితి భిన్నం ప
మ్, శీతలత్వతాపహరత్వపాపహరత్వాదినా సలిలాయమానత్వాత్స
శాదవసేకసంసారవాన్, అవసేకసంసారో నామ లోహానిర్మి
స్య శస్త్రాదేరగ్నితప్తస్య సాద్గుణ్యాపాదనాయ తోయే నిధానమ్,
త్రి కృపాణస్య కృపాసమ్బన్ధ విశేషణావసేకసంసారేణేవ సుక
స్వకార్యత్వాత్కృపాసమ్బన్ధవిశేష అవసేకసంసారత్వేనాధ్యవ
తః, తచ్చాధ్యవసానం నిగరణపూర్వకమితి రూపకాతిశయోక్తిః,
దధిష్ఠానరూపసమ్బన్ధ విశేషాదవసేకసంసారాదివ సుకరస్వ
ర్యో భూదితి భావః, త్వదవసేకే త్యేకం పదం వా; త్వయ్యవసేక
సారవానిత్యర్థః, అవసేకేత్యాదేః పూర్వవదర్థః, (ధారాధర
) అవసేక ఏవ - వృష్టిరేవ, సంసారః, బీజాతిశయాధాయక
; త్తద్వాన్ - అవసేకేన సంసృత్తేత్యర్థః; వృష్టేరపి భగవద్దయా
ర్యత్వేన త్వదిత్యాత్తా వ్యత్వత్సకాశాదిత్యర్థః, ఏతావతా సాధనసమ్ప
క్త్వా, అథ సాధ్యమాహ - కలిప్రబలఘర్మనిర్మూలనః - కలేః - కలిసమ్బ
, ప్రబలఘర్మస్య - కలివిజృమ్భితమ్లేచ్ఛాదికృత దుస్సహపీడా
; అత్ర మూలశబ్దేన తాదృశపీడాకరామ్లేచ్ఛాదయో వివక్షితాః,
న్మూలశబ్దాత్తత్కరోతీతి ణ్యన్తాత్కృత్యల్యుటో బహులమితి కర్తరి
] లౌకికధారాధర ఆతపాదిజనితఘర్మనిర్మూలనః, కృపాణ

భువికృపాణధారాధరః ॥ ౯౦ ॥ విశ్వోపకారమితినామ
సదాదుహానామద్యాపి దేవిభవతీమవధీరయన్తమ్ । నా

ధారాధరస్తు కలిప్రబల ఘర్మనిర్మూలన ఇత్యాధిక్యోక్తిః, ఏవంభూతః కృపాణధారాధరః- కృపాణ ఏవ ధారాధరో - జలధరః, భువి - భూమౌ, తత్రత్యాఙ్కురోత్పత్తిః, పునః - భూయః, కృతయుగాఙ్కురమ్ - కృతయుగస్య - భవిష్యద్వృక్షస్థానీయస్య, అఙ్కురమ్- ప్రాదుర్భావావస్థామ్, కరిష్యతి, అత్ర ప్రాదుర్భావావస్థానిగీర్ణ్యాఙ్కురత్వేనాధ్యవసితా, లౌకికధారాధరో వృక్షాద్యఙ్కురం కరోతి. కృపాణధారాధరస్తు కృతయుగాఙ్కురమిత్యాధిక్యోక్తిః, (యద్వా) కృతయుగే వృక్షత్వరూపణం గమ్యమ్, తథాచైకదేశవివర్తిరూపకాతిశయోక్తిః, కృపాప్రహాయసాదినః కృపాణధారాధర ఇత్యన్వయః. అలఙ్కారస్తు రూపకాతిశయోక్తిద్వయోపస్కృతం సావయవాదిభేదరూపకమ్, కిం చాత్ర కవేర్ద్వయోర్గోచరరతిభావస్య భగవత్కృపాణగోచరరతిభావోఽఙ్గమితి ప్రేయోఽలఙ్కారః. ... ... ॥౯౦॥

ఏవం నవభిర్గద్యైర్దయాం స్తుత్వా స్తుతిప్రీతాయాస్తస్యాస్సకాశాత్స్వాభిలషితం ప్రార్థయతే- (విశ్వోపకార) మిత్యాదినా - ఇతి- పూర్వోక్తప్రకారేణ, నామశబ్దః ప్రసిద్ధౌ, (యద్వా) ఇతి నామ- ఇత్యేవేత్యర్థః, విశ్వోపకారమ్- విశ్వేషాం జనానాముపకారమ్, విశ్వశబ్దస్య లోకపరత్వే విశ్వాసాం లోకానాముపకారమితి, సదా- సర్గస్థితిప్రలయాది సర్వకాలేషు, దుహానామ్- మవిచ్ఛేదేనైవ తన్వానామ్- భవతీమ్, అద్యాపి- శతశో విశ్వోపకారకరణదర్శనేఽపి, అవధీరయన్తమ్ ఆనుకూల్యలేశేనాపి విషయీకారావకాశదానాభావాదవధీరయన్తమ్, అవజానన్తమ్; అస్మిన్నవసరేఽత్యన్తానన్యగతిత్వాదేవ హేతోః స్వస్యైవ మత్ప్రయత్నాదికమనపేక్ష్య, స్వయన్న్యస్తస్వరక్షాభారమ్- తం మాం కరాల్, న్యస్తో- నిక్షిప్తః, స్వరక్షాభరః- ఆత్మరక్ష

ధేనివేశయ వృషాద్రిపతౌ దయే త్వం న్యస్తస్వరక్షణభరం
త్వయి మాం త్వయైవ ॥ ౮౧ ॥ నైసర్గికేణ తరసా కరుణే

ణవిషయభూతో, యస్య తమ్; స్వైనైవ కృతభరన్యాసస్య కర్తృకత్వా
దనుసన్ధానప్రకారోఽయమ్, ఏవంభూతమ్, మామ్-శేషభూతమ్, నాథే-
శేషిత్వేన మత్ప్రభృతైశ్వర్యప్రతిసమ్బన్ధిని, వృషాద్రిపతౌ నివేశయ-వృ
షాద్రిపతేస్సమీపే నివేశయ. [సామీపికాధారత్వే వాధికరణత్వాత్ తస్త
వ్యధికరణే చేతి సప్తమీ] వ్యూహానురూపం తచ్చరణారవిన్దపరిచరణ
సామ్రాజ్యం యావదాత్మభావిప్రాపయేతి భావః. అత్ర దేశీతి సమ్బోధ
నేన దయాయా వృషాద్రిపతినాఽనతిక్రమణీయత్వం గమ్యతే, ఏవంచ
"సాభిప్రాయే విశేషే త్వతు భవేత్పరికరాఙ్కురః" ఇత్యుక్తలక్షణః పరి
కరాఙ్కురః, కించాప్యవధీరయ న్తమిత్యత్ర "కార్యాజనిర్మి[illegible]
క్తిస్స్యాదప్రహ్లకారణే" ఇత్యుక్తలక్షణా విశేషోక్తిః, అద్యాపీత్యనే
నాదరణీయత్వసామగ్ర్యా అవధీరయ న్తమిత్యనేనాదరాభావస్య చ
ర్శితత్వాత్; అపిచ నాథ ఇతి విశేష్యం ఐశ్వర్య ప్రతిసమ్బన్ధితా
భిప్రాయగర్భమితి పరికరాఙ్కురః, తల్లక్షణం తూక్తమ్, నివేశనే తస్య
స్యసమర్థనీయస్య న్యస్తస్వరక్షణభరమిత్యనేన సమర్థనాత్పదార్థహే
తుకం కావ్యలిఙ్గమ్, ఏతేషామలఙ్కారాణాం మిత్రసంసృష్టిః. ॥౮౧॥

నన్వానుకూల్యలేశవర్జితం ప్రాతికూల్యప్రచురంచ భవన్తం క
థం విషయీకుర్యామ్? కథం వా తత్తత్కర్మఫలప్రదానజాగరూకస్సర్వ
నియన్తాఽసమ్మస్యేతేత్యత ఆహ - (నైసర్గికేణే) త్యాదినా = హేకరు
ణే! పూర్వత్రదీర్ఘకాలస్తుతిజనిత శ్రమమపనేతుమివ కృపానామా
మృతరసేన జిహ్వాసేచనం కృతమ్, అత్రచ నామాన్తరరసపిపాసయా
నామాన్తరేణ సమ్బోధనం క్రియతే- (హే కరుణ ఇతి)- నిమ్నతరేఽపి-
నిమ్నా-ద్వినయేనావనతా, పతితేఽపి - దుర్వ్యసనేఽపి, దయనీయ
త్వాపయికాత్మగుణరహితేఽపీతియావత్, ఔన్నత్యవత్యపీతి విపక్ష

నియుక్తా నిమ్నేతరేపి మయి తే వితతిర్యది స్యాత్ । విస్తా
పయేద్వృషగిరీశ్వర మప్యవార్యా వేలాతిలఙ్ఘన దశేవ
మహామ్బురాశేః॥౯॥ విజ్ఞాతశాసనగతిర్విపరీతవృత్త్యా

తమ్, ఉన్నతప్రదేశం హి ప్రవాహస్యారోహ ఇతి భావః, మయి - త్వ
న్మైవ స్వామిన్యస్తస్వరక్షాభరే, నైసర్గికేణ - స్వాభావికేన, అనేన
భగవద్దయాయా నిర్హేతుకత్వముక్తమ్, తరసా - విషయీకారత్వర
యా, నియుక్తా - ప్రేరితా, మహామ్బురాశేః - సముద్రస్య, నై
సర్గికేణ తరసా నియుక్తా, వేలాతిలఙ్ఘనదశేవ - వేలాతిలఙ్ఘనావస్థే
వ, ప్రళయే హి వేలామతిలఙ్ఘయతి సాగరః, తద్దశేవావార్యేస్యుద్ధరి
త్రైర్దురితైః ఫలప్రదేన భగవతాప్యవార్యా నివార్యా, న హి ప్రళయసా
గర [illegible]శక్యగ్రసన ప్రవృత్తః కేనాపి వారయితుం శక్యతే, తే - వితతి-
ర్వి[illegible] స్యాత్ - యది భవేత్, యది మాం విషయీకరోషి చేదితి
య[illegible]త్; వృషగిరీశ్వరమపి - అ * వాక్యనాదర ఇత్యాదరవ్యా * భ
వా[illegible] దుదాసీనవదాసీనం మహాన్ ప్రభువ ఇతి వహాప్రభుమపి,
[illegible]) "శ్రియఃశ్రియః" మితి వద్దయాయా అపి దయాభూతం అ
పన్నరక్షణే భవత్యా అపి ప్రథమతస్సన్నద్ధమపి, విస్తాపయేత్ - కియ
తీయమాపన్నేషు నిర్వ్యాజవత్సలతాఽస్యా ఇతి విస్మయావిష్టం కు
ర్యాత్, తస్మాత్త్వత్ప్రేరణాయ చాహం త్వయా విషయీకార్య ఇతి భా
వః, [హేతుహేతుమతోర్లిఙ్లిఙ్] "కామప్రవేదనే కచ్చి"దితివాః
అత్ర చ విశేషణసామ్యాదప్రస్తుతమహార్ణవవృత్తాన్తస్య పరిస్ఫురణాత్స
మాసోక్తిః, తస్యాశ్చోపమానుప్రాణితత్వాత్తయోరఙ్గాఙ్గిభావ
సఙ్కరః. ... ... ॥౯॥

యద్యప్యహం త్వద్రాజకులబలేన ప్రాతికూల్యేప్యతిప్రసక్తః,
తథాఽపి త్వద్విలాసైర్వ్యపవర్తాం వల్లభస్యాపాఙ్గదణ్డధరత్వాలీ
లాం నివర్త్తయేత్యభిప్రాయేణాహ - (విజ్ఞాతశాసనగతి) రిత్యాది

వృత్తాదిభిః పరిచితాం పదవీం భజామి। ఏవంవిధేఽపి వృషగిరీశ ద
యే మయి త్వం దీనే విభో న్నయదణ్డధరత్వలీలామ్॥ ౬౩॥
మాసాహసోక్తి ఘనకఞ్చుకవఞ్చితాన్యః పశ్యత్సు తేషు

నా = అస్య చ వ్యవహితపూర్వశ్లోకేన సఙ్గతిః, విజ్ఞాతశాసనగతిః - స
మ్యగ్విజ్ఞాతశాస్త్రతాత్పర్యవిషయః, తథానాతస్సన్, విపరీతవృత్త్యా-
శాస్త్రవిపరీతానుష్ఠానేన, యద్విహితం తదనిషేవణేన యన్నిషిద్ధం
తన్నిషేవణేన చేత్యర్థః, అకృత్యకరణకృత్యాకరణైరిత్యావత్ [illegible] వృ
త్తాదిభిః పరిచితాం పదవీమ్ - వృత్తాదిభిర్గతమార్గమ్, భజామి [illegible] స్వీక
రోమి, శాస్త్రజ్ఞోఽపి తద్విపరీతం సర్వమనుష్ఠితవాన్, ఆ[illegible]నహి
రన్యాగావసౌదయోగ్యహ్యాసే'' మహాజనో యేన గతస్స పన్థా'' ఇతి మ
హాజనమార్గానుసరణే ప్రాప్తే స్వసజ్జనమార్గ ఏవ సేవ్యత ఇతి భావః,
ఏవంవిధే-విధినిషేధవివేకే సత్యపి శాస్త్రోల్లఙ్ఘనశీలే, ఏవం సతి "ఏదు
షోఽపి కశ్చేద్దణ్డభాయస్వ'' మితి న్యాయేన విధానాం ధాయో దణ్డ
నమేవ యుక్తమ్, తథాఽపి దీనే మయి - దీనత్వేనాదణ్డనీయే మయి, నివ
ర్తనం సుకరమితి ద్యోతనాయ లీలేత్యుక్తిః, తస్మాత్ "పితేవ త్వత్ప్రి
యాన్ జననిః పరిపూర్ణాగసి జనే హితస్రోతోవృత్త్యా భవతి చ కదాచి
త్కలుషధీః । కిమేతన్నిర్దోషః క ఇహ జగతీతి త్వముచితైరుపాయైర్వి
స్మార్య స్వజనయసి మాతా తదసి నః'' ఇత్యుక్తప్రక్రియయా త్వద్విలాసై
ర్వల్లభం వశీకృత్య దణ్డధరత్వలీలాం నివర్తయేత్యర్థః. అత్ర దీన ఇతి విశే
షణమదణ్డ్యత్వాభిప్రాయగర్భమితి పరికరాలఙ్కారః, "అలఙ్కా
రః పరికరస్సాభిప్రాయే విశేషణే'' ఇతి లక్షణాత్; కించ విభో ఇతి విశే
ష్యం దణ్డధరత్వాభిప్రాయగర్భమితి పరికరాఙ్కురః, "సాభిప్రాయే
విశేష్యే తు భవేత్పరికరాఙ్కురః, ఇతి లక్షణాత్. ... ॥౬౩॥

ఏవం మదీయమకృత్యకరణాదికమవలోక్య దణ్డన ప్రవృత్తమపి వి
భుం త్వద్విలాసైర్వశీకృత్య దణ్డనాం నివర్తయేత్యుక్తమ్, ఇతః పరం ద

విదధామ్యతిసాహసాని । పద్మాసహాయకరుణే నరుణత్సి
కింత్వం ఘోరం కులిజ్గశకు నేరివచేష్టితం మే॥ ... ॥ ౪॥

ఙ్గనహేతుభూతా కృత్యాకరణాదేరప్యంనివర్తయ, కిమర్థం విలమ్బ
సః ఇతిస్వాతన్త్ర్యగర్భముచ్యతే - (మాసాహసోక్తి) ఇత్యాదినా -
పద్మాసహాయస్యకరుణే - పద్మాసహాయభూతాయస్యా ఇతిచస్ఫుర
తి, మాసాహసమిత్యుక్తిర్మాసాహసోక్తిః, మాసాహసేత్యకార ర
హితాంశానుకారః, మాసాహసమ్ - సాహసంమాకుర్విత్యర్థః, సై
ఘనకఞ్చుకమ్ - నిబిడకఞ్చుకమ్, తేన; మర్మచ్ఛాదకేన, వఞ్చితా
న్యైః - శాస్త్రాతిలఙ్ఘనరూపం సాహసంనకార్యమితి పరేషామపృ
పదేష్టాఽసౌమనసాఽపితన్నకుర్యాదితి బుద్ధ్యోత్పాదనేనవఞ్చితేతర
జనస్సన్; తేషు - వఞ్చితజనేషు, పశ్యత్సు - పశ్యతః, తాననా
దృత్యేత్యర్థః, [షష్ఠీచానాదరఇతిసప్తమీ] హన్తకేయంలజ్జాభయహీ
నతేతిభావః, అతిసాహసాని - మనసాపి చిన్తయితుంవాచా వక్తుమశక్య
న్యకృత్యాకరణాదీని, విదధామి - కరోమి, మహదిదమాశ్చర్యమితి
భావః, ఏవంకులిఙ్గశకునేరివ - కులిఙ్గశకునిర్యావ మాసాహసమితివదన్
స్వయంవిదారితాస్యసింహస్యదన్తాన్తర్గతమాంసగ్రాహీశకున్త విశేషః,
తస్యేవ, మే ఘోరం చేష్టితమ్ - శ్రవణమాత్రేణభయజనకం చేష్టితమ్-
దుర్వ్యాపారమ్, త్వమ్ - మమపరమశేషిణీభవతీ, లాభాలాభా
హిత్వదీయావితిభావః, కింనరుణత్సి - అసిరోధేకింమూలమిత్యర్థః, మ
మనిరోధశక్తిసద్భావాద్వా? తవశక్త్యభావాద్వా? మమప్రాప్తి
సద్భావాద్వా? తవప్రాప్త్యభావాద్వా? తత్తత్కర్మానుగుణ్యేన
దీక్షితవ్య వేజరాటపతేరక్షిష్యతితివా? రక్షకాన్తర సద్భావాద్వా?
అపవాకింఫలమిత్యర్థః, అనిరోధేహి ప్రత్యుతభవత్యా విపరీతమేవ
ఫలమ్, శేషవస్తుపహాసప్రసక్తేః, తస్మాత్, హేపద్మాసహాయకరుణే-
ప్రియసఖ్యాపద్మయా సహాముమహితమాలోచ్యమదీయాపహారప్యక

విక్షేపవర్షాపి గమేవిపలాయితేఽపివ్యాజంవిధాయావృష

పాపంతుమావిషయీకృత్యాకృత్యకరణాదేర్మాం నివర్తయతు భవతీ
త్యాశయః , ఇదం శేషిణః శ్రుతత్వేన భూతస్యానుసన్ధానం ,
పరాఙ్కుశపరకాలాదిసూరిభిర్భగవద్యామునప్రభృతిభిః పూర్వాచా
ర్యైశ్చకృతత్వాచ్ఛిష్టాచారప్రాప్తం, తస్యాధ్యనుజ్ఞభృత్యయాచ క్రియ
తే, కథమితి చేత్; యద్యప్యేవం భూతా మన్దాధికారిణస్సన్త్యేవ నిత
రాఽఽచరితేహోపేక్ష్యాః, అపతు మహతాం సమ్పన్నానుప్రపత్త్యేయథా
కథంచిత్ కిఞ్చిత్కార్యాన్తర్యధిగన్తాయితేషు సమ్భావితం దోషమాత్ర
న్యాయోఽప్యేవం విజ్ఞాప్యత ఇతి మన్తవ్యమ్- అత్రకులిఙ్గశకునేనస్యాస్య
చసాదృశ్యవర్ణనాదుపమాలఙ్కారః, "ఉపమా యత్ర సాదృశ్య ల
క్ష్మీరుల్లసతి ద్వయో" రితిలక్షణాత్. ... ... ॥౮౪॥

"విజ్ఞాతశాసనే" తిశ్లోకే దణ్డధరత్వే లాంఛితమయే ప్రార్థితమ్,
"మాసాహసోక్తి" తిశ్లోకే చిరఞ్జరకుశస్వతన్త్రో సనన్మత్ర్యేతి ఇకృ
పాభిప్రాయం పరికల్ప్య దణ్డనమూలభూతం మదీయమకృత్యకర
ణాదికం నివర్తయేతి విజ్ఞాపితమ్, ఇదానీం కృపాయాస్స్వస్మిన్వాత్స
ల్యాతిశయం పతివాల్లభ్యప్రకర్షంచానుసన్ధాయ స్వప్రాతికూల్యేవిశ్యమా
నఏవాయం జనో నిరఙ్కుశ మజ్జికార్యేతి విజ్ఞాప్యతే - (విక్షేప
వర్షాసి) త్వాదృశానాం హేదయే ? మాతుర్బాలక ఇవస్వస్మిన్వాత్సల్యాతి
శ్రేజనాయసమ్భాషణమ్, స్వాధీనస్త్వసరణి - స్వాయత్తస్సర్వగు
ణోన్మేషా, భగవత్కృపమైవహి నత్వేదేకోభవతి, "సాత్త్వికస్స
తువిజ్ఞేయస్సవై మోక్షార్థచిన్తక, ఇతి. (అస్యత్ర) స్వాపక్షస్థ పృగా
దిగమనమార్గా, ద్రాఘీయసీ - దీర్ఘతరా, విపలాయితస్యాపి జనో
ర్గ్రహణసామర్థ్యమస్తీతి ప్రకటయితుం ద్రాఘీయసీత్యుక్తిః,(కృపా
పక్షే) విపలాయితః - ప్రాతికూల్యైకనిరతః, గ్రహణమ్- విషయీ
కారః, (పక్షాన్తరే) విపలాయితః - అతిదూరంపలాయితః, దృఢ

శ్లో:

చవిభావయామి । అహ్నాయ మే వృషగిరీశ దయే జహీ
మా మా శీవిషగ్రహణ కేళినిభామవస్థామ్ ॥౯౬॥ ఔత్సుక్య

ర్యభయపరానిశ్చ, తాదృశదశామయ ఉపిప్రాప్తా, త్వా, మహ్నాయ-
శీఘ్రమ్, జహి - హన్యాః, [హన్తేర్జ ఇతి జాదేశః] తస్యాదశాయా భా
ధకత్వాత్ తిరేకేణ జహీతి చేతన ఇవప్రయోగః, మదీయానపరాధా
న్కృతాన్ క్రియమాణాన్ కరిష్యమాణాంశ్చ సర్వానశేషతః క్షమిష్య
స ఇతి త్వయి దృశంసిత్వా సముత్పాద్యాపరాధగణాద్భీతిం నివర్తయేతి
భావః, (యద్వా) యావచ్ఛరీరపాతం భయాభయయోరనువృత్తిర్నా
శైష్యతీతి శరీర * భయాభయయోరనువృత్తిం జహీత్యర్థః. ఉపమా
లఙ్కారః, ఉపమానోపమేయయోస్సాధారణధర్మః, పర్యాయేణ
ప్రవర్తమాన భయాభయత్వం * యద్యపి ప్రతియోగిభేదేన భయాభయ
భేదోఽస్తి, తథాఽపి బిమ్బప్రతిబిమ్బభావేనాపరాధాశీవిషాది ప్రతి
యోగిభేదాధ్యవసానేన తత్ప్రయోగికభయాభయయోరుభయసాధా
రణ్యం ద్రష్టవ్యమ్, తత్రాపి బిమ్బప్రతిబిమ్బయో రాశీవిషగారుడమన్త్ర
యోర్గరుడమన్త్రేనోపాత్తః, తద్వాహస్యానుశకత్వేనోపాత్తప్రాయ
త్వాదితి. ... ... ॥౯౬॥

వేత్థయథా "మస్యమాతా జడ ఇవ సుతే వత్సలా మాదృశే త్వ"
మితి త్వయైవ పూర్వోక్తమ్, న హి శిశునా క్రియమాణోఽతిక్రమో మా
త్రే న స్వదతే, తస్మాత్ప్రత్యుత మత్ప్రమాహే తోఽరపరాధగణాన్మా
శైషీః, ఇతి దయాభిప్రాయకల్పనేన సమాహితస్సన్పూర్వావస్థాం వి
స్మృత్య దశాన్తరం ప్రాప్త ఇవ తయైవ స్మారితం మాతృత్వం పురస్కృ
త్య వ్యాజస్తుత్యా దయాం స్తౌతి = (ఔత్సుక్యపూర్వ) మిత్యాదినా=
హే మాతః! పోషణీయత్వద్యోతనాయ మాతరితి సమ్బోధనమ్, ఔ
త్సుక్యపూర్వమ్- కదా నామ మహద్భిరపరాధోపహారైరా * తదభిమ
తైర్దయాం సన్తర్ప్య ప్రసాదయిష్యామీత్యుత్సుకతా పురస్సరమ్, ఇదం

పూర్వముపహృత్య మహాపరాధాన్మాతః ప్రసాదయితు

చోపహరణక్రియావిశేషణమ్, మహాపరాధాన్ - భగవదపచారాదీ
ననాదికాలార్జితాన్, మదీయాన్ - మత్సమ్బన్ధినాంచాపచారాన్, ఏకై
కమేవదయాయాస్తృప్తికరణసమర్థమిత్యభిప్రాయేణమహత్త్వవిశేష
ణమ్, ఉపహృత్య - ఉపహారీకృత్య ; మాతురిష్టస్యైవోపహర్తవ్య
త్వాదాశ్రితాపరాధానామేవతదిష్టత్వాచ్చేతిభావః. త్వాంప్రసాద
యితుమ్ - నహిమాతుః ప్రసాదాదధికః పురుషార్థోఽస్తీతిభావః, మే
మనఇచ్ఛతి - "మనోరథానామగతిర్నవిద్యత" ఇతిన్యాయేన దుర్లభ
మపివస్తుమనస్తథావిధిత్వాపీచ్ఛతీతిభావః, ఇచ్ఛావిషయస్య దౌర్లభ్య
మేవవివృణోతి - (అలిహ్య) ఇత్యాది—త్వమ్ - దుష్పూరతరోదరా
మాతృత్వేన పోషణీయాచభవసి, తాన్ - "ఏష్వైవాశంసతేలజ్జాహం
స్త్వేవానీకేనమర్దితు" మితివత్ప్రత్యేకంకృపాతుః * న్మథనసమర్థాన్
చిరకాలసమ్భృతాన్మహాపరాధాన్, నిరవశేష - మవశేషరహితం
యథాభవతితథా, దయాస్త్వైవాపేక్షయాఽపరాధానా మత్యల్ప
తయానకించిదప్యవశేషయిష్యత్యర్థః, అలిహ్య- [ఈషదర్థేఆఙ్]అత్య
ల్పతయాకబళీకారాద్యయోగ్యత్వాద్యథా బాలాదయోఽఙ్గుళ్యాది
ష్వాసక్తంమధ్వాదిజిహ్వయాఽఽస్వాదయన్తి ఏవమిషదాస్వాద్య,
నిరవశేషమాలిహ్యేతి నిరవశేషాస్వాదనస్యైవ హీషల్లేహనముచ్య
తే, ఆస్వాదనాల్పత్వేన ఆస్వాద్యాల్పత్వం ఫలితమ్, అలబ్ధతృప్తిః-
స్వోదరమహత్త్వానురూపోపహారానాహరణతృప్తిమలభమానామ
నోవాకాఙ్క్షైరనాదికాలారబ్ధా, మదీయామత్సమ్బన్ధినాం చాకృత్య
కరణాదినానావిధానస్త్వాపచారాః ప్రత్యేకంత్వదుదరపూరణక్షు
మాఇత్యుపహృతాస్తైస్స మస్తైరపితవతృప్తిలేశోనదృశ్యతే; కథమీ
దృశం మాతరంపోషితుంప్రభవామీతిభావః, తామ్యసి - ఏతావన్తం
కాలంపూర్ణమాహారమాహరిష్యతిసుతఇతిమనోరథనష్ట్యైవవలమ్బి

మిచ్ఛతి మే మనస్త్వామ్ । ఆలిహ్యాతాన్నిరవశేష మలబ్ధతృ

త మిదానీం మనోరథానామాహారవిషయాణాం వన్ధ్యత్వాద్గ్లానిము
పగచ్ఛసీత్యర్థః, అస్మిన్నవసరే, వృషగిరీశ ధృతా - ఏవం గ్లానిముప
గచ్ఛతీయ మనాధారా స్థాతుం న శక్నోతీతి విచార్య వృషగిరీశేనధృ
తా, వృషాఖ్యపర్వతశ్రేష్ఠే నధ తేత్యపిస్ఫ[illegible]తి; హేదయే ? అత్రపు
నస్సమ్బోధనం మూర్ధ్నా పరిజిహీర్షయా కృతమితి[illegible]న్తవ్యమ్; అపిహా
ఇయత్తానవచ్ఛిన్నాతవదుష్పారకుక్షితేతి. అత్రవ్యాజస్తుతిరలఙ్కా-
రః, ఏవం దుష్పారకుక్షిత్వేన దుర్భరాసీతి నిన్దయా త్వదీయా శ్రితవ్యా
మోహో ఽపరిచ్ఛిన్న ఇతి స్తుతేర్గమ్యమానత్వాత్; తథాహి మహా
పరాధానుపహృత్యేతి మహాపరాధానా ముపహారత్వేన రూపణా
న్న కేవలమాశ్రితాపరాధానాం క్షోభహేతుత్వాభావః ప్రత్యుత
ప్రీతిహేతుత్వమపీతి వ్యజ్యతే, "దోషో యద్యపి తస్య స్యాత్" ఇతి వ్యాహృత
గృహీత సర్వలోకశరణ్యేన, ప్రసాదయితుమిచ్ఛతీత్యనేనా వాఙ్మ
నసయోరప్యనర్హానసక్త్యా నపరాధానాశ్రితీయాన్ సుప్రసన్నా
ప్రతిగృహ్ణాతీతి ధ్వన్యతే, ఆలిహ్యాతాన్నిరవశేషమిత్యత్ర ఆలిహ్య -
ఆసమన్తాదాశ్రితసమ్బన్ధినామప్యపరాధాన్ స్వీకృత్య - క్షమావిషయీ
కృత్యేత్యర్థః, అత్రస్వీకరణమాలిహ్యేత్యాస్వాదనత్వేనాధ్యవసితమ్,
తేనాత్యాదరేణ స్వీకారో వ్యజ్యతే, నిరవశేషమతి క్రూరమప్యపరా
ధమాశ్రితీయమితి కృత్వా నావశేషితవతీ, అపిత్వత్యాదరేణ స్వీచకర్థే
త్యర్థః, ఏవమాశ్రితవిషయేఽప్యదుష్కరపరిపూర్ణప్రత్యుపకారకరణే
ఽప్యలబ్ధతృప్తిః - ర్త్రయిదృఢతరం విశ్వస్త మిమమద్వితీయకీయదిదం మ
యోపకృతమితి ప్రత్యుపకారకరణ పర్యాప్తిమలభమానేత్యర్థః, వృ
షగిరీశధృతాసతీ - వృషగిరీశేనధృతా - అవష్టబ్ధా, ఆశ్రితవ్యామో
హవిజృమ్భణేన కదాచిదియం పరబ్రహ్మత్వమపిస్వాశ్రితాయదద్యా
దితిభియాదృఢతరం తేనావష్టబ్ధేతి భావః, "అవష్టభ్యచతిష్ఠన్త"

ప్తిస్త్వామ్యస్య హి హా వృషగిరీశధృతా దయే త్వమ్ ॥ ౯౭ ॥
జహ్యాద్వృషాచలపతిః ప్రతిఘోఽపి నత్వాం ఘర్మోపతప్త

మితివత్; తత ఏవ త్వం మ్యసి - పునస్తాదృశ్యస్య మహాపరాధశ్చ వణలక్షణ మహాపతా రేక్ష్యతే నకేష్విదమిత్యత్ర ప్రభుపిరో ధేనవగ్లాలయసీత్యర్థః, అహో "సత్యంజ్ఞానమనన్తంబ్రహ్మే"త్యా మ్నాతభగవత్స్వరూపస్య పరిచ్ఛేదేఽపి త్వదీయాశ్రితవ్యామోహ స్యనపరిచ్ఛేదశ్చంభావః, ఏవం నిన్దావ్యాజేన స్తుతేర్వ్యజ్య మానత్వా ద్వ్యాజస్తుతిః, "వ్యక్తిర్వ్యాజస్తుతిర్నిన్దాస్తుతిభ్యాం స్తుతినిన్దయోః। కస్స ద్వ్వర్ధునివివేకస్తేన యసే పాపినోదివ" మితిలక్షణాత్; కించ వృషగి రీశధృతేస్స్వత్రీస్వాభావికీ వృషగిరీశ్వర ధృ స్తృప్త్యలాభజనితగ్లాని హేతుకేత్యుత్ప్రేక్ష్యతే, అలబ్ధతృప్తిస్త్వామ్యసి వృషగిరీశ ధృతేతి హే తుహేతుమద్భావస్య గమ్యమానత్వాత్; తతశ్చ హేతూత్ప్రేక్షా, సా చ గమ్యా, వ్యఞ్జకశబ్దాప్రయోగాత్; "త్వత్కీర్తిర్భ్రమణ శ్రా న్తావివేశ స్వర్గనిమ్నగా" మితివత్; అస్యాశ్చ వ్యాజస్తుత్యుపకార కత్వాత్తయోరఙ్గాఙ్గిభావసఙ్కరః॥ ... ... ॥౯౭॥

సత్యముక్తం త్వయి వత్సలతయాఽహం త్వదీయానపచారానశేష తః క్షమ ఇతి ప్రతిఘస్తు వృషగిరిపతేరతి ఘోరస్తావకీనా నతిక్రమాన్నస హతే, తతః కథంకారం వృషగిరిపతిపదకమల పరిచరణవిషయస్త్వ న్మనోరథః పూరయితుం శక్యం మయేతి దయాభిప్రాయముత్ప్రేక్ష్య శ్రీ వల్లభస్య తావన్నరోషప్రసఙ్గః, "అరోషణో హ్యసౌ దేవః నక్రుద్ధస్య త్యభిశప్తోఽపీ"తి తత్స్వభావోక్తేః; "రోషమాహారయత్రీప్రి" మి తిన్యాయేన యదికుప్యతి త్వాం పురస్కృత్యైవ, "కరుణేకేఽజ్జర తాంత వోపయాతి!" తిహ్యుక్తం ప్రాగపి, తస్మాత్త్వదీయం చికీర్షితం తత్ప్ర తిఘూనహన్యాత్, అతః కింకరీభూతతద్రోషాసకృత్ప్రసదనేనైవ ప్ర సన్నాత్త్వంత్వదాధేయైస్స్వతః పురుషార్థైస్త్వత్కటాక్షైర్మాంశీతలయే

ఇవ శీతలతాముదన్వాన్ । సామామరున్తుదభరన్యసనా

త్యభిప్రాయేణోత్తరమాహ - (జహ్యా) దిత్యాదినా । హే దయే ! వృషాచలపతిః - ప్రతిఘేఽపిత్వాం న జహ్యాత్, యద్యపి శ్రీశ్శ్రియః పతిశ్శ్రీవైకుణ్ఠదివ్యనగరం పరిత్యజ్య కంచిత్పర్వత మధ్యాస్తే, తాం త్వామయం కథం పరిత్యక్తుం శక్నుయాత్; నూనం భవత్యా వైభవం భవతీ న జానాతీతి వృషాచలపతి పదస్యాభావః, ప్రతిఘేఽపి - అపినాతస్యప్రతిఘ ఏవ న సమ్భవతీతి వ్యజ్యతే, "క్రోధమాహారయత్తీవ్రం" మిత్యుక్తప్రకారేణాహృతేఽపి క్రోధే త్వాం న జహ్యాత్, కింతుత్వత్కింకరత్వేనైవ క్రోధమాహరేత్, యదిస్వస్య నిరూపకధర్మభూతాం త్వాం త్యజేన్నిరూపకాభావాన్నిరూప్యమపి న సిద్ధ్యేదితి భావః, [జహ్యాదిదిత్యత్ర లిఙ్] హాతుం న శక్త ఇత్యర్థః, కిమివ? ఘర్మోపతప్త ఉదన్వాన్ శీతలతామివ - ఘర్మేణ, ఉపసమీపే, ఉపరి వా తప్తః, అనేన తాపస్యాన్తః ప్రవేశో నాస్తీతి సూచితమ్, ఉదన్వచ్ఛబ్దేనాగాధత్వం తాపస్యాన్తః ప్రవేశాభావ హేతుతయా వివక్షితమ్, అనేన ఘర్మోపతప్తోదన్వద్దృష్టాన్తేన ప్రతిఘో బహిరేవ, అన్తస్తు కరుణైవ గాఢమావర్తత ఇతి సూచ్యతే, సా కిఙ్కరీభూత భగవత్ప్రతిఘా, అశరణ్యశరణ్యా చ; మామ్ - అనన్యశరణ్యం సకృదేవ ప్రపన్నం చ, అరుంతుద భరన్యసనానువృత్తిః - అరుంతుదా - ప్రపత్తృవ్యథాకరీ, భరస్య న్యసనస్య - ఆశ్రితకృతస్య, అనువృత్తి- రావృత్తిః, న్యస్యాన్నాతథోక్తా; సకృత్కృతప్రపత్త్యైవాశ్రితమనోరథపూరితే సతి తదావృత్తిర్ఘాతస్య ఫలాన్తరాభావాత్ "ఋణం ప్రవృద్ధమివ మే హృదయాన్నాపసర్పతీ" తి న్యాయేన మనసి పరివర్తమానా బాధత ఇతి భావః, సకృత్ప్రపత్త్యైవ ప్రసన్నేతి పర్యవసితార్థః, యదుద్దిశ్య తావత్యార్తిస్తవాసీత్తత్ఫలం కిందృశమిత్యత్రాహ- (త్వద్వీక్షణైస్సృశే) ది - త్వద్వల్లభకర్తృకావలోకన సమ్బన్ధ ఏవ నిరతిశయః పురుషార్థః, తం ప్రాపయేత్యర్థః, "పసత్క

సువృత్తిస్సద్వీక్షాక్షణైస్స్పృశదమేతవ కేళిపద్మైః ||౯౮|| దృ

భిర్మామవలోకయంతాంనమే" ఇతివత్ "సహాస్మాసుదుర్లభ" ఇత్యుక్తమహా
త్మావలోకన విషయత్వంహి మహాపురుషార్థతయా భగవత్సకాశా
త్ప్రార్థితం యామునాచార్యైః, తత్రతదీయకటాక్ష విషయత్వం
ప్రార్థితమ్, అత్రాపితదీయ కటాక్షవిషయత్వమేవ, తత్రతదీయా భా
గవతాః, అత్రతదీయో భగవానేవ, "జామాతా దయితస్తవేతి భవతీ
సమ్బన్ధదృష్ట్యా హరిం పశ్యేమ" ఇత్యుక్తమ్, తద్వదత్రాపిదయా సమ్బ
న్ధిత్వేన భగవానుద్దేశ్యః, తవ కేళిపద్మైరిత్యనేనతద్వీక్షణానాం ద
యావిధేయత్వంశీతలత్వ మృదుత్వాదికంచవ్యజ్యతే, తవకరేఽస్పృ
శేతివ త్తద్వీక్షణైస్స్పృశేఽహిన్యపదిశ్యతే, విధేయత్వాతిరేకేఽస్పృ
శేతివీక్షణసమ్బన్ధమాత్రం ప్రార్థ్యతే, సకలకబళీకారేణ విషయీకా
రః, యథాఽతిపిపాసితస్య పిపాసాధిక్యేన జిహ్వాసేచనమపిప్రార్థ్య
తే తద్వత్. అత్రపూర్వార్ధే ఉపమాలఙ్కారః, యద్యప్యత్రోప
మానోపమేయయోస్సాధారణ ధర్మోనదృశ్యతే, ఉపమేయే తావ
ద్వృషాచలపతౌ ప్రత్యర్థిష్వపి దయాత్యాగాభావ ఉక్తః, ఉపమానే
తూదన్వతి ఘర్మోపతాపేఽపి శీతలత్వాత్యాగాభావ ఇత్యుభయోర్భే
దాత్; తథాఽపిదయాశీతలయోః ప్రత్యర్థి ఘర్మోపతాపయోశ్చ బిమ్బ
ప్రతిబిమ్బభావే నాభేదాత్సాధారణ్యం ద్రష్టవ్యమ్, ఉత్తరార్ధే చారు
స్తబకరన్యసనానువృత్తిరితివిశేషణం సకృత్ప్రపన్నత్వాభిప్రాయగ
ర్భమితి పరికరాలఙ్కారః, "అలఙ్కారః పరికరస్సాభిప్రాయే విశే
షణే" ఇతిలక్షణాత్; కిఞ్చతవ కేళిపద్మైరితివ్యస్తరూపకమ్, అనేన
భగవత్కటాక్షాణాం కృపాకేళిపద్మత్వరూపణేన తదీయకటాక్షా
ణాం కుత్రచిత్ప్రవర్తయితుం కుతశ్చిన్నివర్తయితుంచ ప్రభవత్కృపేతి
ప్రతీయతే, ఏషామలఙ్కారాణామత్ర సంసృష్టిః. ||౯౮||

అథవాత్స్వవచనవ్యాహార శేషభావాత్స్వవస్తుని స్వయం స్వీకారే

ష్టేఽపి దుర్బలధియం దమనేఽపి దృప్తం స్నాత్వాఽపి ధూళిరసి

శేషభూతస్య ప్రార్థనానుమితిర్వ్యాకిమర్థా? నహి రాజ్ఞాఽఽత్మీయం
మత్తగజమత్యఙ్కుశ మితస్తతో ధావన్తం తత్ప్రార్థనయా తదనుమ
త్యా వాంశ్శృఙ్ఖలాభిర్బధ్వా గృహ్ణాతి, తస్మాన్నిరఙ్కుశమతిదృప్తం త్వచ్ఛే
షభూతంచ మాం స్వయమేవానుగృహ్య బలాత్ క్రోడీకురుష్వేతి త్వాత్య
యవానాహ - (దృష్టేఽపి) ఇత్యాదినా = దృష్టేఽపి-దృష్టమ్ - దర్శ
నమ్, శాస్త్రాదినా కృత్యాకృత్య వివేకే సత్యపి, (యద్వా) [దృష్ట ఇతి క
ర్మణి క్తః] త్యాజ్యోపాదేయ విభాగగోచరే శాస్త్రే దృష్టేఽపి- విశద
తమం జ్ఞాతేఽపి, దుర్బలధియమ్ - దుర్బలా - యథాశాస్త్రమనుష్ఠా
పయితుమశక్తా, ధీర్యస్య తమ్; అనుష్ఠానవిశేషజ్ఞాన హీనమిత్యర్థః,
(అన్యత్ర) దృష్టేఽపి - పురోవర్తి నిదర్శనవిషయీకృతేఽపి, దుర్బ
లధియమ్ - మదవశాత్పరిచ్ఛేత్తుమశక్తధియమ్, దమనేఽపి - తత్త
త్కర్మఫలభూతనిగ్రహే సత్యపి-దృప్తమ్, ఏతత్కర్మ వశాత్ఫలమ
నైమిత్తావర్ధసుఖమనుభూత మితిని వరమేతాదృశం నకర్తవ్య మిత్యను
తాపరహితమ్, (అన్యత్ర) దమనేఽపి - అఙ్కుశాది నా దృఢప్ర
హారేఽపి, దృప్తమ్ - తదవాద్యప్యవర్తమానమ్, స్నాత్వాఽపి - మ
లాపహరణాదినా గుణయోగాత్స్నానమిహ ప్రాయశ్చిత్తం
వివక్షితమ్, సదుపదేశాదినా ప్రాయశ్చిత్తకరణేఽపి, ధూళిరసి
కమ్ - ధూళిశబ్దేన మాలిన్య కరణాత్పాపముచ్యతే, ప్రాయశ్చిత్తం
కృత్వాఽప్యకృత్యకరణాదిపాపేషు పునః ప్రవృత్తమిత్యర్థః, ప్రాయ
శ్చిత్తస్య విధిప్రాప్తత్వాత్స్నాతత్రి రసణిసూచితమ్, స్నాత్వాపీత్యపినా
పాపప్రవృత్తేస్తు రాగప్రాప్తత్వాత్తత్ర రసికపదమిత్యుచ్యతే, రసి
కమితి, [అతఏవ నిరవాదితిరక] స్నాత్వాఽపి ధూళిరసికమ్ - కపివమను
ష్యం తైః కరోతీతి భావః, (అన్యత్ర) స్నాత్వాఽపి - జలేఽవమ
జ్యాపి, ధూళిరసికమ్ - స్వోపరి పాంసుప్రక్షేప లీలారసికమితి మత్త

కంభజనే౽పిభీమమ్ । బధ్వాగృహాణవృషశైలపతేర్దయే మే

గజస్వభావోక్తిః, భజనే౽పిభీమమ్ - అతీవాయముత్పథ ప్రవృత్తః
అస్మాభిరుపదేశేన నివర్తితవ్య, ఇతిదయాలునాకేన చిన్మహాపురుషే
ణవిప్రతిబోధనాయ సానునయం సమీపగమనే౽పి హుంకారాదిభి
ర్భయంకరమ్; (గజపక్షే) ఆరోహణాదిభిస్సతతపరిచయేక్రియమా
ణే౽పి, భీమమ్ - తేషామపిభయంకరమ్, త్వద్వారణమ్ - ఉక్తప్ర
కారేణతవమద్విషయ ప్రవృత్తేర్నివారకమిత్యర్థః, [కృత్యల్యుటోబ
హులమితికర్తరిల్యుట్] (ఇతరత్ర) తవవారణమ్ - గజమ్ , ఏవం
భూతంమామ్ - తవానర్హ్యాశ్లేషభూతం , గురుభిస్త్వయ్యర్పితం
చ, స్వయ,ముక్తప్రకారేణ, మయానివారణేకృతే౽ప్యత్యన్తహితప
రాత్వమేవమత్ప్రార్థనామనుమితిం నా౽నపేక్ష్యేతియావత్; (గజ
పక్షేతు) మామ్- లక్ష్మీమ్, ఐశ్వర్యమితియావత్; ఇదంచత్వద్వారణ
మిత్యస్యవిశేషణమ్, ఐశ్వర్యస్యగజపర్యాయత్వా దైశ్వర్యత్వేనగజ
వ్యపదేశః, అనుగ్రహశృఙ్ఖలాభిః - అనుగ్రహః - పరిపూర్ణవిషయీ
కారతదనన్తరభావిజ్ఞాన భక్త్యాద్యభివృద్ధి ప్రభృతయ , స్తఏవవిధే
యీకరణసాధనత్వ సామ్యాచ్ఛృఙ్ఖలా, స్తాభిః; (గజపక్షే) అనుగ్ర
హసదృశశృఙ్ఖలాభిరితి మధ్యమపదలోపిసమాసః, బధ్వా - విధేయీ
కృత్య, అత్రవిధేయీకరణం బన్ధనత్వేనాధ్యవసితమ్, (అన్యత్ర) బన్ధ
నంకృత్వా, గృహాణ - అఙ్గీకురుష్వ , యథామదాతిశయాదుత్ఖా
తాలానమత్యఙ్కుశమితస్తతో౽పిపరిధావన్తందుర్గ్రహం మాన్మనో
మత్తగజంశృఙ్ఖలాభిర్బధ్వాబలాద్గృహ్ణాతి కశ్చిత్సార్వభౌమస్తథా గు
ణేషుసార్వభౌమిత్వమపి త్వద్వారణంమామనుగ్రహశృఙ్ఖలాభిర్బధ్వా
గృహాణేత్యర్థః. అలఙ్కారస్తుప్రకృతాప్రకృతశ్లేషః, కవినాస్వనైచ్యప్రద
ర్శనప్రస్తావేప్రకృతస్యకవే రప్రకృతస్య మత్త గజస్యచ శ్లేషాత్;
(యద్వా) దయాశతకాన్తర్గతత్వేనాస్య దయాయాఏవసమర్థనీయత్వే

హాంత్వద్వారణం స్వయమనుగృహాణశృఙ్ఖలాభిః ॥ ౯౯ ॥
నాతః పరం కిమపి మేత్వయి నాథనీయం మాతర్దయే మ

నప్రకృతత్వా దప్రకృతయో రేవకపిమత్తగజయోశ్శ్లేషః, సచానుగ్ర
హాణశృఙ్ఖలాభిరితి రూపకోపమాభ్యాం స్నాత్వాఽపిధూళిరసికమితి ల
క్షణామూలాతిశయోక్త్యాచానుప్రాణితః,నచమామేవత్వద్వారణం
త్వదీయమత్తగజమితిగజత్వరూపణంవివక్షితమితివాచ్యమ్, త్వద్వార
ణత్వస్యదయానివారకత్వలక్షణస్య విపక్షే విద్యమానత్వాచ్ఛ్లేషభిత్తికా
భేదాధ్యవసానేనార్థద్వయైక్యాచ్చత్వద్వారణత్వారోపాసమ్భవాత్;
(కేచిత్తు) శ్లేషమూలాభేదాధ్యవసానేనార్థద్వయైక్యేఽపిస్వాభావికస్య
భేదస్య సత్త్వాద్గజత్వారోపస్సమ్భవతీతిరూపక మేవాత్రాలఙ్కార
ఇత్యాహుః॥ ... ... ॥౯౯॥

అయంకవిస్తావన్నవత్యాశ్లోకైర్దయామస్తోషీత్, తత ఏకేన
శ్లోకేన పూర్వప్రకృతప్రపత్తిమనూద్య ప్రాప్యశ్రేయసా భగవత్ప్రా
ప్తిరూపఫలంప్రార్థితవాన్, అథాష్టభిశ్శ్లోకైస్స్వనైచ్య ప్రదర్శనద్వా
రాఽఽకిఞ్చన్యం ప్రకటీకృత్యస్వస్యదయనీయ తమత్వం విశదీచకా
ర, శతతమేనతు శ్లోకేన ప్రార్థితంఫలమస్యతత్సిద్ధం విచార్య స్వస్య
భాసిద్ధస్యాభీష్టప్రయోజనసిద్ధిం ప్రార్థయతే - (నాత) ఇత్యాదినా–
అతః - ప్రార్థయిష్యమాణాత్, పర-మన్యత్, కిమపి మేత్వయి నాథనీ
యమ్ - [మఇతికృత్యానాం కర్తరి వేతిషష్ఠీ] త్వయీతికర్మణోఽధికర
ణత్వవివక్షయా సప్తమీ , నాథతేర్ద్వికర్మకత్వేన దయాయాః కర్మ
త్వాత్;] నాథనీయమ్-యాచనీయమ్, నాస్తి, ప్రార్థయిష్యమాణం
చప్రయోజనం యావచ్ఛరీరపాతం ముక్తభోగేనవర్తనమ్ , తతోఽ
న్యత్కిమపినాథనీయంనాస్తి, కథమితిచేదిత్థమ్, తత్రహ్యైహికః మాము
ష్మికంవా? నతావదైహికంవాచ్యమ్, "ఆయురన్నంప్రయచ్ఛతీ"తిన్యా
యేనయావజ్జీవం కర్మానుగుణ్యేనతస్యభావాత్ ; నాప్యాముష్మికమ్,

యితుమర్హతి తథా ప్రసాదమ్ । బద్ధాదరో వృషగిరిప్రణ

తస్య దేహాన్తరభావిత్వే చాల్పాస్థిరత్వాది దోషేణాస్వరూపవిరుద్ధత్వే
న చత్యక్తత్వాత్; భగవత్పదప్రాప్తిస్తు దేశికప్రసాదాదేవ సిద్ధప్రా
యామ్, అతో ఽన్యతరామపి నావశిష్యతే, తథా చోక్తం ప్రబన్ధాన్తరే,
"యావజ్జీవం జగతనియతం దేహయాత్రాభవిత్రీత్యక్తాస్స్వైత్రిచతు
పదగ్రాసభోగాభోగాః। దత్తే రఙ్గే నిజమపి పదం దేశికాదేశకాఙ్క్షీ" ఇతి,
నాతః పరమిత్యత్రాతస్స్వోక్తమేవ దర్శయతి - (మాతా) రిత్యాది
నా - మాత - ర్దయే, లోకే సర్వాహ్మాతరక్షితవిషయే దయాం ప్రసన్నేన
ప్రసీదన్తి, తాదృశీదయైవ మాతా చేత్స్వతః ప్రసన్నో భవః, బద్ధాద
రః - బద్ధేషు - సంసారిషు, ఆధ్యాత్మికాది తాపత్రయాక్రాన్తేషు,
ఆదరః, "కదాహం సమేష్యామి" ఇవ తత్సంశ్లేషాదరో యస్య
సః; "సస్మార ప్రోషితౌ సుతౌ - ఉభౌ భరతశత్రుఘ్నౌ మహేన్ద్రావివ
రుణోపమౌ" ఇతి రామలక్ష్మణయోస్సమీపవర్తిత్వేఽపి ప్రోషితభ
రతాదివిషయే పితృహృదయవత్సంసారిషు ప్రోషితహృదయ ఇత్యర్థః,
బద్ధస్సంసారిష్వాదరో యేనేతి సమానాధికరణ బహువ్రీహిర్వా;
అతఏవ వృషగిరిప్రణయీ - తత్సంశ్లేషరసికస్సన్వృషగిరావవతీర్ణః,
ప్రణయీత్యనేన శ్రీవైకుణ్ఠాదప్యత్రాభినివేశాతిశయస్సూచితః, అత
ఏవ "త్యక్త్వా వైకుణ్ఠముత్తమమ్ । స్వామిపుష్కరిణీతీరే రమయా స
హ మోదతే" ఇత్యుచ్యతే, తత్ర నిత్యసాన్నిధ్యేఽపి, త్యక్త్వా వైకుణ్ఠమి
త్యుక్తమ్, వృషగిరిలాభే సతి శ్రీవైకుణ్ఠవాసస్య సతూల్పత్వాత్;
"ఉత్తమ" మితి తస్యాప్యుత్తమత్వఖ్యాపనమ్, వృషగిరావవతీర్యక్రియ
మాణమనుగ్రహమాహ - (ముకున్ద) ఇతి - భుక్తిముక్తిద ఇత్యర్థః,
"భోగాపవర్గయోరేకం వాఞ్ఛద్భ్యోఽప్యదదత్ద్వయ" మిత్యుక్తరీత్యాఽ
న్యతరం వాఞ్ఛద్భ్య ఉభయం దదాతీత్యర్థః, ఏవంభూతోఽసౌ - "తా
సామావిరభూచ్ఛౌరిస్స్మయమానముఖామ్బుజః । పీతామ్బరధరస్స్ర

యాయథాసౌ ముక్తానుభూతి మిహదాస్యతి మేము

గ్వసాక్షాన్మన్మథమన్మథ" ఇత్యుక్తప్రకారేణ నిరతిశయసౌన్దర్యశాలిహ స్తనిర్దేశార్హః శ్రీనివాసః, ఇహ - అస్మిన్సంసారమణ్డల ఏవ, దేశవిశేషేతు శ్రీవైకుణ్ఠనాథ ఏవ ముక్తానుభూతిం దాస్యతీతి భావః, (యద్వా) ఇహ - శ్రీవేఙ్కటగిరౌ, ముక్తానుభూతిమ్ - ముక్తానామనుభూతిమ్, ఏకస్య మమ తేషాం సర్వేషామనుభూతిమ్ - భోగమ్, ఏవమిహైవ ముక్తానుభూతి ప్రార్థనమర్చావతారవిశేషప్రావణ్యాతిశయకృతమ్, పరత్వాదావ దర్చావతారాన్తరే చ దుర్లభం శ్రీవేఙ్కటపతే ర్దివ్యమఙ్గళవిగ్రహసౌన్దర్యవిశేషం గాఢాన్ధకారాగారారోపిత దీపవదతి ప్రకాశం సౌశీల్యాది కల్యాణ గుణ గణం చానుభూయ తావతా తృప్తిమలభమాన ఇహైవ ముక్తానుభూతిం పరిపూర్ణాం మాతరితి సమ్బన్ధప్రాబల్యం పురస్కృత్య ప్రార్థయతే - (నాతగపరం కిమపీ) త్యనేన - "భావో నాన్యత్ర గచ్ఛతీ" తి వద్దేశవిశేషప్రాప్తిరప్యనభిమతేతి చ స్ఫురతి, "సోఽప్రివహన్త హనుమాన్ పరమాం విభూతిం బుభ్వాఽవధూయ చరితం తవ సేవతేఽసౌ" ఇత్యవతారగోచరతాదృశభక్తివిశేషశాలినోఽపి కతిచన మహాన్తః, మే - అసమ్భావితత్వమవిచార్యైవ ముక్తభోగం వాఞ్ఛతే మహ్యమ్, నహి శిశుజనదుపపత్త్యనుపపత్తీ విచార్య స్వాభీష్టసిద్ధిం మాతృసకాశాదిచ్ఛతీతి భావః, యథా దాస్యతి - మేన ప్రకారేణ వశీకృతస్సన్ననుపపన్నమప్యర్థం దాతుం సమ్మన్యతే, అఘటిత ఘటనా చతురస్య పురుషోత్తమస్య కిమనుపపన్నం నామ ? తథా - తేన ప్రకారేణ, తం చ ప్రకారం త్వమేవ వేత్సీతి భావః, మయి - త్వద్రాజకుల మహిమ్నా శ్రీనివాస మమ్బన్ధాదృత్యవర్తమానే, ప్రసాదం కురుష్వ - ఆత్మనేపదేన త్వదిష్టసిద్ధిర్మయా ప్రార్థ్యత ఇతి గమ్యతే, శిశుజనమనోరథపూరణం హి మాతుస్స్వప్రయోజనమితి భావః, ముక్తానుభూతిశ్చాస్మైవ స్తోత్రాన్తరేఽనుసంహితా, "స్వాం చేత్ప్రసీదసి తవాస్మి సమీప

కన్దః॥౧౦౦॥ నిస్సీమవైభవజుషాంమిషతాంగుణానాంస్తో

తశ్చేత్త్వయ్యస్తిభక్తిగన్ధఘూయదిహాస్తినాథ। సంస్పృజ్యతేయదిచదాసజనస్త్వదీయస్సంసార ఏషభగవన్నపవర్గఏవ" ఇతి, అతఏవశతతమేనశ్లోకేన స్తోతుస్స్వస్యాపవర్గ తాత్పర్య విషయోదర్శితః, భగవతశ్శ్రీవేఙ్కటపతేరనన్యసామాన్యాం దివ్యమఙ్గళవిగ్రహసౌన్దర్యందివ్యావయవానాం దివ్యాభరణైస్సహాస్యాభ్యాత్ప్రం సౌశీల్యాదీంశ్చస్థలవైభవేనాత్యుజ్జ్వలాన్విశదతమమనుభవన్ తదనుభవజనితప్రీతికారితామపచారకథోజ్ఝితాంమమతాగన్ధదూరగాం తదీయపర్యన్తాంచచ్ఛరణారవిన్దాశేషశేషవృత్తింముక్తభోగాదనూనాంభజేయమితి. అత్రచబద్ధాదరోవృషగిరిప్రణయాతివిశేషణద్వయమభీష్టఫలప్రదత్వాభిప్రాయగర్భమితిపరికరాలఙ్కారః, "అలఙ్కారఃపరికరస్సాభిప్రాయేవిశేషణే" ఇతిలక్షణాత్; కించముకున్దపదంభుక్తిముక్తిప్రదమితిభుక్త్యాసమభివ్యాహారస్వారస్యానురోధాదిహైవ ముక్తభోగప్రదత్వాభిప్రాయగర్భమితిపరికర ఏవాలఙ్కారః॥ ... ... ॥౧౦౦॥

ఏవంశ్లోకశతకేన దయాస్తుతింనిరవర్తయత, అనన్తరం భగవతోలక్ష్మీసఖస్యజగత్సృష్ట్యాది సాక్షాత్సాధనభూత జ్ఞానశక్త్యాదిగుణేషుజాగ్రత్సు తాననాదృత్య ప్రవర్తితేయం స్తుతిస్తేషాంకోపాయనభవేదితి దయావివక్షిత ముత్ప్రేక్ష్యసకలగుణసార్వభౌమ్యాభవత్యాస్తుత్యైవతోషితైః *స్వస్వచ్ఛేషభూతైస్సర్వైరకల్యాణగుణైస్త్వదాశ్రయప్రాబల్యాజ్జాతం కుతశ్చిదపిభయరహితత్వం స్వానమభినన్దితం సద్ధృఢీకృతంభవేదిత్యుత్ప్రేక్షయోత్తరమాహ - (నిస్సీమే) త్యాదినా — నిస్సీమవైభవజుషామ్ - "పరాఽస్యశక్తిర్వివిధైవశ్రూయతే స్వాభావికీజ్ఞానబలక్రియాచ" ఇత్యాదిశ్రుతిప్రసిద్ధనిరవధికమహిమశాలినామ్, యథాఽఽహుర్యామునాచార్యాః, "ఉపర్యుపర్యబ్జభువోఽపి పూరుషాన్ప్రకల్ప్యతే యే శతమిత్యనుక్రమాత్।

తుద్ధమే వృషగిరీశగుణేశ్వరీం త్వామ్ స్తోత్రే కేవనూనమవస్తైర

గిరస్త్వద్దైకకగుణావధీస్సయాసదా స్థితానోద్యమతో౽ద్య శేరతే''
ఇతి, తాదృశామ్, గుణానామ్-జ్ఞానశక్త్యాదిభగవత్కల్యాణగుణానామ్,
మిషతామ్-పశ్యతామ్, తత్సన్నిధావేవేత్యర్థః [షష్ఠీచానాదర ఇతిషష్ఠీ] ని
రవధికవైభవాన్గుణాన్పశ్యతో౽నాదృత్యేత్యర్థః, మిషతామితి చేతనస
మాధినా, చేతనసమాధిప్రకరణాత్; అనాదరే హేతుమాహ-(వృషగిరీ
శగుణేశ్వరీ)మితి=వృషగిరీశగుణానామీశ్వరీమ్, "దోషాభవేయురేతే
యదినామదయే త్వయావినాభూతా" ఇతి జ్ఞానశక్త్యాదీనాం కల్యాణగు
ణత్వస్యదయాయుక్తత్వాత్; "అనుచరశక్త్యాది" తిశ్లోకప్రక్రియయా చ
సకలగుణసామ్రాజ్యభాగిమిత్యర్థః, సహిశ్వరమవలమ్బ్య స్థితానాంతద్భృ
త్యేభ్యోభీతిరితిభావః, తాదృశీంత్వాంస్తోతుః, [కర్తృకర్మణోః కృతీతి
ప్రాప్తాయాష్షష్ఠ్యాః నలోకావ్యయనిష్ఠా, ఖలర్థతృనామితి తృన్నన్త
త్వాన్నిషేధః, తతశ్చ కర్మణి ద్వితీయేతి ద్వితీయా] ఏవంభూతస్య, మే-
మమ, తవబలాత్ - త్వదాశ్రయప్రాబల్యాత్, జాతం యదుదకుతో భ
యత్వమస్తి భగవతః కల్యాణగుణాస్తరేభ్యో భగవతశ్చభీత్యభావస్త
దిత్యర్థః, అవస్తైః - స్వసామినిస్తోత్రజనితప్రీతి పరవశైస్తై
రేవ, యానవాదృశ్యత్వానుస్తాపం యేభ్యశ్చభయం శఙ్కాస్తైరేవక
ల్యాణగుణైరభినన్దితం సత్, అస్మాకం స్వరూపస్థిత్యాదికం యస్యా
మాయత్తం కింబహునాపురుషోత్తమోఽపి యస్యష్ఠానాత్సమస్తక
ల్యాణగుణాకరోభవతి, అన్యథా "దోషాభవేయురేతే" ఇతిసమస్త
దోషాకరస్స్యాత్, అస్మాకం స్వరూపం దోషత్వమేవ స్యాత్తాంకృ
పాంస్తువతోనిరతిశయప్రీతిరుత్పాదితా, తరుమూలేసిక్తేహితరోరగ్రం
పల్లవితంభవతి, నత్వగ్రేసిక్తే, తథాఽఽస్మద్విషయస్తుత్యానైతాదృశీ
ప్రీతిరస్మాకముదేష్యతీతి సశరణకత్వమనుమోదితం న; త్సత్యాపితమ్-
సత్యంకృతమ్, ఉక్తంనా; సత్య-మబాధితమ్, దృఢీకృతమిత్యర్థః; [సత్యశ

భిన స్త్వితం మే సత్యాపి తం తవ బలాదకుతోభయత్వమ్॥ ౧౦౧॥
అద్యాపి తద్వృషగిరీశదయే భవత్యామారమ్భ మాత్రమ

బ్దాత్సత్యమావష్టే కరోతి వేత్యస్మిన్నర్థే సత్యపపాశేణ ణేచిలఅపుగా గమే చకృతే కర్మణి క్తః] అనుమోదనేన స్థిరీకృతమితియావత్; కథమిద మవధార్యతే? ఇత్యతఆహ - (నూన) మితి = నూన - మసంశయమ్, జ్ఞానశక్త్యాది కల్యాణగుణాన్తర స్వభావపర్యాలోచనయా త్వత్స్వ భావపర్యాలోచనయాచ ఏవం నిశ్చీయత ఇతి భావః. అత్ర నిస్సీమవైభ వజుషాం మిషతామితి విశేషణద్వయమనాదరణీయత్వాభిప్రాయగర్భ మితి పరికరాలఙ్కారః, వృషగిరీశగృహేశ్వరీమితి విశేషణం స్తోతవ్యత్వాభి ప్రాయగర్భమితి తత్రాపి పరికరాలఙ్కారః, కించ కేవలకృపాగోచ రరతి భావస్య కల్యాణ గుణాన్తర విషయ రతిభావోఽఙ్గ మితి ప్రే యోఽలఙ్కారః, త్రయాణామత్ర సంసృష్టిః॥ ... ... ॥౧౦౧॥

నిస్సీమవైభవశాలిత్వస్య సర్వగుణసాధారణ్యేఽపి దయాయా స్సకలగుణసామ్రాజ్యేన దయాస్తవనస్యైవ సమస్తకల్యాణగుణప్రీతి హేతుత్వాత్త్వైవస్తోతు మారబ్ధేత్యుక్తమ్, నన్వనాద్యన్తానా మస ఙ్ఖ్యేయానాం పురుషదోషదూరగానాం వచసామపి దుష్ప్రవేశవైభ వాం కృపామల్ప విషయా పురుషవాక్కథం ప్రవివిక్షేత్? కథం తరాం వా స్తోతుమారభేత? ఇత్యాశఙ్క్యతదిదమతి సాహసం సాక్షాద్దయ యాం భవత్యా సహ్యతామిత్యాహ - (అద్యాపీ) త్యాదినా = అనేన పరమసాహసేన కింఫలమితి చేత్; "ఆమ్నాయానామసీమ్నామపిహ రివిభవే వర్ష బిన్దోరివాబ్ధౌ సమ్బన్ధాత్సాత్మలాభో నతు కబళనత స్తోతు రేవం న కిం మే" ఇత్యభియుక్తోక్తేస్సమ్బన్ధాత్స్వాత్మలాభః ప్ర యోజనమితి భావః, హే వృషగిరీశదయే ? వృషగిరీశపదేన పరవ్యూ హాదిదయాఽర్చావతారాన్తరదయాచ వ్యావర్త్యతే, కారుణ్యసౌశీల్య క్షమాది కల్యాణగుణానాం ప్రకాశాతిశయస్యపరా కాష్ఠాఽర్చావ

నిదంప్రథమస్తుతీనామ్ । సందర్శితస్వపరనిర్వహణాస

తారకః, అస్యావతారేష్వర్చావతారో వృషగిరీశః, తస్య దయాం చే
తి - అనువక్తవ్యమవాఙ్మనసగోచరవైభవత్వే సర్వాపరాధసహత్వే
చ; భవత్యామ్ - త్వద్విషయే, అనిదంప్రథమస్తుతీనామ్ - ఇదమేత
త్కాలసమ్బన్ధిత్వమ్, ప్రథమం యాసాం తాః, ఇదంప్రథమాః, న్తా న భ
వన్తీత్యనిదంప్రథమాః - అనాదికాలసిద్ధాః, తాసాం స్తుతీనామ్ -
శ్రుతీనామిత్యర్థః, [కర్తరిషష్ఠీ] అద్యాపి - శ్రుతిరూపస్తుతీనామ్
"సర్వే వేదా యత్పదమామనన్తి" ఇతి త్వద్వైభవప్రతిపాదకత్వస్యానా
దిత్వేఽప్యస్మిన్నపి కాలే, తత్ - "గిరస్త్వదేకైకగుణావధీప్సయా సదా
స్థితా నోద్యమతోఽతిశేరతే" ఇతి ప్రసిద్ధమ్, ఆరమ్భమాత్రమ్ - స్తుత్యార
మ్భ ఏవ న తు శతతమాంశోఽపి నివృత్త ఇతి భావః, తదిదం సాహసమిత్యు
త్తరత్రాన్వయః, ఇదం పూర్వార్ధమేకం వాక్యమ్, ఏతాదృశశ్రుతీ
నామవస్థా చేదిదమస్మచ్చేష్టితం మహానపరాధ ఇత్యత్ర వక్తవ్యం నావ
శిష్యత ఇత్యభిసన్ధాయైతదపరాధసహనమపి స్వపరనిర్వహణసమర్థా
యాం భవత్యామేవాయత్తమిత్యాహ-(సన్దర్శితే)తి - మన్దస్యావివేక
శూన్యస్య, వన్దినః - నహి వన్దినోఽపి సదసద్వైలక్షణ్యం స్వాధికారానధికా
రౌ చ విచార్య శ్లాఘన్తే, యద్వా తద్వా ప్రలపన్తీతి భావః, ఏవంభూతస్య
మే, త్వయి - విషయే, తదిదమ్ - తత్ - అతిమాత్రమ్, ఇదమ్ -
ఆర్ద్రాపరాధరూపం సాహసం స్తోత్రప్రవృత్తిరూపమ్, నను భక్తి
కారితాయాం వాచికకైఙ్కర్యరూపాయాం స్తుతిప్రవృత్తేరపరాధ
కోటినివేశః కథమితి చేదిత్థమ్, అల్పమతినా పురుషేణ పరిచ్ఛిన్నే
వస్తుని స్తోతుమారబ్ధే సతి మన్దమతీనాం పరిచ్ఛిన్నత్వశఙ్కా స్యాద్వస్తు
తోఽపరిచ్ఛిన్నస్యాప్యల్పమతిసమ్బన్ధదోషాదిత్యపరాధకోటినివే
శ ఇతి కవేరభిప్రాయః, కృపాభిప్రాయేణ నైవాయమపరాధః, 'సన్దర్శి
తస్వపరనిర్వహణా' సతీ - సన్దర్శితమ్ ప్రకటితమ్, స్వపరయోః స్వస్యాప

మేధామన్దస్య సాహసమిదం త్వయి వన్దినో మే ॥ ౧౦౨ ॥

ప్రాయో దయే త్వదనుభావ మహామ్బురాశౌ ప్రాచేతసప్ర

రస్య నిర్వహణమ్_నిర్వాహో, యయా సా; స్వపరనిర్వాహశక్తిం ప్రక టయన్తీత్యర్థః, స్వసమ్బన్ధేన భగవత్యపరాధసహత్వరూపమతిశయ మాదధాతి, స్వస్మింస్తు స్వయమేవ తమతిశయ మాదధాతీతి భావః, తథాభూతాసతీ, సమేధాః - దయావశాదేవహి సర్వత్రాపరాధ సహత్వం దృష్టమ్, సాక్షాద్దయాయాస్తవ దయాస్త్వగానపేక్షణాత్స్వ య మేవ మే ధా ఇత్యర్థః. అత్ర మన్దస్య వన్దిన ఇతి విశేషణద్వయం దయనీ యతమత్వాభిప్రాయగర్భమితి పరికరాలఙ్కారః, కించ సన్దర్శితస్వపరని ర్వహణేతి విశేషణం దయాన్తరనిరపేక్షరక్షకత్వాభిప్రాయగర్భమితి త్రాపి పరికరాలఙ్కారః, అత్ర చ కవేర్దయాగోచర రతిభావస్య శ్రీ గోచరరతిభావోఽఙ్గమితి ప్రేయోఽలఙ్కారః, ఏతేషాం సం సృష్టిః॥ ... ... ॥౧౦౨॥

మహానయమపరాధగ క్షమ్యతామిత్యుక్తమ్, అథవాఽయమప రాధ ఏవాదరణీయతా హేతురస్త్విత్యాహ- (ప్రాయ) ఇత్యాదినా- హేదయే ! త్వదనుభావమహామ్బురాశౌ - త్వన్మహిమ మహాబ్ధౌ, తద్విశిష్టస్యైవమహామ్బురాశిత్వాత్సప్తమీనిర్దేశః, ప్రాచేత స ప్రభృతయోఽపి, వాల్మీకిపరాశరవ్యాసాదయోఽపి, పర- మతీవ, దూరత ఏవేత్యర్థః, తటస్థా ఆసన్ - నత్వవతరితుం ప్రవిష్టుం సమీపం గ న్తుం వా శేకుః, (యద్వా) తటస్థాః- పరం తటస్థా ఏవాసన్, ప్రాయ ఇత్యుత్ప్రేక్షా వ్యఞ్జకః, అత్ర శ్రీనివాసస్తటత్వేనాధ్య వసితః, వ్యవస్థాపకసామ్యాత్; తటం హి జలవ్యవస్థా పకమ్, శ్రీనివాసో దయావ్యవస్థాపకః, స్త్వన్మహిమానం స్తుతిగోచరీక ర్తుమశక్తాస్సన్తస్త్వద్వల్లభం పురుషోత్తమమధికృత్య శ్రీరామాయణ మహాభారత శ్రీవిష్ణుపురాణాది మహాప్రబన్ధాన్ ప్రణిన్యురిత్యనుసన్ధ

భృతయోఽపిపరంతటస్థాః। తత్రాతివర్ణమతలస్పృశమా

స్మహోమమహోదధిం ప్రవేష్టుం స్ప్రష్టుం ద్రష్టుంవాశక్నువన్, ప్రా
యః - ఏవమేవభవేదిత్యుత్ప్రేక్షా, ఇయంచహేతూత్ప్రేక్షా, ద
యానుభావస్తుత్యశక్తేరహేతోర్హేతుత్వేన వివక్షితత్వాత్ ; తత్రా
వతీర్ణమ్_ ప్రాచేతసాదిభిరప్యశక్యావతరణేత్వదనుభావమహామ్బు
రాశావవతీర్ణ "మభిష్టోతుమనిరఞ్జనా" మితిప్రతిజ్ఞాయ "అనుచరశ
క్త్యాదిగుణా" మితిస్తోతుమారబ్ధమ్, (అన్యత్ర) జలేప్రవిష్టమ్, అతల
స్పృశమ్-అవధ్యభావాదేవాస్పృష్టావధిమ్, స్తోతవ్యమర్యాదానభిజ్ఞం.
వా; (అన్యత్ర) అగాధత్వాదస్పృష్టగస్థలమ్, అతఏవ, ఆప్లుతమ్-
దురవగాహవిషయావగాహనేనాకులీకృతవాచమ్, (అన్యత్ర) ఆస
మన్తాత్ప్లుతమ్_ ప్లవమానమ్, అతఏవ; పద్మాపతేః ప్రహసనోచితమ్-
పరిహాసయోగ్యమిత్యాదరణీయత్వే హేతూపన్యాసః, శక్తిశాలిష్వపి
పురుషేషుపురస్థితేషుకశ్చిదశక్తో మహోదధావవతీర్ణ అతలస్పర్శా
త్సమన్తాత్ససమ్భ్రమం ప్లవమానస్సర్వేషాం ప్రహసనోచితోఽభవ
తి,తద్వద్వేదైరైర్వ్యాది కైర్మహాపురుషైశ్చాశక్యోద్యమేదయావైభవస్త
వసే ప్రవృత్తస్త్వతిహేతు భూతదయాస్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానా
భావాత్తద్వైలక్షణ్యానుగుణపదరచనాద్యసామర్థ్యాచ్చాకులీభూతః,
పద్మాపతేః ప్రహసనపాత్రం భవామి, ఏవం భూతంమామాద్రియే
థాః- ప్రహసనపాత్రస్యాపిప్రభూణాంసఙ్గ్రాహ్యత్వాదితిభావః.
అలఙ్కారస్తు ప్రదర్శితప్రకారేణ హేతూత్ప్రేక్షా, సాచత్వదనుభా
వమహామ్బురాశావితిరూపకేణ తటస్థాఇతిరూపకాతిశయోక్త్యాచా
నుప్రాణితా, తత స్తస్యాస్తయోశ్చాఙ్గాఙ్గిభావః, కించ ప్రహసనో
చితమితివిశేషణమాదరణీయత్వాభిప్రాయగర్భమితిపరికరాలఙ్కారః,
అపిచప్రహసనోచితత్వస్య సమర్థనీయస్య "తత్రావతీర్ణమతలస్పృ
శమాప్లుత" మితివిశేషణత్రయేణసమర్థనాత్కావ్యలిఙ్గమ్, తచ్చావతీ

ఫ్లుతంమాంపద్మాపతేఃప్రహసనోచితమాత్రిమేధాః॥౧౦౩॥
వేదాన్తదేశికపదే వినివేశ్యబాలందేవోదయాశతకమేతద

ర్ణమిత్యాద్యభేదాతిశయో క్త్యనుప్రాణితమితి తయోరప్యఙ్గాఙ్గి భావః, హేతూత్ప్రేక్షాదిత్రయాణాం సంసృష్టిః ॥ ... ॥౧౦౩॥

ఏవందయామభిముఖీకృత్య వక్తవ్యజాతం పరిసమాప్య స్వాత్మన్యనుసన్ధేయమనుసన్ధత్తే - (వేదాన్తదేశికే) త్యాదిశ్లోకైరపఞ్చభిః, (అథవా) శ్రోతౄననుకూలాన్పురుషా నభిముఖీకృత్య పఞ్చశ్లోకీయం ప్రవర్తితా, తత్రప్రథమశ్లోకేనప్రకృతప్రబన్ధం ప్రతిస్వస్యపరతన్త్రకర్తృత్వాను సన్ధానప్రకారమాహ - (వేదాన్తదేశికే) త్యాదినా - వేఙ్కటశైలనాథోదేవః - "సాక్షాద్దేవఃపురాణోఽసా" విత్యుక్తక్రీడాపరవశోవాసుదేవః, వైహారికేణ - విహారార్థేన, విధినా-శ్రీవైకుణ్ఠాద్వేఙ్కటశైలావతరణాత్మనావ్యాపారేణ, సమయే- మదీయసుకృతపరిపాకసమయే, యాదృచ్ఛికాదివ్యాజలాభే సతీతియావత్; గృహీత- మాత్మీయదయావిషయీకృతమ్, స్వవిషయీకారార్థమేవ శ్రీవైకుణ్ఠంపరిత్యజ్యవేఙ్కటాద్రావవతీర్ణ ఇతికవేరభిమానః, బాలమజ్ఞమ్, మామ్ - వేదాన్తదేశికపదే - వేదాన్తదేశికానామ్, పదే- స్థానే, (యద్వా) వేదాన్తదేశికానామ్ - నాథయామునయతీశ్వరప్రభృతీనామ్, పదే - చరణారవిన్దే, అర్థద్వయేచ యథారుచిస్వారస్యం గ్రాహ్యమ్, వినివేశ్య - స్థాపయిత్వా, కేయమ ఘటితఘటనాచాతురీతిభావః, ఏతద్దయాశతకమ్-ఏతత్- అనుభూయమానప్రకారవిశిష్టం సమస్తగుణసమ్పన్నం దోషగన్ధదూరగం చేతిభావః, "ఇ ద ము ప న త మే వ ం రూ ప మ క్లి ష్ట శా స్త్రి" తివదయం నిర్దేశః; అవాదయత్ - స్వవల్లభాం స్వయమేవస్తోతుంలజ్జాపారవశ్యాదశక్నువన్మాం నిమిత్తీకృతవానితిభావః, జ్ఞానశక్త్యాదిగుణానాత్మానం లక్ష్మీభూమ్యాదిదివ్యమహిషీశ్చ నాదృత్యదయాస్తుతౌ

వాదయన్నామ్ । వైహారికేణవిధినాసమయే గృహీతం
వీణావిశేషమివ వేఙ్కటశైలనాథః॥౧౦౪॥అనవధిమధికృత్య

నియోజనాద్దయాయాం భగవతశ్శ్రీనివాసస్యాభినివేశాతిశయోఽభివ్యజ్య
తే, వేదాన్తదేశికపదవినివేశ్యత్వేన దయాశతకప్రతిపాద్యానాం
వేదాన్తతాత్పర్యవిషయత్వం ప్రకాశితమ్, కిమివేత్యాకాఙ్క్షాయా
మాహ - (వైహారికేణే) తి = వైహారికేణ - విహారఫలకేన, విధినా-
వ్యాపారేణ, విహారో - లీలారసః, సమయే- వీణావాదనోచితసమ
యే, గృహీతం వీణావిశేషమ్ పరివాదిన్యాఖ్యమివ, అనేనస్వస్యవి
ద్యత్పారతన్త్ర్యంస్ఫోరితమ్,వైహారికేణవిధినేత్యత్రహేతౌతృతీయా,
విహారఫలకవ్యాపారప్రకరణేన గృహీతమిత్యర్థః, (యద్వా) వైహా
రికేణ - విహారమధికృత్యప్రవృత్తేన, విధినా - శాస్త్రేణ, శాస్త్రోక్త
ప్రకారేణగృహీత మిత్యర్థః, తథాపి వేఙ్కటశైలనాథ ఏవకర్తా,
రాజాదిర్వా. ఉపమాలఙ్కారః, "ఉపమాయత్రసాదృశ్యలక్ష్మీరు
ల్లసతిద్వయోః" రితిలక్షణాత్॥ ... ... ॥౧౦౪॥

అథాస్యప్రబన్ధస్య విషయవైలక్షణ్యం వక్తృవైలక్షణ్యం సకల
ఫలప్రదత్వ మవద్యగన్ధరాహిత్యమత ఏవశిష్టపరిగ్రాహ్యత్వం చాహ-
(అనవధి) మిత్యాదినా- అనవధిమ్ - పరవ్యూహవిభవార్చావతా
రాన్తరే దేవతాన్తరేవా ఏతావత్త్వాదయాయా అదర్శనాత్ కాలతో
దేశతశ్చ పరిచ్ఛేదాభావాచ్చానవధిత్వం శ్రీనివాసానుకమ్పాయాః,
తాదృశీమధికృత్య - ఉద్దిశ్య, విషయీకృత్యేతియావత్; "ఆచచక్షే
థసద్భావం లక్ష్మణస్యమహాత్మన" ఇతివదియమపికాచిత్సాహసవృ
త్తిరితిభావః, ఆచచక్షే- [ఈషదర్థే ఆఙ్] లక్ష్మణసద్భావస్యకా
ర్త్స్న్యేనాశక్యకథనత్వాత్స్వకీయజ్ఞానశక్త్యనుగుణమీషదుక్తవానిత్య
ర్థః, వేఙ్కటేశప్రసూతా- వేఙ్కటేశకవినాజనితా, ఏవంవిషయవైలక్ష
ణ్యంవక్తృవైలక్షణ్యంచదర్శితమ్,పునఃకీదృశీత్యత్రాహ - (అవితథే)

శ్రీనివాసానుకమ్పామవితథవిషయత్వాద్విశ్వమవ్రీళయన్తీ।

త్వాదినా-నవిద్యతే, వితథ - మసత్యమ్, యేషుతే ; అవితథాః-
తథాభూతాః, విషయాః - ప్రతిపాద్యాః, యస్యాం సాతథోక్తాః;
తత్త్వాత్, విశ్వమ్ - సమస్తం, స్తోతారం - శ్రోతారంస్తోత్రమభ్య
స్యకర్తారం స్తుత్యంచవిషయమ్, అవ్రీళయన్తీ అవ్రీళానకుర్వతీ, [అవ్రీ
ళశబ్దాత్తత్కరోతీతి ణ్యన్తాల్లటశ్శత్రాదేశః,] వితథవిషయత్వేహి
విశ్వావ్రీళయేత్, అనేనక్షుద్రవిషయస్తుతిర్వ్యావర్త్యతే, సాహి
సర్వేషాం లజ్జాకరీ, జాత్యన్ధమాలోక్య పుణ్డరీకాక్షేతి సమ్బోధనే
హిస్తోత్రప్రభృతీనాం విశ్వేషాంవ్రీళాస్యాదితి, వివిధకుశలనీవీ- వివి
ధానా - మైహికాముష్మికాదిభేదేన తత్తదవాన్తరభేదేనచబహు
విధానామ్, కుశలానామ్ - తత్తదభీష్టానాం పురుషార్థానామ్, నీవీ-
మూలధనమ్, సకలపురుషార్థప్రదేత్యర్థః; నీవీవతఃపురుషస్య సకలకు
శలానాం సులభత్వవదేతత్సమ్బన్ధినశ్చపుంసశ్శ్రీనివాసకృపా
ప్రసాదేన సకలపురుషార్థాస్సులభాభవన్తీతియావత్; నీవీత్వరూప
ణేనవివిధకుశలానా మత్రాంతర్యత్వేన యావదపేక్షమాహర్తుంశక్య
త్వం ప్రతీయతే, ప్రధానతమశిష్టోపాదేయతా ప్రయోజకాకార
మాహ - (అనవద్యే) తి - అచిద్వత్పారతన్త్ర్యనుసన్ధానేనస్వకర్తృ
కత్వానుసన్ధానరూపావద్యరహితేత్యర్థః, దోషోల్లాసాదిషు ప్రదర్శిత
కావ్యదోషదూరవర్జితేత్యపి వివక్షితమ్, ఏవంభూతేయంస్తుతిః, [క
రణేక్తిన్ ప్రత్యయః] సత్వభాజాంరోచతే- తేభ్యోరోచత ఇత్యర్థః,
రాజసతామసప్రసఙ్గస్తు దూరేతిష్ఠతు, "యూయంయూయంవయం
వయ" మితితేషామస్మాభిఃపరిత్యక్తత్వాదితిభావః. అత్రకవేశ్శ్రీని
వాసానుకమ్పాగోచరరతిభావస్య సాత్వికగోచరరతిభావోఽఙ్గమి
తిప్రేయోఽలఙ్కారః, కించశోభతేసత్వభాజామిత్యనేన శ్రీనివాసా
నుకమ్పాయాఃప్రకృతస్తుతేశ్చ విషయవిషయిభావసమ్బన్ధానురూప్య

వివిధ కుశలనీవీ వేఙ్కటేశ ప్రసూతా స్తుతిరియమనవద్యా
శోభతే సత్త్వభాజామ్॥ ౧౦౫॥ శతకమిదముదారం సమ్య

స్యప్రతీయమానత్వాత్సమాలఙ్కారః, "సమంస్యాద్వర్ణ్యతే యత్ర ద్వయోరప్యనురూపయోః । స్వానురూపం కృతం సద్మ హారేణ కుచమణ్డల" మితిలక్షణాత్; కించాత్రావితథవిషయత్వా ద్విశ్వమవీశయన్తీత్యాదివిశేషణానాముభయ సాధారణ్యాదుభయోరానురూప్యం ప్రతీయతే, తథాహి-శ్రీనివాసానుకమ్పాతావదవితథవిషయత్వాత్-న విద్యతే,వితథో-వ్యర్థః,ప్రయోజనహీనో, యేషు తే- అవితథాః,తథాభూతా విషయా యస్యాస్సా, తథోక్తా; తత్త్వాత్, శ్రీనివాసదయావిషయీకృతేషు ప్రయోజనహీనో గగనకుసుమకల్ప ఇత్యర్థః, ఏవం భూతత్వాత్, విశ్వమవీశయన్తీ- విశ్వమ్ - సమస్తం స్వాశ్రితంజనం స్వాశ్రయభూతం భగవన్తం తటస్థజనం స్వాత్మానంచ, అవీశయన్తీ-అవీశానుకుర్వతీ, అన్యథా సర్వేప్యీశితా భవేయురితిభావః, తథావివిధకుశలనీవీ - వివృతం ప్రాక్; వేఙ్కటేశ ప్రసూతా - వేఙ్కటేశేనభగవతా శ్రీనివాసేన, ప్రసూతా-జనితా, అనవద్యా-"జగతిమితంపచే"త్యాదిశ్లోకోక్తావద్యరహితా, అనవధిమిత్యనుకమ్పావిశేషణంచ స్తుతిసాధారణమేవ, తత్రవిషయవైలక్షణ్యాదినా ఏతత్సమానస్యాధికస్య వా స్తుత్యన్తరస్యాభావాదేతత్స్తుతేరనవధిత్వమ్ - అనవధికాతిశయత్వమిత్యర్థః, ఏవంచాత్రసమాలఙ్కారస్యాధీయాంశకవేస్తాత్పర్యభూమిత్వం, అస్యచ ప్రదర్శితభావాలఙ్కారేణైకవాచకానుప్రవేశసఙ్కరః॥ ... ... ॥౧౦౫॥

అథదయాశతకాఖ్యాసస్యప్రాతి స్వీకప్రయోజనమాహ- (శతకమిద) మిత్యాదినా- ఉదారమ్ - స్తుత్యవస్తువైలక్షణ్యేనసకలవేదాన్తతాత్పర్యవిషయప్రతిపాదకత్వ లక్షణవైలక్షణ్యేన శ్లాఘనీయమ్,

స్వయమానాస్వృషగిరి మధిరుహ్య వ్యక్తమాలోకయన్తీ ।
అనితరశరణానామాధిరాజ్యేఽభిషించే చ్ఛమితవిమతపక్షా

వివిధకుశలనీవీ” త్యుక్త ప్రకారేణ సర్వాభీష్టఫలప్రదంహ్యిదమ్.
"దేవోదయాశతకమేత దవాదయన్మా” మిత్యుక్తప్రకారేణ శ్రీవే
ఙ్కటపతినావాదితమ్, శతకమ్ - సహస్రమయుతం నియుతంవా రచ
యితుం శక్తోఽపిపరమకారుణికత్వాదభ్యాససౌకర్యాయశతకేనమా
పితవానితిమన్తవ్యమ్, సమ్యక్ - గురుజనోపదేశపురస్సర మనభిసం
హిత ఫలాన్తరం భక్తిప్రేరితంచ, సార్థమభ్యస్యమానాత్- అభ్యాస
శీలాత్, అనుదినమనుసన్ధానపరా నితియావత్; [తాచ్ఛీల్యవయోవచన
శక్తిషు చానశితిచానశ్ప్రత్యయః,] వృ ష గి రి మ ధి రు హ్య -
వృషగిరేరుచ్చైశ్శిఖరమారుహ్య, శ్రీ ని వా స ద యా యా వృష గి
రావేవవర్తమానత్వేఽపి తదారోహణాద్యాది శబ్దమహిమ్నాచా
యమర్థోలభ్యతే, ఇదంచోచ్చైరధిరోహణం తత్తద్దేశస్థితానాం
దయాశతకాభ్యాసశీలానాం వ్యక్తాలోకనార్థమ్, వ్యక్తమాలోకయ
న్తీ - ఆసమన్తాల్లోకయన్తీ, అమృతవర్షైరివకటాక్షైశ్శీతలయన్తీ,
వర్తమాననిర్దేశేనతేషా మవలోకన మస్యానిరతిశయ ప్రీతిజనకమితి
వ్యజ్యతే, ఇదంచ శ్రీనివాసదయాస్వభావపర్యాలోచనయాత్రచేత
ససమాధినాచోచ్యతే, ఏవంభూతాశార్ఙ్గధన్వానుకమ్పా-శార్ఙ్గధ
న్వన- శ్రీవేఙ్కటనాథ రూపస్య, అనుకమ్పా - శార్ఙ్గధన్వేతి విరో
ధినిరసనసాధన సమ్పత్తిరుక్తా, శమితవిమతపక్షాసతీ - శమితో-దూ
రోత్సారితః, విమతపక్షః - ఆశ్రితీయోపాయాన్తరరుచి దేవతాన్తర
ప్రావణ్యాదిరూపవిరోధివర్గో, యయాసా; తథాభూతాసతీ; అధి
రాజ్యాభిషేకేహి శత్రునిరసనమపేక్షితమ్, అనితర శరణానామ్ -
ఉపాయాన్తరనిష్ఠా దేవతాన్తర పరాశ్చేతరశరణాః, తద్విలక్షణా
నాం భగవద్ధర్మైకనిష్ఠానామిత్యర్థః, అధిరాజ్యేఽభిషిఞ్చేత్ - ప్రపన్న

శార్ఙ్గధన్వానుకమ్పా ॥ ౧౦౬ ॥ విశ్వానుగ్రహమాతరం వ్యతి
షజత్స్వర్గాపవర్గాం సుధాసధ్రీచీ మితి వేఙ్కటేశ్వరకవిర్భక్త్యా

జనకూటస్థాన్ కుర్యాదిత్యర్థః, [శకిలిజ్యేతిలిజ్] ఆలోకయన్తీ అభిషి
ఞ్చేదిత్యనేన ఆలోకనైరేవతీర్థ జలైరభిషిఞ్చేదితి వ్యజ్యతే, అనితరశ
రణానా మాధిరాజ్యేఽభిషిఞ్చేదిత్యుక్త్యా ఇతోఽధిక మైశ్వర్యం నాస్తీ
తి ప్రకాశితమ్, తేషామాధిరాజ్యం నామ నాథయామున యతివరా
దివత్తన్నిర్వాహకత్వమ్, ఇదం చ స్వరూపానురూప మైహిక లౌకిక
మైశ్వర్యమ్, ఏతస్మిన్ దేహాపార లౌకికం స్వరూపానురూప నిత్యైశ్వర్యం
కరతలామలకాయమానమితి తదత్ర ఫలత్వేనోక్తమితి ధ్యేయమ్. అత్ర
కవేర్భగవత్కృపా గోచరరతి భావస్య దయాశతకానుసన్ధానాత్ పురు
షవిషయరతి భావోఽఙ్గమితి ప్రేయోఽలఙ్కారః, అపి చ శార్ఙ్గధన్వేతి
విశేషణం విరోధినిరసన సాధనత్వాభిప్రాయగర్భమితి పరికరాల
ఙ్కారః, అలఙ్కారః పరికరస్స్యాత్ సాభిప్రాయే విశేషణే" ఇతి లక్షణాత్;
తదను ప్రాణితత్వాత్ప్రేయోఽలఙ్కారస్య ద్వయోరఙ్గాఙ్గి భావ
సఙ్కరః॥ ... ... ॥౧౦౬॥

నను "వేదాన్తదేశికపద" ఇతి శ్లోకే "శేషావి శేషమివ వేఙ్కటశై
లనాథ" ఇతి స్తుతి విషయే స్వస్యాపి ద్విత్రాపరతన్త్ర్య ముక్తమ్, ఏవం
సర్వప్రకారేణా చిత్తస్యైవ భక్తేరస్వభావాద్భక్తిమూలత్వం స్తుతేర్న
స్యాత్, తథా చ కథం శిష్యైః పరిగృహీతా యతిరితి శఙ్కాయాం తత్ప
రిహారాయాస్మిన్ పద్యే స్తుతి నిర్మాణే తథా పారతన్త్ర్యేఽపి చేతనత్వప్ర
యుక్తా భక్తిరపి ప్రసక్తా, ఏవం చ సతి పదానాం పద్యభావేన పద్యా
నాం ప్రబన్ధభావేన చ పరిణతిస్తు కృపావిధేయ భగవత్సఙ్కల్పాదేవ,
స తు భక్తిపారవశ్య ప్రశిథిలాన్తః కరణేన కవినేత్యభి సన్ధానఆహ-
(విశ్వానుగ్రహ) మిత్యాదినా=అత్ర ఏవం భూతదయాయా అప్యాశ్ర
య భూతశ్శ్రీనివాస ఏవ స్తూయతామ్, కిమర్థం కృపా స్తుతా? ఇతి శ

దయామనుస్మర! పద్యావామిహాయస్విధేయభగవత్సఙ్కల్ప
కల్పద్రుమా జజ్ఞ్ఘామారుత స్ఫూత చూతనయతస్వాస్వా

జాఙ్చపరిహ్రియతే, విశ్వానుగ్రహమాతరమ్ - విశ్వేషామ్- సర్వే
షామ్, విశ్వానామ్- లోకానాంవా; అనుగ్రహేమాతరమ్- జననీమ్,
నిరస్తనిగ్రహప్రసఙ్గం సర్వాననుగృహ్ణాతీమిత్యర్థః, అనేన నిగ్రహా
నుగ్రహసాధారణాద్భగవత శ్రీ శ్రీనివాసాద్దయాయా వైలక్షణ్యం. వ్య
ఞ్జితమ్, వ్యతిషజత్స్వర్గాపవర్గామ్-వ్యతిషజన్తౌ-పరస్పరంసమ్పృక్త
న్తౌ, స్వ ర్గా ప వ ర్గౌ, య స్యా స్తా మ్, స్వ ర్గా ర్థి నే స్వర్గ
మపవర్గంచా పవర్గార్థినేఽపవర్గం స్వర్గంచదదతీమిత్యర్థః, అనేనచ
యాచితమాత్రప్రదాద్భగవతఃకృపాయా ఔదార్యాతిశయఃప్రకా
శితః, ఏవంకార్యతఃకల్యాణతమత్వముక్తమ్, స్వరూపతోఽపితథా
విధత్వమాహ - (సుధాసధ్రీచీ) మితి—సుధాసహచరీమ్ - సుధాస
దృశీమిత్యర్థః, కార్యతస్స్వరూపతశ్చకల్యాణతమత్వం భక్తిహేతు
త్వేనదర్శితమ్, వస్తుసౌన్దర్యస్య స్నేహ మాత్రహేతుత్వేఽపి మాతృ
త్వోక్త్యామహనీయత్వప్రతీతేర్భక్తిమూలత్వమపి, మహనీయ విషయ
స్నేహఏవభక్తిః, యథా "స్నేహోమేపరమోరాజఁస్త్వయినిత్యం
ప్రతిష్ఠితః । భక్తిశ్చనియతావీర" ఇతి రాఘవీయంనిరతిశయశౌర్యంమ
హనీయత్వహేతుః, అతిమాతృత్వం తద్ధేతురితివిశేషః, "స్నేహో
మేపరమోరాజ" స్నితిరఞ్జకత్వవదతాఽపి విశ్వానుగ్రహ మాతరం
వ్యతిషజత్స్వర్గాపవర్గాం సుధాసధ్రీచీమితి జగద్రఞ్జకత్వం స్నేహ
హేతుత్వేన వివక్షితమ్, ఏవంభూతామ్; దయామ్ - శ్రీవేఙ్కటేశద
యామ్, వేఙ్కటేశ్వరకవి - వేఙ్కటేశ్వరఇతిప్రసిద్ధకవిః, ఆప్త
తాద్యోతనాయస్వనామగ్రహణమ్, "వాల్మీకిర్భగవానృషి" రితి
వత్; భక్త్యా - భక్తిప్రేరణయా, నతుఖ్యాత్యాదిలిప్సయా, మహిత
రసాస్వాదనం చేతసాపేక్షమ్, స్వతఃపురుషార్థత్వాత్; అతఏవ
సుధాసధ్రీచీమిత్యుక్తమ్, ఇతి- ఉక్తప్రకారేణ, "పద్యావిశేషమిమ

పాతికోఽయంక్రమః॥ ౧౦౭॥ కామంసన్తుమిథఃకరమ్బ

వేఙ్కటశైలనాథ" ఇత్యుక్తప్రకారేణేత్యర్థః, అస్తుత - దయాస్తుతి ప్రీతభగవన్ముఖవికాసావలోకనజనిత ప్రీతేఃక్రియాఫలస్యకర్తృగామిత్వేనాత్మనేపదమ్, దయామస్తుత- శ్రీనివాసస్యస్వీయకృపాస్తుత్యా యావతీప్రీతిస్తావత్యాఃప్రీతేరాత్మ స్తుత్యాస్యభావాద్విశ్వానుగ్రహత్వాద్యుక్తరీత్యాతస్యాభగవదపేక్షయా విలక్షణవైభవత్వాచ్చేతిభావః, నన్వయంకవిర్యది భక్తిప్రేరణయాదయా మస్తౌషీత్తర్హికథంపద్యరచనాయాం ప్రబన్ధరచనాయాంచక్షమస్స్యాద్భక్తిపారవశ్యస్యకరణశైథిల్యకరత్వాదిత్యాశఙ్కాయామాహ- (పద్యానా)మితి- ఇహ- అస్మిన్ప్రబన్ధే, పద్యానామయంక్రమః- పద్యత్వాపాదకఃక్రమః, ప్రబన్ధత్వాపాదకస్సఙ్గతివిశేష విశిష్టశ్చక్రమః; పౌర్వాపర్య మిత్యర్థః, (యద్విధేయేతి)- యస్యా-దయాయాః, విధేయో- భగవాన్ శ్రీనివాసః, తస్యాః సఙ్కల్పఃకల్పద్రుమ ఇవ, తస్మాద్ధేతోర్జాత ఇత్యర్థః, సఙ్కల్పసామ్యలేశమాదాయకల్ప ద్రుమస్సఙ్కల్పోపమానీకృతః, "సవితాక్షేత్రేషు వర్గచ్ఛతీ"తివత్, సకలజగజ్జన్మ స్థితిధ్వంసాది సమర్థస్య సర్వాభీష్ట ఫలప్రదస్యభగవత్సఙ్కల్పస్యపూర్ణ సామ్యవద్వస్తునోఽభావాత్; అత ఏవజఙ్ఘామారుతఘూతచూతనయతః-మహావాతపాతితచూతఫలన్యాయేన, [ఘూతశబ్దాదవయవేచప్రాణ్యోషధివృక్షేభ్యఇత్యణికృతేఫలేలుగితితస్యలుక్]సామ్పాతికః-దైవికః, యథామహావాతపతితచూతఫలక్రమస్సామ్పాతికః, నతుకేనచిత్పురుషేణకృతః, తద్వత్పద్యానామయంక్రమఃకృపావిధేయభగవత్సఙ్కల్పకృతత్వాత్సామ్పాతికః; నతుభక్త్యావిష్టపరవశమనసా కవినాఽమునా బుద్ధిపూర్వకృత ఇత్యభిప్రాయః.
అత్రవిశ్వానుగ్రహమాతరమిత్యాదివిశేషణత్రయంభజనీయత్వాభిప్రాయగర్భమితిపరికరాలఙ్కారః, కించాత్రకవేశ్శ్రీనివాసదయాగోచరరతిభావస్య తత్సఙ్కల్ప విషయరతిభావోఽఙ్గమితిప్రేయోఽలఙ్కారః॥

పూర్వ "మనవధిమధికృత్యే" తిశ్లోకే " స్తుతిరియమనవద్యా

గుణావద్యానిపద్యానినఃకస్యాస్మిఞ్శతకేసదమ్బుకతకేదో

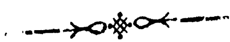
శోధతేసత్వభాజా''మితిసకలగుణసమ్పన్నామస్పృష్టావద్యగన్ధా -
మదీయామిమాం స్తుతింశిష్టాస్సబహుమానం పరిగృహ్ణీయురితిప్రత్య
పాది, అథవక్ష్యమాణశ్లోకేషు యద్యప్య వద్యలేశోఽపినసమ్భవతి,
తత్సమ్భవేఽప్యశేషైస్తదుద్భావనేకృతేఽప్యస్మత్పక్షపాతిభిస్సదయైర్వా
సజ్జనైఃకృతందోషోద్భావనం వ్యర్థంకరిష్యతీతి ప్రతిపాద్యప్రబన్ధంప
రిపూరయతి-(కామ)మిత్యాదినా-నః-అస్మాకమ్, పద్యాని-పద్యానాం
స్వకృతత్వేఽపిస్వస్యానిర్మమత్వానుసన్ధానేనస్తోత్రానుసన్ధాతృష్వాత్మా
సమన్వితమంమన్యమానస్సమ్బన్ధసామాన్యే షష్ఠీప్రాయుఙ్క్త-, మిథః
కరమ్బితగుణావద్యాని-మిథఃకరమ్బితాని-పరస్పరంసఙ్కీర్ణాని, గుణా
వద్యాని, యేషాంతాని; గుణావిషయవైలక్షణ్యాదయః, దోషాః-వక్తృ
రజ్ఞానాదయః, (యద్వా) ''కావ్యంస్యాద్దోషాసగుణౌశబ్దార్థౌ స
దలఙ్కృతీ'' ఇత్యత్రసగుణావితి విహితగుణాః, అదోషా వితినిషిద్ధ
దోషాశ్చగుణావద్యశబ్దవివక్షితాః, విషసమ్పృక్తమధున్యాయేనదోష
సఙ్కీర్ణాగుణాఅపి నపరిగ్రాహ్యాఇత్యభిప్రాయేణగుణోక్తిః, ఏకస్మి
న్పద్యేగుణాఏవఅన్యస్మిన్పద్యేదోషాఏవేతివ్యవస్థితత్వే యత్రగుణాఏవ
తస్యపరిగ్రాహ్యతాస్యాత్తాదృశీవ్యవస్థాచనాస్తియత్రగుణాస్తత్రదో
షాశ్చయత్రదోషాస్తత్ర గుణాశ్చేతి పరస్పరసాఙ్కర్యేణ వర్తన్తే,
గుణాఏవదోషా ఇతిమిథశ్శబ్దస్యభావః, తాదృశానికామంసన్తు - గుణ
లేశవైదేశికాని సకలదోష సఙ్కులాని వాభవన్త్వితి కామమిత్యస్య
భావః, విషయవైలక్షణ్యమహిమ్నానాస్మాకం కాచిత్క్షతిరితి భావః,
[ప్రైషాతిసర్గప్రాప్తకాలేషు కృత్యాశ్చేత్యతిసర్గేలోట్] అతిసర్గః-
కామచారానుజ్ఞా, సదమ్బుకతకే - సన్త - స్సాధవఏవ, అమ్బూని,
''సహ్యాన్యమ్నాయానితీర్థానినదేవామృచ్ఛిలామయాః । తేపునన్త్యురుకా
లేన దర్శనాదేవసాధవ'' ఇత్యుక్తపావనత్వాదినా తత్సామ్యాత్తే

వశ్యేతింతాం స్తౌమ్యతి । నిష్ప్రత్యూహవృషాద్రి నిర్ఝరఝర

షామప్యుత్త్వేన రూపణమ్, తేషాం కతకే- ప్రసాదకే, ననుసతాంస్వ
తఃప్రసన్నత్వాత్కథం ప్రసాదకాపేక్షేతి చేత్తాపత్రయాద్యుపాధి
వశాన్మహతామపిమనసికదాచిత్క్షోభే తేషాం విషయవైలక్షణ్యవక్త్రవైలక్ష
ణ్యాదినాశతకమిదంస్వానుసన్ధానేనఖేదంవిస్మార్యసుఖయతి(యద్వా)
“మైవంఘోరాపరాధైస్సపది గురుఫలేన్యాసమాత్రేణ లక్ష్యేనక్షాపా
ర్ష్ణిగ్రాహోర్వ్యాశయయితుముచితాహేతుభిస్తత్తదర్హైః” ఇత్యుక్త
ప్రకారేణ బ్రహ్మాది దుర్లభే మహాఫలే న్యాసరూపోపాయానసాధ్యే
ఘోరాపరాధానుసన్ధానే నాస్తికాగ్రేసరస్యాప్యాస్తిక్యాదేవశఙ్కా
పార్ష్ణిగ్రాహిణీస్యాత్, ఏవం శఙ్కాకలుషితమానసం సజ్జనం
“ మయితిష్ఠతి దుష్కృతాంప్రధాన ” ఇత్యాది దయావైభవప్రకా
శనపరమిదంశతకంస్వానుసన్ధానేన తాదృశశఙ్కామపాకృత్యప్రసాద
యతి, అస్మిఞ్శతకే - శ్రీనివాసదయావైభవగోచరేశతకేఽత్రవిస్తీ
ర్ణత్వేనసుగ్రహే, నతుశ్రీనివాసగోచరే పరవ్యూహవిభవాదిగోచరే
వా, న చార్చావతారాన్తరగోచరేఽర్చావతారా
న్తరదయాగోచరేవా; ఇదమేకమేవపర్యాప్తమ్, పరిగ్రాహ్యతాప్ర
యోజకమితిభావః, సర్వేశ్వరోఽపినిగ్రహానుగ్రహసాధారణ భూ
తః, దయాత్వనుగ్రహైక స్వభావేతితద్విషయస్తుతిశ్శ్లాఘనీయతరా,
తస్మాదేత దుపాదేయతాప్రయోజకం గుణాన్తరంనాన్వేషణీయమి
త్యాశయః, అసతోఽప్యస్య కేనచిదుద్భావనేకృతేఽపి భగవతీదయై
వతద్వ్యర్థీకరిష్యతి, నాస్మాభిఃప్రయతితవ్యమిత్యాహ-(నిష్ప్రత్యూ
హే)త్యాది-నిష్ప్రత్యూహా-నిరన్తరాయః, యోవృషాద్రినిర్ఝరఝ
రతారః - వృషాద్రినిర్ఝరాణాం ఝరతారః-ఉచ్చైశ్శబ్దః,తచ్ఛ
లేన-తద్వ్యాజేన,ఉజ్జ్వల-న్విజృమ్భమాణః, (దీనే)త్యాది-దీనానామ్-
కృపణానాంమాదృశానాం,మాలమ్బనతాయాః- ఆశ్రయభూతా

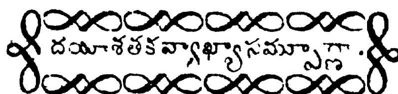
ప్రాకారచ్ఛలతో నోచ్ఛలద్భిరాలమ్బ్య న దివ్యదమ్పతిదయాకల్లోల
కోలాహలైః॥ ... ... ॥౧౦౮॥

యాః, దివ్యదమ్పతిదయాయాః - దివ్యదమ్పత్యోః - శ్రీశ్రీనివాసయోః,
స్తయోర్దామ్పత్యస్యాకర్మకృతత్వాద్దివ్యత్వమ్, అనేన దయాశతకం
దమ్పతిదయావిషయమిత్యుక్తం భవతి, తయోర్దయాయాః కల్లోలా
నామ్ - వీచీనామ్, కోలాహలః - కలకలధ్వనిః - అత్ర కల్లోలానాం
యానుకోధాద్దయాయాః సాగరత్వరూపణం గమ్యమభ్యుపగమ్యతే,
కస్యదోషశ్రుతిం క్షామ్యతి-కస్య శ్రోతుః పురుషస్య, [కర్తరిషష్ఠీ] దోష
శ్రుతిమ్, దూషకేనోద్భావితస్య శతకవిషయస్య దోషస్య శ్రవణం క్షామ్య
తి-సహతే, న కస్యాపీత్యర్థః, తథా చ దోషోద్భావనం వ్యర్థమితి భావః,
(అథవా) కస్య-దూషకస్య, [సమ్బన్ధసామాన్యే షష్ఠీ] దోషశ్రుతిమ్_తదు
ద్భావితశతకవిషయదోషశ్రవణమ్, అత్ర శ్రవణకర్తా తటస్థజన ఇతి, పద్యా
నిమిథఃకరమ్బితగుణావద్యాని సన్తు, దివ్యదమ్పతిదయాకల్లోలకోలాహ
ల అస్మిన్ శతకేవిషయే కస్యదోషశ్రుతిం క్షామ్యతీత్యన్వయః, (యద్వా)
అస్మిన్ శతకే పద్యాని మిథః కరమ్బితగుణావద్యాని సన్తు, దివ్యదమ్ప
తిదయాకల్లోల కోలాహలః కస్యదోషశ్రుతిం క్షామ్యతీత్యన్వయః,
ఇదం శతకం తావత్సగుణం నిర్గుణం సదోషం నిర్దోషం వా భవతు, విష
యవైభవేన సర్వసేవ్యం స్యాదితి తాత్పర్యమ్. అత్ర చతురతాకారచ్ఛ
లేనేతి ఛలశబ్దేన వ్యాజపర్యాయేణ నాయం నిర్ఘురఘురతాకార ఇతి
ప్రతీతేః కైతవాపహ్నుతిరలఙ్కారః, "కైతవాపహ్నుతిర్వ్యక్తౌ వ్యాజా
ద్యైర్నిహ్నుతేః పదైః" రితిలక్షణాత్; సా చ దమ్పతి దయాకల్లోలేత్య
త్ర గమ్యమానేన రూపకేణోత్థాపితేతి తయోరఙ్గాఙ్గిభావసఙ్కరః, స చ
ముక్తకతక ఇతి రూపకేణ సంసృష్టిః॥ ... ... ॥౧౦౮॥

సుకుమారపదన్యాసావరణీయగుణోజ్జ్వలా ।
రమణీయతరాకించప్రకృత్యాప్రత్యయేనచ ॥౧॥
శ్రీవేఙ్కటేశవిన్యస్తభావాఽవద్యకథోజ్ఝితా ।
సుధాసహోదరీవ్యాఖ్యాటీకాసేయందయాస్తుతేః ॥౨॥
రామానుజార్యదాసేనవాత్స్యేనపరివర్ధితా ।
శ్రీవేఙ్కటేశమహిషీసాపత్న్యంసమ్యగర్హతి ॥౩॥

ఇతి శ్రీవత్సకులతిలక శ్రీరామానుజాచార్యకృతిషు

కవితార్కికసింహాయకల్యాణగుణశాలినే ।
శ్రీమతే వేఙ్కటేశాయవేదాన్తగురవేనమః ॥

శ్రీమైశ్రీపద్మావత్యైనమః.

శ్రీ శ్రీనివాసపరబ్రహ్మణేనమః.

వేఙ్కటేశావతారోఽయంతద్ఘణ్టాంశోఽథవాభవేత్ ।
యతీన్ద్రాంశోఽథవేత్యేవంవితర్క్యాయాస్తుమఙ్గళమ్ ॥
శ్రీమతేనిగమాన్తమహాదేశికాయనమః.
నద్రష్టారోవైభవస్యాస్యసాక్షాన్నైవాభ్యాసస్తత్ప్రతిపత్తిర్యేషామ్ । యేషాంనిత్యంమానసంసాభ్యసూయంతేషాం భక్తిస్స్యాత్కథంవేఙ్కటేశే ॥ ....

శ్రీమతేనిగమాన్తమహాదేశికాయనమః.

—(*)—